Kemalüddin Abdürrezzak-ül Kâşâniyyüs Semerkandî

TE'VİLÂT-I KÂŞÂNİYYE

Cilt I.

Tercüme:
Ali Rıza DOKSANYEDİ

Yayına Hazırlayan:
M. Vehbi GÜLOĞLU

1988

Kadıoğlu Matbaası — ANKARA
Tel : 311 84 95 - 311 92 48

SUNUŞ

Cenab-ı Hak'kın izniyle, mürşidlerim Maraşlı Ahmed Tahir ve Seyyid Mehmed Ali Yitik ve ceddim İsmail Gül Efendilerin manevi Lütûf ve yardımları ile Te'vilât-ı Kâşâniyye adlı eserin basımı tamamlanarak mü'min ve mü'minatın hizmetlerine arz edilmiş olmaktadır. Zât-ı Bâri'ye, Zât'ına lâyık hamd-ü senalarla ne kadar hamd etsem yine de az olur.

Beşeriyetimiz icabı yapılan hatalardan dolayı okuyucularımızdan özürler dilerim. Bu eseri incelemek zahmetine katlanan mü'min kardeşlerime Cenab-ı Mevlâ'dan mağfiretler niyaz ederim.

Emekli Öğretmen
ve
Yük. Müh.
Muhammed Vehbi Güloğlu

DİBAÇE

(Kemâluddin Abdürrezzak-ül Kâşâniyyüs Semerkandî'nin Önsözü)

Umumen hamd-ü senalar, nazmı kelâmını hüsnü sıfatına ve sıfatı ayniyesini nur-u zatına mazhar kılan Zât-ı Ecell-ü Âlâ'ya mahsusdur ki, asfiya ve evliyasının sem-i kulûbunu ve fehm-i şuurunu hakayık-ı kelâmiyesini işitmek ve ulum-u yakiniyeye muttali olmak için saf ve sırlarını muhabbet nurlarının işrakı ile tenvir ve taltif, ruhlarını fenayı tam ile cemal-i vechini müşahedeye teşvik ettikten sonra evliya ve asfiya-yı kiramına kelâm-ı celilini ilka ederek rahat-ı daireye isal ve kurb-u hakikiye mazhar kılmakla kendilerini nezd-i ilahisinde halis ve muhasib-i feyz ü necat eyledi.

Zahir manaları ile nefisleri tezkiye eden, temizleyen kelâmı ilâhinin zahiri akan bir su gibi, batın hakikatleri ile susamış kalbleri teskin eden, kandıran batını dalgalanmış bir deniz gibi oldu. Evliya, esrar incilerini çıkarmak için bu denize dalmak istediklerinde suları kendileri üzerinden taşıp tuğyan etmekle dalgalarına gark oldular. Lâkin vadi-i fehimlerinde, cedavil-i akıllarında kelâm-ı ilâhinin feyzinden seyelan eden nehirler kenarlarında yeşil çimenli, yeşil bahçeleri bitirdi. Sahil-i nutuklarına parlak cevherler ve inciler çıkardı. Bu feyz ve imdadın karşısında hudutlarına vakıf olan kalbleri saymaktan aciz kaldığı mücevheratla koyun ve koltuklarını doldurmağa, nefisleri buldukları nimetlere şükr edici olarak envar-ı ilâhiye yemişlerini toplamağa başladılar. Sırları, ayat-ı celileden muttali oldukları sıfat-ı ilâhiyenin hüsnünü görerek hayran ve sıfatın hin-i tecelliyatında mütelâşi olup dehşet içinde kaldılar. Hattâ ruhları, sıfat mertebelerinden terakki ile sıfat arkasında ilerisinde vech-i Bâki hüsn-ü cemalini müşahede ettiğinde bu şuhud ile Vahid-i Kahhar'ın başkasından vücudun nehyine hükmederek Vahid-i Kahhar olan Zat-ı Uluhiyeti tekmil noksanlardan tenzih ettiler.

İmdi kullarına sıfatıyla kelâmında tecelli eyleyen Zat-ı ilâhi noksanlardan münezzehdir.

Salât ve selâmların en mükemmeli de kelâm-ı ilâhinin mevrud ve masdarı kılınan ve kelâm-ı celil-i ilâhi ile intak olunan şecere-i

mübarekeye ve ilm-i şerifinin ve kitab-ı azizinin mahzeni olan Âl ve eshabı üzerine olucudur.

(Hamdü senadan sonra müellif kuddise sırrahû hazretleri buyuruyorlar ki :)

Ben uzun zaman Kur'an'ı tilâvete ve kuvvetli bir iman ile manâsını tefekküre devam eyledim. Bununla beraber sadrım zıyk ve fuadım muztarib idi, kalbim münşerih olmuyordu. Fakat Rab'bim beni tilâveti Kur'an'dan ayırmadı.

Nihayet Kur'an'ın okumasına ülfet ve ünsiyet ederek halavetini tatmaya başladım. Derhal nefsim neşatlandı, sadrım açıldı, kalbim genişledi, sırrım vüs'at peyda etti. Vakt-ü halim güzelleşdi. Ruhum bu fütühat sebebiyle o derece mesrur oldu ki, güya daima akşam, sabah şarab içiyordu. Her ayetin tahtında lisanımın vasfından âciz kaldığı o kadar manâlar inkişâf ediyordu ki, ne zapt ve ihsasına kudret yetişir ve ne de neşr ve ifşasından sabr edilebilirdi.

O vakit her sâmit ve natıkın salâvatına lâyık olan Nebi-yi Zişan Hazretleri'nin «Kur'an'dan nazil olan her ayetin zahiri ve batını vardır, her harfin bir haddi ve her haddin bir matla'ı vardır.» hadis-i şerifini hatırladım. Bu hadis-i nebevîde zahirin tefsir, batının tevil, haddin fehimlerin nihayet bulduğu manâ, matla'ın o manâdan yükselmekle Hak'kın şuhuduna ıtla' olunan makam olduğunu anladım. Hakikaten, «Allah Teâlâ kullarına kelâmında tecelli etmişdir. Lâkin sizler görmezsiniz» buyurduğu Cafer-i Sadık Aleyhisselâm'dan nakl olunmuş, kezâ İmam-ı müşârün-ileyh namazda iken bayılıp düştüğü keyfiyetinden sorulunca «Tekrar, tekrar okumağa devam ettim, hattâ ayeti mütekellim olan Zat'tan işittim.» dediği rivayet olunur.

İşte bu sebeple kelâm-ı ilâhinin ahkâm ve zevahire taalluk eden cihetinin zata hududu tayin edilmiş, «Kur'an'ı kendi rey'i ile tefsir eden küfr etti» denilmiş olduğundan bu cihetten sarfı nazar ile yalnız butûn ve hakayıktan bana arız ve varid olan esrarı kayd eylemeyi muvafık gördüm. Çünkü tevil, salik ve müstemi' olanların süluk mertebelerindeki derecelerinin tefavütü ve hallerinin ihtilâfı sebebiyle daima değişebileceğinden ne hali üzere ibka ve ne de büsbütün terk olunabilir. Salik ne zaman makamından terakki etse kendisine yeni bir fehim açılır, ve müheyya olan lâtif bir manâya muttali olur. Binaenaleyh tefsir dairesinde dolaşmıyarak ve mütâlaât deryasının tahriri müsait olmayan derinliklerine dalmayarak hatıra doğan hakikatleri karalamağa başladım, ve indimde tevile kabil olmayan veya tevile muhtac bulunmayan ayetleri asla irad etme-

dim. Yazdığım tevcihlerde nihayete erişdiğimi kat'iyen zan eder değilim. Zira fehim ve vecihler, benim fehm eylediğimle münhasır olamaz. Allah'ın ilmi benim bilgimde elbette kayd olunamaz.

Zahiri murad olunduğu görülen ayetlerden tevili mümkün olanlarını, fehmin tevile yolu olduğu bilinmek ve bununla benzerlerine istidlâl olunmak için bir parça tevil ettim, çünkü tevilinde taassüften kurtulmak çareleri yoktur. Mürüvvet ünvanı ise tekellüfü terk etmektir. Benden başkasına daha güzel vecihlerde zahir olmak mümkündür.

Tevfik Allah'dandır.

Kemâlüddin Abdürrezzak-ül Kâşâniyyüs Semerkandi
(Kuddise sırrahu)

FATİHATÜLKİTAB

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Bismillâhirrahmânirrahim) Bir şeyin ismi, onun marifetine, bilinmesine sebeb olan şey demektir, her şey ismi ile bilinir. Allah'ın esması da, hassaları ile, hüviyyetleri ile Hak'kın sıfât ve zâtına taayyünleri ile, vahdetine delâlet eden suret-i neviyyelerdir. Çünkü bu suret-i neviyyeler Hak'kın marifetine sebeb olan zevahiridir. **(Allah)** alel-ıtlak, yani sıfât ile vasıflanmak ve vasıflanmamak itibariyle olmıyarak belki sırf zât olması haysiyeti ile Zât-ı İlâhiyyenin ismidir. **(Errahman)** bidayet vechi üzere kavabilin tahammülü ve hikmetin muktezası hasebiyle herşeye vücûd ifâza eden demektir. **(Errahim)** nihayet itibarile insan nevine mahsus kemali mâneviyi ifâza edici demektir. Bu sebebden **(Ya rahmaneddünya velahire ve ya rahimelahire)** denilmiştir. İmdi **(Bismillâhirrahmanirrahim)** in manâsı: Rahmeti amme ve hassayı cami olan kâmil insan suretiyle başlar, ve okurum demektir ki, işbu sureti insaniyye-i kâmile, cemii sıfat ile beraber Zat-ı İlâhi ve hakkı a'zaminin mazharıdır. Ve ismi azam, odur. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem **(Utitü cevamialkelimi ve buistü liütemimime mekârimelahlâk)** «Ben cevami-i kelimi verildim ve mekârimi ahlâkı itmam için gönderildim» mealindeki hadisi şerifleriyle bu mânâya işaret buyurmuşlardır. Zirâ İsa Aleyhisselâm'a «Kelimetullah» denildiği gibi kelimat, mevcûdâtın hakikatları, mekârimi ahlâk, mevcûdat fiillerinin mahalli suduru olan kemâlât ve hassalarıdır. Bunların kâffesi ise kevni cami-i insanîde cem ü hasr olunmuşdur. Bu makamda lâtif bir mânâya işaret olunmuşdur ki: O da enbiyayı izâm hazaratının hurufu hecâyı meratibi mevcûdatın hizasına koymalarıdır. İsa Aleyhisselâm'ın ve Emirülmüminin Ali Aleyhisselâm'ın ve bazı sahabenin kelâmlarında bu meseleye işaret bulunur. Bunun için «Mevcûdat Bismillahi'nin **(ba)** sından zahir oldu» denilmişdir, çünkü ba, Zât-ı İlâhi hizasına konulmuş olan elifden sonra gelen bir harfdir. O halde ba, evvel-i mahlûk olan ve «Bana senden sevgili ve daha mükerrem hiç bir mahlûk yaratmadım, seninle veririm, seninle alırım, seninle sevap ve seninle ikab ederim» mealindeki **(Mâhalaktü halkan ehabbe ileyye minke bike uti ve bike ahuzu ve bike üsib ve bike uakibü)** hadisi kudsîsiyle muhatab bulunan akl-ı evvele işarettir.

(Bismillâhirrahmanirrahim) kelimesinde söylenen harfler, on sekiz, yazılan harfler, on dokuzdur. Besmeledeki kelimeler, biri birinden ayırıldıkta harfleri yirmi ikiye ayrılır. Bu takdirce onsekiz harf, onsekiz bin âlem tabir olunan ceberût, melekût, arş, kürsî, yedi kat gök, anasırı erbaa, mevalidi selâse yani hayvanat, nebatat, maâdinden ibaret bulunan avâlimin ümmehâtına işarettir. Her biri, cüziyyatına ayırılmış olan bu ümmehâttan sair meratibi adada müştemil olması dolayısiyle adedlerde mertebelerin anası olan bin adediyle tabir olunmuşdur. Harflerin yazılışda ondokuz olması, insan âlemi ile beraber işbu âlemlere işarettir. İnsan her ne kadar hayvan aleminde dahil isede vücudu hasr etmesi, camiiyyeti, şerefi itibariyle Cibril'in, melâike arasında imtiyazı gibi insan da başlı başına ayrıca bir âlemdir. Besmele kelimelerinin ayrılmaları halinde yirmi iki harfi tamamlayan gizli üç elif, zât, sıfât, efâl itibar ile tafsilde üç, hakikatta bir olan âlemi ilâhi-i hakka işarettir. Besmelede yazılı olan üç elif, işbu üç âlemin, mazhar-ı azamî-i insanîde zuhûruna işarettir. Resulullah Sallâllahu Aleyhi ve Sellem'in, «bismillâh»ın «ba» sının elifinin ne olduğuna dair sual olundukda «Alem-i ilâhînin ihticâbı sebebinden o elifi şeytan sirkat etti» diyerek ona ivaz olarak bismillâh «ba»sının uzatılmasını emr etmesi de, ulûhiyyeti ilâhiyyenin, rahmeti intişariyye suretinde ihticabına ve ancak ehline malûm olduğu vechile sureti insaniyyede zuhûruna işarettir. Bu sebebden isim kelimesi nekre olarak gelmişdir. Hadisi şerifde de **(İnnallâhe haleke Âdeme alâ suretihi)** buyurulması, zâtın, sıfât ile, sıfâtın efâl ile, efâlin ekvan ve âsâr ile mahcûb olduğuna delâlet etmişdir. İmdi: Her kime ekvan hicâbı kalkması ile efâl tecelli etti ise o kimse tevekkül eyler, efâl perdesinin kalkması ile sıfat tecelli etti ise o kimse razı ve teslim olur, sıfat perdesinin açılması ile zat tecelli ederse o kimse vahdette fâni ve mutlaka muvahhid olup her işlediğini ve okuduğunu **(Bismillâhirrahmanirrahim)** ile işler ve okur. Binaen alâ zalik: tevhid-i ef'âl tevhid-i sıfata, tevhid-i sıfât tevhid-i zâta mukaddemdir. Hazret Nebi Sallâllahu Aleyhi ve Sellem, sücûdunda «Yarabbi senin ikabından afvına, gazabından rızana, senden sana sığınırım» demesiyle bu üç mertebeye işaret buyurmuşdu.

(Elhamdü lillâhi rabbilâlemîn, errahmânirrahîm, mâliki yevmiddin) Bilfiil ve hal diliyle hamd, eşyadan gayelerinin husulü ve kemâllerinin zuhûrudur. Zirâ gayelerinin husûlü ve kemâllerinin zuhûru, Mevlâ'yı müstehik olduğu medhü senâlarla medih etmektir. **(Ve in min şey'in illâ yüsebbihu bihamdihî)** (İsrâ Suresi, Ayet 44) ayetinde beyan buyurulduğu gibi bütün mevcudat, kendi hususiyyet ve hassaları ile kemâllerini kuvveden fiile çıkarmağa, işbu gayelerine te-

veccühleriyle Hak'ka tesbih ve hamd edicilerdir. Eşyanın tesbihi, yalnız Hak'ka istinad ve vahdaniyyetine delâlet etmekle Hak'kı şerikden, noksan sıfattan ve acizden tenzih etmesidir. Eşyanın hamdi, celâl ve cemâl sıfatlarına mazhariyyetlerini ve kendilerine terettüp eden kemâllerini izhâr etmesidir. Hamdü senâ, bütün eşyaya mebde olması ve âlemlerin rubûbiyyeti demek olan eşyayı hafiziyyet ve müdebbiriyyeti, hıfz ve tedbiri hasebi ile ve **(Errahman)**ın mânâsı olan sıhhat ve rızk gibi zâhirî ve ûmumî nimetlerin ve **(Errahim)**in manâsı olan ilim ve marifet gibi batınî nimetlerin hususî hayırların ifazası hizasında ve yevm-i dinde yani ceza gününde eşyanın malikiyyeti olan son itibariyle Zat-ı Ulûhiyyete tahsis olunmuşdur. Çünkü hakikatta ancak ve yalnız ceza gününde mülk ve tasarruf kendisinde nihayet bulan bir mabûd cezalandırabilir. Hak'ka alâmet olan ve Hak'kın bilinmesine sebep olan her şeye âlem denilir. Âlem kelimesi, ilm mânâsına müştemil olması sebebinden yahut dairesinde bulunan akıl sahiblerinin diğerlerine talib olunması usulü ile akıl sâhiblerine mahsus olan **(ya)** ve **(nun)** ile cemi salim olarak cemilenmiş ve âlemin denilmişdir. **(Mâliki yevmiddin)** cümlesinde ifade kılınan bu ceza da, zühd ile fâni nimetlerden tecerrüd olundukda bâki nimetleri sevaplandırmağla, kul efâlindan insilâh ettikde efâl tecellileri ile, sıfatından mahv oldukta Hak'kın sıfatlarını ivaz kılmağla, kulun fenâsı halinde vücûd-ı hakkaniyi bağışlayarak zâtıyle ibka etmesiyle olur. O halde bidayet ve nihayet ve aralarındaki mertebeler itibariyle cem makamında zât ile hamde istihkakından ezelen ve ebeden elsinei tefasil üzre olan hamdin mutlak ve mahiyyeti Zât-ı Hak'ka mahsusdur. Binaenaleyh mebde münteha cihetinden abid ve mabûd, cem ü tafsil cihetinden hamid ve mahmud, ancak O'dur. Vaktâki kullarına kelâmında sıfat ile tecelli eyleyince Hak'kı, azamet bahâsıyle, kemâl-i kudret ve celâl ile müşahede eden kullar, Hak'dan başka mabûd olmadığını ve hiç bir kimse için havl ve kuvvet olmayıp ancak Hak'kın kuvvet ve kudretini görerek **(İyyâke na'büdü ve iyyâke nestein)** diye kavlen ve fiilen Hak'ka hitab ve «İbâdeti ancak sana tahsis, muaveneti, yardımı ancak senden talep, seninle sana ibâdet ederiz» dediler. İmdi bu huzûr hallerinde bütün harekat ve sekenâtları, (duruşları) Hak'ka Hak ile ibâdet olur, ve salâvatlarında daim olurlar. Ve her vech üzre ve her vecihden cemâlini müşâhede eylediklerinden muhabbet lisanı ile **(İhdinassırâtalmüstekim)** diye dua edici olurlar. Yâni «Bizi hidayet üzre sabit ve vahdet yolunda istikametle kararlaşdır». Marifet, muhabbet (sevgi) ve hidâyet-i hakkaniyye-i zâtiyyeden ibaret olan bu sırat **(Sırâtallezîne en'amte aleyhim)** kendilerine nimeti hassa-i rahimiyye ile

in'am (nimet verilen) olunan ve evvelen, ahiren, zâhiren, batınen Hak'kı şuhûd edip vechi bâki tal'atını (yüzünü) müşâhedelerinde vücûd-i zılli-i fânilerinden gaib (yok olan) olan Nebiyyin, sıddıkıyn, şüheda ve evliyanın yollarıdır. **(Gayrilmağdûbi aleyhim)** işbu hidâyet yolu yahudiler gibi zevahirde kalanların ve nimeti rahmaniyye, niam-i (nimetler) cismanî, zevk-i hissi ile hakıyık-ı ruhaniyyeden niam-i (nimetler) kalbî ve zevk-i aklîden mahcûb olanların yolu değil **(veleddâlîn)** ve nasara gibi nuranî hicâb olan bevâtin (gizli şeylerle) ile kalanların ve nimet-i rahimiyye ile nimet-i rahmaniyyeden mahcub olanların ve Hak'kın zâhiriyyetinden gafletle dalâlete düşenlerin ve her şeyde cemâl-i mahbûbu şuhûddan mahrum olanların yolu da değil, zira yahudilerin daveti, sırf zevahire cinane (cennetlere) kusura olduğundan mağdubün aleyh oldular. Zira gazab, tard ü bu'du müstelzimdir. Hicâb-ı zulmaniyye olan zevahirle kalmak ise gayetle bu'diyyettir (uzaklıktır). Nasaranın daveti ise sırf bevatına (gizli şeylere) ve âlem-i küs envârına olduğundan ve bu da nuranî hicâb olduğundan onlar da dâllin oldular. Muvahhid ve Muhammedî olanlar «Rab'bınızın mağfiret ve cennetine müsâraat ediniz, koşunuz» manâsına olan **(Ve sâriü ilâ mağfiretin min rabbikûm ve cennetin)** (Ali İmran Suresi, Ayet 133) «Ey müminler, korkun ve Resul'üne iman edin ki, size rahmetinden iki nasîb verip sizin için nur ihsan eylesin» manâsına olan **(Yâ eyyühellezîne âmenûttekullahe ve âminû biresûlihi)** (Hadîd Suresi, Ayet 28) ve «Allah'a ibâdet edin, hiç bir şeyi ona şirk etmeyin» mânâsına olan **(Va'büdûllahe ve lâtüşrikû bihî şey'en)** (Nisa Suresi, Ayet 36) ayet-i kerimelerinde olduğu gibi zevahir ve bevatının kâffesine ve cemâl-i zât ile hüsn-i sıfât arasını davet (yaklaştırmaya) olunduğundan bu üç dâvete de icâbetle sırf ve hakikî tevhidi bulmuşlar ve **(Lehüm ecrühüm ve nurühüm, eynema tüvellu fesemme vechullah) (Lillezîne ahsenülhüsna ve ziyade)** âyet-i kerimeleri ifadesi vechile cemisi ile necat bulmuşlardır.

BAKARA SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1-2) **(Elif lâm mim, zâlikel kitâbü)** Surenin ibtidâsındaki işbu üç harf, kül olmak haysiyyetinden külli vücûda işarettir. Zirâ **(elif)** evvel-i vücûd olan zâta, **(lâm)** mebdeden feyiz alarak müntehaya vermekle evsat-ı vücûd olan ve Cibril tesmiye olunan akl-ı fa'âle, **(mim)** âhiri vücûd olan Muhammed'e işarettir ki: daire-i vü-

cûd kendisi ile tamamlanıp evveline müttasil olduğuna (Allah'ın semavatı arzı halkeylediği heyeti gibi zaman devreyledi) meâlindeki **(İnnezzemane kadistedare keheyetihi yevme halekallahüs semâvâti vel arda)** hadis-i şerifi ile işaret buyurup vücudü hatm eyledi. Bazı selefden nakl olundu ki, **(lâm)** iki elifden terkib yâni ilm sıfatile beraber zâta vaz olunmuşdur, zât ile sıfât, ilâhî üç alemden iki alemdir. Ve her ismin, bir sıfâtla beraber zattan ibaret olmasına göre **(lâm)** Allah'ın isimlerinden bir isimdir. **(mim)** bütün sıfât ve efâl ile Allah'ın ismi a'zamı olan suret-i Muhammediyyede ehline mâlum olacağı vechile ihticâb eden zâta işarettir. Zatın, sureti olan **(mim)** de ihticâbı keyfiyyeti de **(mim)** de **(ya)** nın ve **(ya)** da **(elif)** in bulunmasına mebnidir. İşte Huruf-i hecanın vazındaki sır da budur ki: kendisinde elif bulunmıyan hiç bir harf yokdur. «**(Elif lâm mim)** in mânâsı (İlim ve hikmet sâhibi olan Allah'a yemin ederim) dir» diyen kimselerin sözü bu beyana yakındır. Zira Cibril, mazhar-ı ilm olmağla âlim ismidir; Muhammed, hikmete mazhar olmağla hakim ismidir. Bu beyandan «Esma-i ilâhiyyeden her ismin tahtında nihayetsiz esma vardır» denilen sözün manâsı zahir olur. İlim de ancak esbab ve müsebbebat olan hikmet aleminde fiile mukarin olmayınca tam ve kâmil olamayıp fiile mukarin olduğu sûrette hikmet namını alabileceğinden **(Muhammedün resulullah)** hakikatine mukarin olmadıkça mücerred **(Lâilâhe illâllah)** ile islâm hasıl olmaz.

İmdi: **(Elif, lâm, mim, zâlikel kitâb)** in manâsı, cifrü camia deyerek işaret olunan cifr, akl-ı kül denilen levh-i kaza; camia, nefs-i külden ibaret bulunan levh-i kaderdir. Bu takdir üzre cifrü camia kitabı, her olmuş ve olacağı muhtevi kitab demektir ve ahır zamanda Mehdi ile olacağı vad olunan, herşeye müştemil ve cami, sûret-i küllün, hakikatta Hak olduğunda reyb ve şek yoktur. Kavl takdiri üzre mânâsı, kül olmak haysiyyetinden kül olan Hak hakkı için biz, Tevrat ve İncil'de Muhammed'le olacağı vad olunan bu kitabı inzâl ediciyiz, yâni ilmi sabıkda malûm, Tevrat ve İncil'de mev'ûd olan bu kitab, reybü şübheye mecal olamıyacak derecede haktır. **(Hüden lilmüttekîn)** (Ayet 2) Bu kitab, Hak'kın kabulünü mani olan rezâil ve hicâblardan sakınanlara nefsinde hidâyettir. Bilinmelidir ki, insanlar, akibet itibarile yedi sınıfdan ibarettir. **(Feminhüm şakıyyün ve sa'îd)** (Hud Suresi, Ayet 105) kavl-i kerîmi üzre insanlar, ya süedâ ve yahud eşkiya olurlar. **(Ve küntüm ezvâcen selâse)** (Vakıa Suresi, Ayet 7) ayetinde üç sınıf beyan buyurulmasına nazaran eşkiya, ashabı şimaldir, süedâ dahi ya ashab-ı yemin ve yahud sâbikun veya mukarrebûndur. Ashab-ı şimal «Biz cehennem için insü cinden çok kimseleri halk eyledik» mânâsına olan **(Ve lekad zere'nâ licehenne-**

me kesîren minelcinni vel'insi) (Araf Suresi, Ayet 179) âyetiyle, «İşte şunları ateş için yarattım ve mübalât (himaye) etmem» mealindeki **(Hâulâi halektühüm linnari ve lâübali)** hadis-i rabbanisi mucibince ezelde imansızlıklarına hüküm olunan ve kalblerine mühür vurulan zulmet ve hicâb-ı küllî ehli matrudlardır (tard edilmişlerdir). Bir de, fıtrat ve neşe hasebile nurlanmağa kabil, asılda müstaid iken rezâili iktisab, meâsiyi (günahları) irtikâb, amel-i behimiyye (hayvani) ve sebuiyyeye (yırtıcılığa) mübaşeret, mekâid-i (hileler) şeytaniyyeye muavenetle (yardımla) kalbleri kirlenen paslanan münafıklardır ki, bunların, nefislerinde rüsûh (sağlamlaşan, melekeleşen) bulan, kökleşen zulmet ve keduret heyeti, kalplerini mahsûf ve amellerini sâkıt kıldığından şek ve hayret sahrasında başlarını eğerek mütehayyir kalmışlardır. Bunların halleri, istidâdlarına münafi (zıt, aykırı) geldiğinden evvelki fırkanın halinden daha kötüdür. Ve azabları daha şiddetlidir. Bu iki fırka, sırf dünya ehlidir. Ashab-ı yemin, fazl (erdem, fazilet) ve sevab ehlidir ki, bunlar imân eden ve cenneti umarak sâlih amel, iyi işler işleyenlerdir ki, **(Ve likûllin derecâtün mimmâ amilû)** (En'am Suresi, Ayet 132) âyetinde buyurulduğu vechile derecelerine göre amellerinin mükâfatını hazır bulurlar. Bu güruhdan nefislerinin selâmeti ve kalblerinin safası üzre bâki kalan bir kısım rahmet ehli vardır ki, bunlar, amellerinin mirasinden ve nefislerinin kemâlâtı iktizâsından olmıyarak sırf Rab'larının fazl-ü ihsanından cennet derecelerine nail olurlar. Ashab-ı yeminin bir kısmı da afv ehlidir. Bunlar, iyi amellerini kötülüklerle karışdıranlar olup ikiye ayrılırlar. Bir kısmı itikadlarının kuvvetli ve kötülüklerinin azlığı cihetile kötülüğün kökleşmemesi veya kötülükden tövbe etmesile **(Feülâike yübeddilullahü seyyiâtihim hasenât)** (Furkan Suresi, Ayet 70) ayeti müfâdınca (manâsınca) resen günahları afv olunanlardır. Bir kısmı da rusuh (kökleşen, melekeleşen) bulmuş günahları iktizâsile bir müddet âzab çekerek temizlendikten sonra rahmeti ilâhiyyenin erişmesile kurtulanlardır ki bunlara ehl-i adl ve ikab denilir. **(Vellezîne zalemû min hâülâi seyüsibühüm seyyiâtü ma kesebû)** (Zümer Suresi, Ayet 51) ayeti bu kısmı ifade eder. İşte bu üç kısım da ahiret ehlidir. Sâbikun olanlar da ya muhibbân yahud mahbûbun olurlar. Muhibbân, Hakk ile mücahede ve inâbe (tövde edib, Hak yoluna dönme) ederek Hak yoluna hidâyet olanlardır. Mahbûbun, inayeti ezeliyye ehlidir ki, Hak Teâlâ Hazretleri, onları seçerek sırat-ı müstakimine, doğru yoluna hidâyet etmişdir. Bu iki sınıf da ehlûllahdır. İmdi: Kur'ân-ı Kerim, eşkiyadan birinci fırka için hüdâ (doğru yol gösterici) değildir. Bunların istidadları olmadığından hidâyeti kabul etmeleri mümtenidir.

İkinci fırka için de hüdâ (doğru yol gösterici) değildir. Çünkü: bu kısım, itikadlarının fesadı sebebile mesholunmuş ve büsbütün körleşmiş olmağla istidâdları zail olmuşdur. Bunların iki fırkası da müebbed cehennem ehlidir. Ancak Allah'ın dilediği müstesnadır. O halde Kur'ân, müttekın (iyice bilen-dayanan-ittika eden) kelimesinin şamil olduğu son beş sınıfa hidayet olur ki, mahbublar, sülûku fillâh ehli olduklarından **(Kezâlike linüsebbite bihî fuâdeke)** (Furhan Suresi, Ayet 32) kavl-i kerimi ifadesince cezbü vüsulden sonra kitabın, Kur'ân'ın hidâyetine muhtacdır. Muhibler ise sülûku ilâllah ehli olduklarından hem cezbü vüsûlden evvel hem de cezbü vüsûlden sonra Kur'ân'ın hidâyetine muhtacdırlar. Binaenaleyh: Bu mevzide müttekın, fıtrat nurlarının bekâsı, nefislerinin zekâ ve kalblerinin safası dolayısile şirk ve şek pas ve kederinden sakınan ve fıtratı asliyyeleri üzere bâki kalan müstaidlerdir ki, bu takva, imân üzre mukaddemdir (önde gelir). Takvanın imândan sonra olan mertebeleri de vardır ki inşaallah beyanı gelir.

(Ayet 3) **(Ellezîne yü'minûne bilğaybi ve yukıy mûnessalâte ve mimmâ rezeknâhüm yünfikûn)** O müttekiler, taklidî veya tahkikî imân ile kendilerinden gaib olan şeye imân ederler. İmân, iki kısımdır biri taklidî, diğeri tahkikîdir. Tahkikî de iki kısım olup istidlâli veya keşfîdir. Bunların her ikisi, ya ilim ve gayb derecesinde kalır, yahud gayb ve ilim derecesinde kalmaz. Gayb ve ilim derecesinde kalan kısım, (ilmel yakin) tesmiye olunan ikandır. İlim ve gayb derecesinde kalmıyan, ya, ayni olur, bu da (aynel yakin) tesmiye olunan müşâhededir. Veyahud hakki olur bu da (hakkel yakin) tesmiye olunan şuhûdi zatidir. Bunlardan, aynelyakin ile hakkalyakin kısımları, iman-ı gaybî tahtında dahil değildir. İman-ı gaybî, tezkiye denilen kalb amellerini müstelzim olur. Tezkiye, kalbi kendi saâdetlerini kazanmakdan meşgul eden harici ve bedenî saâdetlere meyilden temizlemektir. Çünkü saâdet üç kısımdır. Biri kalbe, biri bedene, biri de beden etrafındaki şeylere aiddir. Kalbe aid olan saâdetler, hikmet, marifet, ilmî ve amelî kemâllerdir. Bedene aid olan saâdet, sıhhat, kuvvet, tabii şehvetler, cismânî lezzetlerdir. Beden etrafında şeylere aid saâdet, mallar vesair sebeblerdir. Emirülmüminin Ali Aleyhisselâm: **(Elâ ve inne minenniami seatülmali ve efdalü mi seatilmali sihhatü cesedi tükavvil kalbe)** «Biliniz ki, zenginlik, büyük bir nimettir. Ve zenginlikden daha büyük nimet, sıhhattir ki, sıhhat, kalbi kuvvetlendirir» buyurmuşdur. İmdi zühd ve ibadetle aranılan bakî kalb saâdetini kazanmak için beden ve beden etrafındaki saâdetlerden sakınmak lâzım olur.

Buna binaen **(Ve yukıymûnessalâte)** (Ayet 3) buyurulmuşdur ki, ikame-i salât, beden rahatlarını kaldırmak ve cesed aletlerini yormaktır. Ve salât, yani namaz, ibadetlerin anasıdır. O bulunursa sairleri de geri kalmaz. **(İnnes salate tenha anil fahşâi vel münker)** Yani muhakkak namaz, insanı günahlardan ve fenalıklardan nehy eder. İmdi namaz, nefse ve bedene zorluca bir yüktür. Mali vermek ise, nefse sevimli olan haricî saâdetlerden yüz çevirmekdir ki, buna zühd denir. Çünkü nefis, buhl ve kıskanclığı iktiza eylediğinden çok defa mal vermek, nefse, can vermekten şiddetli olur. Bu sebebden vacib olan mikdarda malı dağıtmağla iktifa etmiyerek nefsi, kıskanclığından kurtarmak, mürüvvet hususlarında malı bezil etmek cömerdlikle kalbi, fazla olan malın terkine alışdırmak, adetleşdirmek için **(Ve mimmâ rezaknâhüm yünfikuûn)** (Ayet 3) buyuruldu ki, o, müminler, namazı kılarlar ve kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden bir kısmını müstehiklerine dağıtırlar, demektir. Kendi zaruretine kadar ihtiyacını bezlü sarf ile ondan sonra **(Tahalluku bi ahlâkillah)** demek olan cömertlik faziletinden mahrum kalınmamak için infak, mevcûd olan malın kâffesine değil, yalnız bir kısmına tahsis kılınmışdır.

(Ayet 4) **(Vellezîne yü'minûne bimâ ünzile ileyke ve mâ ünzile min kablik)** Ve sana ve senden evvel indirilen kitablara ilmî yakin, aynî yakin hakkî yakine şamil tahkikî bir imanla imân edenler ki, bu tahkikî imân, tahliye denilen kalbi amelleri müstelzim olur. Tahliye, kalbin ilâhi kitablardaki maârif ve hikmetleri, kudsî ilm hakikatlarını, meâd ahvaline ve ahiret ilmlerine taalluk eden ilimleri teferrüs etmesi ile olur. **(Ve bil âhireti hüm yûkinûn)** (Ayet 4) ve tezkiye derecesini geçemiyen ve **(Men amile bima alime verrese hullahu ma lem yalem)** kavl-i nebevisi mucibince tezkiyenin mirası olan tahliyeye vasıl olamıyan ehli ahiret ve bu meratibi cami ve mukınun olan ehlullah **(Ülâike alâ hüden min rabbihim)** (Ayet 5) işte şu zikr olunan tezkiye ve tahliye sıfatlarile mevsuf (sıfatlanan) olanlar, Rab'larından hidâyet üzredirler. Onlar, Rab'larına yahud fazl-ü sevab evi olan selâmet evine hidâyet olunmuşlardır. İkabdan yahûd hicâbdan selâmet ehli ancak bunlardır.

(Ayet 6-7) **(İnnellezîne keferû sevâün aleyhim eenzertehüm em lem tünzirhüm lâ yü'minûn. Hatemallahu alâ kulûbihim ve alâ sem'ihim ve alâ ebsârihim gişavetün velehüm azâbün azîm)** Kahr-ı ilâhî ehli olan eşkiyadan birinci fırkaya korkutmak tesir yapmaz. Onların ateşden kurtulmasına yol yoktur. **(İnnellezîne hakkat aleyhim kelimetü rabbike lâ yü'minûn)** (Yunus Suresi, Ayet 96) ifadesince bunların, iman etmemelerine Allah'ın hükmü lahık (eklenen, sonra-

dan tayin edilen, yetişen) olduğundan bunlara bütün yollar tıkanmış, bütün kapılar kapanmışdır. İlham mahalli olan ilâhi bir şuur mahallidir. Kalbleri, mühürlenmekle kapılarından mahcûb oldular. Göz ile kulak da insanın zahirî şuurlarından fehm-ü itibârın anlayış ve ibret alışın birer kapısıdır: İşbu kapılardan mânaların kalbe geçmesi, tesir etmesi mümteni (gayri mümkün) olunca göz ile kulağın faidesinden de mahrum oldular. O halde bunlar için batında zevkî ve keşfî ilme, zahirde de öğrenme ve kazanma ilme yol olmadığından kendileri zulmet ve karanlık zindanlarında habs olundular; azabları gayet azimdir, büyüktür.

(Ayet 8) **(Ve minennâsi men yekûlü amenna billâhi)** Eşkiyadan imân kendilerinden selb olunmuş olan ikinci fırka da, her ne kadar **(Amenna billâhi)** (Ayet 8) sözlerile imanı iddia ediyorlarsa da imanın mahalli, lisan değil belki kalb olduğundan onlar da mümin değillerdir. Bunlar «Biz, Allah'a ve âhiret gününe inandık» sözlerile dinin aslı ve esası olan tevhid ve meâd ilmini iddia ediyorlar. Yâni biz, Hak'dan mahcûb olan müşriklerden değiliz. Ve din, yâni ceza ile meâdı inkâr eden ehli kitabdan da değiliz. Ehli kitabın meâd hakkındaki itikadları, Hak'ka mutabık değildir. Bilinmelidir ki, küfür, ihticâb, yani perdelenmek demektir. Hicab, ya Hak'dan olur, müritlerin hicâbı gibi, yahûd dinden olur, ehli kitabın hicâbı gibi. Hak'dan mahcûb olan, zarureten Hak'ka erişmek yolu olan dinden de mahcûbdur. Dinden mahcûb olan ise, bazan Hak'dan mahcub olmaz. Münafıklar, her iki hicabın refini iddia eylediler. **(Ve bilyevmil' âhiri ve mâ hüm bimü'minîn)** (Ayet 8) «Fakat onlar, oldukça mümin değillerdir» sözile ve zâtlarından selb olunmak suretile tekzib olundular.

(Ayet 9) **(Yühâdi'ûnallahe vellezîne âmenû ve mâ yahde'ûne illâ enfüsehüm ve mâ yeş'urûn)** Münafıklar, Allah Teâlâ'ya ve müminlere muhâdaa (hile) ederler. Halbuki hud'a ve hileleri kendi nefislerinedir. Onların şuurları yokdur, bilmezler. Ayet-i kerimede olan muhâdaa (hile), iki taraftan hud'a istimâli demektir. Hud'a, şerri saklayıp hayrı izhâr etmektir. Allah'ın muhadaası, Resul'ünun muhadaası demektir. **(Men yuti'irresûle fekad etâ'allahe)** (Nisa Suresi, Ayet 80) ve **(Mâremeyte iz remeyte)** (Enfal Suresi, Ayet 17) buyurulmuşdur. Çünkü Resulullah, Allah'ın Habibidir. Hadis-i şerifde **(Dâyezalül abdü yetekarrebü ileyye)** buyurulmuşdur. Yâni «Kul daima bana takarrüb eder, yakınlaşır, tâki ben onu severim, onu sevdiğimde işittiği kulağı, gördüğü gözü, söylediği dili, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı ben olurum»» demektir. Yâni «Bütün bu kuvvetleri, ben olurum». İmdi: münafıkların, Allah'a ve müminlere hud'ası,

iman ve muhabbeti izhâr, küfr ve adaveti gizlemeleridir. Allah'ın ve müminlerin münafıklara hud'ası, kendilerine müsalemet (barışıklık) icra ve can ve mallarını muhafaza etmekle beraber onlar için azab-ı elimi ve meal-i vehimi iddihar (biriktirme, saklama) etmeleri ve hallerinin vahy-i ilâhî ile haber verilmesile dünyada rezil ve rüsvay olmalarıdır. Lâkin bu iki hud'a arasında fark vardır ki, onların hud'ası, helâklarına (yok olmalarına) sebeb olan bud-u şekâvetlerinin, küfür ve nifak (münafıklık, iki yüzlülük, bozuşukluk) zulmetlerinin ziyadeleşmesile ancak nefislerine tesir icra eder. Halbuki, Allah'ın hud'ası, o işlerde onların ihlâklarında (yok olmalarında) şiddetle müessirdir. **(Ve mekerû ve mekerallahu vallahu hayrülmâkirîn)** (Ali İmran Suresi, Ayet 54) Yâni onlar mekru hile ettiler, fakat Allah, mekr edicilerin hayırlısıdır. Fakat bunlar derin bir cehaletle bu aşikâre işi his edemezler.

(Ayet 10) **(Fikulûbihim maradun)** Münafıkların kalblerine şek ve nifâk hastalığı arız olmuş ve bu maraz kalblerinde kökleşmişdir. **(Fezadehümullahu merada)** (Ayet 10) Allah da, Resulune ve müminlere yardım etmek ve dini yükseltmekle bunlara hıkd (kin tutma) ve hased gibi marazları ziyade eyledi. Rezaletlerin kâffesi, kalb marazlarıdır. Bu hastalıklar, kalbin zayıflamasına ve helâk olmasına sebebdir. Münafıkların azabları elim, kâfirlerin azabları azim denilmekle araları fark olundu. Çünkü ölmüş veya felce uğramış bir azânın kesilmesinde pek çok acı his olunamadığı gibi ezelde matrud (kovulmuş, tard olunmuş) olanların da her ne kadar azapları büyük ise de kalblerinin idraklarının safası olmadığından o büyük kinin elem ve şiddetini his edemezler. Münafıkların, asılda istidâdları sâbit ve idrâkleri bâki olduğundan elem ve acının şiddetini duyarlar. Çaresiz yalan ve buna katılmış ariz olan müzmin hastalıklar sebebile azabları elemli olur.

(Ayet 11) **(Ve iza kıyle ehüm lâ tüfsidû fil'ardı kalû innema nahnü muslihûn)** Ve münafıklar, yer yüzünde ifsâddan, yâni ciheti süfliyye olan nefislerinde ve buna taâlluk eden işlerde nefislerini kederlemekten ve insanlar arasında harb ve buğz ve fitne ve düşmanlığın tehyicile (heyecanlandırması, coşturması) fesad etmekden nehy olundukları vakit bu hallerini inkâr ve nefişlerine iyilik isbâtında mübaleğa ederler.

(Ayet 12) **(Elâ innehüm hümül müfsidûne ve lâkin lâ yeş'urun)** Bunlar' küllî işlerden ve aklî lezzetlerden, cüzî menfeatlar ve hissi lezzetlerle mahcûb, bedenî lezzetlerde dalgın, dünya muhabbeti ile meşgul olduklarından salâh ve iyiliği, sırf dünya işlerini kendileri için düzmekte ve geçimlerini kazanmakda bilirler, murâd ve matlûb-

larına ancak bu sûretle müyesser ve nail olurlar. Halbuki, hissiyatları ile idrâklerini bozduklarını his edemezler.

(Ayet 13) **(Ve iza kıyle lehüm aminu kema amenennasü kalû enü'minü kema amenes süfehâü elâ innehüm hümüs süfehâü ve lâkin lâ ya'lemûn)** Bunlar, fukarayı müsliminin imânı gibi hakiki imâna davet olunduklarında hakiki bir zühd sebebile dünyanın nimet, lezzet ve güzelliklerini terkeden fukarayı müslimini, sefahete (akılsızlığa) nisbet ederler. Çünkü, kendilerini helâke götüren, hevâsına esir ve vehim ile karışık akıllarının nihaî maksadları, işbu fani lezzetlerdir. **(Ya'lemûne zâhiren minel hayâtiddünya ve hüm anil'âhiretihüm ğafilûn)** (Rum Suresi, Ayet 7) ifadesince hasis olan faniyi, şerefli ve âli olan bâki üzre tercih ve ihtiyar etmenin, en büyük bir sefahet olduğunu bilemezler. Münafıkların yer yüzünde ifsâdı, mahsus gibi aşikâr bir şey, sefahet ile hikmeti farketmek ise, istidlâlî ve aklî olduğundan birinci âyette **(Lâ yeş'urun)** sözile adem-i şuurları, ikinci âyette **(Lâ ya'lemun)** sözile adem-i ilimleri beyan buyurularak ayetin iki fasılası fark olunmuşdur.

(Ayet 14) **(Ve iza lekûllezîne âmenû kalû âmenna ve iza halev ilâ şeyatiynihim kalû inna me'aküm innema nahnü müstehziün)** Bunlar, müminlere mülâkatlarında «Biz, imân ettik» derler. Şeytanlarına hali kaldıklarında «Biz, sizinle beraberiz, ancak onlarla istihza edicileriz» derler. Fıtratan kendilerinde mevcûd olup müminler ile münasebetlerine sebep olan mağlub, zaif, sönmeye yakın istidâd nûru ile kazanmış oldukları, ve küffârla ülfetlerine sebep olan gâlip ve kuvvetli zulmet istidâdından ibaret olan iki nevi istidad husûlünden münafıklara lâzım gelen nifaklarını hikâyedir. Çünkü: bunlarda edna bir nûr olmasa nûr ile zulmet arasında her cihetten zaruri münafat (muhalefet, uymama) olduğundan sair küffar gibi asla müminlerle ihtilat (karşılaşıb görüşme) ve musahabete (sohbete) kadir olamazlardı. Şeytan, buud ve uzaklık manâsına olan şutun kelimesinden feyal vezninde mübaleğadır ki, ziyade uzak demekdir. Buudun derinliklerine dalmış olan şeytanları, nifakda mübalega eden ve mat'rudîn olan münafıkların reisleridir. Münafıkların, müminlerle istihza etmeleri, kendilerinde zulmet cihetinin kuvvetli, nûr cihetinin zayıf olduğuna delâlet eder. Zira bir şeyi istihfaf (hafifseyen, küçük gören) eden kimse o şeyin kadrü veznini kendi nefsinde hafif bulur. Binaenaleyh, münafıkların, nûranî olanları istihfaf etmeleri, kendi nefislerinde nurun hiffetinden (hafifliğinden) ileri gelmiştir. Nurun kadri, nur ile bilinir. Onlarda zulmetin rüchânı ve fazlalığı küffara iltica ve küffarla ülfetlerine (dostlukları, kaynaşmalarına) sebeb olmuşdur.

(Ayet 15) **(Allahu yestehziü bihim)** Allah Teâlâ, münafıkları, istihza ve istihfaf eder. Zirâ hazreti ilâhiyyeye münasebetlerine sebeb olan nûriyyet ciheti kendilerinde gayet zayıf ve hafifdir. Müminler, nefsanî varlıklarından fâni oldukları mikdarda Allah indinde mevcûd oldukları gibi, münafıklar da ilâhî cihetin kendilerinde fenâsı, yokluğu mikdarında nefislerinde sabit oldular. Bu iki mertebe arasındaki fark pek büyüktür. **(Ve yemüddühü fî tuğyanihim)** (Ayet 15) Allah Teâlâ, münafıkları, kendi arzularıyla ihtiyar ettikleri dünya maişet ve mallarından, iştiha ve lezzet bulduklarının mevâd (madde) ve esbabını tehiyye ve ihzâr (hazırlama ve huzura getirme) etmekle, nefsanî ve şeytanî sıfatları olan behimi ve sebuî zulmetlerinde mütehayyir oldukları halde ibka eyler. **(Ya'mehün)** (Ayet 15) Ameh kalbin, körlüğüdür. Münafıkların tuğyanları (isyanları), bulunmaları lâyık olan hadlerinden tecavüzleridir. Bu had, kalbin nefse nazır olan vechidir ki, ona sadır denilir. Nitekim fuad, kalbin ruha nazır olan yüzüdür. Kalb, nefs ile ruh arasında mutavassıt ve iki vecihli olup bir yüzü nefse ve bir yüzü ruha müteveccihdir. İmdi kalbin, sadır denilen bu haddinde tevakkuf eylemek, durmak, kalbin bu ciheti nurlanıp nefsi de nurlandırması için kalbe teveccühle beraber Allah'ın emir ve nehiyleri ile taabbüd (kulluk, ibadet etmek) eylemektir. Kalbin diğer haddinde vukuf, sadrın, ulûm ve maârifle nakışlanarak nefsi tezyin etmesi için hikem ve şerayii, ulûm ve maârifi telâkki ve kabul etmesidir. O halde tuğyan, nefsânî ve şeytanî sıfatlarda inhimâkdir ki (ziyade düşkünlük), bu hal, istilâ ve gâlebe ile kalbi büsbütün karartır, körletir, ruhu da mükedder kılar.

(Ayet 16) **(Ülâikellezineş tereviüddalâlete bilhüdâ)** İşte bunlar, hidâyeti verip dalâleti, Hak'dan ve Hak'kın yolundan ihticab (perdelenmek) ve zulmeti satın alan kimselerdir. **(Fema rebihat ticaretühüm ve ma kânu mühtedîn)** (Ayet 16) Bunların, ticaretleri, kâr etmedi. Ve bunlar, hidâyet ehli olmadılar. Bunlara ulum, âmâl, hikem ve maârif, ahlâk ve melekât-ı fazılayı kazanıpda hakikatte zengin olmaları, Allah indinde yakınlık ve keramet bularak tazim ve vicahete (yüz yüze olmaya) müstehik olmaları için nûr ve bekâ aleminden resülmal (ana para, kapital) sermaye verilmişdi. Fakat, hicâb ve hırman-ı (mahrumluk) ebedîyi mucib olacak sûrette kalblerini kederlemekle istidâdlarını izale, resülmalları olan hidâyeti asliyyelerini izaa (zayi etme, kayb etme) ederek **(Eazenallah)** sermedî (sürekli daimi) bir hüsrana düştüler. Binaenaleyh, ticaretleri kârlı ve kendileri hidayet ehli olamadılar.

(Ayet 17) **(Meselühüm kemeselillezis tevkade nara felemmâ edâet ma havlehu)** Münafıkların, nifakdaki sıfatları, ziyalanmak için ateş yakan kimsenin sıfatı gibidir ki, ateş yanarken etrafında yakın olan eşyayı bir parça ziyalandırır ise de, ateş sönünce o kimse yine hayrette kalır. Bunların istidâd nurları, yakılmış ateş menzilesindedir (derecesindedir). Ateşin etrafındaki yakın eşyayı ziyalandırması, kendilerine nisbetle uzak olan meâd (ahiret) işlerine hidâyet olunamayıp yakın olan dünya geçinmelerine hidâyet bulmaları ve müminlerle sohbet sebebile zâhirde müminlere muvafakat etmeleridir. Ateşin süratle sönmesi, istidâd nurlarının, ve faidelendikleri dünya lezzetlerinin, serian zevâl bulmasıdır (yok olmasıdır). **(Zehebellahu binurihim ve terekehüm fî zulumatin lâ yubsirûn)** (Ayet 17) Allah Teâlâ Hazretleri, münafıkları, tuğyanlarında imdâd etmekle istidâd nûrlarını giderdi. Ve onları, nefislerinin sıfatları karanlıklarında tevfik-i ilâhîden mahcûb ve kör oldukları halde terk eyledi. Karanlık gecede sahrada birçok meşguliyetler (uğraşmalar) içinde ateşi sönen kimsenin, göremediği gibi, onlar da kendilerine faide veren maârifi ilâhiyyeyi kalb gözleri ile göremezler.

(Ayet 18) **(Summün, bükmün umyün)** Hak'kı işitmeğe, Hak'kı görmeğe, Hak'la söylemekliğe sebeb olan akıl nûrundan kalbleri mahcub kaldığından onlar, hakikaten sağır, dilsiz, kördürler. Kalblerinin mahcub olması dolayısiyle şuur mahalleri (yerleri) olan göz, kulak ve lisanlarından kalblerine giden yollar kapalıdır. Kalbin nûru, işbu şuur mahallerine vasıl olamamağla gözün, kulağın, dilin matlub (istenen) olan faidelerinden haz alamazlar. Ve istifade edemezler. Yine böylece fehim ve itibar hasıl olmak için göz ve kulaklarının, idrâk ettikleri şeyleri, kalblerine red ve isal (vardıramadıklarından, ulaştıramadıklarından) edemediklerinden münafıklar, sağır, dilsiz ve kördürler. **(Fehüm lâ yerci'un)** (Ayet 18) «Biz, onların önlerinde bir sed, arkalarında bir sed kıldık» mealindeki **(Ve ce'alnâ min beyni eydîhim sedden ve min halfihim sedden)** (Yâsîn Suresi, Ayet 8) âyetinde buyurulduğu üzre ön ve arkalarında sedler bulunduğundan onlar, Allah'a rücû edemezler. Âyet-i kerimeyi teşbih suretile irad eylemenin faidesi, avam-ı nasın nefislerinde temsil etmektir. Makul olan bir keyfiyyet, görülen ve his olunan sûret ile tasvir olunursa herkes kolayca fehmeder. Bundan sonraki ayette ikinci defa olarak münafıkları, karanlıklı, şimşekli, gürültülü yağmurun isabet eylediği bir kavme teşbih ediyor.

(Ayet 19) **(Ev kesayyibin minessemâi fihi zulumatün ve ra'dün ve berk)** Yahud münafıkların sıfatı kendisinde karanlıklar, gürlemeler, yıldırımlar olan bir yağmurun isabet eylediği kavm gibidir. Ken-

dilerine zahir nimetlerin hasıl olmasile beraber bakiyyei istidâdları dolayısile kalplerine gelen gayet az yumuşaklık ve ilâhi vahyin nüzûlü sebebile rahmeti ilâhiyyenin imdâd ve vusûlü, yağmura teşbih olunuyor. Yağmurda olan karanlıklar, münafıkları hayret ve dehşette bırakan şeytanî vesveseleri, vehmî ve hayalî şek ve şüpheleri ve nefsanî sıfatlarıdır. Gürleme de Kur'ân'da münafıkları korkutup azgın kalblerinin kırılmasını, asi nefislerinin inhizâmını (hezimete uğramasını) mucib vaîd ve tehdidi ifade eden âyet ve kahra dair mesmu (duyulmuş, işitilen) ve müşahede olunan âsârdır. Berk, yani şimşek, münafıkları, ümid ve tamaa düşürüp, kabul için edna (en bayağı, az pek aşağı) bir meyil ve şevk husule getiren ve nimetlerin hatırlatmasına dair vaidlerin işitilmesinde zuhur eden tenebbühât-ı ruhaniyye ve levâmi-i nuriyye yani ruhî uyanıklıklar ve nuranî parlaklıklardır.

(Ayet 19) **Yec'alune esabi'ahüm fî âzanihim minessava'ıki hazerelmevt)** Münafıklar, ölümden korkdukları için saikalardan (yıldırımlardan) parmaklarını, kulaklarına koyarlar. Hissî lezzetlerden kesilmek bunların ölümü olduğundan kendilerinde tesir yapıp âhiret gamı ile tabii lezzetlerinden keddirmemesi için lu'b ve lehviyyat (oyun, eğlence) ile vaîd, yani korku âyetlerinin işitme ve anlamasından meşgul olurlar. **(Vallahü muhîtun bilkâfirîn)** (Ayet 19) Onların, sakınmasından faide yoktur. Bir şeyi muhit olanın, onu asla fevt etmiyerek her türlü kadir olduğu gibi Allah Teâlâ da, kâfirleri muhit olmağla mevti tabii sebebile meluf oldukları lezzetlerden kesmeğe kadirdir.

(Ayet 20) **(Yekadül berku yahtafü ebsarehüm)** Lâmi-ünnûr (parlayan nur), gaflet sebebile keşif ve hidâyet nûrundan mahcûb olan akıllarını kapmağa yakın olur. **(Küllemâ edâe lehüm meşev fihi)** (Ayet 20) Nûr ışığı onlara ziya verdiği vakit bir parça terakki ile Hak ve hidâyeti kabule yaklaşırlar. **(Veizâ ezleme âleyhim kamû)** (Ayet 20) Nûr lem'ası kesilip karanlıkda kaldıkları vakit zulmet ve harâretleri üzre sabit ve kaim olurlar. **(Ve lev şa Allahü lezehebe bisem'ihim ve ebsarihim)** (Ayet 20) Eğer ki Allah Teâlâ hazretleri dilese evvelki fırkaya olduğu gibi onların da fehm ve akıllarını körletir, istidâd nûrlarını mahveder, vahyin dinlemesinden asla müteessir olmazlar. **(İnnallahe alâ külli şey'in kadîr)** (Ayet 20) Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, her şeye kemâl ile kadirdir. Lâşey, ne zihinde ve ne de haricde asla mevcûd olamıyan madûm-u sırf demek olduğundan şey lâfzı, gerek haricen mevcûd olan vacîb ve mümkinin ve gerek zihnen mevcûd olan mümkin ve mümteniin umumuna şâmildir. Lâkin bu ayetteki kudretin, şeye taâlluk etmesi, delili akli ile

vacib ve mümteni' (gayri mümkün) şeyin, mefhumundan çıkararak şey lafzını, mümkine mahsus kılmışdır. **(Hüden lilmüttekîn)** (Ayet 2) ayetinde bildirilen yedi sınıf hakkında icmalen söylenen kelâm bundan ibarettir. Eşkiyadan ferik-i evvel hakkında kelâmın faidesi olmadığı cihetle ferik-i evvelin bahsi kısaca belirtilmiş, tevfik-i ilâhînin imdâdı sebebile ârizi hastalıklarının zevâli ve hidâyeti kabul etmeleri mümkün olduğu cihetle ferik-i sâni olan münafıkların ahvali tafsil, onların zem ve tehdidinde, suret-i hallerinin takbihinde mübalega edilmişdir. Olabilir ki, tevbih ve tekdirler, bunlardaki maraz ve rezâlet köklerini çıkarır, kibir ve nahvet (böbürlenme, tekebbür) dallarını kırarda batınları temizlenip irade nûru ile kalbleri tenevvür ediverir; o sûretle Hak yoluna sülük ederler. Belki müminlerle, ülfetleri, düşüp kalkmaları sebebile tabiatları, müminlere meyil ve muhabbet eder. O meylü muhabbet sebebile kalbleri, Allah'ın zikrine yumuşar. Nefisleri, emri ilâhiye münkad (boyun eğer) olur. Ve **(İnnel münâfikıyne fidderkil'esfeli. ilâ âhirin)** (Nisa Suresi, Ayet 145) âyeti kerimesi vechile tövbe ederek salah ehli olurlar.

(Ayet 21) **(Yâ eyyühennasü'büdû rabbeküm, ila...)** Ey insanlar, sizin için yer yüzünü firaş, yani döşek ve gökyüzünü bina kılan ve gökden yağmur yağdırarak yağmur sebebile size her türlü yemişlerden rızık çıkaran, sizi ve sizden evvel gelen baba ve dedelerinizi yaradan Rab'binize ibâdet ediniz ki, şirkden sakınmış olasınız. Süedâ ve eşkiyanın hallerini zikr ve beyandan feragattan sonra bu âyet-i kerimede insanları, tevhide davet eyledi. Tevhid mertebelerinin evvelkisi, tevhid-i ef'âl olması dolayısile kudsî hadisde «Halkı halk ettim ve nimetlerimle kendimi onlara sevdirdim» denildiği gibi insanlar, Hak Teâlâ'nın nimetlerini görüp ünsiyyet ederek Hak'ka muhabbet etmeleri için ubûdiyyeti, rubûbiyyete talik (geciktirdi) eyledi. İbâdet, şükür demektir. Şükür ise nimet mukabelesinde olur. İmdi: insanlar, ibâdetlerini Hak'ka tahsis eylemek için bu âyette Hak Teâlâ Hazretleri, rubûbiyyeti insanlara tahsis eyledi. Ve insanlar, gerek ef'âl ve gerek sıfat ve zâtta kevn ile mahcub olduklarından tecelli-i efâlin beyan buyurulması ile zât, sıfât ve ef'âlden ibaret olan üç hicâbdan evvelkisinin, yani ef'âl hicâbının, ref olunmasını kasd eyledi. Buna binaen Hak Teâlâ Hazretleri, insanların ve mevcûdiyyetlerin tevakkuf eylediği, kendilerinden evvel geçen ana, baba, nene ve dedeler gibi sebebleri, mebadi ve şerâitin kâffesinin inşasını, onlara mekar ve mesken olmak için arzın firaş, semanın bina kılınmasını, semadan yağmur yağdırıp yağmurla insanlara rızık olmak için her türlü yemişlerin çıkarılmasını kendisine nisbet ediyor ki,

insanlar, Hak'kın başkasına fiil ve tesir nisbet etmekden sakınıp cemii ef'âlin Allah'dan olduğunu müşahede edince ef'âlde şirkden uzak olsunlar. Bu sebebden bu mukaddimelerin neticesini **(Fâ)** ile zikrederek **(Felâ tec'alû lillâhi endaden ve entüm ta'lemûn)** (Ayet 22) buyurulmuşdur. Yâni ey insanlar, zikr eylediğimiz mukaddimeleri bilirken Allah Teâlâ'ya nidd (benzer, eş) ve misil kılmayınız. Güya diyor ki, bu işlerin kâffesinin faili Hak'dır. Binaenaleyh: İbadet, ancak ona lâyıkdır, başkasına lâyık değildir. Siz indinizde ibâdete lâyık kılmak ve ona ibadet etmek için sakın bile bile ef'âli başkasına nisbet etmekle Allahü Teâlâ'ya şerik kılmayınız. İmdi: ef'âl mertebesinde insanların ibadeti, sâni'adır. (Yapan, işleyen, yaratanadır). Rabb'ları da, ancak sun've fiil suretinde mütecelli olandır. Çünkü: her abid bildiği bir şeye ibâdet eder. Allah'ı ise her abid uluhiyyetten nefsinde bulabildiği mikdarda bilir. O halde ef'âl mertebesinde insanlar, ancak fail-i muhtarı bulup ona ibâdet ettiler. Bu ibâdetin gayesi, ef'âl âleminin kemâli olan cennete vusuldur. Allah Teâlâ, insanlara nefisleri arazisini temhid ve nefisleri arazisi üzerinde ervah semalarını bina ve ervâh semâlarından tevhid-i ef'âl yağmurunu indirerek kalblerinin, sabır, şükür, tevekkül gibi ahval ve makâmat yemişlerinden rızıklanması için işbu tevhid yağmuru sebebile nefisleri arazilerinde taât, amal, güzel ahlâk nebatlarını ihrac eylemiştir. Tevhidi isbât eyleyince mücerred tevhid, cem' ile tafsilden ihticâb, bu da zındıka ve ibahaya (haramı helal sayan, batinî zümre) müeddi (sebep olan) cebr-i mahz, keza fiil ve kavli, mücerred resule isnad, tafsil ile cem'den ihticâb, o da mecusiyyete müeddi kader-i sırf, islâm ise **(Lâilâhe illallah Muhammedün Resulullah)** kavlini cemi ef'âli, Hakka mazhariyyetini itikad ile aralarında mutavassıt orta bir yol olup ancak iki şehadetin cemiyle sahih olacağından islâm, sahih olmak için nübüvvetin isbâtına istidlâl eyledi. Çünkü: Hak'kın ef'âline nisbetle halkın ef'âli, ruha nisbetle cesed gibidir. Fiilin sadır olduğu mahal, esasen ruh olup cesed ile tamam olduğu gibi ef'âlin mebdei de Hak olup Hak'kın ef'âli halk ile zâhir olur. Halk ise Hak'dan budiyyetleri, mahcubiyyetleri dolayısile Rab'larından maârifi telâkki etmeleri bir türlü mümkün olamadığından, Hakkı şahid olan ruhu ile Hazreti İlâhiyyeye, halka ihtilât eden nefsi ile beşeriyyet rütbesine mücanis (ayni cinsten) olan bir vasıtanın, bulunması, vacib olmuşdur ki: Onun kalbi, ruhundan kelimat-ı rabbaniyyeyi alarak nefs-i kudsiyyesine ilka ve cinsiyyet rabıtası ile sair halk, ondan telâkki ve kabul ederler. İşte risalet de budur. Binaenaleyh. **(Ve in küntüm fî reybin mimma nezzelna alâ abdina fe'tu bisuretin min mislihî)** (Ayet 23) buyurulmuşdur. Eğer siz, bu kelâmı ilâhinin Muhammed'e nisbetinde sadıklar iseniz, eğer Mu-

hammed'e olan tenzilimizde reybü şekde olup nübüvvetin hak olduğunda şek ve şübhe ederseniz bütün kuvayı beşeriyyenizi, hidâyet nurundan mahcub akıllarınızı, terkib-i kelâm ve nazm-ı maâniye alışkın olan fikirlerinizi, ve ebnâ-yi cinsinizden hazır olanları toplayınız. Bir sûrenin bir parça kelâmını getirmesine kadir olur musunuz?

(Ayet 24) **(Fein lem tef'alû)** Eğer bunu yapmazsanız, sizi ateşe götüren inadı terk edip izan ü teslim olunuz ve iman ediniz! Bu ayette melzum yâni imân hazf olunmuş, nara duhulu ve azabın hususunü mucib olan inkâra daha fazla delâlet etmek için imânın lâzımı olan ateşden sakınmak, imânın makamına konulmuşdur. **(Ve len tef'alû)** (Ayet 24) Bu gibi şeylerin, mahcûb olanların akıllarına mümteni olduğu malûm olduğu için ihbarı bil-gayb tariki üzre itiraz olunmuşdur. Yâni elbette siz, bir sûrenin mislini getiremezsiniz. Ateşden murâd dahi melufati hissiyye ve lezzatı bedeniyyeler ile dar-ül karar selâmetinden ve yakîn serinliği lezzetinden mahrum, ruh-i kudsi-i ruhanî, nesim-i zevk-i rahmanîden mahrum ve masruf olan nefislerinin gazabı ve tabiatlarının ateşidir ki, bedenî lezzetleri onları, ruh-i kudsî lezzetinden meneylediğinden her ne kadar bu lezzete müştak iselerde ümuri sufliyyeye taâlluk ve ecsadi araziyyeye muhabbet heyetlerinin nefislerinde kökleşmesi, nefsânî ateşlerinin yanıp parlamasına sebeb olmuşdur. Bunun için **(Fettekûn narelleti vekûdühennasü vel hicare)** (Ayet 24) yâni insanlar ile taşlardan yakılmış olan ateşden sakınınız, buyurulmuşdur. Ateşin yakıldığı şey insanlar ile, insanların, muhabbet edip sûretleri nefislerinde kökleşen ve meyl ile nefislerini onlarda habs ettikleri, umuru süfliyye-i samitedir. Cenabı Nebi Aleyhisselâm, **(Elmerü yühşerumea men ehabbehu hatta lev ehabbe ehadüküm hacera en huşire meahu)** «Kişi sevdiği ile haşr olunur; hattâ sizin biriniz, bir taşa muhabbet etse onunla haşr olunur» buyurmuşdur. Çünkü muhabbet sebebiyle kalbin sureti, muhabbet ettiği şey suretinde olurcasına muhabbet edilen şey nefisde rekz olunur. Malûm ola ki, ateşin harareti melekût ve ruhaniyyeti olan sûreti neviyyesine tabidir. O, ruhaniyyette çok mertebelerde tenezzülünden sonra kahr-ı ilâhî nar-ı manevîsinin şerer ve ateşidir. Nefis mertebesinde kahr-ı ilâhî ateşinin, gazab kızgınlığına tenezzülü gibi ki: gazab, ahlâkı yakmak hususunda ateşin odunda yapamadığı tesiri yapar. İmdi: cismânî ateş, ruhanî ateşin tesiri olunca her cismânî kuvvet mütenahi, ruhanî kuvvet gayri mütenahi olduğundan ruhanî ateşin elemi, cismanî ateşin eleminden hem daha devamlı ve hem daha şiddetli olur. Bu mânâdan «Cehennem ateşi, yetmiş defa su ile yıkandıkdan sonra onunla fayda-

lanmak mümkün olmak için dünyaya indirildi» denilmişdir. **(Ü'iddet lilkâfirîn)** (Ayet 24) O ateş, dinden mahcub olanlar için ihzar olunmuşdur.

(Ayet 25) **(Ve beşşirillezîne âmenû ve amilûssalihati enne lehüm cennatin tecrî min tahtihel enhar)** Sâni'a imânları ve ef'âl tevhidine ilimleri muktezasile kendilerini cennet için islah edecek amelleri işleyen kimselere -cennet kelimesi, nekre geldiğinden- arzu ve isteklerinin, temenni ve tasavvur ettiklerinin fevkinde hasıl ve mevcud olduğunu tebşir eyle, müjdele. Tahtında yâni zemininde nehirler akan bahçeler, dünya ehli için en güzel ve ziynetli bir makam ve en tatlı lezzetli bir meramdır. Bu cennetler, ehli dünyanın nefisleri için, dünya bahçeleri cinsinden ve mead-ı cismânî hasebi ile dünya bahçelerinden daha safidir. Ve ileride bildirileceği vechile tamamile haktır. **(Küllema ruzikû minha minsemeretin rizkan kalû hâzellezi ruzikna min kablü)** (Ayet 25) Her ne zaman o cennetlerin yemişlerinden rızıklansalar melûf oldukları cihetle «Bu, bizim evvelce rızıklandığımız bir rızıkdır.» derler. **(Ve ütû bihî müteşabiha)** (Ayet 25) Halbuki onlara, müteşabih ve biri birine benzeyici rızıklar verildi. İmdi kalblerinin rızkı meselâ tevekkül gibi makamlar ve kudsi alem ravzalarıdır ki, her mertebesinde saliklere türlü menfaatlar, müştak olanların hararetini teskin edici ilim nehirleri, neşet eder. Yemişler ise hikem ve maârifi ilâhiyyedir. «Bunlar, bizim evvelki rızkımızdır» demeleri kalbin tecerrüdü halinde ilim ve hikmetlerin kalbde sabit olduğuna sonra taâlluk zamanında umur-u tabiiyyede tevekkülü sebebile mahcub kalmakla onları unuttuğuna, tekrar tabiî ve bedeni elbiselerden soyununca onları hatırladığına işarettir. Nebi Aleyhisselâm'ın, **(Elhikmetü dalletül mümini)** yani «Hikmet, müminin gayb etmiş olduğu bir şeydir» Hadis-i şerifleri, bu mânâyadır. **(Velehüm fîhâ ezvacün mütahheretün ve hüm fiha halidûn)** (Ayet 25) O cennetlerde onlar için pâk çiftler vardır. Ve o cennetlerde onlar muhalled, yâni daimdirler. Nefislerinin çiftleri, gayrin temasından ve fuhuşdan pâk olan huruindir. Kalplerinin eşleri, tabayi denâsetinden, anasır kederinden temizlenmiş olan kudsî nefislerdir. Kendileri müşâhededen mahcûb oldukları cihet ile ruhlarının cenneti yoktur.

(Ayet 26) **(İnnellahe lâ yestahyî en yadribe meselen ma be'udaten fema fevkaha)** Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, istihya (haya eden, utanan) eden kimsenin imtinaı (çekinmesi) gibi sivri sineği ve onun fevkinde olan eşyayı darbı mesel yapmakdan imtina eylemez (çekinmez). Çünkü hadis-i şerifde «İnd-i ilahide kâfir, sivri sinekden, dünya, sinek kanadından daha hakirdir» diye varid olmuşdur. **(Feemmellezîne amenû fe-yalemûne ennehül hakku min rabbihim** (Ayet

26) İmân edenler, meselin, mümesselün lehe münasebeti olduğundan meselin Rab'ları tarafından bir hak ve hakikat olduğunu bilirler. **(Ve emmellezîne keferû feyekûlûne mazâ eradallahu bihâza meselâ)** (Ayet 26) Amma küfr ve inkâr eden kimseler «Allah, bu gibi misallerle ne murâd etti» derler. **(Yudillü bihî kesîren ve yehdî bihi kesîra)** (Ayet 26) Evet, Allah Teâlâ o misâl sebebiyle çok kişileri idlâl ve çoklarını hidâyet eder. **(Ve ma yudillü bihî illelfasikîn)** (Ayet 26) Ve bu sebeble ancak fasık olanları idlâl (delâlete sürükler) eder. Fâsık olanlar, kalp makamından nefis makamına, Rahman'ın taâtından şeytanın taâtına dönen kimselerdir ki, bunlar, yukarıda zikri geçen eşkiyadan ferik-i sâni olanlardır. Zira ferik-i evvel, ne şu sebebden ve ne de diğer sebebden, belki ne hal olsa nefsel-emirde dalâlet sâhibi oldukları için burada mesel darbile idlâl (doğru yoldan çıkarılanlar) olunanlar, ferik-i sâni olan münafıklardır. İmdi, bir sıfât üzerine hükmün terettüb etmesi, mezkür sıfâtın o, hükme illet olduğunu müşir olduğundan ferik-i sâninin idlâl olunmalarına sebeb, hakikatta yine kendi fısıkları olmuşdur. O da, nefisleri sıfatlarının, kalblerine galebesile inad ve inkarlarının, hikd ü hasedlerinin (kin tutmalarının) ziyadeleşmesidir ki, onlara budiyyet ve zulmet üzre zulmet ziyade eylemişdir.

(Ayet 27) **Ellezîne yenkudûne ahdallahi min ba'di mîsakihî ve yakta' une mâ emerellahu bihî en yusale ve yüfsidûne fil'ardı ülâike hümül hasirûn)** Fasık olanlar, Allah'ın ahdini nakzeden, Allah'ın, emir ettiği biri birine ulaşmayı kesen ve yer yüzünde fesad çıkaran kimselerdir ki: hüsran ve ziyanda olanlar, ancak şunlardır. Ahdü misak, **(Elestü birabbiküm)** (Araf Suresi, Ayet 172) ayetinde işaret olunan ahdü misakdır. Hadis-i şerifde «Allah'ın eli ile Adem'in arkasına mesh ederek zürriyetini, zerreler heyetinde Adem'in arkasından çıkardı ve onlara «Sizin Rab'bınız Ben değil miyim?» dedi. Onlarda «Evet, Rab'bımız, sensin» dediler.» varid olmuşdur. İmdi Allah'ın eli, yemin-i Rahman tesmiye olunan ve âlemin ruhu olan, ruh-u evvel ve akl-ı akdesdir. Adem, âlemin kalbi olan nefsi natika-ı külliyyedir. Adem'in arkasını mesh etmesi, ruhanî ittisal sebebiyle aklın, nefs-i külliyyeye tesiri ve onu nûru ile tenviridir. Zürriyyetinin ihracı, nefs-i natika-i külliyyeden bil kuvve mevcûd olan nufusi şahsiyyei cüziyyeyi fiile çıkarmasıdır. **(Elestü birabbiküm)** «Rabbınız, ben değil miyim?» sözüyle Allah'ın onlara ahdi, cüzi nefislerin, zâtlarında tevhid ilmini ida eylemesi, yani koymasıdır. Ahdin misakı, tevhid delillerini akıllarında rekz etmesidir ki, her ne zaman cismânî perdelerden soyunsalar, en vazıh ve en zâhir bir şey olarak kendilerine inkişaf edercesine tebeyyün (aşikâr olmak) etmek üzre

tevhid ilmini, onların levâzımı zâtiyyesinden kılarak o ilmi onlara lâzım kılmasıdır. Nefislerine iştihad etmesi de budur ki, nefisleri sıfâtlarından tecerrüdleri halinde bu ilim, kendilerine zaruri olmuşdur. **(Bela)** yani «Evet» demeleriyle icabetleri, zâtlarile tevhid ilmini kabülleridir. Ahdi nakz etmeleri, bedenî lezzet ve tabiî perdelerine fazla dalmağa Hak'kın vahdetinden ve ibâdetinden mahcûb olurcasına şehvet ve hevâlarına kulluk etmeleridir. Allah'ın emir eylediği kavuşma ve ulaşmayı kesmeleri, hasis ve fâni işlere aşku muhabbetleri, âlem-i süfliye teveccühleri sebebile hakikata ulaşmayı, ve ulaşması ile memur oldukları zât ve sıfâtlarına mücanis (ayni cinsten), hakiki akrabaları bulunan Hazreti İlâhiyyenin sakinleri olup mele-i âlâ denilen ceberût ve melekût ehline semâvî ervâha ve mebadi-i âliyeye, ruhi kudsa ittisalden yüz çevirmeleridir. Hazreti Nebiyyi Zişân «Allah, işlerin âli ve şerif olanını sever, adi ve hasis olanına buğz eder» mealindeki **(İnnellahe yuhibbü me âliyel umuri ve eşrefeha ve yübğizu sefasifeha)** hadisi şerifinde buyurduğu vechile nefsin, matlûbu ne kadar hasis olursa o nefis, âli ve şerif âlemden o kadar uzak olur. Yer yüzünde fesad çıkarmak ile hüsranın tefsiri, geçmişdir ki, o da, fâni ve zulmanî birşey için bâki ve nûranî olan cevheri ziyana uğratmaktır.

(Ayet 28) **(Keyfe tekfürûne billâhi ve küntüm emvaten feahyaküm)** Ne hal üzre Hak'dan mahcup olursunuz? Halbuki, Allah Teâlâ, sizleri, ölü iken babalarınızın aslabında (sulblerinde) nutfe iken ihya eyledi. **(Sümme yümîtüküm sümme yuhyîküm)** (Ayet 28) Sonra sizi tabiî ölümle öldürür, sonra kabirden kaldırmakla tekrar sizi diriltir. Bu iki ihyanın birincisi, müşâhede ile, ikincisi, birinci inşa ile istidlâl etmekle malûmdur. Ne için halk ile Halik'a istidlâl etmiyorsunuz? **(Sümme ileyhi türce'un)** (Ayet 28) Sonrada mücazat için Hak'ka irca olunursunuz. Yahûd sizi iradî ölümle nefsinizden öldürür ki, bu da, vahdette fâni olmaktır. Bu fenâdan sonra vücud-ı mevhûb-u hakkanî (bağışlanmış hakkanî vücûd) ile, hakiki bir hayat ile ihya eder ki, bu da bekadır. Sonra vahdet, vahdet-i zatiyye ise şuhud, vücûd bulma, meydana gelme görünme vahdet-i sıfatiyye ise müşâhede için Hak'ka irca olunursunuz.

(Ayet 29) **Hüvellezî haleka leküm ma fil'ardi cemî'an)** Allah Teâlâ, sizin vücûd ve bekânızın madde ve mebadisi olan ve âlem-i unsurîden ibaret bulunan ciheti süfliyyeyi cemian sizin için halk eyledi. **(Sümmestevâ ilessemâi)** (Ayet 29) Ve sema denilen ciheti ulviyyeyi de halk eyledi. «Sümme» kelimesi, iki zaman arasında terahi ve tehir manâsına olmayıp belki ciheti süfliyye ile ciheti ulviyye arasında tefavüt (farklılaşma) için olduğundan yeryüzünün yaradılma-

sının, gökyüzünün yaradılması üzre tekaddüm etmesi lâzım gelmez. **(Fesevvâhünne seba semâvat)** (Ayet 29) Semâları, avamın gördüğü üzre yedi tabaka üzre tadil ve tesviye eyledi. Semânın sekizinci ve dokuzuncu tabakaları, zâhir olan, kürsi ile arşdır. Hakikatta ise, ciheti ulviyye olan ve semâ tabir olunan âlemi ulviye nisbetle rütbesi deni (alçak) olan arz yani ciheti süfliyye, beden ve bedenin azâsı olan âlemi cismânîdir. O, halde semâdan mûrad, alemi ruhanîdir. Ruhanî âlem ise, âlem-i emirden olmağla **(sümme)** kelimesi, halk ile emir arasındaki tefavüt içindir. Semânın yedi kat olması, ruhaniyyat âleminin meratibine işarettir ki, birincisi, meleküti ardiyye, kuvayi nefsaniyye, cin âlemidir, ikincisi nefis, üçüncüsü kalb, dördüncüsü akıl, beşincisi sır, altıncısı ruh, yedincisi sırrı kalbiden başka olup, sırrı ruh denilen hafa alemidir. Emirül Müminin Ali Aleyhisselâm, «Siz, bana semanın yollarından sorunuz, ben göğün yollarını yerin yollarından daha çok bilirim» buyurmuşdur ki, mezkür yollar, zühd, tevekkül, rıza gibi ahval ve makamattır. Malûm olmalı ki, hikmet istilâhında akıl, tasavvuf istilâhında ruh denilen şeydir. Burada bizim, tasavvuf istilahı üzre akıl tesmiye eylediğimiz, hükema indinde nefs-i natıkanın kuvve-i akilesidir. Bu sebebden mutasavvıfa «Akıl, ruhun nurile nurlanan kalbin parlak bir mevziidir» dediler. Kalbde nefs-i natıkadan ibarettir. İstilâhın değişmesile fehim karışmamak için bu beyan, güzelce hıfz edilmelidir.

(Ve iz kale rabbüke lilmelâiketi innî cailün fil'ardı halife) Ya Muhammed, Rab'binin meleklere «Ben, yer yüzünde halife kılıcıyım» dediğini, hatırla. **(İz)** kelimesi, ezelden ebede daim ve şamil olan sermede (daimiliğe) işarettir. Allah'ın meleklere sözü, mukarrebun melekler olan ceberûtî ve kudsî zatlara, ve semâvî nefisler olan melekûtî ve mücerred ruhlara Allah'ın iradesinin, Adem'in icadına taâlluk eylediği mânasının ilka edilmesidir. Zirâ kainatta hadis olan her şeyin, yaradılmazdan evvel kaza-i sabık denilen ruh âleminde sonra âlemin kalbi olub levhi mahfuz tesmiye olunan kalb âleminde sonra âlemin nefsi olup mahvü isbât levhi ve dünya semâsı denilen nefis âleminde sûreti vardır. «Herşeyin hazinesi, bizim indimizdedir. Herşeyi, ancak malum mikdarda indiririz» mealindeki **(Ve in min şey'in illâ indenâ hazâinühû ve mâ nünezzilühû illâ bikaderin ma'lûm)** (Hicr Suresi, Ayet 21) âyeti kerimesi bu mânayı müfiddir. İşte âlem-i kevnde zuhûrdan evvel ruh, kalb, nefis âlemlerinde sûretinin vücûdu, Allah'ın meleklere «Ben halife kılıcıyım» demesidir. İmdi, nefsindeki hali itibar eyle ki, senin, kevnü şehadet alemin olan âzâ ve cevahirinde zâhir olan her sözünün, her işinin gaybı gaybının maverası olan ruhunda, sonra gaybı gaybinde sonra senin dünya

göğün yâni sana en yakın göğün olan nefsinde mevcûd oldukdan sonra âzâ ve cevarihinde zâhir olduğunu görürsün. **(ca'ıl)** kelimesi, ibdâ ile tekvinden (yaradılıştan) eamm (umumi) ve her ikisine şamil, insanda emir ile halk aleminden mürekkep olduğundan ayette **(halikûn)** denilmeyip **(ca'ılün)** denilmiştir. Halife, benim ahlâkımla mütehallik, evsafımla müttasıf olarak benim emirlerimi infâz, mahlûkatımı idare, işlerini tedbir, nizam ve intizamını zabt ile halkı benim taâtıma davet eder. Melâikenin, **(Kalü etec'alü fîha men yüfsidü fîha ve yesfiküddimâ)** (Ayet 30) «Yer yüzünde fesad çıkaracak ve kan dökecek kimseyi halife kılar mısın?» sözlerile inkâr **(Ve nahnü nüsebbihu bihamdike ve nükaddisü lek)** (Ayet 30) «Bizler ise daima seni tesbih ve takdis etmekteyiz» sözlerile kendilerinin hilâfete daha lâyık olduklarına tariz etmeleri, kevneyni hasr edici ve alemleri cem edici bir terkib ve heyet-i ictimâiyyenin havâssından olan evsâf-ı rabbaniyye ve mânâyı ilâhiyyenin Adem'de zuhûrundan mahcûb olmalarıdır. Ve ruhun, bedene taâllukunda bulunmaları zarurî olan gazab ve şehvet kuvvetlerinin havâsından olup, yer yüzünde ifsad ve kan dökme tabir olunan hayvanî ve yırtıcı işlerin Adem'den sudurunu ve kendi nefislerinin, bu gibi şeylerden tenazzüf (paklanma) ve takaddüsünü (kudsiliğini) bilmeleridir. Çünkü melâikenin her tabakası, fevkinde olan tabakanın haline muttali değilsede nefsinde ve daha aşağı tabakalada olan ahvale muttalidir. O halde melâike, ruhi ulvî-i nuranînin, bedeni süfli-i zulmaniye taâllukunda bir cihetten ruha, bir cihetten cisme münasib olacak bir vasıtanın elbette lüzûmunu ve o vasıta olan nefsin de her şerrin yuvası, her fesadın menbaı olacağını bilir, fakat cemiyyet-i insaniyyenin, nur-u ilâhiyi calib olduğunu bilemez ki, işte, Hak Teâlâ'nın, melâikeye «Ben, sizin bilmediğinizi bilirim» mânâsına olan **(Kale innî a'lemü mâ lâ ta'lemûn)** (Ayet 30) ayetinin sırrı budur. Tesbih ile takdis arasında fark odur ki, tesbih şerik, acz ve noksandan tenzihdir. Takdis mahalle taâllukdan, zâtında sıfatın da taaddüdden, imkân ve infiâl şaibelerini kabulden kemâlâtından bir şeyin bilkuvve olmasından tenzihdir. İmdi her mukaddis olan müsebbih olup, her müsebbih olan mukaddis olamadığı cihetle takdis, tenzihden ehâstır. Mücerred ruhlar olan mukarrebun melekler, tecerrüdleri, ve Rab'ları nûrundan perdelenmemeleri, madûnunda bulunanlara nûrı ifâza etmeleri, başkalarında tesirleri cemii kemâlatlarının bilfiil olması dolayısile mukaddisdirler (takdis edicidirler). Bunlardan başka semâvî ve arzî melekler, zatlarının besatatı (düzlüğü, yakınlığı) ve ef'âl ve kemâlâtlarının havassı itibarile yalnız müsebbihdirler (tesbih edicidirler)

(Ayet 31) **(Ve allem âdemel'esmae külleha)** Hak Teâlâ Hazretleri, eşyanın kâffesinin bilinmesine sebep olan hassalarını, menfaat ve mazarretlerini, Adem'in kalbine ilka eyledi. **(Sümme aradahüm alelmelâiketi)** (Ayet 31) Sonra insani bünyeyi şuhûd etmelerile ve Adem'e tenzilde refakat etmelerile esmanın müsemmalarını melâikeye arz ederek **(fekale enbiûnî biesmâi hâülâi inküntüm sadikîn)** (Ayet 31) «Eğer siz sadıklar iseniz bu eşyanın, hassalarını, bana bildiriniz» dedi. Bu sözün mânâsı, insanın, melâikenin zâtlarında olmıyan bazı malûmatının, melâikeye hasıl olmasını, ve heyeti ictimaiyye haysiyeti ve terkibi insani iktizasile insanın, mütenevvi malûmat ve mahsusatından melâikenin istifade etmelerini, Allah Teâlâ'nın irâde buyurması demektir. Çünkü: melâikenin ilimleri, insanın ilmine tabidir ki, melâikenin ilzam (susdurulmalarında) olunmalarıda bu cihettendir. İmdi irâde-i ilâhiyyenin bu keyfiyyete taâlluku Adem'e inbâ' (haber verme, bildirme) ile emridir. Zirâ Hazreti Ademiyyede olan cemii kuvâyı insaniyye ve melekiyye, Âdem'in gayrında idrâk edemedikleri ezvakı (zevkleri) Âdem'de idrak eylediler. İşte Âdem'in melâikeye esmayı inba (bildirmesi) eylemesi, haber vermesi de bu manâdır.

(Ayet 32) **(Kalû sübhaneke lâ ilme lenâ illâ ma allemtena inneke entel'alimülhakîm)** Melâike «Sen, Hakim ve Alim-i mutlaksın, senin bildirdiğinden başka bizim, bir bilgimiz yoktur, seni noksandan tenzih ederiz» dediler. Bu sözün mânâsı, meleklerin, hal dillerinin, ve vücûdlarının delâletile kemâlâtı insaniyyeden kasır olduklarına şehadet etmeleridir. Keza kendisinde nefsedet olan şeyin fiilinden icmalen Hak'kı tenzih, kemâlâtları vücudlarına mukarin olduğundan kesb-i ulûm ile insanların mertebelerine terakkilerinin imtinaını, Allah'ın ilmi ilimlerinin fevkinde olup Allah'ın, Alim-i mutlak ve ancak lâyık olan işleri yapan Hakim olduğunu bilmelerile Allah'ı tesbih etmeleridir. Bu sebebden **(Kale yâ âdemü enbi'hüm bi esmâihim)** (Ayet 33) Allah Teâlâ «Ey Âdem, melâikeye esmadan haber ver» dedi. «Esmayı onlara talim et» denilmedi. Çünkü terakkiyi mucib olan ilmi mükteseb, cemiyyet-i insaniyyenin hassiyyetindendir. Binaenaleyh: meleklerin her birisi, ancak müdrekâtı cinsinden olan şeyi kabul eder, diğerini kabul etmez. Meselâ besar yani gözün, gördüğü şeyler ne kadar çok olursa rütbesinin fazla olmadığı, ancak görülebilecek şeyler cinsinden olanları kabul edip başkasını kabul edemediği gibi her batın kuvvetin hali de böyledir. **(felemmâ enbeehüm biesmâihim kale elem ekul leküm innî âlemü ğaybessemâvati vel'ardı ve â'lemü ma tübdûne ve ma küntüm tektümûn)** (Ayet 33) Vaktâki Âdem melâikeye eşyanın esmasından haber verdi, Al-

lah Teâlâ Hazretleri «Ben, size, ben göklerin ve yerin gaybini ve sizin izhâr (açıkladığınız) eylediğiniz ve ketm eylediğiniz şeyleri bilirim, demedim mi?» diye buyurdu. Bu sözün de mânâsı, Allah Teâlâ'nın, göklerin ve yerin gaybinden melâikenin bilmedikleri şeyleri bildiğini, meleklerin tabiatlarında kararlaşdırmadır ki, işte, Allah Teâlâ'nın ilmini kendisine tahsis ve tercih eyleyerek insanda emanet eylediği sırr-ı marifet ve muhabbet de budur. **(Ma tübdûne)** (Ayet 33) İnsanın mefsedetlerine (fesatlıklarına) dair izhar ettiğiniz ilminiz, **(Ve ma küntüm tektümûn)** (Ayet 33) nezahet ve kudsiyyetinizden zâtınızı Âdem'e tercih eylemenize dair ketm ettiğiniz ilminiz demektir.

(Ayet 34) **(Ve iz kulna lilmelâiketiscüdû liâdeme)** Bizim meleklere «Âdem'e secde ediniz» dediğimizi hatırlayınız. Meleklerin Âdem'e sücûdu, Âdem'e müsehhar (münkad-meclub-teshir edilmiş) olup mütavaat (itaat etmesi) etmesi tezellül (kendini alçak tutma) ve inkiyadı, boyun eğmesidir. **(Fesecedû illâ iblîse ebâ vestekbere)** (Ayet 34). Melekler, Âdem'e secde ettiler, ancak İblis secdeden imtina (çekindi, geri durdu) ve istikbar (böbürlendi) eyledi. İblis, kuvve-i vehmiyyedir. Zira İblis, sûretlerin idrâkile, mânâların idrâkinden mahcûb olarak Allah'ın emrine itaati, kahr ile izân (anlayış, hissediş) eyleyen sırf melâike-i arziyyeden değildir. Keza Âdem'in, şerefini akl ile idrâk eyleyerek aklına muvafakatla Allah'ın rızasını taleb için muhabbeti izân eyleyen aklî ve semâvî meleklerden de değildir. İblis, melekût-i süfliyye ve kuvayi arziyye cümlesinden cinni olup cüzi mânâları idrâk ve ufki akliye terakki eylediğinden semâvî melekler arasında terbiye olundu. Bu sebeple hayvanatta bulunan vehim, insanlardaki akıl menzilesinde olmuşdur. İblis'in secdeden imtinaı, akla inkiyad ve aklın hükmünü kabul etmemesidir. İstikbarı da mahsusata taâlluk eden cüzi mânâları idrâkdan ibaret olan kendi haddinde durmayıp maâni-i akliyyeye ve ahkâm-ı külliyyeye dalarak tavrından tecavüz ile hilkat-i tiniyye ve melâike-i semâviyye ve arziyye üzre tefevvuk (yükselme, üstün olma) etmesidir. **(Ve kâne minel kâfirîn)** (Ayet 34) İblis, ezelde vahdet nûrundan mahcûbiyyet şöyle dursun, envâr-ı akliyye ve zevkiyyeden bile mahcûb olanlardan idi.

(Ayet 35) **(Ve kulna yâ âdemüskün ente ve zevcükel cennete)** Ve biz «Ey Âdem, sen ve zevcin, cennette sakin olun» dedik. **(üdme)** **sümre** (esmerlik) mânâsına siyah üzre vurulan bir renktir. Kalb, zulmanî cisme mülâzım olmıyarak intibah ile taâlluk eylediğinden kalbe, Âdem tesmiye kılnmışdır. Zevcesi, nefisdir ki, buna da, zulmanî cisme mülâzemetinden karalığı gâlib olan bir renk manâsın-

daki (hayat) kelimesinden Havvâ denilmişdir. Eğer cisme taâlluku olmıyaydı kalbe, Âdem denilmezdi. Âdem ve Havva'nın, mülâzemet etmeleri emir olunan cennet, kudsî bir bahçe olan ruh âlemi semâsıdır. Yani «Ey kalp ve nefis! Siz, ruh semâsını iltizam ediniz. **(Ve külâ minha reğaden haysü şi'tüma)** (Ayet 35) Ve siz o, cennetten hangi mekândan ve ne sûretle dilerseniz, bol bol yeyiniz.» Yâni siz, kalbin rızkı ve ruhun yemişi olan maâniyi, maârif ve hikmetleri hangi makam ve mertebeden ne vechile olursa olsun gayet vasi mikdarda telâkki ediniz. Rızıklar ve yemişler, memnu ve münkati değildir. **(Ve lâ takrebâ hâziniş şecerete fetekûna minazzalimîn)** (Ayet 35) Ve şu şecereye yanaşmayınız ki, o vakit, zalimlerden olursunuz. Zulüm lûgatta vâcib olan hak ve hazzın noksan kılınmasıdır. İstilâhda bir şeyi yerinin gayrine koymaktır. Zâlimlerden demek, nuru mevziinin gayrı olan zulmet mahallinde koyanlardan ve nur âleminden lâzım olan nasibinizden ve istidâd nurunuzdan noksan kalanlardan olursunuz, demektir.

(Ayet 36) **(Fe ezelle hümeşşeytanü anha)** Şeytan, cismanî leźzetleri tesvil ile Âdem ve Havvâ'yı makamları olan cennetten tabiat çukuruna kaymak zellesine haml eyledi. **(Fe ahrecehü ma mimma kânafîh)** (Ayet 36) Âdem ve Havvâ'yı, bulundukları nimetlerden ve ruh-i daimden ihrac eyledi. Bu makamda: Âdem ile Havvâ, cennette teferrüc ediyorken (gezerken) cennetin suru üzre bir tavusun zahir olduğunu görünce evvelâ Havvâ, ona tebean (uyarak) Âdem de yanaşdılar. Derhal surun arkasından şeytan, vesvese eyledi. Bir rivayete nazaran şeytan, cennetin duvarına çıkan bir yılanın kuyruğuna tutunarak cennete çıkmakla Âdem ve Havvâ'yı vesveseledi; denilmiştir ki, birinci söz, cennetin dışında şehvet tarafından şeytanın tevessülüne, ikinci söz, gazab tarafından tevessülüne işarettir. Şeytanın, yılan ile cennetin duvarına binmesi, gazabın ufki ruhaniye ve hayyizi kalbiye şehvetten daha yakın olduğuna işarettir. **(Ve kulnehbitû ba'duküm liba'din adûv)** (Ayet 36) Âdem ve Havvâ'ya cismâni âlem olan ciheti süfliyyeye düşmeyi lâzım kılarak «Bazınız bazınıza düşman olarak hübut ediniz, düşünüz» dedik. Çünkü ciheti süfliyye olan dünyaya düşmek, ciheti süfliyye metalibinin şirkete tahammül edemiyen iki maddede mahsur ve metalibi cüziyye olmasını müstelzim olmağla hangi bir şahsın, bir maddei cüziyyeden haz ve istifade eylediği zaman diğeri mahrum kalır. Mahrum kalınca onu hazzından men etmeğe çalışır. İşte bu sebeple aralarında buğz ve adavet (düşmanlık) olur. Halbuki, metalib-i (istenen şeyler) külliyye böyle değildir. Asıl, fer'e şamil ve Âdem'le Havvâ'ya hitab, nev'e hitab olmağla **(ihbitu)** hitabı, cem olarak gelmişdir.

(Ve leküm fil'ardı müstekarrün ve meta'un ilâ hîn) (Ayet 36) Ve sizin için bu ciheti süfliyede kübrâ (büyük) ve sugrâ (küçük) denilen iki kıyametten birinin kopmasına, kalb ile nefsin, mevt-i irâdî ile cihet-i süfliyyeden kurtulması veya mevt-i tabiî ile huzuzun kesilmesi zamanına kadar karar kılmak ve faydalanmak vardır.

(Ayet 37) **(Fetelekka âdemü min rabbihî kelimatin fetabe aleyh)** Âdem, Rab'bi cihetinden bir takım nurlar, ceberrût ve melekûttan mertebeler ve mücerred ruhlar karşılayıp kabul etti. İsa'ya (A.S.) kelime denildiği gibi her mücerrede, âlemi emirden olduğu cihetle kelime denilir. Yahûd Âdem, Rab'binden ulûm, hakayık ve maârif telekkun eyledi **(Fetabe aleyh)** (Ayet 37) Allah Teâlâ, Âdem'in tabiat libâsından tecerrüd etmek, melekûtî nurlar sırasında dizilmek, kemâlât-ı kudsiyye ile ittisaf ve ulûm-u hakikiyye ile ziynetlenmekle kendine rücû'unu kabul eyledi. **(Tabe aleyh)** in aslı, Âdem'e rücû'u ilka eyledi, onu rucû edici kıldı, demekdir ki, işte asıl makbul olan tövbe budur, yoksa Âdem tarafından neşet eden rücû değildir. **(İnnehü hüvettevvabürrrahîm)** (Ayet 37) Kullarının tövbesini çok kabul edici, rahmeti, gazabına sebkat eden Rahim, merhamet sâhibi, ancak O'dur. Kullarına ayni gazabında rahmet eder. Nitekim, Âdem'e gazabını, Âdem'in kemâline ve Hak'ka rücû'una sebeb kılmış ve yakınlaşdırmak için uzaklaşdırmışdır.

(Ayet 38) **(Kul nehbitû minha cemi'a)** «Cemiiniz, cennetten hübut (düşünüz, çıkınız) ediniz» dedik. İşbu hübut emrinin tekrarlanması, ben-i Âdem'i cennetten hübutunu murâd edenin, ancak, Zât-ı Hak olduğunu ifade içindir. Eğer Hak'kın irâdesi olmasa, İblis, yani şeytan, iğvalarına kadir olamazdı. Bu sebebden Âdem ve Havva'yı cennetten çıkarmayı şeytana isnad eyledikten sonra, sebebe talik etmekten mücerred olarak ihbatı, yâni cennetten düşürmeyi, kendi zâtına isnad eyledi. Bu Cenab-ı Nebi'ye varid olan **(Ve ma remeyte iz remeyte ve lâkinnellahe rema)** sözüne yakındır. İmdi Allah'ın kaza ve kaderi sırrını bundan tafattun (idrak etme, akıl erdirme) etmelidir. Âdem'in, cennetten inmesinin hikmetini de **(Feimma ye'tiyenneküm minnî hüden femen tebi'a hüdaye felâ havfün aleyhim ve lâ hüm yahzenun)** (Ayet 38) âyet-i kerimesi ile belirtti. Yâni «Elbette size benden hüda gelecek, her kim, benim hüdama tabi olursa onlara korku yoktur ve onlar, mahzun da olmazlar» Ayeti **(Fa)** ile getirdi. Çünkü, hubut olmayaydı, insanlar için hüdaya (doğru yol gösterici) tabi olmak mümkün olamazdı. Said ile şaki, biri birinden ayrılmaz, sevab ve ikab istihkakı hasıl olmaz, ceza evi olan cennet ile nar batıl olur, belki de mevcûd olmazdı. **(Hüda)** şeriattir ki, her kim tabi olursa onlara korku yoktur, mahzun da olmazlar. Su-i akibet-

ten emin olup gelecek ikabdan (cezadan) ve fenâdan havf etmez, Hüda'ya tabi olmak nûru ile basireti cilâlanmakla, şehvet ve lezzetlerinden müteselli, ruhanî zevklere, sırrî fütuhata (üstünlüklere-zaferlere), kalbî müşahedelere, aklî ilimlere nefsî vicdanlara hidâyet olduğundan fevd (yok) olan dünya nimetlerine de mahzun olmaz. **(Vellezîne keferû ve kezzebû biâyatinâ ülâike ashabün nari hüm fiha halidûn)** (Ayet 39) Dinden mahcûb olan ve âyetlerimizi tekzib eden kimseler, mahrumiyyet ateşinin ashabıdırlar. Onlar, mahrumluk ateşinde daim kalıcılardır.

(Ayet 40) **(Yâ benî isrâilezkürû ni'metiyelletî en'amtü aleyküm ve evfû bi'ahdî ûfi bi'ahdiküm ve iyyaye ferhebûn)** Ey İsrail oğulları, size inam etmiş olduğum nimetlerimi hatırlayınız ve Benim ahdime vefa ediniz, Ben de sizin ahdinize vefa edeyim, ve ancak Benden korkunuz. Beni İsrail, hidâyet ve nübüvvet nimetinin sahibleri ve lûtfu ilâhi ehilleridir. Onları, lutf ile ve geçmiş nimetleri ve ahd-i ezeliden sonra sabikan Tevrat'ta ef'âl tevhidi tarikiyle onlardan alınan ahdi hatırlatmakla dâvet eyledi. Nitekim ahbabın, ceza zamanında «Aramızda bu kadar muhabbet ve meveddetimiz yok muydu?» demesi adet olmuşdur. Bu dâvet, ikinci perdenin kaldırılması demek olan sıfât tevhidinedir. Bu dâvet, umumi olan evvelki dâvetten ehasdır ki, bunda, nimeti diniyyeyi, ahdi, münim (nimet veren) sıfatile tecelliyi hatırlatmak ve bunun adem-i icabetine havfdan ehas olan rehbet (gazab ve ihticabdan korkma) ile tehdid vardır. Çünkü havf, ikabdan olur. Rehbet, kahrü gadab ve ihticâbdan korkmaktır, haşyet ise **(Yahşevne rabbehüm)** (Ra'd Suresi, Ayet 21) âyeti vechile zât ihticâbına mahsus olduğundan rehbetten ehastır. Heybet, azameti zâta mukarin olması cihetinden haşyet gibidir.

(Ayet 41) **(Ve âminû bimâ enzeltü)** Ve tevhid-i sıfattan olup Habib'ime indirdiğim Kur'ân'a imân ediniz. **(Musaddikan limâ me'aküm)** (Ayet 41) Sizin Tevrat'ınızdaki ef'âl tevhidini tasdik edici olarak **(Ve lâ tekûnû evvele kâfirin bihî)** (Ayet 41) ve kendi itikadınızla mahcûb olduğunuzdan bu tevhidden mahcûb olanların evveli olmayınız. **(Ve lâ teşterû)** (Ayet 41) İstibdal etmeyiniz, yani değiştirmeyiniz. **(Bi âyâti)** (Ayet 41) İhlâs suresi ve kürsü âyeti gibi zât ve sıfatımın tecelliyyâtına delâlet eden âyetlerimi, **(Semenen kalîla)** (Ayet 41) ef'âl tevhidi sebebile amellerin sevabına ve hissî lezzetlere alışdığınız için cenneti nefsiyyenizle değişmeyiniz. Eğer şirkden sakındınız ise rızamı taleb edip celâl ve hicâbından satvet-i kahrımdan sakınarak benim gayrime sıfat isbât etmeyiniz.

(Ayet 42) **(Ve lâ telbisül hakka bilbatılî)** Ve nefsiniz sıfatının devâî (bir duyguyu teşvik edici haller) ve havatırı (telkinler, hatı-

ralar, fikirler) ile Hak sıfatının devâî ve havatırı arasını fark etmemekle Hak'kın ilim, kudret, irâde gibi sabit olan sıfatlarını, batıl olan nefsiniz sıfatlarının zuhuru ile karışdırmayınız. **(Ve tektümül hakka ve entüm ta'lemûn)** (Ayet 42) Ve siz ef'âl tevhidi ilminden fiilin masdarı sıfât olduğunu bildiğiniz halde nefis sıfatlarının zuhûrunda, nefsin sıfatları perdesile Hak'kın sıfatlarını ketm etmeyiniz. Hak'dan başkasına fiil isnad etmediğiniz gibi sıfât da isbât etmeyiniz. **(Ve ekîmûssalâte ve âtüzzekâte)** (Ayet 43) Ve sevab ümidile değil, rızamı istemekle salâtı ikame ediniz ve zekâtı veriniz. Bunun mısdakı, (kriter, bir şeyin doğruluğunu isbat eden şey) **(Verke'u me'arraki'în)** sözüdür. Ve rükû edicilerle beraber rükû ediniz. Rükû kendine yapılan şeye iz'ân (itâat, sözdinleme) ve huzû' yani boyun eğmedir ki, bu, sıfât tecellisinin miras ve gayeti olan rızanın alâmetidir. Yâni benim sıfâtlarımı mütealanızda kazama razı olunuz. Fiil ile kıyam halinde nefis, kendi sureti ile müstakil olduğundan bu haldeki teveccüh, ecir ve sevab talebinin alâmetidir. Gayetle huzû' olan sücûd, zât tecellisinde vahdette fenânın alâmetidir.

(Ayet 44) **(Ete'mürûnennase bilbirri ve tensevne enfüseküm)** Siz, nefislerinizi unutarak insanlara kalbin safasını ve nefsin zekâsını (saflık, hal düzgünlüğü) mucib olan fiil-i cemil ile emir eder misiniz? Ef'âl tecellisinden sıfât tecellisi makamına terakki edeceğiniz şeyleri işlemez misiniz? **(Ve entüm tetlûnel kitabe efela ta'kilûn)** (Ayet 44) Halbuki, sizi tevhid yoluna götüren, Muhammed'e tabi olmanızı size emir eden fıtratınız kitabını okuyorsunuz. Aklınız yok mudur? Taakkul etmiyor musunuz? Bu kelâm, onları ziyade ayıplamak ve hamiyyetlerini heyecana getirmektir. **(Veste'iynû bissabri vessalât)** (Ayet 45) Ve sizlerin ef'âlinize kudretiniz olmadığından avnü mededi kudret sâhibinden isteyiniz. Niyyetiniz rıza makamına ulaşmak olunca size ağır ve acı gelen tekâlife sabr ile ve salât ile yâni sıfât tecelliyâtını telâkki için kalbin huzuru olan salât ile yardım dileyiniz. **(Ve inneha lekebîretün illâ âlelhaşi'în)** (Ayet 45) Ve muhakkakdır ki, murakabe ve kalb huzuru ağır bir şeydir. Ancak tecelliyât-ı kahriyye salâvatının istilâsı ve tecelliyyât-ı lutfiyye nûrlarının kabulü için kalbleri kırılmış ve yumuşamış kimselere ağır değildir ki, **(Ellezine yezunnûne ennehüm mülâkû rabbihim ve ennehüm ileyhi raci'un)** (Ayet 46) onlar Rab'larına mülakatlarında Rab'larının sıfatı hazretinde olduklarını ve kendi sıfatlarının, Hak'kın sıfatlarında mahv ve fenâsile Rabb'larına rücû edici olduklarını teyekkun ederler.

(Ayet 47) **(Yâ benî isrâilezkürû ni'metiyelletî en'amtü aleyküm ve ennî faddaltüküm alel'alemin)** Ey İsrail oğulları, size inam eyle-

diğim nimetlerimi, ve sizi zamanınızın halkına tafdil eylediğimi düşününüz. Bu defa kendilerini hidâyet edenin de, evvelce zamanlarının mahcûb olan halkına onları tafdil ile lutûf ve hicâb-ı evvelin refine hidâyet eden Allah Teâlâ olduğunu evvelki hidâyetinde fenalık murad etmediği gibi saniyende hayırdan başka bir şey murâd etmiyeceğini ifade için İsrail oğullarına karşı hitab tekrar edilmişdir. **(Vettekû yevmen lâ teczî nefsün an nefsin şey'en)** (Ayet 48) Hak'dan başka kimsenin kudreti olmadığı cihetle hiç bir nefsin, bir nefisden bir şeyi i'na edemediği zamandan, kahr sıfatının tecellisi halinden sakınınız. **(Ve lâ yukbelü minha şefa'atün)** (Ayet 48) Hepsinin sıfât ve ef'âli meslûb (selb olunmuş, alınmış, giderilmiş) olmağla hiçbir nefisden meded ve şefaat da kabul olunmaz. **(Ve lâ yü'hazü minha adlün)** (Ayet 48) Ve kimsenin malı mülkü olmadığından hiç bir nefisden fidye dahi alınmaz. **(Ve lâ hüm yünsarûn)** (Ayet 48) Hak'dan başkasında kuvvet ve nusrat mümteni olmağla onlar nusratta olunmazlar. **(Ve iz necceynaküm min ali fir'avne)** (Ayet 49) Ey İsrail oğulları! Siz, âl-i firavndan kurtardığımızı düşününüz. Nimetleri hatırlatmakdan anlaşıldığına göre âyetin zâhiri ve tefsiri, muhabbeti tehyic etmektir. Batını ve tevili, sizi benliğile mahcûb, vücûd mülküne ve beden medinesi mısrına müsta'liye (istilâ eden) olan nefs-i emmare firavnından kurtardığımızı hatırlayınız, demektir ki, o, kendi kuvası olan gazab, şehvet, vehim ve hayal ile Allah'ın safveti olan ve ruh Yâkûb'unun çocukları bulunnan kuvayı ruhaniyyeyi ve havassi zâhireden kuvayi tabiiyye ve bedeniyyeyi ve kuvâyi nebatiyyeyi köle eylemişdir. **(Yesûmûneküm sûel' azabi)** (Ayet 49) Ebnâ-yi dünyadan (dünya evlâtlarından) harislerin yapdıkları gibi yiyecek ve giyecek şeylerin tertib ve malın cemi ve iddihârında (toplayıp saklama) size katı, zahmetleri meşekkatli işleri teklif ederler. Buna ehemmiyyet vermekle sizi hakikî lezzetlerinizden men ve sarf, bu hususda tefekkür ederek sizi, kendilerine tapdırırlar. **(Yüzebbihûne ebnâeküm)** (Ayet 49) Sizin çocuklarınızı boğazlarlar. Yâni kalbin sağ gözü olan kuvvei akilei nazariyyeyi ve sol gözü mesabesinde bulunan kuvvei akilei ameliyyeyi, kalbin kulağı olan fehmi, kalbin demek olan sırrı ve fikri ve zikri kesip öldürürler.)**(Ve yestahyûne nisâeküm)** (Ayet 49) Ve kadınlarınızı hayatta ibka ederler. Yâni zikir olunan tabiî kuvvetlerinizden ruhaniyyeyi, kahru istilâ ile ef'âl ve havâssından men ve ruhun nûr ve imdâdından hicâb olarak nefis firavnının kuvâsı olan vehim ve hayal taifesine kuvvet verirler.)**(Ve fî zâliküm belâün min rabbiküm azîm)** (Ayet 49) İşbu kurtarmakta Rab'bınızdan celâl ve cemâl sıfatlarının mütâlâası gibi sizin için büyük bir nimet vardır. Yahûd mânâ: bu tazibde sizin için

Rab'mınızdan bu'd-u hırman (hamrumluk uzaklığı) ve hicâb nikmeti gibi büyük bir nikmet (şiddetli ceza) vardır. Çünkü: **(Ve belevnâhüm bilhasenâti vesseyyiati)** (Araf Suresi, Ayet 168) «Biz onları, iyilikler ve kötülükler ile imtihan eyleriz» buyurulduğuna nazaran imtihan denilen belâ, hem nimet ile hem de nikmet ile hasıl olabilir.

(Ayet 50) **(Ve iz ferekna bikümülbahre)** Yerin ayrılıp nebat çıkdığı gibi sizin vücûdunuzla siyah madde-i cismaniyye denizini yardığımızı **(feenceynaküm)** (Ayet 50) madde-i cismaniyyeden tecerrüdle sizi kurtardığımızı **(Ve afraknâ âle fir'avne)** (Ayet 50) ve madde-i cismâniyyeye mülâzemeti sebebile maddenin fesâdında helâk olması dolayısile kuvâyı nefsaniyyeyi gark ve ihlâk eylediğimizi düşününüz ki, **(Ve entüm tenzurûn)** (Ayet 50) siz de bu garku ihlâki müşâhede ediyorsunuz. Bu beyan üzre İsrail oğullarına olan hitabın evvelinde, İsrail oğulları, kuvâyi ruhaniyye ile tevil olunmak mümkün olabilir. Onlara in'am olunan nimet, ruh âleminden, kuvayi ruhaniyyeye feyezan eden nûrların kabulüne hidâyet olunmaktır. Onların ahde vefaları, istidâdı evvelileri hasebile kendilerinde merkûz olan tevhid delillerini ve tasfiye sebebi ile hakikatlarında meknuz olan maâni-i külliyyeyi ibrâz etmeleridir. Hak'kın onların ahidlerine vefâsı, tasfiye ve kendilerinde olan maâniyi istimâl hasebiyle istidâdları nûrlarının hakkı ile kaim olduklarından Hak'kın onlara kemâl nûrunu ifaza etmesidir. Eğer bir şeyden rehbet (korku, çekingenlik) edecek olursanız, istidadınızın zevali ile nûrlarının ihticâbından rehbet ediniz. «İman ediniz», istidadınızda olan fıtrî nûru tasdik edici olarak size ifaza eylediğim nuri işraklara ve gaybi sevâniha (içe doğan şeylere) ikbal ediniz, demektir. Ciheti süfliyyeye teveccüh ile nûri işrâkların kabulünden muhtecib (perdeli örtülü bulunan) olanların rütbesinin evvelinde olmayınız. Nûri işrâkları, nefsin lezzât ve mekasidi (kazancı) ile değiştirmeyiniz. Hak ve hakikat olan maârifi ruhiyye ve envârı kudsiyyeyi, batıl olan sıfâtı nefsiyye ve metalibi (talip olunan şeyler) hissiyye ile karışdırmayınız. Sıfat-ı nefsiyyenin zuhûru ile envâr ve maârif-i ruhaniyyeyi ketm etmeyiniz (saklamayınız). Ve hazreti ruha teveccüh ve emrine imtisal ile mallarınız olan malumatınız zekâtını, taayyüş (yaşama, geçinme) edip ahlâk-i fazıla ve melekâ-i cemileyi kazanmaları için hazretinizdeki kuvâyı bedeniyye-i tabiiyye fukaranıza infak ediniz. Evamir-i akliyye, envâr-ı ruhiyye, amal-i kalbiyyeyi kabul için rükû ve huzû' ediniz. Siz, «ruh» Rab'binden «akıl» meleği vasıtasile «kalb» Nebi'sine nâzil olan makûlat kitabını okuduğunuz halde madûnunuzdaki kuvânıza ibadat-ı cemile, adab-ı hasene ve makamınıza terakki ve adabınızla teeddüb (edeplenmeleri) etmelerini emr edip vahdette

fenâda ruh makamına terakki, müşâhede makamında ruhun nûrlarıyla tenevvür murakabe ve huzûr-u ilâhide ruhanilerin adabiyle teeddüb eylemekte kendi nefislerinizi unutuyor musunuz? Size sultanî ruhun envarı saltanatından varid olan ahkâm ve azamet tecelliyâtının zâhir olan kahrına sabır ile ve Hak'la huzurla istiane ediniz ve yardım isteyiniz ki, bu yardım isteme, ancak ruh ve kalbin emirlerine boyun eğmeyi izan ve razı olup envârını kabul etmekte ruha raci olacağını ve hazreti ruhda olduğunu teyakkûn edenlere kolaydır. Yoksa böyle olmıyanlara gayet güç ve meşekkatlidir. Kuvâyı ruhaniyyenin âlemlere tafdil olunması, insanda olan cemii kuvâ üzerine şerefli olmasından ibarettir.

(Ayet 51) **(Ve iz va'adna Musâ erbe'iyne leyleten)** Al-i firavnın, mukavemet ve ihlâkinden feragatinden sonra hadisi şerifde **(Humiret tinetü Ademe biyedihi erba'ıyne sabahan)** yâni «Âdem'in, çamuru kırk sabah kudret elile yoğurulmuşdur» buyurulduğuna göre cenin olarak tekevvününden bedenin halk olunduğu kırk gün zarfında neşe ile fıtrattan ihticâbı sebebile kalbini nûr madeninden mahcûb eyleyen tabiî gışâ' ve perdelerin, kalb yüzünden kaldırılması ile Tevrat hikmetinin, kalbinden lisanına zâhir olması için kırk gece bizim için ihlâs etmesini Musâ'ya miad eylediğimizi tezekkür edin, hatırlayın. **(Sümmettehaztümül' ıcle min ba'dihi)** (Ayet 51) Musâ'nın itizalinden ve sizden gaybetinden sonra siz nakıs olan nefsi hayvaniyye buzağısını Allah ittihaz ettiniz. **(Ve entüm zalimûn)** (Ayet 51) O halde siz, zalimler, yâni ibadeti mevziinin gayrinde koyanlardansınız. **(Sümme afevna ânküm min ba'di zâlike le'alleküm teşkürûn)** (Ayet 52) Bu kabih ve şenî işden sonra, Musâ'nın size rucûunda tövbe etmeniz dolayısile afüv nimetini münimden tasavvurla münim sıfâtının, tecellisini kabula müstaid olup afüv nimetime şükür etmeniz için afveyledik. Tevil üzre ikinci manâ: bedene taâlluku ile kavmi olan kuvâyı ruhaniyyeden ihticâbı zamanında biz, kalb Musâ'sına beden binasının halk olunmuş olduğu kırk günü miad eyledik. Sonra siz, kalb Musâ'sının, sabavet (çocukluk) halinde ihticâb ve gaybubetinden sonra tifl (yavru çocuk) olan nefsi hayvaniyye buzağısına tapındınız. Sıfâtım tarikine sülükünüzle kemâliniz sebeplerini ihzâr (hazırlama) ve tecerrüde tevfik nimetime şükür etmeniz için bu taabbüdden sonra tecerrüd ve hakiki bülûğ ve kalb nûrunun zuhûru ile sizi afveyledik **(Ve iz âteyna musel kitabe velfürkane le'alleküm tehtedûn)** (Ayet 53) Hidâyeti nûru ile hidâyet olunmanız için kalb Musâ'sına hak ile batılı farkedici olan temyizi ve kitab-ı makûlatı, hikem ve maârifi verdiğimizi de hatırlayınız.

(Ayet 54) **(Ve iz kale musâ likavmihî ya kavmi inneküm zalemtüm enfüseküm bittihazikümül' ıcle fetûbû ilâ bariiküm)** Musâ'nın, kavmine «Ey kavmim; tahkik icli, yani buzağıyı ilâh edinmenizle siz, fikir olunan sevab ve tecelliyyâttan nefsinizin hukuk ve tecelliyâtını ve huzuzatını noksan kıldınız. İmdi: evvelki hicâbin refi ile Hâlik'inize rucû ediniz. **(Faktûlû enfüseküm)** (Ayet 54) Tövbenizin kabulü için kendisine has olan ef'âli istiklâliyyesinden ve huzuzundan men ile ruhu mesabesinde mâ-bih-il-hayâtı olan hevâsını kökünden koparârak riyazât kılıcı ile nefsinizi katlediniz» dediğini hatırlayınız. İkinci tevile göre mânâ: kalbin kuvâsına siz, nefse tapmakla kendi hukukunuzu noksan kıldınız, İmdi hayat-ı asliyyenizle hayat bulmak için nefsinizi hevânın galebesile hasıl olan hayatı nândan riyâzâtla katlederek hidâyeti nûr ile Bârî'nize tövbe ve rucû ediniz, demektir. **(Zâliküm hayrün leküm inde bariiküm)** (Ayet 54) İşte Hâlik'iniz indinde sizin için hayırlı iş budur. **(Fetabe âleyküm innehu hüvettevvabürrâhîm)** (Ayet 54) O size hakikatde rücûu ilka edici ve çok merhametli, ancak O dur. **(Ve iz kultüm ya Musâ len nü'mine leke hattâ nerallahe cehreten)** (Ayet 55) Sizin, Musâ'ya «Ey Musâ, senin ayan ve müşahede makamına vasıl olunca imân-ı hakikîye hidâyet olunduğun iclden biz, Allah'ı cehreten yani açıkdan görünceye kadar Allah'ı apaçık görmeyince elbette sana imân etmiyeceğiz» dediğinizi hatırlayınız. **(Fe ehazetkümüssâ'ıkatü ve entüm tenzurûn)** (Ayet 55) Böyle deyince siz, murakabe ve müşâhede de iken sizı zât tecellilerinde fenâ demek olan mevt saikası ahzeyledi. **(Sümme be'asnaküm)** (Ayet 56) Sonra Allah'da sülûkde vusûl ve tevhid nimetine şükür etmeniz için sizi fenâdan sonra bekâ sûretile ve hayat-ı hakikiyye ile bas ü ihyâ eyledik, dirilttik. **(Ve zallelna aleykümül ğamame)** (Ayet 57) Ve tamamiyle yakıcı olan zat güneşinin hicâbı olan sıfat tecellisi bulutuyla size gölge kıldık. **(Ve enzelna aleykümül menne vesselvâ)** (Ayet 57) Ve sıfâtta sülûkünüzde sıfât sahralarında ilâhi nefhaların ve rahmet rüzgârlarının, size topladığı tevekkül, ve rıza gibi nefsin rezâil-i ahlâkını gidermekle halâveti cami olan ahval ve makamat-ı zevkiyye halvâsını ve hakikî ilim, hikmet ve marifet bıldırcınını, size inzal eyledik. **(Külû min tayyibati ma rezeknaküm)** (Ayet 57) Bu güzel erzak-ı mâneviyyeyi telakki ve tenavül (alıb yeme) buyurunuz. **(Ve ma zalemûna)** (Ayet 57) Onlar, bize zulm etmediler. Nefisleri sıfâtlariyle ihticâbları sebebiyle bizim sıfâtlarımızı noksan kılmadılar. **(Ve lâkin kânû enfüsehüm yazlimûn)** (Ayet 57) Ve lâkin hüsranda ve mahrumiyyette kalmalariyle kendi haklarını noksan kıldılar. Bu beyan her iki tevile göredir. Bu ayetteki hitab, her ne kadar umumî ise de Musâ kavminden seçilmiş olan yetmiş kişiye mahsusdur.

(Ayet 58) **(Ve iz kulnedhulû hâzihilkaryete)** Müşahede makamı olan ruh ravzai mukaddesesine giriniz. **(Fekülû minha haysü şi'tüm reğaden)** (Ayet 58) O ravzadan ne isterseniz vasi mikdarda tenavül ediniz. **(Vedhulûlbabe sücceden)** (Ayet 58) hadisi şerifde **(Errızaü bilkazai babullahilazâm)** Yâni «Kazaya razı olmak, Allah'ın en büyük kapısıdır» varid olduğu gibi size gelen sıfât ve fiil ve haml tecellilerine secde edici, boyun eğici olarak rıza kapısına giriniz. **(Ve kûlû hittatün)** (Ayet 58) Ve ahlâk, ef'âl, sıfât günahlarınızın silinmesini isteyiniz. **(Nağfir leküm hatayaküm)** (Ayet 58) Sizin telvinatınızı ve ahvaliniz günahlarını mağfiret ve setrederiz. **(Ve senezîdül muhsinîn)** (Ayet 58) Ve ihsan sâhibi olanların, Allah'da sülûkde ihsanlarının sevabını ziyade edeceğiz ki, bu sevabdan murâd, keşfi zâttır, dediğimizi hatırlayınız.

(Ayet 59) **(Febeddelellezîne zalemû kavlen gayrellezî kıyle lehüm)** Bunun üzerine zulüm edenler, sözü kendilerine denilmiş olan sözün gayrına tebdil ederek **(Hintan simkanen)** yani «Nefsin gıdasını isteriz» dediler. Huzuzatı ruhaniyye için Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmağı istemiyerek huzuzat-ı nefsâniyye için nefis sıfâtları ile sıfâtlanmayı istediler. **(Feenzelna alellezîne zalemû riczen minessemâi bima kânû yefsükûn)** (Ayet 59) İmdi hassaten zulüm edenlere fısıkları ve kalbin taâtından nefsin taâtına hurûcları sebebiyle ruh ve ruhun lûtfunü onlardan men ederek ruh semâsının kahrından onlara azab, nefsin habsinde zîk (darlık, sıkıntı) ve zulmet, temenni ipinde esaret, hevâ kaydında ihticâb, mütegayyir (değişik) ve zail olan süflî maddeye muhabbet sebebiyle mahrumiyyet ve zillet inzâl eyledik.

(Ayet 60) **(Ve izis teskâ Musâ likavmihî fekulnedrib bi'asakelhacer)** Musâ, ruh semâsından, ulum ve hikem ve maâni yağmurunun inmesini istedi. Biz de bedene taâlluk ve arz-ı beden üzre sebatında dayanmış olduğu nefis asasını fikir ile aklın menşei olan dimağı taşına vurmasını Musâ'ya emir eyledik. **(Fen feceret minhüsneta aşrete âyna)** (Ayet 60) Nefis asasını, fikir ile dimağı taşına vurunca havâss-ı hamse-i zahire ve havass-ı hamse-i batıne ve kuvve-i akile-i nazariyye ve kuvvei-i akile-i ameliyyeden ibaret olan meşair-i insaniyye adedi üzre dimağından on iki göz ilim kaynadı. Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz **(Men fekude hissen fekad fekude ilmen)** yâni «Her kim bir hissi kaybetti ise bir ilmi kayb etmişdir» buyurmuşdur. **(Kad âlime küllü ünasin meşrebehüm)** (Ayet 60) İnsanların her birisi, ehil olduğu ilmin meşrebini, kaynağını bildi. Meselâ: âmel edici âlimler, ve sanat ehli olanlar, akl-ı ameli, hükema ve ârif olanlar, akl-ı nazari, boyacı olanlar, görünen renkler ilmi, musiki sanatı ehli olan-

lar, esvât ilmi meşrebini, sâirleri de kendi meşreblerini bildiler. İkinci tevil üzre mânâ: Nefis asasını dimağ taşına vurmağı kalb (Musâ'sına emrettik. Vurunca ruh Yâkûb'unun, esbatı olan on iki kuvve-i ruhaniyyeden her birinin mahsus olduğu, zikir olunan on iki meşair-i insaniyye kaynağı kaynadı. Ve her bir ruhanî kuvvet, kendi meşrebi olan kaynağı bildi. **(Külu veşrebü mim rizkıllahi ve lâ ta sev fil'ardı müfsidîn)** (Ayet 60) Allah'ın vermiş olduğu ilim ve amel ahval ve makamat rızıklarından intifa ediniz, cehl ile yeryüzünde fesadda mübaleğa etmeyiniz.

(Ayet 61) **(Ve iz kultüm ya Musâ len nasbire alâ ta'amin vahidin)** «Ey Musâ! Biz, ilmü marifet, hikmet gıdayi ruhanisine elbette sabr edemiyeceğiz, **(Fed'u lena rabbeke yuhric lena mimma tünbitül' ardu min bakliha ve kissâiha ve fûmiha ve adesiha ve besaliha)** (Ayet 61) Binaenaleyh, bizim için Rab'bından, arzın bitirdiği bakla, hıyar, sarmısak, soğan, mercümek ihrac eylemesini iste: yâni Rab'bından bizim için daireyi tevsi ederek arzı nefsimizin bitirdiği ve haz eylediği barid yemişlere, hasis lezzetlere, habis şehvetlere ruhsât vermesini, sual et, iste» dediğinizi tezekkür ediniz. **(Kale etestebdilûnellezî hüve ednâ billezî hüve hayrün ihbitû mısren feinne leküm ma seeltüm)** (Ayet 61) Musâ onlara «Siz, hayırlı olan bir şeyi edna olan bir şeye tebdil eder misiniz? Beden Mısrı'na ininiz, orada sizin için istediğiniz vardır» dedi. **(Ve duribet aleyhimüzzilletü velmeskenetü)** (Ayet 61) Onlar üzerine hırs u şehvete tabi olmağla lâzim gelen zillet ve cihet-i süfliyyede sükna, miskinlik ve ihtiyacın devamı, darb olundu. **(Ve bâu biğadabin minallah)** (Ayet 61) Ve Allah Teâlâ'dan gazaba yâni bûd'ü tarda müstehik oldular. **(Zalike biennehüm kânü yekfürune biayatillahi ve yektülünen nebiyyine biğayril hakkı zâlike bima asav ve kânü ya'tedûn)** (Ayet 61) Onlar, Allah'ın âyat ve tecelliyyâtından mahcub olmağla enbiyayı haksız olarak katil, isyan ve haddi tecavüz eylediklerinden kahr-ı ilahiye, meskenet ve zillete duçar oldular. İkinci vecih üzre mânâ: kalb ve akıllarının emirlerine isyan ile teveccüh etmiş sabit bir emir olmayup, sırf batıl hareketleriyle enbiyayı kulubu katl etmeleriyle bu hale giriftar oldular.

(Ayet 62) **(İnnellezîne âmenû vellezîne hâdû vennesarâ vessabiine)** Taklidî imân ile imân edenler: zâhire mensup olan yahudiler, batına mensup olan nasraniler, makûlat ile mahcûb olduklarından akıl meleklerine, vehmiyyat ve hayalat ile mahcûb olub kuvâyi nefsâniyye yıldızlarına tapanlardan **(Men âmene billâhi vel yevmil' âhiri ve âmile salihan felehüm ecrühüm înde rabbihim)** (Ayet 62) Allah'a ve meada hakikî bir imânla imân edip tevhid ilmine ve kıyâ-

mete yakin hasıl edenler, ve meadda Allah'ın likâsına sâlih ve saâdete nâil kılacak amelleri işleyenler için Rab'ları indinde ef'âl ve sıfât cennetlerinden bâki ve ruhanî sevâb vardır. **(Ve lâ havfün aleyhim)** (Ayet 62) Ve bunlara ef'âlinin ukubetinden korku **(Ve lâ hüm yahzenûn)** (Ayet 62) ve sıfât tecelliyyâtının fevtinden mahzun olmak da yoktur. Bu âyet, İsrail oğullarının hitabı arasında bir cümle-i mu'terizedir.

(Ayet 63) **(Ve iz ehazna misakaküm)** Sizin, ezelde sabikan yahud sonra Tevrat'ta lâikan ve yahud tevhid-i ef'âl ve sıfâta delâlet eden akıl delilleriyle ahdinizi aldığımızı, **(Ve refa'na fevkakümüttûr)** (Ayet 63) ve maâninin fehm ü kabuluna kadir olmanız için fevkinizde dimağ turunu refeylediğimizi **(Huzû mâ ateynaküm bikuvvetin vezkürû ma fihi le'alleküm tettekûn)** (Ayet 63) ve şirk, cehil ve fiskdan sakınmanız için size verdiğimiz Tevrat'ı, yahud akl-ı furkaniyi ciddiyetle kabul edip onda olan hikem, maârif, ulûm ve şerayii hıfz ediniz, dediğimizi tezekkür edin. **(Sümme tevelleytüm min ba'di zâlike)** (Ayet 64) Bundan sonra siz, cihet-i süfliyyeye ikbâl ve teveccühünüzle irâz ettiniz. **(Felevlâ fadlullahi aleyküm ve rahmetühu leküntüm minel hasirîn)** (Ayet 64) Eğer Allah'ın sizleri, akla hidâyeti, basiret ve şeriat nuriyle sizlere rahmeti olmayaydı elbette sizler husran sahibleri olurdunuz. (Alimu) bilinmelidir ki, insanlar ihmal olunup tabiatları üzre terk olunsalar gençlik ve çocukluk zamanlarına alışdıkları cismânî lezzetlere ve zulmanî perdelere tamamiyle dalarlar. O derece dalgın olurlar ki, istidâdları zail olup insaniyyet rütbesinden düşerler. **(Men le'anehul lâhu ve ğadibe aleyhi ve ce'aleminhümül kıradete velhanâzire** (Maide Suresi, Ayet 60) Ayeti kerimesinin buyurduğu vechile mesh olunurlar. Şairin, **(Hiyennef süin tühmil hütelzem hasaseten vein tebteis nahvei fedai litebbecü)** «Nefis bir nefisdir ki, ihmal edersen mutlaka hasaseti iltizam eder, eğer fezâil cihetine sevk edersen behçet ve revnâk bulur.» dediği gibi şerî ve aklî siyasetler, hikem ve adab, mevaiz-i vadiyye ve veidiyye yâni umdurucu ve korkuducu nasihatlarla hıfzu riayet olunurlarsa terakki ve tenevvür ederler. İşte, bu sebebdendir ki, ibâdetler, konulmuş ve muayyen vakitlerde ibadetlerin tekrarlanması farz kılınmışdır ki, şehevatın irtikâbı ve lezzâtın ittihazı zamanlarında ariz olan meşguliyyet zulmeti ve gaflet zamanlarında bir iken tabiat kirleri ibâdetlerle zail olarak huzûr nûri ile batınları nûrlanmış ve Hak'ka teveccüh ile nefis cehennemine düşmekden kurtulmuş olsunlar. Nitekim Cenabı Nebi Sallâllahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz, **(Essalatü bades salati keffaretü ma beynihim ma izectünibe minelkebâir)** «Büyük günahlardan sakınıldığı vakit bir namazdan sonra

gelen namaz, aralarındaki küçük günahlara keffarettir» buyurmuşdur. Görülmüyor mu ki, şehvete mübaşerette ve hades-i ekberde gusul taharetiyle ve hades-i asgarda abdest tahareti ile gece ve gündüz saatlarında dünya işleriyle iştigal olunduğundan bu sebeple nefisde hasıl olan havass-ı hamse kederlerinin izalesi beş vakit namazla, her kederin kendisine münasib bir tathir sûretiyle temizlenmesi emir olmuşdur. Yine bu sebebden hafta günlerinde cismânî lezzetler, bedenî heyetler, kazanç meşguliyyetlerinden hasıl olan infirad zulmetinin, tefrika vahşetinin izalesine de ibadet ve teveccüh üzre haftada bir günün ictimai konulmuşdur ki, Hak'dan irâz ve dünya işleriyle iştigal zulmeti, vahşet ve tefrika zail, teveccüh ve ibadet nûriyle nûrlanarak üns ve ictima ile aralarında muhabbet ve ünsiyyet hasıl olabilsin. Buna binaen: mebde ve zâhir ehli olduklarından, Yahudiler'e haftanın birinci günü olan cumartesi, ruhanî ve batın ve bize nisbetle mebde ve zâhir ehlinden müteehhir, mead ehli olduklarından Nasara'ya haftanın ikinci pazar günü, ahir zamanda nübüvvet-i hatime ve hepsini cami vahdet ehli olduklarından müslümanlara haftanın ahiri olan cuma, ictima ve ibâdet günü kılınmışdır. Cumartesinin, yedinci gün olduğu nakline göre haftanın sonu kılınırsa hafta ibâdet gününün vazi, Hak'ka nisbet ile olmuşdur. Zira, Yahudilerin dâvet ettikleri his alemi, alemlerin ahiridir. Nasara'nın davet ettikleri akıl alemi, alemlerin evvelidir. Halbuki: cemi ve hatim günü cumadır. İmdi bu evza ve mürakabata asla riayet etmiyenlerin, istidâdları nûru zail olup sebt (Cumartesi) sahiblerinin, mesh (şeklini değiştirerek çirkin bir hale getirme) olundukları gibi mesh olunurlar. Nitekim sebt sahibleri, sebt yani cumartesi gününde balık avlamakdan, nefsânî hazların ihrazından men olunmuşlardı. Fakat, bunlar hile ettiler, balıkların, hapis olup da pazar günü avlamak için deniz sahilinde havuzlar yapdılar. Yani haftanın sair günlerinde heyûlâyi cürmiyye ve maddiyye denizinin sularından evlerinin havuzlarında envai yemekler, içkiler, eğlenceler, lezzetler topladılar. Haftanın sâir günlerinde sanat ve kazanç ile iştigala feragat hasıl olmak için kâfi gelecek derecede huzuzatı nefsâniyyenin kâffesi sebt gününde toplandı. Yahudilerin ve cemaatlarda bir kısım müslümanların elyevm adetleri olduğu gibi ki, ekseri fıskları o günlerde vaki olur. İşte sebt günündeki bu itiyadları, bütün huzur vakitlerinin, dünya gamlarına, huzuzatı nefsaniyyelerinin talebine, masruf olduğuna delâlet eder. Nitekim, bu gün beden kalıbı, mescidde namazda iken, kalbi çarşıda muamelede olan bazı müslümanlar mevcuddur. Hatta bunların birisi «Benim hesap pusulam, namazdadır. Yani eşgal-ı dünyeviyyeden feragatle namaza durduğumda kalbim, ticaret-

lerimin tasfiyesine alacak, vereceğimin mikdarını düzeltmeğe başlar» demişdir. İşte bu hal, alem-i ulvî-i insanîden ufk-ı süflî-i hayvanîye düşmeği mucib olup **(Fekulna lehüm kûnû kıradeten hasiîn)** (Ayet 65) ayetinin manâsı budur ki, sizden cumartesi gününde hududu tecavüz edenlere «Sizler, sûrette insana benzeyen, hakikatta insan olmıyan Hak'dan uzak ve tard olunmuş maymunlar olunuz» dediğimizi, tahkik, bildiniz. **(Fece'alnaha nekâlen lima beyne yedeyha ve ma halfeha ve mev'ızaten lilmüttekîn)** (Ayet 66) Bunların vak'a ve kıssasını, o vakitte hazır olanlara ve sonra gelip işidenlere ibret ve mütteki olanlara mev'iza ve nasihat kıldık. Mesh, hakikatta hakdır. Hakkında âyetler ve hadisler varid olmuşdur. Dünya ve âhirette mesh inkâr olunamaz. «Allah Teâlâ, onlardan bazılarını maymun ve hınzır kıldı» mealindeki **(Ve ce'ale minhümül kiredete ve'l hanâzire)** âyetinin varid olduğu gibi Resul-ü Zişan da «Bazı insanlar, hınzır ve maymundan daha kötü sûretlere haşr olunur» mânasında **(Yuhşeru bazun nasi âla suverin yahsünü indehal kiredetü vel hanâzir)** hadis-i şerifini buyurduğu ve mesh olunanlar, onüç kısım olup bunları, birer birer saydığı ve her birinin mesihlerini mucib olan amel ve kabahatlarını bildirdiği rivayet olunmuşdur. Hasılı kelâm, bir kimseye hayvanat sıfâtlarından bir sıfât gâlib olup istidâdını izâle edecek derecede kökleşirse meselâ menbai kibit madeni olan bir su gibi o vasıf tabiatında kararlaşarak sûret-i zâtiyyesi olursa o kimsenin tabiatı, mezkûr hayvanın tabiatı ve nefsi, o hayvanın nefsi olur, ruhu, bedeninden ayrıldıkta o hayvan sıfâtında münasip bir bedene müttasıl olur ve sıfatı, sûreti olur. Allah Teâlâ buna a'lemdir.

(Ayet 67) **(Ve iz kale musâ likavmihî innellahe ye'mürüküm entezbehû bakara)** Musâ'nın kavmine «Tahkik, Allah Teâlâ, size bir bakara zebh etmenizi, boğazlamanızı emir ediyor» dediğini hatırlayınız. Bakara, nefsi hayvaniyyedir ki, bunun boğazlanması, ef'âl hassasından men ve keskin bir riyâzât bıçağıla onu hayatı olan hevâsından kesmektir. **(Kalû etettehızüna hüzüva)** (Ayet 67) Kavmi «Ey Musâ! Bizi teshir etmek ve sana itaat ettirmek için bizi istihfaf ile oyuncak mı ittihaz ediyorsun?» dediler. **(Kale e'ûzü billahi en ekûne minelcahilîn)** (Ayet 67) Musâ «İstihfâf ve istihza ve zoraki riyaset eylemek ve etmeği istemek, cahillerin işi olduğundan ben, cahillerden olmaklıkdan Allah'a sığınırım» dedi.

(Ayet 68) **(Kalûd'û lena rabbeke yübeyyin lena ma hî)** Kavmi, Musâ'ya «Bizim için bakaranın ne olduğunu beyan etmesini Rab'bından iste» dediler. **(Kale innehu yekûlü inneha bekaretün lâ faridun)** (Ayet 68) Musâ «Kırkından sonra sofi, barid olur» denildiği

gibi «Allah Teâlâ, o bakara, adat ile alışmış, itikadı kök tutmuş istidâdı zail olmuş bir bakara değildir, diyor» dedi. **(Ve lâ bikrün)** (Ayet 68) «Kezâ gençlikte kuvve-i tabiyyenin galebesiyle riyâzâtı yüklenmesi güç ve istidâdı kasır olan pek genç bir bakara da değildir. **(Avanün beyne zâlike fef'alû ma tü'merûn)** (Ayet 68) Ne pek ihtiyar, ne de pek genç, belki bu ikisinin arasında orta bir bakaradır. Siz, emir olunduğunuz bu işi hemen yapınız?» dedi.

(Ayet 69) **(Kalûd'u lena rabbeke yübeyyin lena ma levnüha)** Kavmi, tekrar Musâ'ya «Bizim için Rab'bından bakaranın rengini beyan etmesini iste» dediler. **(kale innehu yekûlü inneha bekaretün safrâü)** (Ayet 69) Musâ «Allah Teâlâ, o bakara sarı bir bakaradır, diyor» dedi. Cisimde aslen nûriyyet olmamağla cismin rengi siyahdır. Nefsi nebatiyyede nûriyyet zâhir ise de adem-i idrâki dolayısiyle nûruna siyahlık galebe ettiğinden rengi yeşildir. Kalbin, cisimden tecerrüdü, idrâkinin kuvveti, nûriyyetinin kemali cihetiyle rengi, beyazdır! İmdi, nefsi hayvaniyye renginin, hayvanatı sairede idrâk nûriyyetile cisme taâlluk siyahlığından mürekkep olup, kırmızılık da beyaz ile karadan mürekkep ve ikisinin arasında karalığı çok olan bir renk olduğundan kırmızı olması lâzımdır. İnsanda ise kalbe mücavereti ile idrâk nûriyyetinin gâlib olması cihetinden ve sarılık da üzerine beyazlık gelen bir kırmızılık demek olduğundan insandaki nefs-i hayvaniyye renginin sarı olması lâzım gelir. **(Fakı'un levnüha)** (Ayet 69) Kalb nûrunun, nefsi hayvaniyye üzerine parlamasından ve nefsi hayvaniyyenin istidâdının safasından, o bakaranın rengi parlakdır. **(Tesürrün nazirîn)** (Ayet 69) İstidâdı nurunun kuvvetinden ve parlaklığından o bakare nazır olanlara sürur verir. Nazir olanlar, istidâdlara müttali olan kâmillerdir ki, müstaid olanlara muhabbet etmek, onlara vâcib olduğundan müstaid ve müstebşir (müjde ile sevinmiş) olanların huzurile kâmiller, tevk u sürur bulurlar.

(Ayet 70) **(Kalüd'u lena rabbeke yübeyyin lena ma hiye innel bekare teşabehe aleyna)** «Her tabiat kabil olamaz, her kabil talib olamaz, her talib sabir olamaz, her sabir vacid olamaz» denildiği gibi müstaidlerin de birçok sınıfları vardır. Binaenaleyh kavmi Musâ'ya «Bu sıfâtla mevsuf bir çok bakara vardır. Bu bakara bize müteşabih, şübheli oldu, anlayamadık, Rab'bından bu bakaranın ne olduğunu bize bildirmesini iste, **(Ve innâ inşâallahu lemühtedûn)** (Ayet 70) ve inşallah bizler, bu bakaranın zebhine hidâyet olunmuşlar oluruz» dediler. İnşallah demeleri, bütün işlerin Allah'ın dileğine taâlluk edici, Allah'ın tevfikile müyesser olduğunu bilmekle müstaid olduklarına delildir. Bunun için Resuli Ekrem Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

«Eğer inşaallah demeyelerdi, ebediyyen bakaraya muzaffer ve muvaffak olamıyacaklardı» buyurmuşdur.

(Ayet 71) **(Kale innehu yekûlü inneha bekaretün lâ zelûlün tüsîrül' arda ve lâ teskil harse)** Musâ, kavmine «Allah Teâlâ, o bakara amali sâliha ve ibâdetle istidâd toprağını kazıyarak çift sürmüş evamiri şeriyyeye zelil ve münkad olmuş bir bakara olmadığı gibi ulûmi kesbiyye suyunu çekerek kendisinde bilkuvve mevcud olan maârif ve hikem ekinini sulayan bir bakara da değildir. Çünkü, bu gibi bir bakaranın boğazlanmağa ihtiyacı yoktur. **(Müsellemetün)** (Ayet 71) Hiç bir şerayi adabi rüsum ve adat ile alışdırılmayıp sâhibi tarafından meraya otlamağa salınmış, **(Lâşiyete fiha)** (Ayet 71) hiç bir itikad ve mezheb kendisinde kökleşmemiş olan bir bakaradır. Çünkü alâmeti, nişanı olan yâni itikadı kökleşen bakara da boğazlamağa lâyik değildir» dedi. **(Kalül'ane ci'te bilhak fezebehûha ve ma kadû yef'alûn)** (Ayet 71) Kavmi, şimdi kemâli arayan müstaidin beyanında hak ve sabit olanı getirdin, deyip bakarayı boğazladılar. Fakat, az kaldı yapamıyorlardı. Çünkü soruşun çokluğu ve mübahasede mübaleğa, nefsin sürâtle inkiyad etmediğine ve riyâzattan çekindiğine, bu sebeple matluplarının güç olmasına ve geri kalmasına delâlet eder. Buna binaen: Resuli Ekrem Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz «Eğer edna bir bakara alıp boğazlasalardı kifayet edecekdi, lâkin onlar, işi şiddetlendirdiler. Allah da şiddetlendirdi» buyurmuşdur. Yâni fazla bahsü cidal olmayaydı, kabul ve irâdelerinin kuvvetinden matlubları aziz olmayıp yedmesi ve yedilmesi kolay olan birşey olurdu. Cenabı Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem «Sizden evvelki milletler, ancak çok çok sormak sebebile helâk oldular» diyerek çok soruşdan menetmiş, Allah Teâlâ Hazretleri de **(Lâ tes'elû an eşyâe in tübdeleküm tesûküm)** (Maide Suresi, Ayet 101) «Zâhir olursa hakkınızda fena olacak şeylerden sormayınız» buyurmuşdur. Bakara kıssasında İsrail oğullarından bir ihtiyarın bu evsaf üzre bir buzağısı birde tıfıl oğlancığı olup ihtiyar adam, buzağısını, kadınına göstererek «İşbu buzağı, çocuğundur. Onu meraya salıver, oğlan büyüyünce belki ona bir faide olur» dediği, vak'â zuhûra gelerek İsrail oğulları, kırk sene bakara aramakda sayedince ihtiyar kadın işiderek babasının yapdığını oğluna söylediği, oğlu meraya giderek buzağıyı getirmekle İsrail oğulları, satın almak istedilersede anasının satmağa bırakmadığı, hatta derisini altın doldurmak suretile satın aldıkları rivâyet olunmuşdur. İmdi, şeyh denilen ihtiyar adam, ruhdur. İhtiyar kadın, tabiati cismâniyyedir. Tıfıl olan oğlan, ruhun neticesi olan akıldır. Maktûl olan genç, kalbdir. Akıl çocuğu bülûğu vaktinde mahsusatından makûlatı intizâ (çekib ko-

parma) ve ulûmi akliyyeyi iktisâbında (kazanmasında) nefsin kuvasından olan fikri kullanmakda faidelenmek için büyüyünceye kadar tabii lezzetler merasında otlamak üzre ruh ihtiyarı, nefis buzağısını, tabiat ihtiyarına teslim eyledi ki, işte oğlanın, meradan getirdiği şey, o, kuvvei fikriyyedir. İsrail oğullarının, kırk sene sâyi, **(Hattâ izâ beleğa eşüddehu ve beleğa erba'ıyne seneten)** (Ahkaf Suresi, Ayet 15) âyeti kerimesi vechile kalbin tecerrüd ve hakiki büluğu avanına, kadar âmal, ahlâk, adab ile olan seyr ilallaha, yâni Allah yoluna yürüyüşe işarettir. Bakarayı satın almağı istemeleri, hidâyeti şeriyye ve irâde nûru ile nûrlanmış olan kuvayi ruhaniyyenin, nefsi hayvaniyyeyi vehm ile karışık olan akıldan ve kıyasat-ı akliyye ve fikriyyat ile teshir ederek kendisine tapdırmakdan kurtarmak istemesidir. Vehm ile karışık olan akıl, nefsi hidâyet-i şeriyye nûrundan mahcûb eder, onu şeriyyat ile ziynetlemek istemez. İşte, sualda şiddet göstermelerini, emre imtisalde geri kalmalarını mucib olan keyfiyyet de budur. İhtiyar kadının satmayı men'i, tabiatin, şer'a inkiyad hususunda mümaneat etmesidir. Oğlanın bu hususda kadına muvafakatı, aklın maaş işlerinde ve tabiatın terfih ve tevsi'inde şeriattan ziyade tabiat canibine riayet etmesidir. Bakaranın derisi dolusu altın ile satılması, nefsin, zebh ve selhinden (boğazlanıp, derisinin soyulmasından) sonra şerî ve aklî ulûm-i nâfia-i halkiyye ve ahkâm-ı feriyye-i diniyye ile ziynetlenmesidir. İhtiyar kadın ile çocuğun faydalanması, sülûkün tamamından ve kemâlin husulünden sonra akıl ve tabiatın, nefsi, izn-i şeri ile vechi halâlden ve mübah tasarrufattan cemi temettüatta ve envai ruhsatlarda ve aklî ve tabiî matlublarda istimal etmesine işarettir.

(Ayet 72) **(Ve iz kateltüm nefsen feddâre'tüm fîha)** Sizin bir nefsi katlederek o nefisde tedâfü' (birbirini defetme, itişip kakışma) eylediğinizi tezekkür ediniz. Bu âyet, bakara boğazlanması emrinin sebebini beyana işarettir ki, İsrail oğullarında zengin bir ihtiyar ve bunun genç bir oğlu var idi. İhtiyarın mirasına tama yüzünden amcası oğulları, oğlanı katl ve İsrail oğulları kabileleri arasında yol üzerine attılar. Ve katli hususunda biri, birlerine tedafuatta (defetmede, savunmada) bulundular. Bunun üzerine maktulün hayat bulup da katilinin kim olduğunu haber vermesi için bakara boğazlanarak bir cüzi ile maktula vurulması emri varid oldu. İmdi genc, maârif ve hikem mallarile zengin bulunan ruhun oğlu kalbdir. Onun katlolunması, amcası olan nefs-i hayvaniyye oğulları şehvet ve gazab kuvvetlerinin, veya cemii kuvayi nefsâniyyenin kalb üzerine galebe ve istilâsile kalbin hayatı olan aşk-ı hakikîyi izâle ile kalbi hayatından menetmektir. Hadis-i şerifde **(Ekrimu ammetekümün**

nahlete feinneha hulikat min bekiyyeti tini ademe) «Halanız, nahleye ikram ediniz, zira nahle, yani hurma ağacı, Âdem'in toprağının bâkiyyesinden yaradılmışdır» varid olduğuna kıyasen ruh ile nefis, ruhi kudsi denilen akl-ı faâlden velâdet ve feyezanları itibarile kardaşdırlar. Çünkü, nefs-i nebatiyye-i kâmile, nefsi insaniyyenin halası olunca nefsi hayvaniyye de halası olur. Şehvet ve gazab sanat-ı fikir ve envai nekir ile ruhun mirası olan hikem ve maâniyi akliyyeyi kendi matluplarının, lezzât ve kemâllarının tahsilinde istimâl tama ile kalbi katil ettiler ve kuvayi ruhaniyye ve tabiyye mahallelerinin arasında yol üzerine attılar. Katli hususunda tedâfü etmeleri, bu kuvvetlerden her birisi, ef'âl ve lezzâtında tenâzü ve her biri, kendi mülâyimi ile diğerinin mülâyiminden mancûb, salahı kendisinde fesâdı zıddında gördüklerinden fesâd ve günahı diğerine, salâh ve beraeti nefislerine havale etmeleridir. **(Vallahu muhricün ma küntüm tektümûn)** (Ayet 72) Allah Teâlâ, sizin kalbe istilâ ile ketmeylediğiniz kalbin hayat nûrunu ihrac ve izhâr edicidir **(Fekulnadribûhu biba'diha)** (Ayet 73) Kıssada varid olduğu üzre «Hayat bulup katili ihbar etmesi için maktula, bakarenin kuyruğu veya dili ile vurunuz» dedik. Kuyruğun vurulması, nefsi öldürüp hiss-i lems (dokunma duyusu) ve sair havass-ı zahire gibi nefs-i nebatiyyeye rabıtası bulunan ve yakın olan en zayıf ve ahır cihetini ibka (devamlı, baki sürekli kılma, evvelki halinde bırakma) etmektir. Çünkü: havassı zahire, nefsin kuyruğudur! Lisanın vurulması, nefsin ahlâk ve kuvâsının tadili ile lisanı demek olan fikrinin ibka kılınmasına işaret-tir ki, bunlar, iki yoldur. Biri, tasavvuf yolunun olduğu gibi riyâzatla şehvet ve gazabı öldürmek demektir. Câni, tâgi, müstevli nefislere bu yol evlâdır. Diğeri, ulema ve hükemanın yolunun olduğu gibi tadili ahlâk ve tahsil yoludur. Safi, yumuşak zayıf, münkad olan nefislere bu yol daha iyidir. Bakarenin parçasını maktula vurdular, maktul, şah damarlarından kan akarak kalkdı ve katilini haber verdi. Yani hayat-ı hakikiyye ile kaim ve diri oldu. Fakat, bedene taâllukundan, zaruret hasebile bedenin metalibile (talib olunan şeyler) televvüsünden (kirlenmesinden) üzerinde katil eseri vardı, kuvâyı bedeniyyenin kendisini idrâkinden mâni ve nûrundan hicâb olması halini bildi. **(Kezâlike yuhyillahül mevtâ ve yürîküm âyatihî le'alleküm ta'kilûn)** (Ayet 73) Böylece, bu büyük ihya gibi Allah Teâlâ Hazretleri, sizin taâkkul ve iz'an eylemeniz için, cehil ölüsünü, ilim ve hakikî hayatla ihya eyler, diriltir.

(Ayet 74) **(Sümme kaset kulûbüküm min ba'di zâlike)** Fıtrat zamanının uzaması ile ve biri biri arkasından tevali eden telvinattan sonra nefsanî sıfâtlara, bedenî lezzetlere çok mübaşeretle sizin

kalbleriniz katılaşdı. **(Fehiye kelhicareti)** (Ayet 74) O kalbler, ilim nakışlarıyla teessür etmediğinden taş gibidir. **(Ev eşeddü kasve)** (Ayet 74) Yahûd meselâ demir gibi taşdan da daha katı bir şeydir. Bundan sonra taşların, katı kalplerden daha yumuşak olduğunu beyan ediyor ki, taşların hali, âyet-i kerimede zikrü beyan olunan üç vecihde münhasırdır (her yanı çevrilidir, sınırlıdır) deyerek kalblerin, dört kısım üzre olduğunu ifade ediyor. Birincisi, ehlullahın kalbleri gibi nûr-i ilâhi ile mütenevvir, (aydınlıklı), o nurda ve ilim denizinde müstağrak olup kendisinde ilim nehirleri kaynayarak içenleri ebedî hayata erişdiren kalbdir ki, «Tahkik kendisinden nehirler kaynayan bir takım taşlar vardır» mealindeki **(Ve inne minelhicareti lema yetefeccerü minhül' enhâr)** (Ayet 74) âyeti kerimesile bu kalbe işaret olunmuşdur. İkincisi, ulema-i rasihinin kalbidir ki, ilmi hıfz ve ilimle dolup insanların faydalandığı kalbdır ki, bu kalbe «Taşlardan bazısı yarılıp içinden su çıkar» mealindeki **(Ve inne minhâ lemâ yeşşekkaku feyahrücü minhül mâ)** (Ayet 74) ayeti ile işaret olunmuşdur. Üçüncüsü, müslümanlardan abid ve zahid olanların kalbleri gibi korkusundan teslim olan ve inkiyad eden kalblerdir, bunlara da «Haşyet-i ilâhiyyeden hübut ve nüzûl eden bazı taşlar vardır» **(Ve inne minhâ lema yehbitu min haşyetillah)** (Ayet 74) âyetiyle işaret olunmuşdur ki, kalbin edna olan hali, Allah korkusundan emr-i ilâhiye inkiyad etmektir. Dördüncü olarak azgın, mütekebbir, hidâyetten imtina eden, korku ile yumuşamıyan, ilim ile aslâ müteessir olmıyan bir kalb kalıyor ki, demir bile yumuşayıp kendisinden istenilen şey yapılır. Binaenaleyh; cevahirin kâffesi, emri ilâhiyi kabul etmeleriyle böyle bir kalbin, teşbih edilebileceği bir cevher yoktur. Nebi Sallâllahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz, «Allah'ın benim ile gönderdiği hidâyet ve ilim, kesretle yere düşen bir yağmur gibidir ki, yerin bir kısmı güzel olup suyu kabul eder, birçok otlar ve bereketler bitirir. Bir kısmı da uhazat yani çukur olup suyu üzerinde tutarak insanlar içmekle ve sulamakla ondan faydalanırlar. Bir kısmı da ancak kayagan olup ne suyu tutar ve ne de ot bitirir. İşte bunun misali, din meselelerini öğrenip öğretenler ile bu hususda hiç baş kaldırmayıp benim gönderildiğim hidâyeti kabul etmiyenlerdir» mealinde buyurmuş olduğu hadisi şeriflerile kalbin son üç kısmını beyan buyurmuşlardır, dörtden birinci kısmı ise ancak kalb-i Muhammedî'dir. **(Vemallahü biğafilin âmma ta'melûn)** (Ayet 74) Allah Teâlâ Hazretleri, sizin işinizden gafil değildir. Yapdığınız işlere muttalıdır. Kalbleri katı olanları, zulmetlerinde terkeder, kalblerini nûrundan mahcûb eder. Bu ayet, kalbleri katı olanlara tehdiddir.

(Ayet 75) **(Efetatme'une en yü'minû leküm)** Ey müminler! sizin hidâyet olunduğunuz ecilden onların tevhid-i sıfât ile tevhid etmelerini mi tama ediyorsunuz? **(Ve kad kâne ferîkun minhüm yesme'une kelâmallahi sümme yüharrifûnehu)** (Ayet 75) Halbuki onlardan bir fırka, sıfât-ı ilâhiyyeyi kabul ediyorlarken sonra sıfatı kendi nefislerine nisbet etmekle tahrif eder oldular. **(Min ba'di ma akalûhu ve hüm ya'lemûn)** (Ayet 75) Sıfât tevhidini, iyanen ve vicdanen değil aklen sıfatların Hak'kın olduğunu bildikleri halde, tevhidleri hal ve meleke olmadığından nefislerinin kalblerine istilâsında akılları zühul ederek (dalgınlıkla unutarak) nefislerini işrâk ile sıfâra (sarıya) çalarlar. Nitekim **(Feveylün lillezîne yektübûnel kitabe bieydîhim)** (Ayet 79) âyetinde kendisinde nefis sıfâtları bekâyası olanlara şuuru olmıyarak, yahûd şuuru varsa da hile ederek, yahûd nefis ve sıfatile yapdığı halde huzuzatı nefsaniyyenin iktisabı (kazanması) için yapdığının Allah tarafından olduğunu iddia edenlere, belki aynı kavli ve fiili ve Allah'a nisbeti, nefis için tam bir haz ve en büyük bir günah olduğundan **(veyl)**, yani şiddetli azab vardır, buyurmuşdur. Nefsi vücûda tatbik üzerine mebni olan vech-i sâni teviline göre: Ey kuvâyi ruhaniyye! Sizin, münkad olup hidayetinizden bu kuvâyi nefsaniyyenin hidâyetine imân etmesini tama eder misiniz? Halbuki, onlardan vehim ve hayal gibi bir kısım kuvvetler Allah tarafından kalbe varid olan mânâları anlarlar. Mânâları hali üzere idrâk ettikden sonra mânâların, levâzim eşbah ve ezdâda intikalatını bildikleri halde menamatta (uykuda) olduğu gibi muhâkât (ahmak yerine koyma) ve kesreti intikalat ile cüziyyat ahkamını ita (vermekle) etmekle tahrif (bozarlar) ederler. **(Ve izalekûllezîne âmenû kalû âmenna)** (Ayet 76) Kuvâyı mezküre tarafınıza teveccüh, size uruc, huzûrunuzda bulunup müdrekâtınızı telekkun ettiklerinde müdrekatınızı izan (anlayış, gösterirler) ve tasdik ederler **(Ve iza halâ ba'dühüm ilâ ba'din kalû etuhaddisûnehüm bima fetehallahu aleyküm liyühâccûküm bihî inde rabbiküm efelâ ta'kilûn)** (Ayet 76) Gafletleri vakitlerinde hüccet terkib edüb Rab'ları indinde, hazreti ruhaniyyette muhâcce (isbatlar, deliller göstererek) edip delil getirmek için bazısı bazısını Allah'ın feth etmiş olduğu mahsus, levhum, muhayyel müdrikesinin, ilkasından menederler. **(Evelâ ya'lemûne ennellahe ya'lemü ma yüssirrûne ve ma yu'linûn)** (Ayet 77) Bilmiyorlar mı ki, onların, sizden gizledikleri ve ilân eyledikleri müdrekâtını Allah Teâlâ bilir, ve sizi müttalı kılarak onların aleyhine size yardım eder.

(Ayet 78) **(Ve minhüm ümmiyyûne lâ yâlemûnel kitabe illâ emaniyye ve inhüm illâ yezunnûn)** Kuvâyi nefsâniyyeden havassı zâhire

ların kat kat olmasıyla bilkülliyye suretlerinden mesh olmağla âzabın en şiddetlisine red olunursunuz. **(Ve mallahu biğafilin âmma ta'melûn)** (Ayet 85) Allah Teâlâ Hazretleri, sizin amellerinizden gafil değildir. Yapdıklarınızı, kendi yazmış, zabt u ihsa (saymıştır) eylemişdir.

(Ayet 87) **(Ve lekad âteyna musel kitabe ve kaffeyna min ba'dihî birrusüli)** ayet-i kerimesinden **(la ya'lemun)** âyetine kadar olan âyetlerin mânâları zâhir ve geçen tevilattan malûmdur. Bunlardan **(Ve cibrîle ve mîkâle)** (Ayet 98) âyetinde zâhir olan mânâ: Cebrail, akl-ı faâldir, Mikâil, kulların rızıklarına tevkil (vekil nasb olunmak) olunan, nefs-i nebatiyye-i külliyeye feyiz veren felek-i sadisin ruhu ve aklıdır. İsrafil, hayvanata tevkil (vekil nasb olunan) olunan, nefs-i hayvaniyye-i külliyyeye feyiz ifâza eden felek-i rabiin, dördüncü feleğin ruhu ve aklıdır. Azrail, ervâh-ı insaniyyeye tevkil olunan yedinci felekin ruhudur ki, cemii ervâh-ı insaniyyeyi bizzat veya avânı (yardımcısı) olan vesait ile kabzederek Allah Teâlâ'ya teslim eder.

(Ayet 102) **(Vettebe'u ma tetlûş şeyatînü alâ mülki süleymân)** Süleyman Nebi yahûd ruh Süleymân'ı zamanında yahudiler, ve yahud kuvâyı ruhaniyye, asi, şerir insan şeytanları ile kalbin itaâtinden mütemerrid (kibir inat ile hareket eden), aklın emrine asi, ruhun nûrundan mahcûb olan evham, hayalât gibi cin şeytanlarının okudukları sihir ilim ve kitablarına ittiba eylediler ki, bu sihir ilminin, Süleyman ilmi olduğunu ve Süleyman'ın teshir ettiği ins, cin ve tuyuru bu ilimle teshir eylediğini zuum ederlerdi. **(Ve ma kefere süleymânü)** (Ayet 102) Sihir, tesiri, Allah'ın gayrına isnad etmekle Allah Teâlâ'nın müessiriyyetinden ihticâb ve küfürdür. Halbuki Süleymân, tesiri Allah'ın gayrına isnad etmekle küfür etmedi. **(Ve lâkinneşşeyatîne keferû)** (Ayet 102) Lâkin şeytanlar, Allah'ın gayrı ve ondan başka müessir olmadığını bilmediklerinden mahcûb oldular ve küfür ettiler **(Yü'allimûnennasessihre ve mâ ünzile âlel melekeyni bibabile harûte ve marût)** (Ayet 102) O, şeytanlar, insanlara, sihri ve sadır Babil'inde zîk-i mekânla (mekân darlığı) şehvet ateşlerinin dumanları ile mevâd buharları arasında azab olunan, nefsin onları kendine cezbi sebebiyle tabiat kuyusunda asılmış, nefse mail ve müteveccih olan akl-ı nazarî ve akl-ı amelî meleklerin inzal olunan hiyel (oyunlar, aldatmalar, dübaralar) ve tılsımat ilmini talim ederler. **(Ve ma yü'allimani min ehadin hattâ yekûlâ innema nahnü fitnetün felâ tekfür)** (Ayet 102) Kendilerinde nûriyyetin kuvvetinden ve melekütiyyetin bâkiyyesinden bu iki melek, nuri akli ile kendi hallerine tenbih ederek «Biz, Allah'dan imtihan ve be-

lâyız. Sen, bu ilmi mefasid (işe yaramamazlık) ve melahide (çalgı ve oyun takımı) istimâl ile ve tesiri, bu ilme isnad eylemekle küfür etme» demeyince bir kimseye talim etmezler. **(Feyete'allemûne minhüma ma yüferrikûne bihî beynelmer'i ve zevcihî)** (Ayet 102) İnsanlar, bu meleklerden kalb ile nefis arasını tefrik ve kalbin kederlenmesiyle ruh ile nefis arasını ayıracak şeyler öğrenirler. **(Ve mahüm bidârrîne bihî min ehadin illâ biiznillah)** (Ayet 102) Bunlar sihir ile kimseye zarar edici değillerdir. Ancak Allah Teâlâ, o fiilde, o kimseye zarar eylemek murad ederse dilediğini yapar. Sahir, zararı kendi sihrinin tesirinden gördüğü için bu keyfiyyet, sahire ibtilâ ve ona küfründe ihmal etmektir. **(Ve yete'allemûne ma yedurrühüm ve lâ yenfe'uhüm)** (Ayet 102) İnsanlar, ziyade ihticab ve hevâya şiddetle meyil sebebiyle kendilerine zarar veren sihrin bir ibtilâ olduğunu göremezler. Binaen aleyh, şerrinden muhafaza olunmak için Allah'a sığınmak sûretiyle hicâbın ref'inde faide vermeyen şeyleri öğrenirler. **(Ve lekad âlimû lemenişterâhu ma lehu fil'ahireti min halâk)** (Ayet 102) Halbuki bu ilmi iştirâ (satın alanların) edenlerin, nefsü hevâya bilkülliyye ikbal ve bu ilmi dünya metalarının kesbinde istimâllerinden âhirette asla nasibleri olmadığını muhakkak bildiler. **(Ve lebi'se ma şerev bihî enfüsehüm lev kânû ya'lemûn)** (Ayet 102) Eğer ki onlar, efâli Hak'dan görmekle imân etseler ve tesiri gayra nisbetle şirkden sakınsalar, elbette Allah tarafından daîm olan envar-ı ruhiyye, ahval-i kalbiyye, maârif-i ilâhiyye sevabı hayırlıdır. Eğer bilmiş olsalar şirkden sakınıp imân ederler.

(Ayet 106) **(Ma nensah min âyetin ev nünsihanle'ti bihayrin minhâ ev misliha elem ta'lem ennellahe alâ külli şey'in kadîr)** Herhangi bir âyeti, hükmünü ibtâl ve lafzını ibka ile nesih, yahûd kalbinden lafzını ve mânâsını ve yahûd recim âyeti gibi yalnız lafzını izâle eylersek, o babda daha ziyade salâh ve hayırlı, yahud hayır ve salâhda ona müsavi bir âyet getiririz. Bilmez misin ki, Allah Teâlâ, herşey üzere kudret sahibidir? Levh-i mahfûzda sâbit olan ahkâm, ya hususî ve yahûd umûmidir. Hususî olan ahkâm, eşhas veya ezmine (zamanlar) hasebiyle olur. Bu ahkâm, Resul'ün kalbine nâzil oldukda eşhasa mahsus olanı eşhasın bekâsı ile bâki olur. Ezmineye mahsus olanı, Kur'ân'ın mensuhatı gibi kısa bir zamanın veya şeray-i mütekaddimenin ahkâmı gibi uzun zamanların inkirazı (yok olması) ile mensuh (hükmü kaldırılmış) ve zail olur, böylece nesh u zevali, levh sübutuna münafi değildir. Çünkü, esasen levhde o suretle sâbit olmuşdur. Umûmî ahkâm da, meselâ insanın tekellümü, kametinin istivâsı gibi hükümler, dehrin bekâsiyle bâki olur. **(Elem ta'lem ennellahe lehu mülküssemâvati vel'ardı ve ma leküm min**

dûnillahi min veliyyin ve lâ nesîr) (Ayet 107) Bilmez misin ki, ervâh semâlarının, ve ecsad arzının mülkü Allah Teâlâ'nındır. Göklerde ve yerde kudret ve kuvveti elile tasarruf edici ancak O'dur. Sizin için O'ndan başka sâhib ve yardımcı da yoktur. Belki göklerin ve yerin küllisi, O'nun batını ve zahiridir. O'ndan başka bir şey yokdur ki, size yardım ve sâhiblik edebilsin.

(Ayet 108) **(Em türîdûne en tes'elû resûleküm kema sü'ile Musâ min kablu)** Evvelce Musâ'nın sual olunduğu gibi siz de Resul'ünüzden lezzât-ı hissiye ve şehevat-ı hissiyye ve hasîsa-i nefsiyye taleb ve sual etmek mi istiyorsunuz? **(Ve men yetebeddelil küfre bil'îmani fekad dalle sevâessebîl)** (Ayet 108) Halbuki nûru zulmetle tebdil eden, değişen kimse hakikaten doğru yolu kaybetmişdir. **(Vedde kesîrün min ehlil kitabi)** (Ayet 109) Ehl-i kitabdan çokluğu, muhabbet eder ki, **(Lev yerüddûneküm min ba'di îmaniküm küffara haseden min indi enfüsihim min ba'di ma tebeyyene lehümülhak)** (Ayet 109) Onlara Hak ve hakikat zâhir oldukdan sonra nefisleri tarafından hased olarak, nasıl olsa da sizi imanınızdan sonra küffar olmağa red etseler. **(Fa'fû vasfehû hattâ ye'tiyallahü biemrihî)** (Ayet 109) Siz, onlara Allah'ın hükmü gelinceye kadar afv ve safh (kusur bağışlıyarak) ile muamele ediniz.

(Ayet 111) **(Ve kalû len yedhulelcennete illâ men kâne hûden ev nesarâ)** Yahudiler, kendilerince mahûd olan ef'âl cennetine, mülk âlemi olan zâhir ve nefis cennetine Yahudi olmıyan katiyyen giremez, İseviler de kendilerince mahûd olan sıfât cennetine ve meleküt âlemi olan batın ve kalp cennetine Nasranî'den başka kimse giremez, dediler. İsâ Aleyhisselâm: **(Len yelice melekütussemâvati men lem yuled merreteyni)** yâni «İki defa doğurulmıyan kimse göklerin melekûtuna, iç yüzüne giremez» dediğinden İseviler'in davetleri, sırf melekûta ve ruh göğünedir. **(Tilke emaniyyühüm)** (Ayet 111) Mafevkinden mahcûb kaldıkları için şu cennet, onların kendi matlûblarının gayesidir. **(Kul hatû bürhaneküm in küntüm sadikıyn)** (Ayet 111) «Eğer siz, davanızda sadıklarsanız sizin cennetinize başkasının giremiyeceğine delâlet eden delilinizi getiriniz» deyiver. **(Belâ men esleme vechehu lillâhi ve hüve muhsinün felehû evrühu inde rabbihî)** (Ayet 112) Belki delil sizin müddeanızın nakzına delâlet eder ki, zâtını cemii levâzım ve avârızı ile Allah'ın zâtında fenâ ve tevhid-i zâtî ile mahvı küllide Allah Teâlâ'ya teslim eden, fenâdan sonra bekâ ile ahvalinde müstekim olup amâlinde Rab'bini müşâhede eden, şuhûd-u zatîden nefsânî vücûd ile değil, belki hakkanî vücûd ile istikamet ve ibâdette bulunduğundan müşâhede denilen sıfât-ı ihsan makamına rücû eden kimse müşahede denilen indiyyet makamına

mahsus olduğu için ona zikir ettiğiniz cennet ve daha ziyade saf ve lezzetli makam vardır. **(Ve lâ havfün aleyhim ve lâ hüm yahzenûn)** (Ayet 112) O kimselere sizin cennetinizden ziyade vardır. O da vücûd bakiyyelerine lâzım gelen nefis bekasiyle zâtın ihticâbından korkuları yoktur. Ve ef'âl cenneti ve sıfât hicâbiyle vukûf ve bunlarla telezzüz ve istirahat sebebiyle fevt olan cemâl-i zât şuhûdundan mahzun da olmazlar. Çünkü, bunlar, her ne kadar zât tecellisi şevki ile ef'âl ve sıfât cennetini terk ettilerse de yine zât cenneti tahtında edna makamları olmak üzre bu cennetler kendilerine hasıldır.

(Ayet 113) **(Ve kaletil yehûdü leysetinnesarâ alâ şey')** Yahudiler, kendi dinleri ile İsevilerin dinlerinden, zâhir ile batından mahcub olmalarıyla «Nasara, birşey üzre değildir», keza İseviler de batın ile zahirden mahcûb olduklarından «Yahudiler birşey üzre değildir» dediler. Elyevm islâmda mezahib ehlinin hali de bunun gibidir. **(Ve hüm yetlûnel kitab)** (Ayet 113) Halbuki onlar, kitab okuyorlar. Kitabda ise hicâblarının ref'ine, onlar için her din ve mezhebin hakkını görmeğe, her hangi bir din ve mezhebin ehli, kendi mu'tekidi ile tekayyüd etmiş olduğundan hakkı, batıl olmadığına irşad vardır. Asla ilmi ve kitabı olmıyan müşrikler de böyle diyorlarsa da onların, akıl hüccetinden başka bir delilleri olmadığı cihetle mazur tutulabilirler. Ehli kitabın, aklî delilleri ile beraber kitabları olduğu halde böyle demeleri üzre, müşriklerle aralarında ne fark kalır. **(Fallahu yahkümü beynehüm yevmelkıyâmeti fîma kânu fîhi yahtelifûn)** (Ayet 113) Allah Teâlâ Hazretleri, Mehdi Aleyhisselâm'ın hurucu, yani tam hidâyetin husulü zamanında vahdet-i zatiyyenin zuhûru demek olan kıyâmet-i kübrâ gününde, onların, aralarındaki ihtilâfatta hak ile hüküm eyler. Hadis-i şerifde «Allah Teâlâ Hazretleri, kullarına itikad eyledikleri sûrette zuhûr eyler, Allah'ı bilirler. Sonra, o sûretlerden başka sûretlere tahavvül eder. O vakit inkâr ederler» buyurulmuşdur. Bu takdir üzre hepsi dalâlet ve mahcubiyettedirler. Ancak Allah'ın dilediği kimseler, mahcûbiyyette değildirler ki, onlar da, mutekâdları sûretleriyle tekayyüd etmiyen muvahhidlerdir.

(Ayet 114) **(Ve men azlemü mimmen mene'a mesacidallahi en yüzkere fihesmühü ve se'a fî harabiha)** Allah Teâlâ'nın, sücûd mevzilerini, yâni maârifetin husûlü ile kendilerinde fenâyı zâtî ile Allah'a secde olunan kalbleri, ism-i âzam olan ism-i hassın zikir olunmasından meneden kimseden daha fazla haz ve hakkı noksan eden, zalim kim olabilir? Zirâ ism-i âzam ile tecelli ancak kalbde olur. Bu da cemii sıfât ile zât tecellisidir. Yahûd mesacidden her birisine mahsus olan ismin zikrinden, yâni istidâdının iktizâ eylediği kemâlin kalbe

lahık olmasından meneden kimseden, ve devâî-i şeytan ve vehmin, kuvâyi nefsin tecazübüne (cezb edilmesine) lâzım gelen fitnelerin tehyici (heyacanlandırılması) ve hercü merc ile kalblerden müstaid olan ehlini men ve mesacidin harabında, temenniyyâtın kalbler üzre istilâ ve gâlebesile ve taassubatı baride ile kalblerin kederlenmesinde say eden kimseden daha zâlim kim olabilir? **(Ülâike ma kâne lehüm en yedhulûhâ illa hâifîn)** (Ayet 114) mesacidi ilâhiyye olan kalblerde Hak'kın tecellisi zahir olduğundan işbu zalimler, o mesacide dahil ve vasil olamazlar. Ancak haif ve münkesir olarak dahil olurlar **(Lehüm fiddünya hızyün)** (Ayet 114) Din ve itikadlarının batıl olduğunun zuhûru ve hak din ile fesh olunması sebebiyle onlar için dünyada kahr ü hasret ve mağlubiyyet, rüsvaylık ve zillet vardır. **(Ve lehüm fil'ahireti azabün azîm)** (Ayet 114) Ahirette de onlara dinleriyle Hak'dan ihticâb büyük azabı vardır.

(Ayet 115) **(Ve lillahil meşriku)** Nasara'nın cenneti ve hakikatta batını, Nasara'nın kıblesi olan nûr ve zuhûr alemi **(Vel mağribü)** (Ayet 115) Yahudilerin cenneti ve hakikatta zâhiri, Yahudilerin kıblesi olan zulmet ve ihtifâ (gizlilik) alemi de Allah Teâlâ'nındır. **(Feeynema tüvellû fesemme vechullah)** (Ayet 115) Bunun için siz, zâhir ve batından hangi cihete teveccüh ederseniz, işte cemi-i sıfatiyle mütecelli olan Zatullah, oradadır. Yahûd mânâ: sizin, şuhûd ve fenâ hallerinizde kalblerinizde cemal sıfatiyle tecelli ve zuhûrla kalblerinize işrak ve fenâdan sonra bekânız halinde celâl sıfâtı sebebiyle suveri kalbiyyenizle ihticâb ve tesettür, kalblerinizde gurub dahi Allah Teâlâ'nındır. Buna binaen hangi cihete teveccüh etseniz, vechullah oradadır, sırf ondan başka birşey yoktur **(İnnellahe vasi'un)** (Ayet 115) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, cemii vücûda şamil, cemii cihat ve vücûdata vasidir. **(Alîm)** (Ayet 114) Bütün ulûm ve malûmata ilim sahibidir.

(Ayet 116) **(Ve kalûttehazallahu veleda)** Ve onlar «Allah Teâlâ kendinden başka mahsus ve zâtı ile müstakil mevcud icâd eyledi» dediler. **(Sübhaneh)** (Ayet 116) Allah Teâlâ'ya mücanis olacak hiç birşey olamadığı gibi O'ndan başka birisinin mevcud olmasından da Allahı tenzih ederiz. **(Bel lehu ma fissemâvati vel'ardı)** (Ayet 116) Belki ervah semâlarında ve ecsad arzında olanların kâffesi, O'nundur. «Zât, vecih, sıfât O'nundur» denildiği gibi «Ervân ve ecsad âlemi, Allah Teâlâ'nın, batını ve zâhiri olduğu halde, ervâh ve ecsad alemlerinde olanların kâffesi, O'nundur» buyurulmuşdur. **(Küllün lehu kanitun)** (Ayet 116) Bütün mevcudat, zatlarıyla madum, O'nun vücûdu ile mevcûd, O'nun fili ile faildir. Gayet-i taat ve Hakkiyle kıyâm da bundan ibarettir. Zirâ Allah Teâlâ Hazretleri vücûd-ı mut-

lak olunca O'nsuz hiç bir şey mevcûd olamaz. Vücûdat-ı muayyene, umur-ı imkâniyye-i ademiyyeden olan taayyünleriyle mümtaz olduklarından, onlar, vücûd-u mutlakın sıfat ve esmasıdır. İtibari akli ile yani vücûdları; vucu ile vücûdsuz haricde birşey olamıyan, lakin aklü akliyatta vücûdun batını olan mahiyyete taksim eyliyen itibari akli ile ayni değildir. Halbuki, hakikatta mahiyyet, vücûdun aynıdır. O halde vücud-i mutlakın gayri mevcûd olamaz ki, veled yani malul veya mahlûk veya her ne istersen tesmiye edeceğin bir şey olabilsin.

(Ayet 117) **(Bedî üssemâvati vel'ard)** Hak Teâlâ Hazretleri, madde ve müddet ile mesbuk (geçmiş) olmıyarak göklerin ve yerin Mübdi'idir (yaratıcısı). Belki gökler ve yer, zâtının zılâli (gölgeleri) âlimiyyetinin menşei ismi nûranisi ile münevver, vücûd-i haricîsi ile mevcûddur. Eğer yakiniyat hasebiyle imkân ciheti ve aklın itibarı olmasa semâvat ve arzın vücûdatı asla itibar olunmazdı. Çünkü, semâvat ve arz, hüviyyet-i ilâhiyyesiz hiç bir şey değildir. Bir şey olmıyacak mukarenet sûretile hüviyyeti ilâhiyye ile mean mevcûd olamaz. Belki, tahkik a semâvatü arz, Allah'ın vücûdiyle mevcûd olup müfarekat ile (birbirinden ayrılmak) gayrı olamaz. Ancak, itibar-i aklî ile gayri olduğundan semâvat ve arz, taayyünat itibariyle halk, hakikati itibarile Hak'tır. **(Ve iza kadâ emren feinnema yekûlü lehu kün feyekûn)** (Ayet 117) Bir emri bir işi hüküm eylediği zaman, o işe ancak iradesi taâlluk eder, araya bir şey vasîta olmaksızın ve zaman geçmeksizin, belki iradenin teâlluku ile birden o şey, mevcûd olur. İşte: **(Kün)** yâni «Ol» sözü, o taâllukdan ibarettir. Yoksa o makamda söz ve ses yoktur.

(Ayet 118) **(Ve kalellezîne lâ ya'lemûne lev lâ yükellimunallahü ev te'tinâ âyetün)** Müşriklerden tevhid ilmini bilmiyenler «Ne olsa da Allah bize kelâm söylese yahûd bize bir âyet gelse» dediler. **(Kezâlike kalellezîne min kablihim misle kavlihim teşabehet kulûbühüm)** (Ayet 118) Onların dedikleri gibi onlardan evvelkileri de dediler. Tevhid ilmini, Allah'ın kelâmını ve ayatını bilmemekde kalbleri, bir birlerine müteşabih, benzeyici oldu. Zirâ Allah'ın kelâmını ve âyatını bilmek, tevhid ilmi maârifetidir. **(Kad beyyenellel'âyâti likavmin yükinûn)** (Ayet 118) Tahkik biz, ikan ehline tevhid delillerini ve mükâleme keyfiyyetini bildirmişizdir. **(İnnâ erselnake bilhakkı beşîren ve nezîren ve lâ tüs'elü an ashabil cehîm)** (Ayet 119) Tahkik biz, seni hak ile müjdeleyici ve korkuducu olarak gönderdik. Vazifen, ancak müşrikleri müjdelemek ve korkutmak ile dâvet etmektir. Buna binaen ashab-ı cehimin, ihticâbı sebebiyle sen muahaza (paylanmıyacaksın) olunacak değilsin.

(Ayet 120) **(Kul inne hüdellahi hüvel hüda)** Habibim, sen deyiver ki, yol, ancak Hak'ka mahsus olan vahdet yoludur, gayrı değildir. Nitekim Ali Aleyhisselâm «Sağ ve sol, yolu kaybeder. Orta olan yol caddedir» buyurmuşdur. **(Ve leinitteba'te ehvâehüm ba'dellezî câeke minel' ilmi ma leke minellahi min veliyyin ve lâ nasîr)** (Ayet 120) Başkasının vücûdu olmadığından sana gelen tevhid ve marifet ilminden sonra eğer onların hevâ ve arzularına tabi olursan senin için Allah'dan kurtaracak sahib de, yardımcı da yoktur.

(Ayet 124) **(Ve izibtelâ ibrâhîme rabbühu bikelimâtin feetemmehünne)** Rabbi, İbrahim Aleyhisselâm'ı kalb, sır, ruh, hafa, vahdet gibi ruhaniyyat mertebeleri ile ve bu mertebelere geçmeğe sebeb olan teslim, tevekkül, rıza ve bunların ilimleri gibi ahval ve makamat ile ibtilâ ve imtihan ederek İbrahim'in, fenâya kadar sülûku ilâllah ve fillah ile bu kelimatı tamamladığını tezekkür ediniz. **(Kale innî ca'ılüke linnasi imama)** (Ayet 124) Allah Teâlâ Hazretleri, İbrahim Aleyhisselâm'a «Ben, seni fenâdan sonra bekâ ve Hak'dan halka rucû ile insanlara imam kılıcıyım» buyurdu ki, sen, insanlara imam olmağla insanları benim yoluma sülûka hidâyet edersin, insanlar da sana uyarak hidâyet bulurlar. **(Kale ve min zürriyyet)** (Ayet 124) İbrahim «Zürriyyetimin bazısını da benim gibi imam kıl» dedi. **(Kale lâ yenalü ahdîz zalimîn)** (Ayet 124) Allah Teâlâ «Onların bazısı, zalim olurlar benim ahdim onlara lâyık olmaz, benim hülefam olamazlar, zalim olanlara imameti ahid etmem» dedi **(Ve iz ce'alnel beyte mesabeten linnasi ve emna)** (Ayet 125) Ve bizim, kalb beytini, kalb evini insanlara rücû mahalli, emnü selâmet mahalli kıldığımızı tezekkür ediniz. Kalbe vusûl ve onda sükûn ile insanlar, nefis sıfatı gailelerinden, kuvâyi tabiiyye şerlerinden, vehim ve hayal şeytanlarının ivalarından emin olurlar. **(Vettehizû min mekami ibrâhîme musalla)** (Ayet 125) Siz, müşâhede ve müvasâle-i ilâhiyye ve hulleti zevkiyye olan hakiki salât için ruh makamı, hullet makamı olan İbrahim makamında mevtin (vatan) tuttunuz. **(Ve ahidnâ ilâ ibrâhîme ve ismâile en tahhira beytiye littâifîne vel'akifine verrükküe'ıssucûd)** (Ayet 125) Ve biz, İbrahim ve İsmail'e, benim beytimi, kalp evini nefis sözleri kazuratından, şeytan vesveseleri necasetlerinden, hevâ pisliklerinden temizlemelerini emrettik. **(Littâifîne)** (Ayet 125) Seyirlerinde kalb etrafında devr eyliyen iştiyâk sahibi salikler için **(Vel'akifîne)** (Ayet 125) ef'âl tevhidi demek olan tevekkül ile kalb makamına vasıl ve nefislerinin izâc ve telvinatı olmaksızın kalb makamında ikamet edenler için **(Verrükke'issücûd)** ve rıza mertebesinin kâmiline ve tecelli-i sıfat mertebesine ermiş olan hudû sâhibleri ve vahdette fâni olan sacidler için beytimi pâk ediniz.

(Ayet 126) **(Ve iz kale ibrâhimü rabbic'al hâza beleden âminen)** İbrahim Aleyhisselâm'ın «Ey rabbim! Şu kalb haremi olan göğüsü nefis sıfatlarının istilâ, lâin düşmanın yağma ve gâlebesinden, ahalisini, kuvâyı bedeniyye cinlerinin kapmasından emniyetli bir belde kılıp, **(Verzuk ehlehu minessemerati men âmene minhüm billâhi velyevmil' ahir)** (Ayet 126) bu belde ehlinden Allah'ı tevhid eden ve tevhid ilmini bilenlere ruhun, hikem ve maârif ve envârı yemişlerinden rızıklandır» dediğini tezekkür ediniz. **(Kale ve men kefere feümetti'uhu kalîlen)** (Ayet 126) Allah Teâlâ Hazretleri «Zarfı, göğüs olan ilim ile ihticâblarından dolayı ayn makamına terâkki ile sadrın hududunu geçemeyerek sadırda sakin olanlardan mahcûb kalanları da maişetlerine kadar ruh âleminden kendilerine inen maâni-i akliyye ve malûmat-ı külliyyeden az bir mikdar faidelendirip **(sümme adtarruhû ilâ azabinnar)** (Ayet 126) sonra onu, mahrumiyyet ve hicâb ateşine müztar kılarım» buyurdu. **(Ve bi'selmasîr)** (Ayet 126) Mahrumiyyet ateşiyle müteellim (acı duyan, elemlenen) ve kendi noksanları ile muazzeb olduklarından onların, vardıkları yer, çok fena bir yerdir.

(Ayet 127) **(Ve iz yerfe'u ibrâhimül kava'ıde minel beyti ve ismâil)** İbrahim ve İsmail Aleyhimesselâm'ın, Kâbe'nin kaidelerini yükselttiklerini hatırla. Kâbe, Âdem zamanında gökden indirilerek biri meşrika ve biri mağribe iki kapısı olduğu, Âdem Aleyhisselâm, Hind toprağından hacca gelerek melekler, kırk fersah mesafede Âdem'i istikbal ile beyti tavaf ve beyte dahil olduğu, sonra Nuh tufanı zamanında semâya ref olunduğu sonra İbrahim zamanında ikinci defa indirilerek İbrahim'in de onu ziyaret ve kaidelerini yükselttiği, iki kapısını bir yapdığı, Hacer-i Esved, cennet yakutlarından beyaz bir yakut olup Cebrail Aleyhisselâm'ın, onu cennetten indirmiş olduğu ve Nuh tufanı zamanında Ebu Kubeys dağında gizlenerek sonra İbrahim zamanında Ebu Kubeys yarılıp Hacer-i Esvedi meydana çıkarmağla İbrahim Aleyhisselâm'ın, Hacer-i Esved'i mekânına koyduğu bilâhare hayizli kadınların yapışmalarından kararduğı rivayet olunmuşdur. İmdi, Kâbe'nin Âdem zamanında inmesi, Âdem'in, kalb üzre vücûdu ile Âdem zamanında kalbin zuhûruna işarettir. Şarkî ve garbî iki kapısının olması, Âdem zamanında ilm-i tevhid madûnunda mebde (başlangıç) ve mead (ahiret son) ilminin, nûr ve zulmet alemlerine marifetin zuhûruna işarettir. Âdem'in, Hind toprağından Kâbe'nin ziyaretine kasdı, Âdem'in muzlim olan tabiat-ı maniyye âleminden tekvin (varetme, yaratma) ve itidal (aşırı olmamak, ölçülülük, orta oluş) ile kalb makamına teveccühüne işarettir. Melâikenin Âdem'i istikbali, kuvayı hayvaniyye ve nebatiy-

yenin bedene taâllukuna ve kalbin âsârından evvel, bünyesinin tekemmül (tamam olduğu) ve tinetinin (tabiatının) tahammür (özlendiği-mayalandığı) eylediği kırk günde kuvayı hayvaniyye ve nebatiyye âsârının bedende zuhûruna işarettir. Yahûd Âdem'in, zulmanî nefis âleminden seyrü sülûk ile kalb makamına teveccühüne işarettir. Melâikenin istikbali, Âdem'in, kalb makamına vüsûlünden evvel kuvâyı bedeniyye ve nefsiyyenin, ahlâk-ı cemile ve melekât-ı fadile ile adetleşerek makamatında intikal etmesini, kabul ve izan etmesidir. Beyti tavaf eylemesi, Âdem'in, kalp makamına vusûluna ve o makamda telvin ile sülûküne işarettir. Beyte duhûlü kalb makamında kararlaşmasına ve istikametine işarettir. Tufan zamanında beytin göğe kaldırılması, Nuh zamanında insanların, hevâ gâlebesi ve cehil tufanı ile kalb makamından perdelenmelerine işarettir. Dördüncü gökde yâni âlemin kalbi olan Beyt-i Mamur'da kalub İbrahim zamanında tekrar inmesi, İbrahim zamanında onun hidâyeti ile insanların tekrar kalb makamına hidâyet bulmasına işarettir. İbrâhim'in beytin kaidelerini refi ve beyti bir kapılı yapması, sülûk ile kalb makamından, sırrı olan ruh makamına terakki etmesine ve mertebelerinin yükselmesi ile tevhid makamına vüsûluna işarettir. **(İnni veccehtü vechi ye lillezi fetaressemâvati vel'arda hanifen ve ma ene minel müşrikin)** dediği gibi kendisinde ilk defa olarak tevhid-i zatî zuhur eden zat İbrahim Aleyhisselâm'dır. Hacer-i Esved ruha işarettir. Ebu Kubeys'in ağrısı tutup yarılarak Hacer-i Esved'i doğurması, zuhûrunu taleb hususunda tefekkür ve taabbüdle (ibadetle) alât-ı bedenin istimâl (kullanma) ve taharrüküne (kımıldanmasına) ve riyazatla ruhun zuhûruna işarettir. Bunun için Ebu Kubeys dağında gizlendi, denilmişdir ki, beden ile perdelendi, demektir. Hayizlı kadınların ona el sürmesiyle kararması, kuvayi nefsaniyyenin, kalbe galebe ve istilâsiyle kirlenip kederlenmesine, kalbin ruh cihetine gelen nuranî tarafını karartmasına işarettir. İsmail Aleyhisselâm da, İbrahim Aleyhisselâm gibi muvahhidlerden idi. Çünkü, beytin, kaidelerini yükseltmekde İsmail, İbrahim'e atf olunmuşdur, beraber zikir olunmuşdur.

(Ayet 128) **(Rabbena vec'alna müslimeyni leke)** «Ey Rab'bimiz! Bizi nefsimizle olmak için nefsimize terk etmeyip belki senin ile ve senin kılmaklığın ile bizi, müslim kıl. **(Rabbena veb'as fihim resûlen)** (Ayet 129) Ey Rab'bimiz, bizim zürriyetimizden gelen ümmette kendilerinden onlara senin âyatını okuyacak, kitab ve hikmeti öğretecek, onları tezkiye eyleyecek bir Resûl gönder. Tahkik izzet ve hikmet sahibi, ancak sensin» İbrahim ve İsmail'in, gönderilmesini dua ettikleri resul, Muhammed Aleyhisselâm'dır. Bunun için Nebi Sallal-

lâhu Aleyhi ve Sellem «Ben, babam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi, anamın rüyasıyım» buyurmuşdur. Hakikaten valide-i muhteremeleri Âmine rüyâsında kendisinden bir nur çıkararak şahın köşklerini ziyalandırdığını görmüşdü.

(Ayet 130) **(Ve men yerğabü an milleti İbrâhime)** Tevhid milleti olan İbrahim milletinden kimse iraz etmez, **(İllâ men sefihe nefseh)** (Ayet 130) ancak nefis cihetinden yahud nefsinde sefih olan ve zulmet-i nefis makamında kalb akıl nurundan büsbütün mahcub olan kimse iraz eyler. **(Ve lekadis tafeynahu fiddünya)** (Ayet 130) Tahkik biz, sabika-ı ezeliyyede murad olunmuş olan onu, mahbûblardan olan o kimseyi, tevhidde fenâ halinde ihtiyar eyledik, seçdik. **(Ve innehü fil' ahireti leminessalihîn)** (Ayet 130) Muhakkak o kimse fenadan sonra bekâ halinde de nizamın tedbirine ve nev-i insanın tekmiline salih olan istikamet ehlindendir. **(İz kale lehu rabbuhû eslim kale eslemtü lirabbil' alemin)** (Ayet 131) İbrahim'e Rab'bı «Tevhid eyle ve zatını Allah'a teslim eyle» dedikte, İbrahim «Ben, Rabbülâlemin'e teslim oldum» dedi. Yâni Allah Teâlâ, İbrahim'i ezelde birinci saf ehlinden müslim ve muvahhid, Rabbül-âlemin'i izan edici (hissedici), onda fâni olucu kıldı, **(Ve vassâ bihâ ibrâhîmü benîhi ve yakûb)** (Ayet 132) ve İbrahim ve ona uyarakdan Yakûb ve oğullarına tevhid kelimesini tavsiye eyledi. **(Ya beniyye innellahestafâ lekümüddine)** (Ayet 132) «Ey oğullarım, tahkik Allah Teâlâ, sizin için muvahhidin tedeyyün eylediği dini seçdi. Muvahhidin, Allah'ın dininden başka dini ve zâtı yoktur. Muvahhidin dini Allah'ın dini, zâtı, Allah'ın zâtıdır. **(Fela temutünne illâ ve entüm müslimûn)** (Ayet 132) Siz, sakın olup ölmeyesiniz, ancak müslimler olduğunuz halde ölesiniz. Yâni mevt-i tabiî ile cehil ölümüyle ölmeyiniz. Belki nefislerinizle ölü, Allah ile ebeden diri olunuz. Bedenin tabiî ölümü, sizi bu hal üzre idrak eylesin.»

(Ayet 134) **(Tilke ümmetün kad halet)** Onlar, geçmiş ümmetlerdir. Kazandıkları kendilerine, sizin de kazandığınız kendinizedir. Siz, onların işlerinden sorulmazsınız. Yâni mukallid (taklid edici) olmayınız ve dinde sırf taklid ile iktifa etmeyiniz. Zirâ nakle itimad yoktur. Hiç kimseye ilmü amel, siret ve itikaddan kazandığından başka bir şey yoktur. Hiç kimse, başkasınının itikad ve ameli ile cezalanmaz. Buna binaen basiret üzre olup yakînî taleb edin. Ve yakîn üzre amel edin. **(Ve kalû kûnû hûden ev nesârâ tehtedu)** (Ayet 135) Her biri kendi diniyle mahcûb, yalınız kendi dininin hak olduğunu zuum (zan ettiğinden) eylediklerinden Yahudiler «Ey insanlar hidâyet bulmak isterseniz Yahudi olunuz!», Nasranîler de «Hidâyet bulmak için Nasranî olunuz!» dediler. **(kul bel millete ibrâhîme hanîfa)** (Ayet

135) Habibim de ki, «Belki hak olan millet, Yahudilikden Nasranilikden yüz çeviren, batıla meyil etmiyen İbrahim milletidir. **(Ve mâ kâne minel müşrikîn)** (Ayet 135) İbrahim, müşriklerden olmamışdır.» hidayeti mutlaka bundan sonra **(Kulû âmennâ billâhi ve mâ ünzile ileynâ ve mâ ünzile ilâ ibrâhime ve ismâile)** (Ayet 135) Yani «Ey müminler siz deyiniz ki, biz, Allah Teâlâ'ya ve bize inzâl olunan kitaba ve İbrahim, İsmail, İshak, Yâkub ve esbatına inzal olunan ve Musâ ve İsâ'ya ve bilcümle enbiyaya Rab'larından verilen kitablara ve ayetlere iman eyledik» âyetinde zikir olunduğu gibi ancak, her hicâbı refeden, her dine şamil olan tevhiddir. **(Lâ nüferriku beyne ehadin minhüm)** (Ayet 136) Bazısının dinini nefi ve milletini ibtal, diğerini isbat etmekle enbiyadan birisinin arasını tefrik etmeyiz. Belki cümlesinin, Hak üzere ictima ve tevhid üzre ittifak eylediklerine kail olarak hepsine şamil olan tevhid ile dinlerinin kâffesini kabul ederiz. **(Fein âmenû bimisli mâ âmentüm bihî fekadihtedev)** (Ayet 137) Eğer sizin iman ettiğinizin misline yani her din ve mezhebi cami olan tevhide onlar da iman ederlerse tahkik ihtidayı kül ile hidâyet olundular ve mutlak hidâyeti buldular. **(Ve in tevellev feinnemâ hüm fî şikak)** (Ayet 137) Ve eğer yüz çevirirlerse tahkik onlar, ancak şikakda, din ve hidâyetten ayrı bir tarafdadırlar. Orada size muhalefet ederler. **(Sıbğatallah)** (Ayet 138) Biz, Allah'a iman ettik ve Allah, bizi boyamakla boyadı. Çünkü, her itikad ve mezheb sâhibinin batını, itikadının, dininin, mezhebinin boyasıyla boyanmışdır. Müteferrik milletlerle taabbüd edenler, niyyetlerinin rengi ile boyanmışdır. Herhangi mezhebi kabul edenler, imamlarının, delillerinin boyasıyla boyanmışdır. Hükema, akılları boyasıyla, türlü türlü nevâ ve bid'ât sahibleri, nefis ve hevâları boyasıyla, muvahhidler ise hassaten Allah boyasıyla boyanmışlardır ki, Peygamber Sallallahu Aleyhi ve Sellem «Allah Teâlâ, halkı zulmette yarattı. Sonra onlara nûrundan saçdı. Bu nur, kime isabet etti ise hidâyet buldu. İsabet etmiyen dalâlatte kaldı. O nûr da Allah'ın boyasıdır» buyurmuşdur. Bu cihetle bundan daha sonra ve daha güzel boya yoktur.

(Ayet 142) **(Seyekûlüssüfehâü minennâsi mâ vellâhüm an kıbletihimülleti kânû aleyhâ)** İnsanların süfeha olanları, bütün cihetlere vâfi olan tevhidi bilemeyip cihet ile mukayyed olmaları ile, mukayyedin gayrını kabul edemediklerinden «Muhammedîleri, müteveccih oldukları kıblelerinden ne şey çevirdi?» diyeceklerdir. İslâm dininin, hakikatini idrake akılları vefa etmediğinden bu kabil insanlara, hiffet-i akıl sahibi süfeha tesmiye olunmuşdur. Bu sebebden tevhidde müttefik olmakla beraber, müslümanlar ihlâsa mahsus olduklarından, Allah hususunda müslümanlarla muaraza ediyorlar-

dı. Halbuki, süfeha olanlar, Hak'kı idrak edeydiler müslümanların ihlâsını idrak ederek müslümanlarla muarazaları kalmayacakdı. Ve eğer akılları tam olsaydı her din ve mezhebde, o dinin hakkını idrak edip dinin ruhu gibi olan Hakehli ile, islâm hassasını libaslanmakla ihtilat etmiş (karışmış) olan batıl ehli arasını ayırd edeceklerdi. Çünkü, bütün dinler hak ve islâm dini hakların hakkı olmakla ehl-i islâm sair ümmetler arasında orta ümmet, yani adalet ümmeti ve onların üzerine fazilet sahibi şahidler kılınmışlardır. **(Kul lillâhil meşriku vel mağrib)** (Ayet 142) İki türlü tevili yakında geçdiği üzre «Ey Habibim, nûr ve zuhûr alemi ve zulmet ve ihtifa alemi Allah'ındır, deyiver.» **(Yehdî men yeşâü ilâ sırâtın müstekîm)** (Ayet 142) Kendisine teveccüh olunan hak teâlâ hazretleri bir cihetde olmayıp **(eynema tüvellu fesemme vechullah)** buyurduğu gibi cihetlerin kâffesi Hak için, Hak ile Hak'da olduğundan Allah Teâlâ dilediği kimseyi bütün cihetlerin mütasavi olduğu vahdet yoluna hidayet eder.

(Ayet 143) **(Ve kezâlike ce'alnaküm ümmeten vasatân)** İşte böylece sizin, sair insanlara şahidler olmanız ve Resul'ün de sizlere şahid olması için, sizi orta bir ümmet, yâni adil bir ümmet kıldık. İmdi, Resul'ün, ümmet-i islâmiyye üzerine ve ümmet-i islâmiyyenin sair insanlar üzerine şehadetinin mânâsı, ümmet-i islâmiyyenin tevhid nûru ile bütün dinlerin hukukuna muttali olmaları ve her din ehlinin, her din sâhibinin dininden hak olanını, keza onların kendi nefislerinin ihtirââtı ortaya çıkarılan görülmemiş şeyler olan batıllarını ve kendi dinleri haddinde kalarak sair dinleri ibtal eylemelerini ve yalnız dinlerinin zâhiri ile kayd olarak aslına ve batınına derin dalmadıklarını bilmeleridir ki, eğer bu suretle mukayyed olmasalardı Hak yolu bir olduğundan onlar da sair dinlerin, hususiyle en büyük bir hak ve hakikat olduğu en ziyade zâhir olan islâm dinini istihfaf etmiyeceklerdi. Resul Sallâllahu Aleyhi ve Sellem, dini ile mütedeyyin olan her kimsenin, dindeki hakikatine ve dinin kemalinden ne suretle ve ne sebeble mahcûb bulunduğuna muttalidir. Ümmetinin günahlarını, imân, amal, hasenat, seyyiat ihlâs ve nifaklarını Hak nuruyla bilir, ümmeti de onun nûru ile sair ümmetlerin işbu ahvalini bilir. **(Ve mâ ce'alnel kıbletelletî künte aleyhâ)** (Ayet 143) Biz, senin evvelce teveccüh üzre olduğun o kıbleyi, **(İllâ lina'leme men yettebiurresûle mimmen yenkalibü alâ akibeh)** (Ayet 143) ancak din ile tekayyüd edip mahcûb olması sebebiyle geriye dönen kimselerden tevhidde Resul'e tabi olanları ayırd etmemiz, malûmun vukûna tabi tafsili ilminizle bilmeniz için kıldık, vücûddan evvel ayni cemide sabit olan ilmimizle değil; Zirâ herşey, vücudundan evvel bu

ilm ile Hak Teâlâ Hazretlerine malumdur. Çünkü ilmin kâffesi Allah'ındır. Allah Teâlâ'dan başka kimsenin ilmi yoktur. Buna binaen bizim, eşyayı onunla bildiğimiz ilimlerimiz Allah Teâlâ'nın ilminden bizim mazharlarımızda zahir olur. Bu da Allah'ın tafsilî ilmidir, yâni mevcûdatın tefasilinde ilmidir. İmdi: Allah Teâlâ Hazretleri eşyayı, vücûdûndan evvel ayni ceminde olan evvelki ilim ile bildiği gibi eşyanın vücudundan sonra bizim mezahirimizde zâhir olan tafsilî ilmi ile de bilir. **(Ve in kânet lekebîreten illa âlellezîne hedâllah)** (Ayet 143) Hakikaten kıblenin tahvili, ağır ve meşekkatlidir. Ancak Allah Teâlâ'nın kendilerini tevhide hidâyet ile takyidle hicâblanmakdan kurtardığı kimselere ağır değildir. **(Ve mâ kânallahü liyudi'a îmâneküm)** (Ayet 143) Allah için olduğu dolayısıyla sizin Beyt-i Mukaddes'e karşı kılınan namazınızı Allah Teâlâ izaa (zayi eder) eder olmadı. Namazınız, Allah için olunca nereye teveccüh etseniz kabul eder. Müellif Hazretleri burada ben hayatıma yemin ederim ki, bu tahvil, ancak iki taifeye meşekkatlı ve ağır gelmişdir, diyor. Taifelerden biri, Hak ile halkdan, diğeri halk ile Hak'dan mahcûb olanlardır ki, birinci taife Kâbe'den Beyt-i Mukaddes'e olan evvelki tahvilin mükaşefe ve mükâleme olan kalb ve sır makamından muayene ve müşahede olan ruh ve hafa makamına uruc sureti olduğunu bilince, ne Hak ile halkdan ve ne de halk ile Hak'dan asla mahcub olmayarak cemi ayn-ı tafsilde, tafsili, ayn-ı cemide müşahede ile davet ve nübüvvet için temkin ve istikamet halinde kalb makamına rucu sureti olan ikinci tahvili, yani Beyt-i Mukaddes'den tekrar kıbleye dönmeyi, urucdan sonra nüzûl ve kurbdan sonra buud zan ettiler, ve makam-ı eşrefe sa'yin ziyamı ve vusûldan sonra hicrânın ve mertebeden sukûtun husûlünü zan ettiklerinden bu mesele, kendilerine sakil oldu. İkinci taife ise, adet ve amellerinin suretiyle mukayyed olmakla tahvilin hikmetini bilemediklerinden birinci ibadetin sahih olmayıp yalnız ikincinin sahih olduğunu zan ettiler. Tevehhüm eyledikleri birinci ibadetin butlan ve ziyaı, onlara meşekkatli ve ağır geldi. Binaenaleyh ayet-i kerimeden fehim olunan mânâlarla tevehhümlerinin hilâfına hidayet eyledik. **(İnnellâhe binnâsi leraûfün rahîm)** (Ayet 143) Tahkik Allah Teâlâ, insanlara refet ve rahmet sâhibidir. Birinci taifeye fenâdan sonra bekâ halinde hicâbın ref'i ve sadrın şerhi ile refet, vücud-u hakkânî ile rahmet eder. İkinci taifeye de her ne kadar yapdıklarına bilmiyorlarsada sıdk ile yapdıkları için amellerinin kabuliyle refet, amellerinin sevabı ile, hakikatine hidâyet ve hal ve makamlarından yakîn makamına terakkiye tevfik ile rahmet eder.

(Ayet 144) **(Kad nerâ tekallübe vechike fissemâi)** Tahkik senin vech-i şerifinin semâda takallübünü görüyoruz. Yani cem makamında vahdet-i Hak'da istiğrak ve Hak ile halkdan ihticab zamanında kesrete iltifatın olmadığından fenâdan sonra beka halinin ibtidâsında temkinden evvel Hak'ka teveccühünün kuvvetinden halka rücûun sana güç olduğunu, dâvet makamı, nübüvvet yükü ağır geldiğinden, ruh semâsı cihetinde takallübünü görüyoruz. **(Felenüvelliyenneke kıbleten terdâhâ)** (Ayet 144) Buna binaen elbette biz, seni razı olduğun kıbleye tevcih ederiz, çevririz. Sadrın inşirahı ile yüzünü kalb kıblesine döndürürüz ki, kalb makamında tafsil suretinde cemi cud olup kesret ile vahdetten muhtecib olmadığından vahdet şuhudunun bekâsiyle halki Hak'ka davet edersin. Razı olduğun kıble de odur. **(Fevelli vecheke şatrel mescidilharâm)** (Ayet 144) İmdi, yüzünü Mescid-i Haram canibine çevir. Yani hevâ ve şeytan devâîsinin ve nefis sıfatlarının vusûlü haram kılınmış olan, şerh olunmuş bir sadır genişlemiş bir göğüs tarafına teveccüh eyle. **(Ve haysümâ küntüm fevellû rücuheküm şatre)** (Ayet 144) Ey mümin ve muvahhidler ister ruh meşriki, ister nefis mağribi cihetinde nerede ve hangi cihette olsanız, ciheti şarkiyyede sizin için iyilikle emr fenalıkdan nehy kolay olmak, cihet-i garbiyyede hevâ ve şeytan devâîsile mahcubiyyetten kurtulup hal ve makamınızdan terakki etmek için hangi makamda bulunsanız yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çeviriniz. **(Ve innellezîne ûtûl kitâbe leya'lemûne ennehülhakku min rabbihim)** (Ayet 144) Yâni Tevrat ve İncil kitabını ve akl-ı furkani yâni akl-ı müsefa kitabı verilmiş olan kimseler, kitabda olan ef'âl ve sıfât tevhidine ve tevhid-i zât-ı Muhammediye delâlet sebebiyle yahud fikir kıyaslarıyla hicâblanmıyan, şeriat nûru ile nûrlanan akıl nûru ile Hak'ka hidâyet olunduklarından işbu kible tahvilinin, Rab'ları tarafından hak olduğunu elbette bilirler.

(Ayet 145) **(Ve lein eteytellezîne ûtûlkitâbe bikülli âyetin mâ tebi'û kıbletek)** Ehli kitab olanlar, kendi akılları ve dinleri ile mahcûb ve onunla mukayyed olduklarından, velev ki onların kitablarından nübüvvetinin sıhhatine ve kıblenin hakkiyyetine delâlet edecek kat'i ve makûl deliller ve âyetlerin kâffesini getirsen yine senin kıblene tabi olmazlar. **(Ve mâ ente bitâbi'în kıbletehüm)** (Ayet 145) Onların makamlarından müterakki ve dinlerinin rütbesinden âli olduğun cihetle sen de, onların kıblesine tabi değilsin. **(Ve mâ ba'duhüm bitâbi'în kıblete ba'dın)** (Ayet 145) Tabiatlarında merkûz olan zıddiyetten naşi zâtlarındaki tezad sebebiyle her biri kendi diniyle mahcûb bulunduğundan onların bazısı da diğer bazısının kıblesine tabi değildirler. **(Ve leinitteba'te ehvâehüm min ba'di mâ câeke minel**

ilmi inneke izen leminezzâlimîn) (Ayet 145) Sana her şeyi cami olan tevhid ilmi geldikten sonra eğer sen, onların müteferrik arzularına ittiba edecek olursan, o vakit, sen, muhakkak kendinin ve makamının hakkını noksan edenlerden olursun.

(Ayet 146) **(Ellezîne âteynâ hümül kitâbe ya'rifûnehu kemâ ya'rifûne ebnâehüm)** Fehm ü dirayetin verilmesiyle kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, hakikatta Hak'ka yakin oldukları ve vazih delillerle onu alametledikleri için Hak Teâlâ'yı daima his olunan, mahsus ve müşahede olunmuş gibi bilirler. **(Velikûllin vichetün hüve müvellîhâ)** (Ayet 148) Sizden her birinizin istidâd-ı evveli hasebiyle bir gayesi ve kemâli vardır ki, Allah Teâlâ Hazretleri, o kimsenin vechini işbu gaye ve kemâle tevcih eder. Yahud mânâ: O kimse hüviyyeti iktizasiyle nefsini, Allah'ın izni ile o gayeye tevcih eder. **(Festebikûl hayrat)** (Ayet 148) İmdi siz, hayrata, hilkatınızdan maksûd olan gaye ve kemâlâtınıza sizi yakınlaşdıran işlere koşunuz. **(Eyne ma tekûnû ye'ti bikümüllahu cemî'â)** (Ayet 148) Gaye ve kemalinize muhalif, yahûd mâdununda olan her hangi makam ve halde bulunsanız, uzak olsun, yakın olsun Allah Teâlâ, sizi, cemiinizi o gayeye getirir. **(İnnellahe alâ külli şey'in kadîr)** (Ayet 148) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, herşey üzre kudretlidir. **(Ve min haysü harecte fevelli vecheke şatrelmescidil harâm)** (Ayet 149) Kendinin ve müminlerin mesâlihine (iş sahibleri) ihtimam ve huzuzatına meylinden ve havâssının tariklarından hangisinden yola çıksan eşyada nefs ile olmayıp Allah ile olmak için sadrına teveccüh edici, orada bir takım meşhedler müşahede edici, onun canibine riayet edici olduğun halde kalbinde Hak'kı hazır kıl. Mescid-i haram olan sadır canibine teveccüh eyle.

(Ayet 150) **(Ve haysü ma küntüm fevellû vücûheküm şatrehu)** Ey müminler hangi mekânda olsanız yüzlerinizi Mescid-i Haram olan sadır canibine tevcih ediniz. Orada göreceğiniz cemâl ve kemâli müşahede ile hiç bir hal ve ahvalda müşahede ettiğinizden iraz (yüz çevirici, sakınıcı) edici olmayınız ki, **(Liellâ yekûne linnâsi aleyküm hücceh)** (Ayet 150) Hak'dan gaybetiniz zamanında insanlara itibar edeceğinizden sizin gözünüzde vaki olmağla insanlar için üzerinize saltanat olmasın. Yahûd metalib ve mekasıdınızda (maksadlarınızda) insanlar için üzerinizde kavlen ve fiilen galebe hasıl olmasın. Belki ancak hizbullah galib olduklarından, siz maksadlarınızda Hak ile olduğunuz takdirde, insanlar, size huzû ve inkiyad ederler. **(İllellezîne zalemû minhüm)** (Ayet 150) Ancak mutlak surette Hak'dan mahcûb ve merdud (red olan) olan kâfirler, mutlaka Hak'dan münfail olmamaları hasebile size tereffun (yükselerek) ederek, hudû ve

inkiyad etmezler. **(Felâ tahşevhüm)** (Ayet 150) Onlar, size galib olamayıp, zarar da veremedikleri için onlardan asla korkmayınız. **(Vahşevnî)** (Ayet 150) Onlar, sizin gözlerinizde ve kalblerinizde vaki olmamak, binnefis ve gaybette olarak onlara tazim ve iclâl (ulu, saymak tazim-büyük göstermek) ile muvafekatlarına gönlünüz meyil etmemek için benim azametimin tecellisinden heybet üzre olunuz. Emirül-Müminin Ali Aleyhisselâm **(İzamül haliki indeke yüsaggirül fiaynike)** yani «senin indinde Halik'in azameti, mahluku senin gözünde küçüktür» buyurmuştur. **(Ve liütimme ni'metî aleyküm ve le'alleküm tehtedûn)** (Ayet 150) Ve sizin hidâyet olunmanızı irade eylediğimiz ve size kemâl nimetimizi tamamlamamız için huzûr ve murakabede devamınızı emir eyledik.

(Ayet 151) **(Kemâ erselnâ fîküm resûlen minküm yetlû aleyküm âyâtina ve yüzekkîküm ve yü'allimükümül kitâbe vel hikmete ve yu'allimüküm mâ lem tekûnû ta'lemûn)** (Ayet 151) Cinsiyyet ve beşeriyyet rabıtası dolayısıyla size telâkki, taallüm, hidâyeti kabul mümkün olabilmek için, kendi cinsinizden, size ayetlerimizi okuyan, sizi tezkiye ile kitab ve hikmeti, ve sair bilmediğiniz şeyleri öğreten Resul'ün irsali ile siz, zikr olunduğunuz, hatırlandığınız gibi **(Fezkürûnî)** (Ayet 152) Siz de icâbet, taat ve irade ile Ben'i zikir ediniz. **(Ezkürküm)** (Ayet 152) Sülûk ve yakin nûrunun ifâzası ve nimetlerin ziyadesiyle ben de, sizi zikredeyim. **(Veşkürû lî ve lâ tekfürûn)** (Ayet 152) Ve muhabbet kademi üzre tarikima sülûk ile irsal ve hidâyet nimetime şükür ediniz ki, irfan ve muhabbetimi size ziyade edeyim ve din nimeti ile mün'imden ihticâbla bana küfür etmeyiniz. Çünkü nimet ile mün'imden mahcûb olmak, küfrân-ı nimettir, belki küfürdür.

(Ayet 153) **(Yâ eyyühellezîne âmenûste'înû bisabbri vessalât)** Ey imân-ı iyanî ile imân edenler! Azâmet ve kibriyam tecelliyatımın satevati (satvetleri: ezici kuvvetleri) zamanında benimle sabır ile ve bana şuhûd-u hakikî ile istiane ediniz (avn, yardım isteme), benden yardım isteyiniz. **(İnnellahe me'assâbirîn)** (Ayet 153) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri nûrlarının tecelliyyatında sabru takat getirenler ile beraberdir. **(Ve lâ tekûlû limen yuktelü fisebîlillahi emvat)** (Ayet 154) Resul Sallâllahu Aleyhi ve Sellem'in, **(Mutu kable entemutu)** yâni «Ölmezden evvel ölünüz» buyurduğu vechiyle hevâsından ölen ve tevhid yolunda sülûk ile nefsini maktul ve fâni kılmış olan kimselere aceze (acizler) ve miskinlerdir, demeyiniz. **(Bel ahyâün)** (Ayet 154) Belki onlar, Rab'ları indinde hakikî hayat, daimî ve sermedî olan Allah'ın hayatı ile hay ve diridirler. Zâtî huzur ile Allah'ı şahid ve onunla kadirdirler. **(Ve lâkin lâ teş'urûn)** (Ayet 154) Lâkin siz-

ler, basiretinizin körlüğünden ve ervâh hakayıkının ve kudüs alemi ayanının görülebildiği kalb nûrundan mahrum olmanız sebebile şuurunuz yoktur, bilemezsiniz.

(Ayet 155) **(Ve leneblüvenneküm bişey'in minel havfi velcû'i)** Ve, biz, elbette sizleri nefsin inkisar ve inhizamını mucib olan benim korkumdan ve beden ve kuvayı bedenin zafını, hevâ hicabının ref'ini, kalbe şeytan yolunun seddini mucib olan cû' yani açlıkdan **(Ve naksın minel'emvâli)** (Ayet 155) ve nefsi kuvvetlendirip tuğyânını ziyadeleşdiren ve şehvetlerin maddesi olan malların noksanından **(Vel' enfüsi)** (Ayet 155) ve kalbin ziyadelenmesi ve kuvvetlenmesi için zâtıyla müstağni ve sıfâtıyla kalbe müstevli olan nefislerin, yahud bana tebettül (dünyadan el çekib Allah'a yönelmek) ve inkitâınız (kesilme, tükenme, bitme) için kendilerine itimad eylediğiniz akraba ve dostlarınız nefislerinin noksanından **(Vessemerât)** (Ayet 155) ve basiretiniz, belâ uzlet ve riyazât hasebiyle nefsin sıfâtları hilelerinden pâk ve halis kalarak batınlarınız safi oldukta ruh müşahedeleri, maârif ve kalb mükâşefeleri ile telezzüz etmeniz için nefsin lezzetleriniz yemişlerinin noksanından bir şey ile ihtibâr sınayacağız ve imtihan edeceğizdir. **(Ve beşşirissâbirîn)** (Ayet 155) Ve bana olan iradesinin kuvveti ve benim muhabbetimin lezzeti sebebiyle, melûf (ülfet edilmiş-alışılmış) ve alışkın oldukları şeylerden sabır edici olanları tebşir eyle, müjdele **(Ellezîne izâ esabethüm musîbetün)** (Ayet 156) ki, o sahirler, kendilerinde olan daimi tasarrufatımdan kendilerini bir musibet isabet ettikde kudretimin âsârını, belki sıfâtımın tecelliyyât nûrlarını müşahede ederler **(Kalû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn)** (Ayet 156) ve kendilerinde mutesarrıf olduğum mülküm olduklarını teslim ve ikan ile «Biz, Allah'ın mülküyüz. Ve biz, O'na rücû ediciyiz» diyerek bende fâni, benimle bende halik olduklarını müşahede ederler. **(Ülâike âleyhim salâvâtün min rabbihim ve rahme)** (Ayet 157) İşte bunlar üzerine fenâdan sonra kendilerine bağışlanan benim envârımla münevver, sıfâtımla mevsûf vücûd ile Rab'larından salâtlar, âtifet ve merhametler ve halkı bana hidâyet edecekleri nûr ve hidâyetler vardır. **(Ve ülâike hümül muhtedûn)** (Ayet 157) Ve benim hidâyetimle hidâyet bulanlar, ancak bunlardır. Nitekim duada **(Ve calna hadine mehdiyyine gayre dalline müdilline)** yâni «Bizi, dâllin, müdillin değil, hadin ve mehdiyyin eyle» varid olmuşdur.

(Ayet 158) **(İnnessafâ velmervete min şe'âirillâh)** Tahkik kalbin vücûdu «Safa»sı ve nefsin vücûdu «Merve»si, din-i ilâhînin alâmetlerinden ve yakin, ihlâs, rıza, tevekkül gibi kalb adetlerinden ve namaz, orûc ve sair beden ibadetleri gibi kalıb ibadetlerindendir. **(Fe-**

men haccelbeyte evi'temere) (Ayet 158) İmdi her kim ki, fenâyı zâti-i küllî ile Hazreti İlâhiyyeye dahil ve vahdeti zatiyye makamına baliğ ve vasıl oldu ise yahud cemâl ve celâl tecelliyyatının nurlarında fena ve tevhid-i sıfât ile hazret narına ümre eylediyse **(Felâ cünâha aleyhi en yettavvafe bihimâ)** (Ayet 158) bu takdirde o kimseye fenâdan sonra temkin zamanında bağışlanmış hakkani vücûdla kalb ile nefis makamları olan «safa» ile «merve»ye rucû ederek aralarında tereddüd etmesinde beis yokdur. Yalınız tekvini vücûd ile bu makamlara rücû ve tereddüdü günahdır. Zirâ, bağışlanmış hakkani vücûd, evvelki vücûd gibi değildir. Belki vüsatlidir (bollukludur). **(Ve men tetavva'a hayren feinnellahe şâkirun âlîm)** (Ayet 158) Ve her kim ki fenâdan sonra bekâda sülûkünün kemâlinden sonra talim babından ve halka şefkat ve nasihat ve ehl-i hayır ve salâha muhabbet kabilinden, kalbin vücûdu ile yahûd ahlâk ve takva ve birr ü ihsan babından ve zayıflara ve miskinlere muavenet ve iyaline rızk tahsili kabilinden, nefsin vücûdu ile bir hayır teberru ederse, Allah Teâlâ hazretleri, sevabını ziyade etmekle onun ameline şükür edicidir. Onun bu amelinin, tekvin ve ibtilâ babından olmayub eşyada Allah ile tasarruf babından olduğunu bilicidir.

(Ayet 159) **(İnnellezîne yektümûne mâ enzelnâ minel beyyinâti velhüdâ)** Kendilerine ifâza eylediğimiz ef'âl, sıfât tecelliyâtı ilimlerini ve maârif nûrları beyyinatının ve ahval ve makamat hüdâsını, yahud ilmi yakin tarikıyle tevhid-i zâtiye hidâyetini -çünkü, iyâni olan tevhid-i zâti, mükâşefatı kalbiyye, müsameratı sırriyye, müşâhedatı ruhiyyeyi mani olacak olan nefis ve kalb telvinatı ile ketim olunamaz- ketim eyleyen kimseler, **(Min ba'di mâ beyyennahü linnâsi fîlkitâbi)** (Ayet 158) akılları mütabaat (tabi olma, uyma) nurî ile münevver, sohbet bereketiyle kalb ve ruh nûrlarının âsârını müdrik olan insanlara bu keyfiyyeti, akılları kitabından sonra bu yolda ketim edenler, **(Ülâike yel'anühümüllah)** (Ayet 159) işte o kimseleri Allah Teâlâ Hazretleri tard ve red eder. **(Ve yel'ânühümüllâ'inûn)** (Ayet 159) Ve hizlânları ve nûr aleminden teyid ve imdâdlarının terk olunmasıyla mele-i âlâdan olanlar da onları tard ü red ederler. Keza onların kalbleri nûr ile ünsiyyet etmiş olan ve sıdıklarının kuvveti ile onlardan nuru istifada eden, sohbet ve mülâzemetleriyle rahatlanan, enfâsi (nefesleri) şerifeleriyle teberrük (mubarek, uğur sayan) eyleyen müştak (özliyen, iştiyaklı) ve müstaid kimseler de bu feyzi gaib etmekle safalarının kederlendiğini anlıyarak hicran ve sohbetlerinden kesilmeleriyle onlara lanet ederler.

(Ayet 160) **(İllellezîne tâbû ve aslehû ve beyyenû fe ûlâike etûbü aleyhim)** Ancak halları günahlarından rucû ile bu halin, Al-

lah tarafından bir ibtilâ olduğunu bilerek inâbe ve riyâzatla hallereni islah eden ve Allah'la sıdk ile muamele edipde mahcûbluğunu keşif ve izhâr eden kimseler, işte bunlara tövbeyi ilka etmekle tövbelerini kabul ederim. **(İnnellezîne keferû)** (Ayet 161) Tahkik dinden ve Hak'dan mahcub olanlar **(Ve mâtû ve hüm küffârun)** (Ayet 161) ve küffâr oldukları halde ölenler, yâni hicâb pası ile fıtrat nurlarının sönüp istidâdları zâil olasıya kadar mahcubiyyette kalarak mevt hicabının kendileriyle nef'i mümkün olan sebeblerden kesilmiş olanlar, **(Ülâike aleyhim la'netullahi velmelâiketi vennâsi ecma'în)** (Ayet 161) işte bunlar, tams denilen bir mahrumiyyete, Hak'dan melekût aleminden, fıtrat-ı insaniyyeden, ve bunların hepsinden tard-ı küllî ile tarda müstehik oldular. **(Hâlidîne fîhâ)** (Ayet 162) Fıtrat nûrları sönüp istidâdları körlenmekle onlar ebediyyen bu mahrumiyyette kalacaklardır. **(Lâ yühaffefü anhümül' azâbü)** (Ayet 162) Nefisleri cevherlerinde işbu âzab verici heyetler kökleşdiğinden onların âzabları tahfif olunmaz. **(Ve lâ hüm yunzarûn)** (Ayet 162) Ve bu muzlim heyetler, kendilerine lâzım gelmekle, onlar nazar da olunmazlar, kimse onlara bakmaz.

(Ayet 163) **(Ve ilâhüküm ilâhün vâhid)** Ey muvahhidler! İbâdete mahsus kıldığınız mabûdunuz, zâtıyla bir ve mutlak bir olan bir mabûddur. **(Lâillâhe illâ hu)** (Ayet 163) Vücûdda o Vahid-i Mutlak'ın gayrı bir şey ve O'ndan başka mevcûd yokdur ki, ibâdet olunsun, imdi ona şirk etmeniz, nasıl mümkün olabilir. O'nun gayrı, sırf ademdir, yoklukdur, bu sebebden şirk, ancak O'na cahil olmakdan neşet eder. **(Errahmânü)** (Ayet 163) Rahmeti her mevcûda şamil olan, rahmet sahibidir. **(Errahîm)** (Ayet 163) Hususi ve hidâyet rahmetini mümin ve muvahhidlere mahsus kılan rahmet sâhibidir. Bu ayet-i kerime, rütbe hasebi ile tevhid hakkında nazil olan âyetlerin evvelidir. Yâni bizim cihetimizden değil, Hak cihetinden olan tevhidin akdemidir. (ilkidir, öncekidir). Çünkü, bizim tarafımızdan olan tevhidin evvelki mertebesi, ef'âl tevhididir. Bu tevhid ise, zât tevhididir. Fakat, bu zât tevhidi, insanların fehimlerinden baid (uzak, ırak) olunca ef'âl tevhidi ile zât tevhidine istidlâl için ef'âl tevhidi makamına tenezzül ederek **(İnne fîhalkıssemâvâti vel'ardi)** (Ayet 164) buyurdu. Yâni ervâh, kulub ve ukûl semalarının ve nufus arzının halk ve icâdında **(Vehtilâfil leyli vennehâri)** (Ayet 164) ve bunlar arasında nûr ve zulmetin ihtilâfında **(Velfülkilletî tecrî filbahri bimâ yenfe'unnase)** (Ayet 164) ve kemâlatının kazanmasında insanlara nafi olmağla cism-i mutlak denizinde cereyan eden beden gemisinde **(Ve mâ enzelellahu minessemâi min mâin feahyâ bihil' arda ba'de mevtihâ)** (Ayet 164) ve Allah Teâlâ'nın, ruh semâsından indirip, cehil ile ölmüş oldukdan sonra kendisiyle nefis arzını ihya eyle-

miş olduğu ilim suyunda **(Vebesse fîhâ minkülli dâbbe)** (Ayet 164) ve kalb hayatiyle diri olan her bir kuvayi hayvaniyyeyi nefis arzında dağıtmasında **(Ve tasrîfirriyâhi)** (Ayet 164) ve Hak'ka aid ef'âl rüzgârlarının esdirmesinde **(Vessehâbil müsahhari beynessemâi vel'ardi)** (Ayet 164) ve ruh semâsı ile nefis arzı arasında müsahhar ve müheyyâ olan rabbanî sıfatlar tecellisi bulutlarında **(Leâyâtin li-kavmin ya'kilûn)** (Ayet 164) vehim şaibesinden mücerred, şeriat nûriyle nûrlanmış olan akıl ile taâkkul edenlere elbette pek büyük deliller vardır.

(Ayet 165) **(Ve minnennâsi men yettehızü min dûnillâhi endâden yühibbûnehüm kehubbillah)** İnsanlardan bir takım kimseler vardır ki, Allah Teâlâ'dan başka şeylere taparlar. Bu şeyler rüesa, mülk, ana, baba, kardaş, ahbab, ihvan, evlâd, ezvâc gibi kendi cinsinden insanlar ve yahud hayvanat cemadat ve sair mallar gibi kendi cinsinden olmayan şeylerdir. Bunlara ikbâl, teveccüh ve riayetle muhafaza, kendilerine ve hallerine ihtimam ve o hususlarda tefekkür etmekle Allah'a muhabbet ettikleri gibi muhabbet ederler. Nasılki Allah'ı sevmek vâcib ise öylece o eşyayı da severler. Buna binaen o kimseler indinde mezkür eşya muhabbette Allah ile müsavi olduğundan onlara nisbetle eşya, Allah Teâlâ'ya emsal ve şerikler olurlar. Yahud eşya, onların mabûdat ve mahbubatı olur ki, mahlûkatın ilâhı, Allah Teâlâ olduğu gibi onların ilâhları, eşya olur. İşte, bu kabil insanlar, kendileri, nefisleri için âlemlerin Rab'bi olan bütün mahlûkatın ilâhına emsal ilâhlar yapdılar. **(Vellezîne âmenû eşeddü hubben lillâh)** (Ayet 165) Halbuki, imân eden kimselerin, Allah Teâlâ'ya muhabbetleri, başka muhabbetten daha çok şiddetlidir. Zirâ imân edenler, ancak Allah'a muhabbet ederler, Allah'a muhabbetleri, başkasının muhabbetiyle karışmaz. Ve bozulmaz. Ve eşyayı Allah için ve Allah muhabbetiyle ve eşyada buldukları cihet-i ilâhiyye mikdarında severler. Nitekim, bazıları Biz, Hak'kı da halkı da severiz. Hak ile halk ihtilâf ederse o vakit Hak'kı daha çok severiz, yani halk, Hak'ka muhalefet etmekle kendilerinde cihet-i ilâhiyye kalmazsa bizim de halka muhabbetimiz kalmaz» demişlerdir. Yahûd manâ, iman eden kimseler, muhabbet cihetinden onların eşyaya, eşya ilâhlarına olan muhabbetlerinden daha şiddetlidir. Çünkü, onlar eşyayı nefisleri için nefisleriyle muhabbet eylediklerinden, çaresiz nefislerinin zarar ve helâkından korkdukları zaman nefsânî garazlarının değişmesiyle, muhabbetleri de değişir, bozulur. Halbuki müminler, Allah'ı ruh ve kalpleri ile, belki Allah ile sevince muhabbetleri garaz için olmadığı cihetle asla tegayyür etmez, bozulmaz. Ruh ve nefislerini Allah ve rızası için bezil cemii murâdlarını Allah'ın muradı için terk, arzularının hilâfında olsa dahi Allah'ın işlerini se-

verler. Nitekim bu kabil müminlerden biri «İstiyorum ben vuslatı; yar istiyor hicranımı; terkeyledim yarın murâdına kendi murâdımı» mealinde **(Uridü visâlehu ve yuridü hicrî: feet rükü mâ üridü limâ yürid)** beytini söylemişdir. **(Ve lev yerellezine zalemû iz yerevnel' azâbe ennel kuvvete lillâhi cemi'an)** (Ayet 165) Başkalarını sevmekle Hak'ka şirk edenler, ilâhları ihticabının azabını gördükleri vakitte bütün kudret Allah Teâlâ'nın olduğunu kendi ilâhlarında kudret namına birşey olmadığını, o ilâhlarına muhabbetlerinden müstefad olan ateş zincirileriyle mahrumluk ateşinde ilâhlarına mukarenetleriyle, Allah'ın azabının şiddetini görmüş olsalardı, vasıf tahtında dahil olamıyan bir hal olurdu. Bu azabın görülmesi, aralarındaki muhabbet muktezâsı olarak herbiri diğerine lâzım gelmekle beraber metbu olanların, tabi olanlardan uzaklaşdığı vakittir ki, bunların her biri kendi kemâlât ve lezzât ile tekayyüdü dolayısıyla diğerinden mahcûb kaldığı ve azablandığı ve aynı zamanda aralarında olan karabet, rahim, ülfet ve sair nefi ve lezzeti calib ve fevaidi mucib sebeblerin kâffesinin inkitaa uğradığı vakittir. Zirâ bütün faide ve lezzetler, onları gerekleşdiren sebeblerin kesilmesiyle kesilir. Ancak ezelî tanışıklık ve ruhî münasebetlere mebni (bina olunmuş, yapılmış, dayanan, den dolayı) olan ilâhî muhabbetler ve hayrî ulaşmalar, ebediyyen ruhun bekâsiyle bâki olur. Ve Cenab-ı Hak'kın **(Vecebet mehabbeti lilmütehabbine fî)** yani Bende ve benim rızamda sevişenlere muhabbetim vacib oldu» kavl-i kerimi vechiyle bu ulaşmalar, âhirette faide veren Allah muhabbetini iktizâ eylediğinden beden hicâbının refinden sonra âhirette ziyadeleşir.

(Ayet 166) **(Ve re'evül' azâbe ve tekatta'at bihimül' esbâb)** Azabın görülmesi ve ulaşma sebebleri olan lezzetlerin kesilmesi halinde metbular, tabilerden uzaklaşırlar. Meselâ kelplerin beraberleşmesi hali gibi ki, hayır ve faidesinin tükenmesi ve beraberlik şerrinin zuhûru halinde biri birinden kaçarlar. **(Ve kalellezînettebe'û lev enne lenâ kerreten feneteberree minhüm kemâ teberreû minnâ)** (Ayet 167) Ve tabi olanlar, temenni ile «Ne olsa, bizim için bir kere olsa, yani bu keyfiyyet bir daha tekrar olunsa da onların bizden kaçdıkları gibi bizde onlardan kaçalım» derler. **(Kezâlike yürîhimullahi a'mâlehüm haserâtin aleyhim)** (Ayet 167) İşte böylece Allah Teâlâ Hazretleri, onlara işlerini kendi aleyhlerinde hasret olarak gösterir. Yâni muhabbetleri ve muhabbetlerine dayanmış olan amelleri, işleri, hasretlere münkalib olur. Lezzetlerini tahsilde nefsânî kuvvetlere tabi ve musahhar olan ruhanî kuvvetlerin hali de böyledir.

(Ayet 168) **(Yâ eyyühennâsü külû mimmâ fil'ardı halâlen tayyibâ)** Ey insanlar aklın tasvib eylediği adâlet kanunu üzre ihtiyac ve zaruret mikdarında şer'in izni ile helâl ve temiz olmak üzre süflî ci-

het olan nefis aleminde ve beden arzındaki lezzât ve temettüattan tenavül (tadınız) ediniz. Ve temiz ve nâfi olmasına lâzım gelen itidal derecesinden israf hududuna tecavüz etmeyiniz ki, israfat, şeytanın adımları olduğundan, siz şeytanın adımlarına tabi olmayınız. **(İnnel mübezzirine kânû ihvaneşşeyâtin)** yani «İsraf edenler, şeytanların kardaşları oldular» buyurulmuşdur. **(İnnehü leküm adüvvün mübîn)** (Ayet 168) Çünkü şeytan, size adâveti zâhir bir düşmandır. Allah Teâlâ Hazretleri müsrifleri sevmediğinden israfat-ı mezmûmeyi irtikâbınızla sizi Rab'bınıza buğz ettirip sizi ihlâk eylemeği ister. Malûm olmalıdır ki, nefis âleminde olan adâlet, kalb âleminde olan ülfetin zıllidir. Ülfetin, beden âlemindeki zılli, itidâldir. Ülfet, ruh âleminde olan muhabbetin zıllidir. Muhabbet, vahdet-i hakikiyyenin zıllidir. İmdi itidal, vahdetin dördüncü zılli oluyor. Halşuki, şeytan, Hak'kın zılline takat getiremediğinden Hak'kın zıllinden daima firar eder. Binaenaleyh bu zılların tecelli eylediği yerlerde şeytan, daima israfat tarafına adımlar. Ve nerede aciz kalırsa muhabbet ve ülfette olduğu gibi tefrit canibine adımlar. Bu sebebden Emirül-müminin Ali Aleyhisselâm, **(Laterel cahile illâ müfritan ev müferritan feinnel cahile suhretüşşeytân)** «Cahili, ancak ya ifrat ve yahud tefrit sahibi olarak görürsün, zira cahil, şeytanın maskarasıdır». buyurmuşdur.

(Ayet 169) **(İnnemâ ye'mürüküm bissûi velfahşâi ve en tekuûlû alâllahi mâ lâ ta'lemûn)** O şeytan, size ancak su ile yani fenalıkla kuvvei gadabiyyenin ifratı olan izrar ve eza ile kuvvei şeheviyenin ifrati olan kabayih ve fuhşiyyat ile, ve aklin, kendisini teshir edici olan vehim şeytani ile karışık olduğundan, kuvvei nutkiyyenin ifrati olan Allah Teâlâ'ya bilmediğiniz şeyleri söylemekle emir eder. **(Ve izâ kıyle lehümüttebi'û mâ enzelellahu)** (Ayet 170) O insanlara «Şeriatta emr olunduğu vecih üzre herşeyde Allah'ın indirdiği itidal ve adâlete riayete tabi olunuz» denildiği vakit, **(Kalû bel nettebi'u mâ elfeynâ aleyhi âbâenâ)** (Ayet 170) onlar, «Belki biz, babalarımızı takliden cahiliyyetteki israfat-ı mezmûmeye tabi oluyoruz» derler. **(Evelev kâne âbâühüm lâ yakilûne şey'en ve lâ yehtedûn)** (Ayet 170) Babaları cehil sebebiyle doğru bir amele hidâyet olunmamış, ve ilim ve dinden hiç bir şey bilmemiş olsalar, yine babalarına tabi olacaklar mıdır? **(Ve meselüllezîne keferû kemeselillezî yen'ıku bima lâ yesme'û illâ du'ân ve nidâ'en)** (Ayet 171) Ve merdud olan küffarı dâvet edicinin misâli, ancak çağırma ve bağırmayı işinden hayvanları çağıran kimse gibidir. Çünkü hayvanat, ancak bir ses işidir, fakat mânâsını anlayamaz. Bunların hali de böyledir.

(Ayet 172) **(Yâ eyyühellezîne âmenû külû min tayyibâti mâ razaknahüm)** Ey imân eden müminler! Eğer siz, ibâdeti Allah'a tahsis

eden muvahhidler iseniz size verdiğimiz rızıkların tayyibatından, temizlerinden tenâvül ediniz, yâni merzukattan ancak adâlette istimale lâyık olanını yeyiniz. **(Veşkürû lillâhi)** (Ayet 172) Size verilmiş olan rızıkları, istimâli lâyık olan mikdar ve ol vechiyle lâyık olan mahalde istimâl ile Allah'a şükür ediniz. Çünkü zâtın zıllini ve lâzim işi iktizâ eylediği gibi tevhid de herşeyde itidal ve adâlete riâyeti iktizâ eyler. Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in, Allah Teâlâ'dan bildirdiği hadis-i kudsîde Allah Teâlâ Hazretleri, **(İnni velinsü velcinnü fî nebein azimin ahlûkü ve ya'büdü gayri ve erzuku ve yeşkûru gayri)**, yani «Ben, ve cin ile ins büyük bir haberdeyiz. Ben yaradırım o benden başkasına ibâdet eder, ben rızıklandırım, o benden başkasına şükür eder» buyurmuşdur.

(Ayet 173) **İnnemâ harreme aleykümülmeytete)** Ölmüş hayvanın, kanı donmağla itidalden uzaklaşdığından ve mizacı bozulduğundan size ölmüş hayvanın yenmesi haram kılındı. **(Veddeme)** (Ayet 173) Kan da hayat, adâlet ve nûriyyeti kabuldan uzak olan pis fazlalarla karışmış olup nedcin kusuru sebebiyle henüz bu hayat ve adâleti kabula sâlih olmadığından kanın da yenmesi haram kılındı. **(Ve lahmel hınzîri)** (Ayet 173) Ve tabiatında deyyusluk, pisliğe mübaşeret, hırs ve sebüiyyet gâlib olup yenmesinde onun mislinin tevellüd edeceği sebeble hınzır etinin de yenmesi haram kılındı. **(Ve mâ ühille bihî ligayrillâhi)** (Ayet 173) Kesilmesinde Allah'ın gayri için ses çağırılan yani boğazlanması ve yenmesi ile şirk kasd olunan şeyin de tevhide münafi olduğu cihetle yenmesi haram kılındı. Bu âyetten Allah'ın gayri için söz söylemeğe kuvvet bulmağa sebeb olan yani tevhid üzre olmıyarak yenilen her şeyin yenmesinin yeyicisine haram olduğu fehim olunur. **(Femen ıdturre gayre bagin ve lâ âdin)** (Ayet 173) İmdi, cemaattan her kim, kendi nefsini tercih etmekle diğer bir muztarra veya ölümden kurtaracak mikdara tecavüz etmeyici olduğu halde işbu haram kılınan şeylerden yemeğe muztar kaldıysa ona günah yoktur. Zirâ, Allah Teâlâ mağfiret ve rahmet sahibidir.

(Ayet 174) **(İnnellezine yektümûne mâ enzelellahu minel kitâbi ve yeşterûne bihî semenen kalîlen ülâike mâ ye'külûne fî bütünihim illennâr)** Allah'ın indirdiği kitabı ketm edip onu az bir bedel mukabilinde satan, yâni az bir para almak için bu işe tenezzül eden kimseler, karınlarını ancak Hak nûrundan mâni ve hicab olan tabiat ateşinin parlamasına sebeb olan ve sâhibini heyûlây-ı cismaniyye cehenneminde bırakan, muzlim ve fena hey'etlerle azablandıran hırman (mahrumiyet) ateşinin odunlarıyla doldururlar. **(Ve lâ yükellimühümüllahu)** (Ayet 174) Ve Allah Teâlâ Hazretleri kıyâmet gününde onlara söz söylemez ve onlara bakmaz ki, bu vaziyyet, onla-

rın, Allah Teâlâ'dan uzaklıklarından ve onlara karşı Allah'ın gazabının şiddetinden ibarettir.

(Ayet 175) **(Leysel birre en tüvellû vucûhekum)** Kayıdlanmak ve hicâblanmak olduğundan yüzlerinizi ruhlar alemi maşrikine veya cesedler âlemi mağribine çevirmeniz, birr ü ihşan değildir. **(Ve lâkinnel birre men âmene billâhi velyevmil'âhiri velmelâiketi velkitâbi vennebiyyîn)** (Ayet 176) Velâkin birr ü ihsan, cem makamında Allah'a ve meâda imân eden muvahhidlerin birrü ihsanıdır. Çünkü, cem makamında olan tevhide, meâd-ı hakikî olan bekây-ı ebedî lâzım gelir. Bu muvahhidler, kesret tefasilinde cemi müşahede ederek, cemi ile melâike âleminin batını, nebiyyin âleminin zâhiri olan tafsilden mahcûb olmazlar. Ve ahkâm ve maârifle zâhir arasını cem ve istikamet ilmini ifade eden kitaba iman ederler. Sonra zikir olunan amellerle ceman ve tafsilen tevhidin tamamından sonra istikamet ederler. İstikamet, fenâdan sonra bekâ makamında sâhibinin, Allah ile tahakkuku zamanında bütün kuvayi insaniyye ruhun nûrile nûrlandığından bütün kuvanın emri ilâhî ile hududunda durmasından ibarettir. İşte adalet makamı, budur. Binaenaleyh bu makamda bütün kuva, Hak zıllinde olarak külliyyet ile vahdet dizisinde dizilmiş olur. **(Ve âtelmâle alâ hubbihî)** (Ayet 176) Ve o muvahhid ihtiyacı halinde mala muhabbet üzre malı verir. Nitekim İbni Mesud demiştir ki, **(alâ hubbihi)** malı vermek, sıhhatta olduğun, malı sevdiğin, yaşamadığı teemmül eylediğin, fukaralıkdan korkduğun zamanda vermektir. Yoksa can gırtlağa gelinceye kadar ihmal edip o sırada, filâna şu kadar, filâna bu kadar, demekle değildir. Allah Teâlâ Hazretleri, **(Ve yüsirune alâ enfüsihim velev kâne bihim hasasa)** buyuruyor, yâni hakikî muvahhidler, kendilerinin katı ihtiyacı olsa dahi diğer ihtiyac sâhiblerini nefisleri üzre tercih ederler. Yahud mânâ: kalblerini Allah'dan meşgul etmemek için ve malı vermekle Allah'ın razı olduğu için Allah'a muhabbet üzre malı verirler. Yahud mânâ: vermeği sevmek üzere malı verirler. Yâni nefsin sevinci ile verirler. Zirâ kerem, ferahla ve sevincle olan vermektir.

(Ayet 177) **(Zevilkurbâ velyetâmâ velmesâkîne vebnessebîli vessâilîne ve fîrrikaâbi ve ekamessalâte ve âtezzekâte)** Karabet sâhiblerine, yetimlere, miskinlere, yolculara, saillere, esirlere seve seve malı verir, ve namazı ikame ve zekâtı ifa eder. **(Ve âtelmâle)** kavlinden **(Ve âtezzekâte)** kavline kadar olan kısım, atifet babındandır ki, o da kuvve-i şahavaniyyenin, kendisine taâlluk eylediği şeylerde haddinde vukûfu ve kemâlidir. **(Velmûfûne bi'ahdihim izâ âhedû)** (Ayet 177) Ve ahid ettikleri zaman ahidlerini ifa edenlerin birr ü ihsanıdır. Bu da hikmeti müstelzim olan adâlet babındandır ki, kuvve-i

nutkiyyenin kemâli budur. Çünkü: kuvve-i nutkiyye, gadir ve hiyânetin zararını ve mukabili olan faziletin faidesini bilmedikçe ahde vefa etmez. **(Vessâbirîne filbe'sâi)** (Ayet 177) Ve şiddet ve fakır da sabır edenler, **(veddarrâi)** (Ayet 177) ve maraz zamanında **(ve hıynelbe'si)** (Ayet 177) ve harb zamanında sabredenler; Bu da kuvve-i gazabiyyenin kemâli olan şecaat babındandır. **(Ülâikellezîne sadekû)** (Ayet 177) İşte bu fezâilin küllisi ile mevsuf ve istikamet makamında sabit olanlar, kâffesi birr ü ihsan olan işleri ile tecrid mevtinlerinde Allah'a sadık olan kimselerdir. **(Ve ülâike hümül müttekûn)** (Ayet 177) İşte, Allah'ın gayrine hatta kendi nefsine bile muhabbetten sakınanlar, neşe ve tabiat perdesinden soyunmuş olanlar, ancak bunlardır. Bu âyetteki mal, ilim ile tevil olunmak mümkün olur ki, kalbin, ilim ile kuvvelenip müstağni olduğu itibarla ilim, kalbin malıdır. Yâni ilmi, sevgili olmasıyla beraber kendisine yakin olan kuvâyi ruhaniyye akrabalarına ve hakiki babaları olan ruhun nûrundan kesilmekle yetim kalmış olan kuvâyi nefsâniyye yetimlerine ve siyasat-ı fadile ve ahlâk ilimlerini bilmekle bedenin sevabına sükûnları daim olan kuvâyi tabiiyye miskinlerine, icmalen ve tafsilen maârif, ahlâk, adâb, meayiş ilimlerine kanıp nefsinden fariğ oldukda salikler yolcularına, ilim talibi saillerine, vazu nasihatla şehvet ve dünya esirlerinin kâffesini esaretten kurtarmak hususuna verip huzûr namazını kılmakla müşahedeyi devam ettiren, ve sıfâtın nefyi ve mahvı ile havatıra iltifat ve gayra nazardan nefsini temizleyen şeyi, zekâtı veren, zâtını ve benliğini ifnâ ve tevhide mülâzemetle ezelin ahdine vefa edenler, daima Allah'a iftikar şiddetinde nefsini kırmak, hevâyı kökünden sökmek, maraz ve hastalık ve şeytanın muharebesi şiddetinde sabredenler, işte sülûkün akd ü azimetinde ahdine vefada Allah'a sadakat edenler, şirkden sakınanlar, bâkiyyeden münezzeh olanlar, ancak bu kimselerdir.

(Ayet 178) **(Yâ eyyühellezîne âmenû kütibe aleykümül kısâsü filkatlâ)** (Ayet 178) Ey müminler! Umumdan vaki olan katilde size kısas farz kılındı. Kısas, yırtıcılık kuvveti tecavüzünün izâlesi için farz kılınmış olan adâlet kanunlarından bir kanundur. Kısas, adâlet-i ilâhiyye zıllarından bir zıldır ki, Allah Teâlâ Hazretleri, kulunu kendisinde ifnâ etmekle kulunda tasarruf eyledikde, hür olan ruhundan ivaz daha hayırlı bir ruh, kul olan kalbinden bedel daha hayırlı bir kalb, dişi olan nefsinden ivaz daha hayırlı bir nefs-i kâmile hibe eyler, bağışlar. **(Ve leküm fîlkısâsı hayâtün)** (Ayet 179) Zikir olunan suretle Allah'ın kısas eylemesinde sizin için künh ü hakikati vasf olunamıyan büyük bir hayat vardır. **(Yâ ûlîl' elbâbi le'alleküm tettekûn)** (Ayet 179) Ey evham kabuklarından ve ayniyyat

ve ecram perdelerinden akılları halis olan kimseler! Ümiddir ki, sizler, bu adâlet kanununu muhafaza edip terk eylemekden sakınırsınız.

(Ayet 180) **(Kütibe aleyküm izâ hadare ehadekümülmevtü in tereke hayra elvasıyyetü)** Ey müminler! Sizin birinize ölümün esbab ve emmareleri zâhir oldukda eğer vereseyi mahrum kılmayacak, itina ve itibar olunacak çokça bir mal terk ederse vasiyyet etmek de farz kılınmışdır. Vasiyyet ve vasiyyeti muhafaza, kuvve-i mülkiyye, yâni kuvve-i mutkiyyenin noksanını izâle için farz olunmuş olan diğer bir kanundur ki, hikmetin Hak nuru ve şeri hükmü ile mallarda iktiza eylediği tasarrufdan kuvve-i nutkiyyenin kusurunu izâleye matufdur. Vasiyyet eden kimsenin, sehven veya kasden bir ızrarı bilindiği vakit hikmet muktezâsı üzre vasiyyet olunanların arasını ıslâh ile hikmet babında kuvve-i nutkiyyenin kemâli olan tedkik ve tahkika kuvve-i nutkiyyeyi teşvik ve bir nevi cürmü hiyanet olan vasiyyeti tebdil etmekden de kuvve-i nutkiyyeyi men eylemeğe matufdur. Siyam yâni oruc da yırtıcı kuvvetin tecavüz ve tasallûtunu izâle için farz olunan kanunlardan diğer bir kanundur. Malûm olmalıdır ki, hakikat ehlinin kısası, az evvel zikir olunan fena ve bekâ keyfiyyetidir. Vasiyyetleri de **(Ve vessa ibrahimü benihi)** âyeti vechile Hak'tan başkasını terketmekle ezelî ahdi muhafaza iledir. Siyamları, Hak için Hak ile olmıyan kavl, fiil, hareket ve sükundan imsak, yani kendisini menetmektir.

(Ayet 185) **(Şehrü ramazânellezî ünzile fîhil Kur'ân)** Yâni nefsin, Hak nûru ile ihtirak eylediği, yandığı vakitte cem makamına ulaşdırıcı olan ve akl-ı Kur'ânî tesmiye olunan icmali cami ilim indirildi. **(Hüden linnâsi)** (Ayet 185) Cemi itibarile insanları vahdete hidâyet **(Ve beyyinâtin minelhüdâ velfürkan)** (Ayet 185) ve cemi ile farkdan yani akl-ı fürkanî tesmiye olunan tafsili ilimden delââül-i müteselsile olduğu halde indirildi. **(Femen şehide minkümüşşehre felyesumhu)** (Ayet 185) İmdi sizden her kim o vakitte hazır olursa, yâni şuhûd-u zât makamına baliğ olursa, kendisinde Hak ile olamadığı söz, iş ve hareketten imsak etsin **(Ve men kâne meridan)** (Ayet 185) Hangi kimse bu şuhûddan menedici, nefsânî hicâblardan ibaret olan kalb hastalıkları ile hasta oldu ise, **(Ev alâ seferin fe'ıddetün min eyyâmin uhar)** (Ayet 185) yahûd henüz sülûkde olup şuhûd-u zâtiye vasıl olmadı ise ona bu makama ulaşıncaya kadar kat' edilecek diğer mertebeler vardır. **(Yürîdullahu bikümülyüsre ve lâ yürîdü bikümül'ûsre)** (Ayet 185) Allah Teâlâ Hazretleri, size tevhid makamına erişmek ve Allah'ın kudretiyle yardımlanmakla yüsür, kolaylık murâd eyler. Aciz ve zayıf olan nefis ile işlerin güçlükle yükle-

nilmesi demek olan üsrü, güçlüğü murâd etmez. **(Ve litükmilûl' iddete)** (Ayet 185) Ve sizin Hak'ka ulaşdırıcı bu meratib, ahval ve makamları ikmal ile faydalanmanız **(Ve litükebbirûllahe âlâ mâ hedâküm)** (Ayet 185) ve sizi cem makamına hidâyet etmesi üzerine Allah'a tazim etmeniz, azamet ve kibriyasını bilmeniz için **(Ve le'alleküm teşkürûn)** (Ayet 185 ve belki istikametle şükür edersiniz diye, size bunları emir eylemişdir. **(Ve izâ se'eleke ibâdî annî feinnî karîb)** (Ayet 185) Ve bana teveccüh etmiş olan salik ve talibler, benim marifetimden sana sual ettiklerinde, hemen, tahkik, ben zâhirim. **(Ücîbu da'veteddâ'i izâ de'âni)** (Ayet 185) Bana hal ve istidâdları lisanı ile duâ edenlerin dua ettiklerinde hal ve istidâdlarının iktizâsını vermekle duâlarını kabul eylerim. **(Felyestecîbû lî velyü'minû bî le'allehüm yerşüdûn)** (Ayet 185) Ben onları Zâtıma dâvet ve Bana sülûkün keyfiyyetini talim ettiğimden, zühd ve ibâdetle istidâdlarını tasfiye etmekle benim icabetimi taleb etsinler. Ve tasfiye halinde onların kalbleri ayinesinden Ben tecelli edeceğimden Ben'i müşahede etsinler. Ümiddir ki, istikametle rüşd bularak müstekim ve sâlih olurlar.

(Ayet 187) **(Ühille leküm leyletessiyâmir refesü ilâ nisâiküm)** Huzur zamanınızda zikir ve beyan edilmiş olan imsakın arasına giren gaflet vaktinizde, sizin için nefsinizin huzûzuna mukarin olmağa tenezzül, mübah ve helâl kılınmışdır. **(Hünne libâsün leküm ve entüm libâsün lehünne)** (Ayet 187) Zirâ zarurî taâlluk ile o nefisler, sizin libâsınız ve siz de onların libâsı olmuşsunuzdur. **(Alimellahu enneküm küntüm tahtânûne enfüseküm fetâbe aleyküm ve afâ ânküm)** (Ayet 187) Allah Teâlâ Hazretleri, sizlerin sülûk, riyâzât ve huzûr zamanlarınızda nefsânî nasib ve lezzetlerinizi çalmakla hiyânet eder olduğunuzu bildiğinden size tövbeyi ilka ve kusurunuzu afv eyledi. **(Fel' ane bâşirûhünne vebteğû mâ keteballahu leküm)** (Ayet 187) İmdi fenâdan sonra bekâ halinde, istikamet ve temkin vaktinde gaflet zamanlarında huzuzat-ı nefsâniyyenize mübaşeret ediniz. Ve Allah Teâlâ'nın size farz eylediği takvayı, ve huzuzu nefsâniyye sebebiyle istikamet hukukunu vafir olarak edaya, Allah'ın emir eylediği ubudiyyet ve kendine dâvetle kıyama kudreti taleb ediniz. **(Ve külû veşrebû hattâ yetebeyyene lekümül haytul' ebyedu minel haytil'esvedi minel fecri)** (Ayet 187) Size fecirden huzûr envâr ve âsârı zâhir olarak gafletin zulmet ve karanlığı üzerine gâlib oluncaya kadar nefsinize refik olunuz. **(Sümme etimmûssiyâme ilelleyli)** (Ayet 187) Sonra gaflet zamanı gelinceye kadar Hak'la huzûrunuzda zikir olunan imsak üzre olunuz ki, eğer imsak ve huzûr, mütemadi olsa maaş ve mühimmatı maslahatlarıyla kıyam mümkün ola-

maz. **(Ve lâ tübâşirûhünne veentüm âkifûne fîlmesâcid)** (Ayet 187) Siz, kalbleriniz mescidlerinde mukîm, mu'tekif ve hazır olduğunuz halde nefislerinize yaklaşmayınız. Zirâ nefislerinizin zuhûru ile vakitleriniz, müşevveş oluverir.

(Ayet 188) **(Ve lâ te'külû emvâleküm beyneküm bilbâtıl)** Ve maârif ve malûmatınızı aranızda batıl olan nefsânî şehvetlerinizle yemeyiniz. Yâni maârif ve malûmatınızı, hissî ve hayalî maksadların iktisabı ile nefsin lezzetlerini tahsilde sarf etmeyiniz. **(Ve tüdlû bihâ ilelhukkâmi, lite'külû ferîkan min emvâlinâsi bil'ismi ve entüm ta'lemûn)** (Ayet 188) Bunun, günah ve birşeyi yerinin gayrinde koymak demek olduğunu bilirken kuvâyi ruhaniyye mallarından bir kısmını kuvâyi nefsâniyye lezzetlerinde sarf etmek ve zulm ile yemek için fenalık ile emir edici olan nefis hakimlerine irsal etmeyiniz.

(Ayet 189) **(Yes'elûneke anil' ehille)** Ruh nûrûnun işrâki zamanında kalbe hasıl olan tuluâttan sana sorarlar. **(Kul hiye mevâkiytü linnâsi velhacc)** (Ayet 189) Habibim! Kalbe aid bu tuluât, sülûk kasdının ve Allah yolunda muâmele vücûbunun ve kalb beytini tavafın ve marifet makamında vukûfun vakitleridir, deyiver. **(Ve leyselbirrü bi'en te'tûl büyûte min zuhûrihâ)** (Ayet 189) Kalbin bedene nazır olan ciheti, arkası demek olduğundan meşair-i bedeniyyeden alınmış malûmatınız ve havassınız yollarından kalb evlerinize girmeniz, birr ü ihsan değildir. **(Ve lâkinnelbirre menittekâ)** (Ayet 189) Velâkin birr ü ihsan, nefsin vesveselerinden hayal ve havassın meşgalelrinden sakınan kimsenin birr ü ihsanıdır. **(Ve'tûlbüyûte min ebvabihâ)** (Ayet 189) Kalb evinin kapısı, kalbden Hak'ka açılmış olan yoldur ki, Siz, kalb evlerinize, kalbin Hak'ka nazır olan batın, iç kapılarından geliniz. **(Vettekullahe le'alleküm tüflihûn)** (Ayet 189) Ve felah bulmanız recasiyle sizi Allah'dan işgal eden şeylerden sakınınız.

(Ayet 190) **(Ve katilû fî sebîlilâhillezîne yükatilüneküm ve lâ ta'tedû)** Ve Hak yolunda sizinle döğüşen şeytan ve nefs-i emmare kuvvetleriyle tepeleşiniz. Ve bunları tepelemekde hududu tecavüz etmeyiniz. Yâni tefrit, fütur ve kusur olmamak için nefsin kuvâsını hududunda vukuf ve hukuk ile kıyamından büsbütün öldürmek sûretiyle hududu tecavüz etmeyiniz. **(İnnellahe lâ yuhibbülmu'tedin)** (Ayet 190) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, tecavüz edicileri sevmez. Tecavüz ile vahdet ve muhabbetin zıllı olan adâletten haric olursunuz.

(Ayet 191) **(Vaktülûhüm haysü sekıftümûhüm)** Şeytanı ve nefis kuvvetlerini her nerede bulursanız öldürünüz. Onların ruhu olan hevâlarını kökünden koparark efâlinden men ile hayatlarını izale

ediniz. **(Ve ahricûhüm min haysü ahrecûküm)** (Ayet 191) Ve onlar, sizi kalb karargâhından çıkarıp nefis avlusuna indirdikleri gibi siz de onların istilâları zamanında onları, sadır mekkesinden çıkarınız. **(Velfitnetü eşeddü minelkatli)** (Ayet 191) Onların hevâlarına ve lezzetleri putlarına ibâdetleri fitnesi, katilden, yâni arzularının kökünü koparmakdan ve büsbütün onları öldürmekden daha şiddetlidir. Yahût mânâ: istilâ eyledikleri zamanda sizin onlarla mübtela olmanız sebebiyle olan mihnet ve meşekkatınız, elemi ziyade olduğu cihetle sizin tabiatınızı söndürmekden ve istidâdınızı büsbütün mahv etmekden daha çok şiddetlidir. **(Ve lâ tükatilûhüm indel mescidil harâmi)** (Ayet 191) Ve siz, Mescid-i Haram olan kalb makamında yani teveccühünüzde size muvafekat ettikleri zaman, o takdirde sizin sülûkda yardımcınız olacaklarından huzûru kalbî zamanında onları öldürmeyiniz. **(Hattâ yukatilûküm fihi)** (Ayet 191) Tâki sizi kalb makamından ve Hak dininden nefis makamına, buzağıya tapmak demek olan kendi dinlerine çekmek için bu taleblerin de size münazea edinceye kadar Mescid-i Haram'da kavga etmeyin.

(Ayet 193) **(Ve katilûhüm hattâ lâ tekûne fitnetün ve yekûneddînü lillâh)** Nefsani kuvvetlerin tenazüünden (çekişmesinden) fitne hasıl olmaması, cemi-i kuvânın âlem-i kuds canibine teveccüh ile hevâ ve şeytanın, orada nasibi kalmayıp Hak'ka teveccühde kâffesinin size mütabeat (uyması) eylemesi için nefsanî kuvvetlere mukatele (çarpışınız) ediniz. **(Feinintehev felâ udvâne illâ alezzâlimîn)** (Ayet 193) Eğer onlar, mukateleden vaz geçerlerse tecavüz yoktur. Tecavüz, ancak zulüm edenlerin üzerinedir.

(Ayet 194) **(Eşşehrülharâmü bişşehrilharâmi)** Nefsani kuvvetler, hadlarında duruncaya kadar sizi maksad ve dininizden men ettikleri her vakit, sizin de onları isyanlarından menetmek vaktinizdir. Onların şehr-i haramı, hududlarında haklarıla kıyamları vaktidir. Sizin, şehr-i haramınız, huzûr ve mürakabe vaktinizdir. **(Ve enfikû fî sebilillahi)** (Ayet 195) Ve ilimlerinizi, ilimle amel etmekle Allah yolunda infak ediniz (toplayıp saklamayınız). Ve ilimleri başka vakit için cem ve iddihar eylemeyiniz. Olabilir ki, o vakti idrak edemezsiniz. Tesvif, yâni ilerde yaparım demekden daha zararlı bir şey yoktur. **(Ve lâ tülkû bieydiküm ilettehlüke)** (Ayet 195) Ve ilminizle ameli tehir ve ilmi nefsin mesalihinde infak ile nefsinizi, tefrit tehlikesine ilka etmeyiniz. Zira bu hareket, mahrumyyeti mucibdir. **(Ve ahsinû innellahe yuhıbbülmuhsinîn)** (Ayet 195) Ve amellerinizde müşâhede üzre olunuz ki, tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri, amellerinde Rab'larını müşahede edenleri, amellerinde Rab'larına ihlâs edenleri sever.

(Ayet 196) **(Ve etimmûl hacce vel'umrete lillâh)** Ve Allah'a ve Allah'da sülûk ile makamat ve ahvalin cemisini tamamlayıp tevhid-i sıfât umresini ve tevhid-i zât haccını itmam ediniz. **(Fein uhsirtüm)** Ve eğer sizi nefs-i emmare küffarının, bu hac ve umreden menetmesiyle mahsur olursanız **(Femesteysere minelhedyi)** (Ayet 196) Nefis kurbanını sevk ve kalb Kâbe'sinin kenarında ve kalbin temenni eylediği makamın arsasında boğazlamakla mücahede ediniz. Kurbandan kolay olanını demekle nefislerin, istidâd ve sıfâtlarında muhtelif bulunduğuna işaret olunmuşdur ki, bazı nefis, zayıf bir hayvan sıfatıla ve bazısı kuvvetli bir hayvan sıfatlarıyla mevsufdur. Bazısı zelûl, inkiyadı kolay, bazısı da katı, inkiyadı güç bir hayvan sıfâtıyla mevsuf olmağla herkese müyesser olan kurban denilmişdir. Bir takım nefisler de vardır ki, kendisinde bulunan sâir sıfâtların koparılması mümkün olmuş, fakat koparılması mümkün olmıyan bir sıfat kalmışdır. Bu misüllü hacı, ebediyyen mahsur olup kalb Kâbe'sine ulaşamaz. **(Ve lâ tahlikû rüûseküm)** (Ayet 196) Siz, adat ve ibâdattan, hümum (kederler, tasalar, gamlar) ve talâllukatın küllîsinden ferâğı (terk etme, vazgeçme) hatırı ve tibi (güzel kokusu) kalbi ihtiyar ile tabiat âsârını izale edip kalenderiyye mezhebi gibi vaktin safasına iktisar etmeyiniz. **(Hattâ yeblüğal hedyü mehille)** (Ayet 196) Nefis kurbanı mahalline baliğ oluncaya kadar ki, nefsin, hevâsiyle hayatı zamanında kendisine haram olan ef'âli, katli zamanında kalb ile olacağından mezkûr ef'âlin halâl olmasını iktizâ eyler. Nefis kurbanınız, hil (Hac zamanında Mekke dışında ehrama girilen saha-helâl: şeriatçe yapılmasına izin verilmiş) olan boğazlanma mahalline baliğ oldukda bekâyasından emin olabilirsiniz. Yoksa bugün birçok kalenderiyye hallerinin olduğu gibi kalbin besti (düğümü, ukdesi) zemanında nefsin zuhûr ve dâva ile neşatlanmasından (sevinmesinden) vaktiniz müşevveş, (belirsiz, karışık, düzensiz), safanız mükedder olur. **(Femen kâne minküm merîdan)** (Ayet 196) Sizden her kim, istidâdı zayıf, kalbi adattan mükteseb (elde edilmiş, kazanılmış) ve cibilletine lâzım bir takım avariz (kazalar, belâlar, engeller) ile dolu ise, **(Ev bihî ezen min re'sihî)** (Ayet 196) yahud kendisine lâyiki vechile sülûk müyesser olmayıp bir takım taâllukat, hümum (kederler, gamlar tasalar) rezâil ve hayat ile mübtela oldu ise ve her ne kadar bu kabil kimse terakki etmediyse de derecesinden düşmemek ve fıtratı üzre kalmak ve kalb güzelliğine ve vakit safasına iktisar (kısa kesme) etmek murâd ediyorsa **(Fefidyetün min siyâmin ev sadekatin ev nüsük)** (Ayet 196) o kimseye bazı lezzâtından ve şevagil-i nefsâniyyesinden imsak etmesi veya birr ü ihsan veya riyazat ve müzâhim (aykırı gelecek, sıkıntı verecek) ola-

cak kuvvetleri koparacak bir mücahede, vaktini muhafaza, safasını riayet etmek için bir nevi zühd ü ibâdet veya nefse muhalefet lâzım gelir. **(Feizâ emintüm femen temette'a bil'umreti ilelhacci femesteyssere mihelhedyi)** (Ayet 196) Siz, hacdan mani olan düşmandan emin olduğunuz vakit de herkim, tevelli-i zât haccına tevessül ederekden tecelli-i sıfât zevkyle temettü (faydalanırsa) eylerse haline göre müyesser olan kurban lâzım gelir. **(Femen lem yecid fesiyâmü selâseti eyyâmin fîlhacci)** (Ayet 196) Nefsinin, za'f ve inkiharından (mecalsizliğinden, takatsizliğinden) sönmüş olduğundan her kim bu kurbanı bulamıyorsa hac günlerinde üç günün orucu, yani o kimseye tecelli ve cemde istiğrak, vahdette fenâ zamanında akıl, vehim ve mütehayyileden ibaret olan ve en kuvvetli bulunan bu üç kuvvetin ef'âlinden imsak lâzım gelir. Çünkü, bu kuvvetlerin saliki mahcûb ederek nefis ve sadır canibine çekmesi, çok zarûrîdir. **(Ve seb'atin izâ reca'tüm)** (Ayet 196) Ve rucû ettiğiniz zamanda da yedi günün orucu yani tafsil ve kesret makamına rucû eylediğinizde istikamet zamanında eşyada Allah ile olmak için havass-ı hamse-i zahire ile gazab ve şehvetten ibâret olan yedi kuvvetin ef'âlinden, işlerinden imsak etmesi lâzımdır. **(Tilke aşeretün kâmile)** (Ayet 196) İşte, zikir olunan bu meşair (duyular-hacı olmadan evvel durulması gereken mühim yerler) ve kuvânın işlerinden imsakler, **(küntü sem, âhu ve besarehu)** hadis-i şerifinin buyurduğu vechile kemâlin husûlü zamanında Hak ile bağışlanma vücûdu kuvvetlerinin ef'âlini mucib olan tefasil-i kâmilenin cemisidir. **(Zâlike limen lem yekün ehlühü hâdiril mescidil harâm)** (Ayet 196) Bu hüküm ehl-i Mescid-i Haram'ın haziri (huzurda, meydanda, göz önünde) olmıyan kimseler içindir. Yâni vahdette kalb makamında hazır olan (huzurda) kimseler, mahbublar, ve kâmiller için değildir. Onlar için Allah'a sulûk ve vusûllarında kurban, riyâzât ve mücahede yoktur. Belki bu hüküm, muhibler içindir.

(Ayet 197) **(Elhaccü eşhürün ma'lûmat)** Hac vakti, malûm zamanlardır ki, bekaranın vasfında buyurulduğu gibi büluğ zamanından kırk yaşına kadar olan zamandır. **(Femen fereda fihinnel hacce)** (Ayet 197) Herkim bu zamanlarda haccı kasıd ve iltizam ile nefsine farz eylerse, **(Felâ refese ve lâ füsûka ve lâ cidâle filhacc)** (Ayet 197) hacda, beyt-i kalbi kasd etmekde şehvanî kuvvetin zuhûru fahişesi, gazab kuvvetinin kalb taâtinden hurucu, nutuk kuvvetinin şeytanetle taarruzu, teaddisi yoktur, olamaz. **(Ve mâ tefalû min hayrin ya'lemhullah)** (Ayet 197) İşbu üç kuvvet işlerinden, rezailin gayri, şer'i ve aklın emriyle her ne fazilet işlerseniz, Allah Teâlâ, o hayrı ve fazileti bilir, ve sevabını size verir. **(Ve tezevvedû feinne hayrezzâdit-**

takvâ) (Ayet 197) Ve bu üç kuvvetin fezâilinden gıda alınız ki, bunun için iş bu üç kuvvetin rezâilinden sakınmak lâzım gelir. Zira, tahkik, gıdanın en hayırlısı, bu kuvvetlerin rezâilinden sakınmakdır. **(Vettekûni yâ ûlil'elbab)** (Ayet 197) Ey halis akıl sahibleri! niyyet ve amellerinizde benden ittika ediniz. Zirâ madde kabuğundan ve vehim şaibesinden halis olan aklın kaziyyesi, benden sakınmakdır, korkmakdır.

(Ayet 198) **(Leyse aleyküm cünâhun en tebteğû fadlen min rabbiküm)** Sizin, kesrete rucuûnuzda şer'in muktezâsı üzre Hak'kın izni ile, nefsinize rıfkı taleb ve nefsin huzuzatiyle telezzüz etmenizde sizin için günah ve zarar yoktur. Çünkü o vâkit nefis, tuğyan sahibi değildir. Hak'kın nûrile nûrlandığından huzûzat ve lezzâtı, onu kalbe mekasidinden (işlediği şeyde) muvafakat etmeğe kuvvetlendirir. **(Feizâ efedtüm min arafatin fezkürullahe indel meş' arilharâm)** (Ayet 198) Meşâr, cemâle şuur mahallidir ki, gayrin oraya vusûlü haram kılınmışdır. Yani «hafa», tesmiye olunan sırr-ı ruhide Allah'ın cemâlini müşahede ediniz. Çünkü bu makamda olan zikir, müşahededir. **(Vezkürûhü kemâ hedâküm)** (Ayet 198) Sizi, meratibde zikrine hidayet eylediği gibi Allah Teâlâ'yı zikir edin. Zirâ Allah Teâlâ Hazretleri evvel-i emirde nefs ile olan lisan zikrine, sonra kendisinden ilâhi nimetlerin sadır olduğu ef'âlin zikri olan kalb zikrine, sonra ef'âl-i muayenesile sıfat tecelliyatı ilimlerinin mükâşefesi demek olan sırrını zikrine, sonra zat nûrunun mülâhazasıyla beraber sıfat tecellileri nûrlarının müşahedesi olan ruhun zikrine, sonra isneyniyyet, yani ikiliğin bekâsiyle beraber zat cemâlinin müşâhedisi olan hafanın zikrine, sonra bakiyyenin irtfai ile (kalkması ile) şuhûd-i zâtî olan zatın zikrine hidâyet eylemişdir. **(Ve in küntüm min kablihî leminneddâllîn)** (Ayet 198) Her ne kadar siz, marifetullah Arafat'ına ulaşmazdan ve orada durmazdan evvel bu zikirlerden gafil idiniz. Fakat, Allah, sizi hidâyet eyledi. Hidâyet eylediği gibi zikir ediniz. **(Sümme efîdû min haysü efâdannâsü)** (Ayet 199) Ondan sonra siz, her hangi bir şahıs gibi sair insanların yürdüğü ibadat ve taât-i zahire ve muamelet-i şeriyye yollarından dökülünüz, aşağıya ininiz. Cüneyd-i Bağdadî'ye «Nihayet nedir?» diye sorulduktа «Nihayet, bidayete rucûdur.» demiştir. **(Vestağfirullah innellaha ğafûrün rahîm)** (Ayet 199) Ve nefsin hal ile zuhur ve tuğyanından Allah'a istiğfar ediniz. Tahkik, Allah Teâlâ, mağfiret ve rahmet sahibidir. Hazreti Resuli Ekrem Sallâllahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz, «Tahkik benim kalbime hicâb olur ve ben, her günde yetmiş defa Allah'a istiğfar ederim» diye buyurmuşdur. Ve «Allah'ım, beni dinin üzre sabit kıl» duasıdan sual olununca: «Nasıl emin olurum. Kalb tıpkı ovanın

içinde bir tüy gibidir. Rüzgâlar, onu istediği gibi çevirir.» Ve mübarek ayaklarının şişdiği zaman, Ayişe-i Sıddika'nın «Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahını afv etmedi mi?» sözüne karşı «Ben, çok şükür edici kul olmayayım mı?» buyurmuşdur. Emirül Müminin Ali Aleyhisselâm da «Hidâyetten sonra dalâlete düşmekden Allah'a sığınırım» buyurmuşdur.

(Ayet 200) **(Feizâ kadaytüm menâsikeküm fezkürullahe kezikrikküm âbâeküm ev eşedde zikrâ)** Ef'âl ve adat-ı haccı ifâ edip hacdan fariğ olduktan sonra adet ehli gibi müfaharat (övünme) ve ensabın ve sâir ahvali dünyanın zikri ile iştigal (meşgul) edici olmayınız ki, bu, vakitlerinize keder, kalblerinize kasvet getirir. Belki safanız, bâki olmak ve insanlar sizinle hidâyet bulmak için sülûkden evvel ensab (soy-sap veya putlar belâlar, heykeller) ve sâir dünya ahvalini zikir eder olduğunuz gibi şimdide ihvan ile müzakere ve envâi zikirlerle müştegil olunuz. Yahûd mânâ: insanlar, adetten işbu ahvali zikir ettikleri gibi yahûd daha mübaleğalı, daha kuvvetli bir surette Allah'a zikir ediniz. **(Feminennâsi men yekûlü rabbenâ âtinâ fîddünya)** (Ayet 200) Ve insanlardan bazı kimseler vardır ki, ancak dünya metaını ister, ancak dünya zikriyle müştegil (meşgul uğraşır) olur. Ve Allah'a yalınız dünya için ibâdet eder. **(Ve mâlehu fîl'ahireti min halak)** (Ayet 200) Bu kimse nûra münafi olan zulmeti iktisab, eşref olan şeye himmeti olmamağla hasis ve adi şeye teveccühü, eşrefi kabuldan kendisini menettiğinden onun için ahirette nasib yoktur. **(Ve minhüm men yekuûlü rabbenâ âtina fîddünyâ haseneten ve fîl' âhireti haseneten ve kınâ azâbennâr)** (Ayet 201) Ve bazıları da dünya ve ahiret hayrını taleb eder. Ve zulmetle ihticâbdan, tabiat ateşleriyle yanmakdan, rahmet nûrlarından mahrum kalmakdan sakınır. **(Ülâike lehüm nasîbün mimmâ kesebû)** (Ayet 202) İşte bunlara kazandıklarından nasib vardır. Yâni muhasebe olundukdan ve bazı iyiliklerinin kötülüklerle düşmesinden ve kötülüğü mikdarında azablandıkdan veya afivden sonra ahiretin huzûzatı olan amal-i sâliha ve lezzât-ı bakiyyeden ve karar evi nûrlarından nasib ve hisselerini alıcı olurlar.

(Ayet 203) **(Vezkürullahe fî eyyâmin ma'dûdât)** Ve siz, hacdan feragattan sonra Allah'ı, meratib-i madudede zikir ediniz. Bu meratib, ruh, kalp ve nefs mertebeleridir ki, erişmiş, ricat eylediği vakit bu mertebelere ricat eder. Ve vasıla, yani ermişe bu üç mertebede Allah'la olması lâzımdır. İşte eyyam-ı madudede vasılın zikri budur. **(Femen te' accele fî yevmeyni felâ isme aleyh)** (Ayet 203) Her kim ki ruh kalb mertebelerinde huzuzuna acele eylerse ona günah yoktur. Zirâ ruh ile kalb ve bunların huzûzatı, mahcub etmez ve zarar ver-

mez. Taaccülün manâsı budur ki, hareket Allah ile olursa daha süratli olur. Ve bu harekette lebs ü vukuf, yani durma ve kalma olmaz. Bazı telvin sâhiblerine olduğu gibi kalb veya ruh zâhir olur, ve nûri hicâb olur. **(Ve men teehhare felâ isme aleyhi limenittekaâ)** (Ayet 203) Ve her kim, huzûzuna üçüncü olan nefis mertebesine teahhur (geriye kalırsa) eylerse, nefsin huzûzunda nefsiyle olmakdan sakınanlar için bu mertebede dahi günah yoktur. Çünkü, nefis, huzûzatını, arkadaşları olan ruh ile kalbden daha fazla kendisine lâzım kılar. Ve nefsin huzûzatı, ruh ve kalbin huzûzatından daha galiz ve nûrdan daha baiddir (uzak, ırakdır). Ve nefse zuhûr ve hareket lâzım geldiğinden çok çabuk zâhir olur. Hazzı da çok defa mahcûb kılar. Mahcûb kıldıkda hicâbı, kalın ve zulmanî olur. Bunun için nefis makamında ihtiyat vâcib ve diğerlerindekinden evlâ olur. Zirâ ruh ile kalb, her ne kadar zahir olsalarda hicâbları, rakik ve zevâli seridir. Yahûd işbu tahyir (istediğini seçmeyi teklif etme) her üç mertebede ittika edenler, sakınanlar içindir. **(Vettekullahe va'lemû enneküm ileyhi tuhşerûn)** (Ayet 203) Huzûzatta kalb, ruh, nefis ile olmayıp Allah ile olmak için her üç mertebede de enaniyyet ve enniyyetin, yani benliğin zuhûrundan sakınınız. Allah'dan korkunuz. Ve biliniz ki, siz, Allah'la haşr olunmuşsunuzdur. Bir isminden diğer bir ismine haşrolunursunuz. Hazreti İlâhiyyede hazırsınız. Binaenaleyh, büyük tehlikedesiniz. Sair insanlar, böyle değildir. Nitekim hadis-i şerifde «İhlâs sahibleri, büyük tehlikededir» buyurulmuş ve Cenab-ı Nebi Aleyhisselâm, hadis-i kudsîde Cenab-ı Hak'kın «Günahkârları, benim mağfiret sahibi olduğumla müjdele, sıddıkları da benim, gayret sahibi olduğumla korkut» buyurduğunu belirtmişdir.

(Ayet 204) **(Ve minennâsi men yu'cibüke kavlühü fîlhayâtiddünya ve yüşhidullahe alâ mâ fî kalbihî ve hüve leddül hısâm)** İnsanlardan bir takımları vardır ki, muhabbeti iddia eyler ve dünya hayatında onun sözü sana hayret verir. Hayat-ı dünyada buyurulması, çünkü onun sözü, âhiret hususunda değildir. Zirâ kalb ile değildir. Kendi nefis makamında zındık olduğundan o kimse hasimların, yani düşmanların en inadcısıdır. **(Ve izâ tevellâ se'a fîl'ardı liyüfside fîhâ ve yühlikel harse vennesl)** (Ayet 205) Ekseri muhabbet iddiasında olanlardan görüldüğü gibi bunlar da senin huzurundan ayrıldıkda, ibaha ve zındıklığından yeryüzünde ifsâd etmek ve hars ve nesli ihlâk etmek için say eyler, çalışır. **(Vallahu lâ yuhibbül fesad)** (Ayet 205) Allah Teâlâ Hazretleri ise fesâdı sevmez. Müfsid olduğu halde muhabbetullahi iddia eden bu kimseye ne keyfiyyetle muhabbetullah hasıl olur? Çünkü, muhib olan kimse, ancak mahbûbunun sevdiğini işler, sevmediğini işlemez. Halbuki, Allah Teâlâ, o müddeinin

işlediğini sevmiyor. Binaenaleyh, o kimse dâvasında sadık olamaz. «Allah'a isyan edip muhabbet gösterirsin; böylece sen pek büyük bir kabahat edersin; muhib olan mutlaka mahbubuna mütidir; muhabbetinde doğru olsan taat edersin» mealindeki beyit söylenmişdir. **(Ve izâ kıyle lehüttekıllâhe ehazethül' ızzetü bil'ismi)** (Ayet 206) Bu kimseye «Allah'dan kork» denildikde o vakit nefsi zuhûr ettiğinden ve yapdığı işi nasihat edenden daha çok bildiğini zuum eylediğinden inadından hamiyyet-i nefsaniyye ve cahiliyyesi, onu günaha haml eder. **(Fehasbühü cehennem)** (Ayet 206) İmdi onun kadri, kıymeti, gayesi, cehennemdir. Yâni mertebesinin bulunduğu, derin ve karanlık çukurdur. Cehennem, karanlık ve çok derin çukur demektir. **(Ve lebisel mihâd)** (Ayet 206) Cehennem, çok kötü bir döşekdir. **(Ve minennâsi men yeşrî nefsehübtiğâe merdâtillah)** İnsanlardan bazıları vardırki, Allah'ın rızasını taleb için Allah yolunda sülûkde nefsini bezl etmekle satar.

(Ayet 208) **(Yâ eyyühellezîne amenûdhulû fissilmi kâffeten)** Ey müminler! siz, kâffeten istislâmda, yâni yüzlerinizi, zâtlarınızı Allah'a teslim etmekde dahil olunuz. **(Ve lâ tettebi'û hutuvâtişşeytani innehü leküm adüvvün mübîn)** (Ayet 208) Ve şeytanın adımlarına tabi olmayınız. Tahkik o şeytan, size aşikâre kuvvetli bir düşmandır. Kuvayı bedeniyeden bir kısmının, diğerine düşmanlığı, ve Allah'ın emrine teslimde muvafakat etmemeleri, şeytana tabi olmalarının delilidir. Şeytanın hilkati narî olmağla sizin fıtrat nûrunuzdan kasır ve cibilleti, sizin cibilletinize muhalif olması cihetiyle, size karşı tabii olan düşmanlığından, sizin daima israfat-ı mezmumeyi irtikâbla, kahr-ı ilâhiye müstehik olmanızı ister. Ve sizin de nûranî olmıyarak kendi gibi narî olmanızı taleb eder. Binaenaleyh, hakikatta o, size dost sûretinde bir düşmandır. **(Fein zeleltüm min ba'di mâ câetkümülbeyyinâtü fa'lemû ennellahe azîzün hakîm)** (Ayet 209) Size ef'âl ve sıfât tecelliyyâtının delilleri zâhir oldukdan sonra eğer siz, emr-i ilâhiye teslim makamından sürçerseniz biliniz ki, Allah Teâlâ Hazretleri, gâlibdir. Sizi kahr eyler. Kahretmesi de, hikmet muktezâsı üzredir. Çünkü, müti olan kimsenin ibret alıp itaatini ziyadeleşdirmesi için hikmet-i ilâhiyye, muhalefet ve münazaa edenlerin kahrını iktizâ eyler. **(Hel yenzûrune illâ en ye'tiyehümullahu fi zulelin minelğamâmi velmelâiketü ve kudıyel'emrü ve ilallahi türce'ul'ümûr)** (Ayet 210) Bu kabil teslim olmıyan kimseler, ancak, sıfât tecelliyâtı cümlesinden hüviyyet sıfâtı gölgelerinde Allah'ın ve kuvayı semâviyye melekleri sûretlerinin tecelli etmesini beklerler. Halbuki levhde, bunların ihlâk olunması işi kaza olunmuşdur. Bütün işler, ancak Allah Teâlâ'ya rucû eder. Buna binaen, herkes, cezasıyla karşılanır. Yahud mânâ: herkes ve her şey fenâ ile Allah'a rucû eder.

(Ayet 213) **(Kânennâsü ümmeten vâhideten)** İnsanlar, fıtrat-ı ezeliyye ve Hak din üzre bir ümmet idiler! Cenab-ı Nebi Aleyhisselâm, «Her doğan, fıtrat üzre doğar» buyurmuşdur. Bu mesele hakikat üzre fıtratı ûla zamanıdır. Yahud Âdem Aleyhisselâm, yahud doğan çocuğun tufuliyyeti zamanıdır. Sonra arzularının ayrılığı, nefisleri sıfâtlarının gâlebesi, tabiatlarının değişikliği hasebiyle neş'ede ihtilâf ettiler. Çünkü, mekânların ve hevâların tebeddülü ile bedenleri merkezlerinin, bünyeleri esaslarının biribirine zıd olması, ihtilâf eylemelerini, keza her biri beden' ve madde ile mahcûb olduğundan tabiatlarındaki hususî zararı defi ve hususi menfeati celb ve cezib keyfiyyeti, keza neşv ü nema keyfiyyeti ve maslahatı için hikmet-i ilâhiyyede işbu ihtilâf ve teâdiyi iktizâ eylemişdir. **(Febe'asallahünnebiyyîne mübeşşirîne ve münzirîn)** (Ayet 213) Allah Teâlâ Hazretleri, insanları, ihtilâfdan ittifaka, kesretten vahdete, adâvetten muhabbete dâvet için müjdeleyici ve korkutucu oldukları halde Nebileri, peygamberleri, gönderdi. Bunun üzerine insanlar, hiziblere fırkalara ayrılarak bir birilerinden seçildiler. Tabiatlarında batıla muhabbet kökleşmiş olan, hevâ galebesiyle kalbleri paslanıp körleşmiş olan ve istidâdları zail olmuş bulunan süflî insanların hilâf ve inadları ziyadeleşdi. **(Ve enzele ma'ahümülkitâbe bilhakkı liyahküme beynennâsi fî mahtelefû fîh)** (Ayet 213) Ve Allah Teâlâ Hazretleri, insanların ihtilâf eyledikleri Hak'da aralarında hüküm eylemek için o, Nebilerle beraber Hak'kın zuhûruna sebeb olan kitabları da indirdi. **(Ve mahtelefe fîhi illezîne ûtûhü min ba'di mâ câethümül beyyinâtü bağyen beynehüm)** (Ayet 213) İhtilâf edenler, ancak nefislerinden naşi hasedlerinden ve galebe eden hevâlarıyla hicâblanmalarından (perdelenmelerinden) Nebiler gönderildikten ve kitablar, vifâkın (uygunluğun) ve Hak'kın zuhûruna sebeb olan kitablar indirildikten sonra ihtilâf (aykırılığa düştüler) ettiler. **(Fehedallahüllezîne âmenû limahtelefû fîhi minelhakkı bi'iznih)** (Ayet 213) Ama evvelki istidâdları ve aslî safaları üzre bâki kalmış olan ulvî insanları, Allah Teâlâ kendi izni ile ihtilâf eyledikleri Hak'ka hidâyet eyledi. Onlar, sıratı müstekime, doğru yola sülûk ettiler. Allah Teâlâ dilediği kimseyi doğru yola hidâyet eder.

(Ayet 214) **(Em hasibtüm en tedhulûlcennete ve lemnâ ye'tiküm meselüllezîne halev min kabliküm)** Sizden evvel geçenlerin hali size gelmedikçe tecelli-i cemâl cennetine girecğinizi zan der misiniz? **(Messethümülbe'sâü veddarrâü)** (Ayet 214) Onlara, terk ve tecrid, fakır ve iftikar (büyük, çok ihtiyacı olma) şiddeti, ibâdetle nefsi kırmak, mücahede ve riyâzât zararı meshetti, dokundu. **(Ve zülzilû)** (Ayet 214) Ve istidâdlarında bilkuvvve mevcûd olan kemâli izhâr

için şevk ve muhabbet devâîsiyle (içten gelen bir duyguyu teşvik edici haller) nefisleri karargâhlarından sarsıldılar. **(Hattâ yekuûlerresûlü vellezîne âmenû me'ahu metâ nasrullâh)** (Ayet 214) O derece sarsıldılar ki, Resul ve onunla beraber iman eden müminler, firakdan, çok cihâd ve uzun müddet hicâbdan çok sıkılarak zevk-i visal ve müşâhede-i cemâldan artık sabırları tükendi. Ve muhabbetlerinin şiddetinden mahbûbun endilerine tattırdığı firkat acılarıyla hicran ibtilâlarına kuvvetli sabırları ve iyi tahammülleri ile beraber nefisleri sıfâtlarını sökmek ve koparmak üzre tecelli etmesiyle Allah'ın yardımını istediler. Mücahedeleri son dereceye gelince ve takatları kalmayınca cevab verilerek **(Elâ inne nasrallâhi karîb)** (Ayet 214) «Ağâh olunuz ve biliniz ki, Allah'ın nusreti, yardımı, yakındır. Sizden perde kaldırıldı, cemâl eserleri zâhir oldu» denildiler.

(Ayet 216) **(Kütibe âleykümülkıtâlü ve hüve kürhün leküm)** Size nefs-i şeytanın muharebesi farz kılındı. Halbuki, bu kıtal ve muharebe, sizin için acı diken yemekden daha kerih ve şiddetlidir. **(Ve asâ en tekrehû şey'en ve hüve hayrün leküm)** (Ayet 216) Halbuki muhabbet ettiğiniz, inkizası pek çabuk olan acil lezzetler, sermedî (daimi sürekli) ve bâkî olan hayırlara nisbetle pek hakir kalırken nefsinizin hevâ ve arzusuyla mahcubiyyetiniz sebebiyle acil lezzetleri sevmekle kerahet ettiğiniz şeyin zımnında (üstü kapalı, örtülü, dolayısıyla anlatılan) olan çok hayırdan ve pek büyük ruhanî lezzetten mahcub olmanız dolayısıyla size hayırlı olan şeyi sevmezsiniz, **(Ve asâ en tühibbû şey'en ve hüve şerrün leküm)** (Ayet 216) ve size şer olan bir şeye muhabbet edersiniz, onun zımnında olan sermedî azaba kıyasla, fânî olan lezzeti pek hakir kalır. **(Vallahu ya'lemu ve entüm lâ ta'lemûn)** (Ayet 216) Allah Teâlâ Hazretleri, işlerdeki hayır ve şerri bilir. Size ise, acil (acale, çabuk) olan lezzetlerle daimî lezzetten ve zâhir ile batından hicâblanmış (perdelenmiş) olmanız dolayısıyla bu hakikati bilemezsiniz.

(Ayet 217) **(Yes'elûneke anişşehrilharâmi kıtâlin fîh)** Kendisinde sırrın hareketi haram olan batın cemiyyetinde, ve Hak'ka sülûk ve teveccüh vaktinde, nefis ve avenesinin şeytan ve askerlerinin cihâdından sonra sual ederler. **(Kul kıtâlün fîhi kebîr)** (Ayet 217) Deyiver ki, o vakitte cihâd, pek büyük meşakkatli işdir. **Ve saddün an sebîlillâhi ve küfrün bihî)** (Ayet 217) Ve yüzünüzü Allah yolundan, makam-ı sır ve mahall-i huzûrdan sarf etmekdir, çevirmektir. Ve hakdan hicâblanmaktır. **(Ve ihrâcü ehlihî minhü ekberu indallah)** (Ayet 217) Ve kalbin ehli olan ruhanî kuvvetleri karargâhları olan kalbden çıkarmak, Allah indinde pek büyüktür. **(Velfitnetü ekberü minelkatli)** (Ayet 217) Şirk ve küfür, fitne ve belâları ise, sizin riyâ-

zât kılıcı ile onları katletmenizden daha büyük ve şiddetlidir. **(Ve lâ yezâlûne yukaatilûneküm hattâ yerüddûküm an dîniküm inistetâ'û)** (Ayet 217) O, nefis ve şeytan kuvvetleri, sizi hevâ ve şeytan dinine dâvet ile eğer kadir olurlarsa sizi, dininizden çevirinceye kadar muharebeden sarf-ı nazar etmezler. **(Ve men yertedid minküm an dînihî)** (Ayet 217) Sizden herhangi biriniz, onlara tabi olmağla dininden dönerse **(Fe ülâike habitat a'mâlühüm fiddünya vel'âhire)** (Ayet 217) işte bunların istislâm (islâmı kabul etmeleri) ve inkiyâdları (baş eğmeleri) zamanında yapdıkları amelleri dünya ve âhirette habt olur, itibardan düşer. **(Ve ülâike ashâbünnâri hüm fîhâ hâlidûn)** (Ayet 217) Ve bunlar, hicab ve azab ateşinin müsahibidirler. O ateşde müebbed kalıcıdırlar. **(İnnelezîne âmenû vellezîne hâcerû)** (Ayet 218) Tahkik, yakinen imân eden kimseler, ve nefislerinden ve hevâlarının melûfatından (alışıklıklarından) hicret eden kimseler, **(Ve câhedû fî sebîlillâhi)** (Ayet 218) ve nefs-i emmare ve şeytan askerleriyle mücahede edenler, **(Ülâike yercûne rahmetallahi vallahü ğafûrürrahîm)** (Ayet 218) işte bunlar, Allah'ın rahmetini, müşahede nurlarını, sıfat tecellilerini ümid ederler. Allah Teâlâ, rahmet ve mağfiret sahibidir.

(Ayet 219) **(Yes'elûneke anilhamri velmeysir)** Habibim, sana nefis hevâsı ve dünya muhabbeti şarabından ve hazzını almak için nefsin hileleri kumarından sorarlar. **(Kul fihimâ ismün kebîrün ve menâfi'u linnâsi)** «İşbu şarab ile kumarda perde ve uzaklık, ve nefsânî lezzetleri tahsil ve maaş hususunda keder ve gamlardan ve müşevveş heyetlerden kurtulmağla, insanlara menfaat ve ferah da vardır» deyiver.

(Ayet 243) **(Elemtere ilellezîne harecû min diyârihim ve hüm ülûfün hazerelmevt)** Hayat-ı hakikîyyeden kesilip tabiat çukuruna düşmekden ve cehaletle ölmekden korkdukları için hevâ daiyeleriyle meylettikleri dünya meratib ve makamatından, nefislerinin melûf (alışılmış) olduğu vatan ve karargâhlarından çıkmış olan kimseleri görmüyor musun ki, bunlar, gök kavimlerdir. **(Fekale lehümullahu mûtû)** (Ayet 243) Allah Teâlâ Hazretleri, onlara, ölünüz, deyüp mevt-i iradî ile emir etti. Yahud mânâ: Allah Teâlâ, tecelli-yi zâtî ile onları, zâtlarından öldürdü, tâki vahdette fâni oldular. **(Sümme ahyahüm)** (Ayet 243) Sonra onları, hakiki ilmi hayatla ihya eyledi. Yahûd fenâdan sonra bekâ suretiyle onları, bağışlanmış hakkanî vücûdla ihyâ eyledi. Burada ihyâ ile Üzeyir Aleyhisselâm kıssasında olan mânâ mûrâd olunmakda baid (uzak) değildir. Yani o, kimseler, tabii ölümden kaçmak üzre vatanlarından çıkdılar. Çıkınca Allah Teâlâ, onları öldürdü. Sonra kemâllerini tahsil için yine kendi

cinslerinden bir takım bedenlere ruhlarının taâlluk etmesiyle ihyâ eyledi. **(Ve katilû fî sebîlillahi)** (Ayet 244) Allah yolunda nefis ile şeytana muharebe edin. Yahud mânâ: düşmanların muharebesinde ölümden korkmayın. Zira ölümden kaçmak, o kavme faide vermediği gibi size de faide vermez. Allah Teâlâ, onları ihya eylediği gibi sizi de ihya eder.

(Ayet 245) **(Men zellezî yukrıdullahe karden hasenen feyudâ'ifehû lehû ed'âfen kesîre)** Hangi bir kimsedir ki, güzel bir karz (ödünç verme, borç) ile ikraz eder, ödünç verir de, Allah da ona verdiğininin kat kat çok mislini verir. Karz-ı hasen (faizsiz borç verme) nefsini cihada feda yahud malını infak ile dağıtmaktır. **(Vallahu yakbidu ve yebsutu)** (Ayet 245) Allah Teâlâ Hazretleri, kabz u bast eder. Kabız ve bastta (açmak, kapamak) sizin muameleniz ile beraberdir. Siz, kendi sıfatlarınızla Hak'kın sıfatlarını istinzal (indirirsiniz) edersiniz. Yani Hak'kın sıfatlarının, size nüzûlünü ve sizde zuhûrunu taleb edersiniz. Siz, elinizde mevcûd olan şeye kıskançlık ederseniz, Allah da size darlık ve azlık verir. Ve eğer siz, cömerd olursanız cömerdliğiniz kadar size bolluk ve çokluk verir. Hadis-i şerifde «Yardım, yük mikdarında nazil olur, iner» buyurulmuşdur.

(Ayet 247) **(Ve kale lehüm nebiyyühüm innellahe kad be'ase leküm tâlûte melikâ)** Nebileri, o kavme «Tahkik, Allah Teâlâ, Talût'u size melik olarak gönderdi» dedi. Talût, fakir bir kimse idi, malı ve nesebi yok yok idi. Avam nazarında mülk ve riyaset ise, ancak mal ve nesebden ibaret bulunan harici saâdete menut (bağlı) olduğundan kavmi, Talût'u kabul etmediler. **(Kale innellahestafâhu aleyküm ve zâdehu bestaten fil'ilmi velcism)** (Ayet 247) Nebileri, istihkakın, ancak biri ruhanî ve diğeri bedenî olan iki uhrevî saâdetle olacağına tenbih ederek «Allah Teâlâ, ona bünyenin şiddeti ve kuvânın ziyadesi olan bedeni saâdeti ve ilimden ibaret olan ruhanî saâdeti vermekle onu size tercih etti» dedi. **(Vallahu yü'tî mülkehu men yeşâ'ü vallahu vâsi'un alîm)** (Ayet 247) Allah Teâlâ mülke müstehik olanı bildiğinden, mülkünü dilediği kimseye verir, Allah Teâlâ, vasidir, atâsı çoktur, mülkü verdiği gibi malı da verir, istihkakı olan kimseyi bilir, ve kuvvet bulması için ne mikdar mala muhtac olduğunu da bilir ve verir. Sonra beyan ediyor ki, mülke istihkakın, başkaca bir alâmeti vardır. O da halkın, o mülkü izân ve kabul etmesi kalblerinde Melik'in heybet ve vekârı olması ve kalblerinin Melik'e sakin olması ve ona muhabbet ile taat üzre olan emrini kabülleridir ki: Fars kudeması, buna (hora) diye tesmiye ederler. Sonradan buna (fer) dediler. Meselâ Feridun'da mülkün feri var idi; Keykûs'dan mülkün feri gitti, fer sâhibi olanı aradılar; Melik Keyhusrev'i, fer

sâhibi buldular» denir. **(Ve kale lehüm nebiyyühüm inne âyete mülkihî en ye'tiyekümüttâbûtü)** (Ayet 248) Nebileri, o kavme dedi ki «O melikin mülkünün alameti, size tâbûtun İsrail oğulları için Hz. Mûsa'ya gelen mukaddes emirlerin içine konulduğu mukaddes sandık gelmesidir.» İşte bu ferre Kur'ân'da tâbût denilmesinin vechi şüdur ki, tâbût, tevb maddesinden, fâlût vezninde, kendisine rucû olunan şey demektir. Yâni Nebi Aleyhisselâm'ın «Ben, bir aylık yoldan benden korkulmakla yardım olundum» buyurduğu gibi Allah Teâlâ, iş bu izânı, sizin kalblerinize ilka etmekle onun cihetinden size mülkünün sübutunda (gerçekleşmesinde) rucû olunacak izân (anlayış, edeb, itaat), taât, muhabbet, inkiyad gelir ki, **(Fîhi sekînetün min rabbiküm)** (Ayet 248) o Melikde Rab'bınızdan kalblerinizin kendisine sakin olacağı şey, bir hassa vardır. **(Ve bakiyyetün mimmâ tereke âlü mûsâ ve âlü hârûne)** (Ayet 248) Ve o Melikde âl-i Musâ ve Harûn'un, evlâdlarında terk eylediği fer tesmiye olunan mânâdan vardır. Bu fer de melekûtî bir nûrdur ki, nefis, o nur ile semâvî melekûta ittisali sebebiyle ziyalanır. Nefsin bu nuru kudret âleminden istifâdesi, mülkü tedbir eden siyaset ilminin ve onu tezyin eyliyen hikmetin husulunü müstelzimdir (lâzım kılar). **(Tahmilühül melâike)** (Ayet 248) Bu nur, size semâvî meleklerin tavassutu ile nâzil olur. Bu mahalde tıpkı Feridun zamanında dürfüşi gâviyani tesmiye olunan bayrak gibi tâbut da başı, adam ve kedi başı, kuyruğu kedi kuyruğu şeklinde bir sûret olduğu rivayet olunduğuna göre tâbûtun kendisinde askerin nusreti babından bir tılsımın ve sair melike aid tılsımların bulunduğu bir sandık olması da mümkün olur.

(Ayet 249) **(Felemmâ fesale tâlûtü bilcünûdi kaâle innellahe mübtelîküm bineher)** Tâlût, askerler ile hareket eylediği vakit dedi ki, tahkik Allah Teâlâ, sizi bir su ile ibtilâ ve imtihan edecektir. Bu sudan murad tabiat-ı cismâniyyedir. **(Femen şeribe minhü feleyse minnî)** (Ayet 249) Her kim, o sudan ifrat derecede kanınca içerse, o kimse benden değildir. Çünkü, tabiat ehli ve arzularının kulu olanlar, mahlukatın en aciz ve zelilidir. Bunların hamiyyet ve şiddeti yoktur. Din düşmanı Câlût'u ile nefs-i emmare Câlût'unun muharebesine onların kuvvetleri yoktur. **(Ve men lem yet'amhü feinnehü minnî illâ meniğterefe ğurfeten biyedihî)** (Ayet 249) Ve her kim, bu sudan datmazsa, o bendendir. Ancak haris ve düşkün olmayarak zaruret ve ihtiyac mikdariyle kanaat edenler müstesnadır, onlara zarar yoktur. **(Feşeribû minhü illâ kalîlen minhüm)** (Ayet 249) Askerler, tabiat-ı cismaniyye nehrinden içdiler. Yalnız içlerinden az kimseler, içmedi ki, tabiatin pisliklerinden münezzeh, perdelerinden mücerred olanlar, sâirlerine nisbetle pek az kimselerdir. Kur'ân'-

da **(Ve kalîlün mâhüm)** (Sâd Suresi, Ayet 24) **(Ve kalîlün min ibâdiyeşşekûr)** (Sebe, Suresi, Ayet 13) buyurulmuşdur. İşbu az kimseler Tâlût ile beraber imân eden yakin ehli kimselerdir ki, bunlar, yakinleri nuru ile galebenin, çokluk ile olmayıp Allah'ın nusret ve yardımı ile olacağını bildiklerinden yakinleri kuvveti ile muayene ettikleri şey üzre sabr edüp muzaffer oldular. Beyit: Bir şeyi sabrederek talib olanlar ciddi, sabr ile maksadına fevzü zafer bulmuşdur.

(Ayet 255) **(Allahü lâ ilâhe illâ hu)** Allah, vücûdda ondan başka mabûd yoktur. Ondan başka her neye ibâdet olunsa ibadet, başkasına vaki olmaz. Bilinsin bilinmesin hep O'na olur. Çünkü, O'ndan başka mabûd ve mevcûd yoktur. **(Elhay)** (Ayet 255) Allah, hay yani diridir. Hayatı, zâtının aynı ve her hay olan şey ancak O'nun hayatıyla hay olur. **(Elkayyum)** (Ayet 255) Allah, nefsiyle kaim olan, duran kayyumdur. Ve her kaim olan şey, onunla kaimdir. Allah'ın kıyamı olmasa bir şey vücudda kaim olmaz. **(Lâ te'huzühü sinetün)** (Ayet 255) Sâir diri ve hayatta olanlara kasd etmeksizin arız olduğu gibi Allah'a gaflet ve mızganma arız olmaz. Çünkü: gaflet ve mızganma ancak hayati arizi olanlara uyanıklığın sarf eylediği kuvvetin yerine bedel olmak ve rahatı taleb etmek halet-i zatiyyesile ve tabiatın galebesile hasıl olan bir halettir. Amma hayatı, zâtının aynı olan bir zâta bu mümkün olamaz. Hayatının, arizî olmadığını da **(Ve lâ nevm)** (Ayet 255) sözile beyan buyuruyor. Yani Zât-ı Hak'ka uykuda arız olmaz. Zirâ uyku, ölümün kardaşıdır, denildiği gibi ölüme en ziyade benziyen bir şey olduğundan hayatın zâtî olmasına mugayirdir. İmdi, uyku, hayatı zâtının aynı olmasına münafi olduğundan dolayı zâtından uykusu olmıyan zatın gafleti de yoktur. Çünkü, gaflet, uykunun asar ve mukaddimatındandir. Binaenaleyh **(Lâ te'huzühü sinetün ve lâ nevm)** (Ayet 255) sözü, Hak'kın kayyumiyyetini beyandır. **(Lehu mâ fîs semâvâti ve mâ fil'ard)** (Ayet 255) Göklerde ve yerde olan şeylerin kâffesi O'nundur. Nasiyeleri yâni alın üstündeki saçları, Allah'ın kudret elindedir. Onlara dilediğini yapar. **(Menzellezî yeşfe'û indehû illâ bi'iznih)** (Ayet 255) Onun indinde her kim şefaat eylerse ancak onun izni ile şefaat edebilir. Zira kâffesi onundur, onunladır. Tekellüm eden onunla, onun kelâmı ile tekellüm eder. Binaenaleyh: onun izni ve iradesi olmaksızın kim tekellüm edebilir. **(Ya'lemü mâ beyne eydîhim ve mâ halfehüm)** (Ayet 255) İnsanların, evvelki ve sonraki hal ve vaziyyetlerini bilir. Yani ilmi, zamanların, şahısların, hallerin hepsine şamildir. Şefaata müstehik olanı ve olmayanı da bilir. **(Ve lâ yuhîtûne bişey'in min ilmihî illâ bimâ şâe)** (Ayet 255) Mahlûkat, onun ilmin-

den bir şeyi ihata edemezler. Ancak, meşiyyet-i ilâhiyyenin, dileğinin onlara bildirilmesini iktiza eylediğini bilirler. O halde her ilim sâhibinin ilmi, melâikenin **(Lâ ilme lenâ illâ mâ allamtenâ)** (Bakara Suresi, Ayet 32) «Senin, bize öğrettiğinden başka bizim bilgimiz yoktur» dedikleri gibi, o mazharda zahir olan Hak'kın ilminden bir şeydir. **(Vesi'a kürsiyyühüssemâvâti vel'arda)** Ayet 255) İlmi, semavata ve arza vasidir. Çünkü, kürsi, ilmin mekânı olan kalbdir. Bayezid Bestami merhum «Alem ve alemde olan mevcûdat, bir milyon kerre fazla olarak arifin kalbinin köşelerinden bir köşede vaki olsa, kalbinin gayet genişliğinden arif o alemin mevcudiyyetini his etmez» demişdir. Kürsi, lûgatta oturan kimsenin oturduğu mahalden fazla artmayan küçük bir arşdır, kerevettir. Kalb, azamet ve vüs'ati sebebinden tasviren ve tahyilen kürsiye teşbih olunmuşdur. Amma arş-ı mecid-i ekber, ruh-i evveldir. Afak ve şehadet aleminde ruh-i evvel ile kalbin suret ve misalleri, yedi kat gökleri ve göklerde olan şeyleri muhit olan dokuzuncu en büyük felek ile felek-i samin denilen sekizinci felektir. **(Ve lâ yeûdühü hıfzuhümâ)** (Ayet 255) Göklerin ve yerin muhafazası, Allah Teâlâ'ya ağırlık vermez. Çünkü, gökler ve yer, onsuz, mevcud olamaz ki, hamli ağır olabilsin. Belki manevî âlemin bütünü onun batını ve surî alemin bütünü onun zâhiridir. Buna binaen göklerin ve yerin vücûdu yoktur. Ancak onunla mevcuddur gayri değildir. **(Ve hüvel'aliyyü)** (Ayet 255) O, celil ve âlî olan zat, ulüv sâhibidir. Şânı âlidir ki, hiç bir şey, O'na âli olamaz. O, her şeye âli olur. Fenâ ile her şeyi kahr eder. **(Elazim)** (Ayet 255) O âli ve celil olan zât, azamet sâhibidir ki, azametinin künhü tasavvur olunamaz. Her tasavvur olunan azamet, onun azametinin sızıntısıdır. Her azim, onun azametinden bir hisse ile azimdir. İmdi, mutlaka azamet, onundur, başkasının değildir. Belki, bütün azamet onundur, başkasının azamette aslâ nasibi yoktur. Bu âyet medlûlünün (delâlet olunan şeyin, gösterilen şeyin) azameti dolayısile Kur'ân'da en büyük bir ayettir.

(Ayet 256) **(Lâ ikrâhe fîddîni)** O inde ikrah yoktur. Din hakikatta fıtrat-ı insaniyyeye lâzım gelen kalbî nurdan müstefad (istifada edilmiş) olan bir hidâyettir **(Fe'ekim vecheke liddîni hanîfâ fıtretallahilletî fatarennâse aleyhâ)** (Rum Suresi, Ayet 30) buyurduğu vechile bu nûr, yakinî imânı müstelzim olur. Dinin zâhiri demek olan islâm buna mübtenidir (dayanır, istihad eder). Bu, öyle bir şeydir ki, ikrahın (zorla iş yaptırmanın) bunda asla medhali yoktur. Dinin, batın ve hakikati imân, zâhiri islâm olduğuna bundan sonraki âyet delildir ki, o da **(Kad tebeyyenerrüşdü minelğayyi)** (Ayet 256) yani rüşd ve hidâyet, dalâletten «Sabah, iki göz sahibine ziya

verdi» denildiği gibi akıl ve basiret sâhibi olanlara, vazıh ve aşikâr delillerle temeyyüz ve tebeyyün (vuzuh ile anlaşılmıştır) etmişdir. **(Femen yekfür bittâğûti)** (Ayet 256) İmdi, her kim, Allah'dan başkasını küfür edüp, örtüp, masivanın (Hak'tan gayri olan şeyleri) vücûdunu ve tesirini nefi (kaldırırsa) ederse **(Ve yü'min billâhi)** (Ayet 256) ve şuhûdi, hakikî bir imânla Allah'a imân ederse **(Fekadistemseke bil'urvetil vüskâ lenfisâme lehâ)** (Ayet 256) tahkik, o kimse, kopması ihtimali olmıyan sağlam bir kulba yapışmışdır. Yâni öyle bir vadeti (zata verilen söz) zatiyyeye temessük (tutunmuştur ki, sarılmıştır ki) eylemişdir ki, onun vusuku (sözleşmesi, anlaşması) ve muhkemliği kendi nefsiyledir. Binaenaleyh, ondan sağlam birşey yoktur. Zirâ bütün mevsûk (sağlam, inanılır) olanlar, onunla mevsûk, belki bütün vücûdat, onunla mevcûddur, ve nefsinde madûmdur (yok olan birşey). Kendi nefsinde madûm, yok olan bir şeyin varlığı itibar olundukda, o şey için nefsinde infisam (üzülme, kırılma, kesilme) vardır. Zira mümkünün sağlamlığı ve varlığı vâcib iledir. Vâcibden kat-ı nazar olundukda, o mümkünün varlığı münkati (biter, tükenir, kesilir) olur. Ve nefsinde bir şey olamaz. Halbuki varlık, zâtının aynı olan bir şeyin, varlıkdan infisamı (kesilmesi kopması) ayrılması mümkün değildir. Çünkü, onda cüzlere ayrılmak, ikilik yoktur. İnfisam tabirinde bir lâtife, yani güzellik vardır ki, infisam, bir şeyin ayrılmayarak kırılması, kopması demektir. İmdi mümkinattan hiç bir şey, Allah'ın Zâtından ayrı ve haric olamaz. Mümkinat, Allah'ın ef'âli veya sıfatıdır. Binaenaleyh, Zâtından asla ayrılamaz. Belki akıl, o mümkünü yalnız olarak itibar eylediği vakit, mümkün derhal infisam etmiş kopmuş, varlıkdan kesilmiş olur. Ve varlığı Allah'ın varlığına taalluk etmiş olur. **(Vallahu semî'un alîm)** (Ayet 256) Allah Teâlâ, din sâhibinin sözünü işidici, niyyet imânını bilicidir. **(Allahu veliyyüllezîne âmenû)** (Ayet 257) Allah Teâlâ, imân edenlerin, işlerinin ve muhabbetlerinin sâhibidir. Onları nefis sıfâtları karanlıklarından, hayal ve vehim şübhelerinden yâkîn ve hidâyet nûruna ve ruh alemi fezasına çıkarır. **(Vellezîne keferû evliyâühümüt tâğûtü)** (Ayet 257) Küfür edenlerin sâhib ve mütevellileri, tapdıkları masiva, Allah'dan başka şeylerdir ki, **(Yuhricûnehüm minen nûri ilezzulumât)** (Ayet 257) Onları, fıtrî hidâyet ve istidâdları nûrundan şek ve şübhe ve nefis sıfâtları karanlıklarına ihrac ederler.

(Ayet 259) **(Evkellezî merre alâ karyetin ve hiye hâviyetün alâ urûşiha)** Bilir misin, o zatın kıssasını ki, ahalisi kalmamış, evleri çökmüş, duvarları yıkılmış, harab bir köye uğrayınca kendisi henüz **(muhyi)**, diriltici, isminin tecellisi nurunun kabulüne müsteid değil,

yakın makamına ermemiş sülûk ehli bir talib olduğundan bu köy halkının ihyasından taaccüb eyledi. Meşhur olan bu zat, Üzeyir Aleyhisselâm'dır. **(Kale ennâ yuhyî hâzihillâhu ba'de mevtihâ)** (Ayet 259) «Acaba Allah Teâlâ, bunları ölümlerinden sonra ne keyfiyyetle ihya ediyor?» dedi. **(Fe'emâtehullahü miete âmin)** (Ayet 259) Allah Teâlâ, onu yüz sene cehil ölümüyle öldürdü, cehil ölümü üzre ibka eyledi. O zamandaki sene, kamerin devri üzerine olmak mümkün olur ki, öldürme müddeti, yüz ay yani sekiz sene dört ay olur. Yâhûd senenin itibarı fasıllar üzerine mebni olabilir ki, o vakit öldürme müddeti, yirmi beş sene olur. Yâhûd, o zamandaki ömürlerin uzun olması üzre hakikaten yüz sene murad olunur. **(Sümme be'aseh)** (Ayet 259) Sonra onu hakiki hayat ile ihya eyledi. **(Kale kem lebiste)** (Ayet 259) İhya edince «Ne kadar durdun?» dedi. Yâni ondan ölüm üzre durumun müddetini anlamasını istedi. **(Kale lebistü yevmen ev ba'da yevm)** (Ayet 259) O da «Ben bir gün veya bir günden az durdum» dedi. Zamandan ve zamanın geçmesinden gafil olan, uyku uyuyan kimse gibi zamanın, müddetin geçmesine şuuru olmakla ebedî hayata nisbetle geçmiş olan cehalet ölümünde bir gün veya daha az bir müddet durduğunu zan eyledi. Sonra tefekkür edince gaflet ölümünün, ve cehil müddetinin, yüz sene olduğu kendisine bildirildi. Yahûd mânâ: zikir olunan müddetlerden birisinde Allah Teâlâ Hazretleri, onu iradî ölümle öldürdü. Bu takdir üzre riyâzâtı ve sülûku müddeti ve Allah yolunda mücahedesi zamanı olur. Yahûd mânâ: tabiî ölümle öldürdü. Ruhu, kemâl kazanması için ya derhal veya bir zaman sonra yine kendi cinsinden bir bedene taâlluk ile o müddet zarfında haline muttali olmadığı halde zikir olunan üç müddetten birisi, kendisine mürûr eyledi. O müddet zarfında mebde ve meâdına şuuru olmadığından meyyit, yani ölü idi. Sonra hakikî hayat ile hayatlanınca ilim nûru ile haline muttali oldu. Ve mebde ve meadını bildi. «Birgün veya yarım gün durdum» sözü, keza **(Keen lem yelbesû illâ sâ'aten minennehâri)** (Yunus Suresi, Ayet 45) **(Lem yelbesû illâ aşiyyeten ev duhâhâ)** (Nâziat Suresi, Ayet 45) ayetleri, bunlarınkâffesi, mürûr-ı zamandan gaflet ettiklerinden ileri gelmişdir. Meselâ kardaşından veya bir dostundan ayrılan kimse, uzun müddet ayrılıkdan sonra kavuşduğu vakit, o ayrılık olmamış gibi gelir. Çünkü, kavuşmazdan evvel o zaman her nekadar kasvetengiz idiyse de geçdikden sonra his olunamaz. **(Fenzur ilâ ta'âmike ve şarâbike lem yetesenneh)** (Ayet 259) Taamına ve şarabına bak. Henüz tegayyür etmemişdir. Taamı, incir ve üzüm, şarabı, süt ve şarab olduğu rivayet olunuyor. İncir, müdrekât-ı külliyyeye işarettir ki müdrekât-ı külliyyede olan cüziyyat, incirdeki

danecikler gibidir. Ve kâffesi lübdür. Üzüm, idrakde levahiki maddiyyenin bekâsı sebebiyle cüziyyata işarettir, süt, şerâyi gibi nâfi ilimlere işarettir. Şarab, aşk, irade, ulum, maârif ve hakayıka işarettir ki, bunlar, fıtrat hasebiyle ezelde size tevdi kılındığı halden tagayyür etmemişdir. Çünkü, ilimler her nefisde istidâdı mikdarında mahzundur (hazinede saklanan şey), hazinelenmişdir. Nebi Aleyhisselâm «İnsanlar, altun ve gümüş madenleri gibi madenlerdir. Bu madenler her ne kadar mevad ile örtülmüş, berzah ve zulmetlerde takallüb ile bir müddet gizlenmişlerse de yine batıl olmaz, halinden değişmez. Kalbin safasıyla perdeleri kaldırıldıkda madeni, olduğu gibi zâhir olur» buyurmuşdur. Bunun için yine Nebi Aleyhisselâm «Hikmet, müminin gaib olmuş malıdır» buyurmuşdur. **(Venzur ilâ hımârike)** (Ayet 259) Birinci ve kinci vecih üzre mânâ: bedeninin haline nazar eyle, bak; üçüncü vecih üzre mânâ: hımarına, kemiklerinin ne suretle çürümüş olduğuna nazar eyle. **(Ve linec'aleke âyeten linnâsi)** (Ayet 259) Ve diriltmek meselesi üzerine seni insanlara delil kılmak için seni dirilttik, **(Venzur ilel'izâmi keyfe nünşizühâ sümme neksûhâ lâhma)** (Ayet 259) ve şu kemiklere, onları ne sûretle kaldırdığımıza sonra nasıl kemiklere et giydirdiğimize bak. Mânâ, iki vecih üzre zâhirdir. Çünkü, bas olunan, diriltilen kimse, halini ve bedenden tecerrüdünü bildiğinden, kemiklerinin ref'i ve cem'i ve et giydirilmesi ile bedeninin terkibini bilir. **(Felemmâ tebeyyene lehü kale a'lemü ennellahe alâ külli şey'in kadîr)** (Ayet 259) İşbu bas ü nüşur, yani diritme, o zata zahir oldukta «Allah Teâlâ'nın her bir şey üzre kudret sahibi olduğunu bilirim» dedi.

(Ayet 260) **(Ve iz kale ibrâhîmü rabbi erinî keyfe tuhyil mevtâ)** İbrahim Aleyhisselâm'ın «Ey Rab'bim bana ölüleri ne suretle diriltiğini göster» dediğini de hatırla. Yâni beni ilm-i yâkin makamından iyan makamına erişdir. **(Kale evelem tümin)** (Ayet 260) Rabbi, İbrahim Aleyhisselâm'a «Sen, imân etmedin mi? Bunu yakinen bilmiyor musun?» dedi ki, takrirî istifham hemzesiyle imânını takrir etmek suretiyle İbrahim'in ilmî yakîn mertebesinde olduğuna işaret olunmuşdur. **(Kale belâ ve lâkin liyetmeinne kalbî)** (Ayet 260) İbrahim «Evet, iman ettim, yakinen biliyorum. Lâkin kalbimin sakin, muayene ile tüma'nînet (gönlü rahat olma, emin olma) ve sükûnun hasıl olmasını istiyorum» dedi. Çünkü ilmî yakin, tuma'nînet (itminan, emin olma) ve tam sükûnu icâb etmez. Onu ancak aynî yakin icab eder. **(Kale fehuz erbe'aten minettayri)** (Ayet 269) Rabbi, İbrahim'e «Sen, kuşlardan dört tanesini al», yâni İbrahim'i iyan makamından ve hakikî hayatın şuhûdundan meneden kuvvetleri al, dedi. **(Fesurhünne ileyke)** (Ayet 260) «O kuşları kendine zam et», yâni

bu kuvvetleri, lezzetlerini istemeğe, aramağa çıkmakdan men eyle. Onları kendine meylettir. Rivayet olunduğuna göre bu kuşlar, tavus, horoz, karga, güvercin ve bir rivayette kaz idi ki, tavus ucub yani kendini beğenmek horoz şehvet, karga hırs, güvercin dünyaya muhabbettir. Halbuki güvercin yerinde kazın olması daha zâhirdir. O, vakit maksad (şereh) denilen ziyade hırsdır. İbrahim'in, bu kuşları kesip tüylerini yolması ve etlerini kanlarını karıştırıp dağıtması, yalınız başlarını yanında saklaması emrolunduğu rivayet olunuyor ki, Murûd, bu kuvvetleri, işlerinden men edip riyazatla tabiat ve adetlerini kökünden kazıyarak heyetlerini nefsinden izale ile yalınız asıllarını ibka etmektir. **(Sümmec'al alâ külli cebelin minhünne cüz'en)** (Ayet 260) Sonra her dağ üzre yani senin hazretinde olan ve bedeninin erkanı bulunan anasırı erbea dağlarından her dağ üzre bir parça kıl. Bu kuvvetleri kökünden sök ve öldür. Hattâ sendeki anasırın tabaiinde mevcûd olan mevaddından, vücûdunda merküz olan usulünden başka birşey kalmasın. Dağların, yedi olması, bedenin cüzleri olan yedi azaya işarettir. **(Sümmed' uhünne)** (Ayet 260) Sonra o kuşları çağır. Yani sen, bu kuvvetlerin hayatiyle diri iken bunlar, sana muti değil, müstevlidir (seni işgal eden) vahşidir, emrini kabuldan imtina ederler. Fakat sen, bunları öldürürsen mahv u fenadan sonra bağışlanma olan hakikî hayat ile diri olursun. Onlar da kendi hayatı ile, nefsin hayatı ile değil, senin hayatınla diri olarak sana muti ve emrine münkad (boyun eğerler) olurlar. **(Yetîneke say'â)** (Ayet 260) O vakit onları davet ettiğinde sana koşarak gelirler. **(Va'lem ennallahe azîzün hakîm)** (Ayet 260) Ve bilmiş ol ki, tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri nefislerin kahrına gâlibdir. Kahrı da hikmetiyledir. Bu âyetin, vuhuş ve tuyurun yani hayvanat ve kuşların haşrına hamli de caiz olur. Bu takdir üzre parçalarının dağlar üzre konması, cismin, o kuşlarla gıdalandırılması demektir. Kuşların, koşarak gelmesi, eczası dağıldıkdan sonra insana teveccüh etmeleri demektir.

(Ayet 261) **(Meselüllezîne yünfikûne emvâlehüm fî sebîlillâhi kemeseli habbetin enbetet seb'a senâbile fî külli sünbületin mietü habbeh)** Allah yolunda mallarını infak edenlerin, fukaraya verenlerin misali, her filizde yüz tane bulunan yedi filiz bitiren tane gibidir. Hak Teâlâ Hazretleri, üç kısım infak zikrederek ceza ve mükâfat hususunda aralarındaki fark, yolunda infakdır. Ve tefadülu (iyilik, bağışlama, fazilet ve üstünlük) beyan ediyor ki, bu kısımların, birincisi, Allah yolunda infakfır. O da alemi mülkde ef'âl tecellisinden olur. Sahibi o malı Allah'ın onu sevablandırması için verir. Allah da onun verdiğinin yedi yüz misliyle ona sevab verir. **(Vallahu**

yudâ'ifü limen yeşâ'ü) (Ayet 261) Allah Teâlâ dilediğine sevabı kat kat eder. Sonra Allah'ın dileği hasebile nihayeti olmıyan derecede ziyade eder. Çünkü Allah'ın eli, onun elinden nihayetsiz surette geniş ve uzundur. **(Vallahu vâsi'un alîm)** (Ayet 261) Allah Teâlâ yasidir, atâsı çoktur. Onun atâsı, bizim atâmızla ölçülemez. Vericilerin niyyetlerini ve bu vermek Allah'ın fazlından olduğunu itikadlarını bilicidir. Binaenaleyh, ona göre sevablandırır. İnfakın, ikinci kısmı, yakında beyan olunacağına göre sıfat müşahedesi makamından olan infakdır ki, birincisi Allah'ın atâsını istemek için olduğu gibi bu da Allah'ın rızasını istemek yüzünden olan infakdır. Üçüncü kısımı, zat şuhûdu makamından olan Allah ile infakdır. **(Sümme lâ yütbiûne mâ enfekû mennen ve lâ ezen)** (Ayet 262) Mallarını Allah yolunda infak ettikden sonra infak ettikleri şeyi minnet ve eziyetle, başına kakmakla takib etmiyenlerin, Rab'ları indinde ecirleri vardır. Ve onlara korku yoktur, onlar, mahzunda olmazlar. Bu ayette minnet ve eziyetin, infakı ibtal eylediğine tenbih vardır. Çünkü, infak, ancak üç vecihden mahmud ve makbul olur ki, biri Allah'a nisbet ile olup, o da emre muvafık bulunmasıdır. Biri de infak eden kişiye nisbetle olup kıskançlık rezâletini izâle edici olmasıdır. Üçüncüsü de müstahikka (hak liyakati olan, lâyık olan) nisbetle nafi olmasıdır. İmdi, sahibinin minnet eylediği yani «Ben, sana şunu verdim» diye başına kakdığı vakit emr-i ilâhiye muhalefet eder. Ve nefsi ile zâhir ve nimeti Allah'dan değil, kendinden görerek kendi işi ile perdelenmiş olur. Bunların ise hepsi, kıskançlıkdan daha fenadır. Hepsinden sarf-ı nazar yalınız nefsinde fazilet görmesi, infakını ibtal için kâfidir. Müstahikka nisbetle olan ciheti de eza, müstahik üzre tereffu (yük etme) ve onun üzerinde bir hak isbat etmek demek olduğundan müstahikkin rahatlanmasına ve faidelenmesine münafi (aksi, zıt, gayri) olmağa infakı ibtal eder. **(Kavlün ma'rûfün ve mağfiretün hayrün min sadakatin yetbe'uhâ ezâ)** (Ayet 263) Güzel söz, ve kabahat örtmek, arkasından eziyyet yapılan sadakadan hayırlıdır. Zira iyi ve tatlı söz, red ile de olsa müstehikkin kalbini ferahlandırır. İmdi hisde nâfi olan bir iş, ruha eza veren şeye mukarin oldukda ruhaniyyat eşref ve ahsen ve nefislerde pek müessir olduğundan mezkûr menfaat kederlenerek güzel sözden hasıl olacak ferah mukabelesinde olamaz. **(Vallahu ğaniyyün)** (Ayet 263) Allah Teâlâ, ezaya mukarin olan sadakadan ganidir. Müstehikka gayb hazinelerinden verir. **(Halîm)** (Ayet 263) Allah hilim sahibidir, ukubeti cezayı acele etmez.

(Ayet 265) **(Meselüllezîne yünfikûne emvâlehümübtiğâe merdâtillâhi ve tesbîten min enfüsihim)** Allah'ın rızasını istemek ve nefis-

lerini rabbanî bir sıfat olan cud ve cömerdliğe kararlaşdırmak için mallarını infak edenlerin misali, **(Kemeseli cennetin birebvetin)** (Ayet 265) yüksekçe bir mahalde olan bahçe gibidir. Bu, infakın ikinci kısmıdır, cennete benzetilmekle birinciye tafdil olunmuşdur. Cennet me'kulâtını (yiyeceklerini) vermekle beraber yine me'kûlâtı hali üzre bâki kalır. Dane böyle değildir. Cennet tabiri ile işbu infak, kendilerinin zatî sıfatları gibi melekeleri olduğuna işaret etmişdir. Rebve tabiri ile bu infakın rütbesinin, evvelkinin derecesinden müterekki ve yüksek bulunduğuna işarettir. **(Esâbehâ vâbilün feâtet ükûlehâ di'feyn)** (Ayet 265) Kendisine rahmeti rahmaniyye sıfatından çok nasib cudu, feyzinden bol meded isabet ederek, mahsulatını (ürününü) iki kat verir. İşbu rahmeti rahmaniyye sıfâtı vasıf münasebetile Allah Teâlâ'ya ittisal melekesidir. **(Fein lem yusibhâ vâbilün fetal)** (Ayet 265) Eğer ona çok nasib isabet etmezse her halde az nasib vardır. **(Vallahu bimâ ta'melûne basîr)** (Ayet 265) Allah Teâlâ sizin amellerinizin ne kabil olduğunu görücüdür. **(Eyeveddü ehadüküm en tekûne lehu cennetün min nahîlin vea'nabin tecrî min tahtihel'enharü lehufîne minkülis semerâti ve esâbehülkiberü ve lehü zürriyyetün du'afâü fe'esâbehâ i'sârün fihi nârün fahterekat)** (Ayet 266) Sizin biriniz, hurmalık ve bağlıkdan içinde her türlü yemişleri bulunan, altında nehirleri, suları akan bir bahçesi olmasını ve kendine ihtiyarlık çökdüğü ve zayıf küçük çocukları olduğu halde hemen bahçesine ateşli bir rüzgâr, bir kasırga isabet ederek bahçenin birden bire yanmasını sever mi? Tabiidir ki sevmez. İşte bu bahçenin sahibi, nasıl mahrum kalırsa riyâ ve ezâ ile sadaka verenlerde böylece mahrum kalırlar. Bu âyet, infakın bu kısmında olduğu üzre Allah rızası için infak ve ya'hud başka bir hayırlı iş işleyipde sonradan nefsi zuhûr ve hareket eden kimseyi temsildir ki, onun, ruhunun hareketine muhalif olan nefsinin harekâti ve kalbinin deveâîsine zıd olan nefsinin devâîsi, bir kasırga olunca şeytan, nefsin işbu hareketini fırsat bularak vesveseye mecal ve derhal gösterişi ve yapdığı işin görülmesini nefse ilka eder, üfler. Bu üflemek, ateş olup onun amelini iyiliğini yakar. Emirül Müminin Ali Aleyhisselâm «Ya Rab'bi! Senin rızan için yapıp sonra kalbimin muhalefet ettiği amel günahımı mağfiret eyle» buyurmuşdur. **(Yâ eyyühellezine âmenû enfikû min tayyibâti mâ kesebtüm ve mimmâ ahrecnâ leküm minel'ardi)** (Ayet 267) Ey imân eden kimseler Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerin temizlerinden infak edin, fukaraya verin. Bu âyet, infakın üçüncü kısmı ile emirdir ki, Allah ile infak eden kimse, Emirül Müminin Ali Aleyhisselâm'ın **(İnnellahe cemilün, yuhibbül cemâl)** «Allah, güzeldir güzelliği sever» buyur-

duğu gibi münasebet olmak için infak etmeğe herşeyin eşrefini en güzelini seçer ve ihtiyar eder. Nefsi ile infak eden kimse, eşref olan şeyin infakına kadir olamaz. Çünkü, onun efsi, malı sevip kendi için ihtiyar ettiğinden Allah'a tahsis edemez. O halde, **(Len tenâlûlbirre hattâ tünfiku mimmâ tühibbûn)** (Al-i İmran Suresi, Ayet 92) yani «Sevdiğiniz şeyden infak etmedikçe siz, birr ü ihsana nail olamazsınız» buyurduğu vechile nefis ile olan infak, aslâ birr ü ihsan değildir. **(Ve lâ teyemamûl habîse minhu tünfikûne ve lestüm biâhizîhi illâ en tu'midû)** (Ayet 267) Ve siz, nefsü tabiaţ ile infak edenlerin adetleri olduğu gibi beğenmediğiniz habis, kötü şeyleri infaka tahsis eylemeği kasd etmeyiniz. Halbuki, muhabbetiniz bizzat nefsinize mahsus olmak dolayisile nefsiniz için malın en güzelini sevdiğinizden kendiniz için müsamahasız, göz yummaksızın o şeyi almazsınız, almak istemezsiniz. **(Va'lemû ennellahe ğaniyyün hamîd)** (Ayet (267) Ve biliniz ki, Allah Teâlâ hazretleri, ganidir, ancak öğülmüş işleri işler. Binaenaleyh: onun gınası ile sıfatlanınız, ona uyunuz.

(Ayet 268) **(Eşşeytânû yeidükümülfakre ve ye'mürüküm bilfahşâ'i)** Şeytan sizi fukaralıkla korkudup buhul (cimrilik) ve kıskançlıkdan ibaret olan kötü hasletle, fena huyla size emreder. İmdi, siz, şeytandan Allah'a sığınınız. **(Vallahu ye'idüküm mağfireten minhü ve fadlâ)** (Ayet 268) Halbuki Allah Teâlâ Hazretleri, size nefisleriniz sıfatlarını onun nuru ile setr eylemeği, örtmeği vad eder. **(Ve fadlâ)** Ve size sıfatı bağşişlerinden bağşiş ve ihsan ve gınayı mutlak sıfatının tecelliyyatını vadeder o, vakitte sizde artık fakirlik korkusu kalmaz. **(Vallahu vâsi'un)** (Ayet 268) Allah Teâlâ, vasidir. Sizin zâtınıza, sıfâtınıza ve atâlarınıza vasi olur. Cömerdliğinin kabı, atâ ile daralmaz ve atâları hiç tükenmez. **(Alîm)** (Ayet 268) tecelliyyati mevkilerini ve istihkak ve istidâdlarını bilicidir. **(Yü'tilhikmete men yeşâ'û)** Ayet 269) İnfakda ihlâs ile, Allah ile olduğundan dilediğine Hak'kın sıfâtlarıyla sıfatlanması ve Allah'ın hikmetinden infak etmesi için infak hikmetini verir. **(Ve men yü'tel hikmete fekad ûtiye hayren kesîrâ)** (Ayet 269) Ve her kim hikmet verilmiş ise, tahkik o kimseye çok hayır verilmişdir. Zirâ hikmet, Allah'ın en hususi sıfâtıdır. **(Ve mâ yezzekkerü illâ ûlül'elbâb)** (Ayet 269) Hikmet, eşyanın en şereflisi ve sıfâtın en hassı olduğunu fikredemez, düşünemez, ancak Allah Teâlâ'ın, hidâyet nuru ile nurlandırması ile akılları vehim şaibesinden rüsum, adat, hevay-ı nefis kabuklarından saf olan halis öz akıl sahibleri düşünebilir. İmdi, birinci infakın cezası, kat kat fazla olmak, ikincinin cezası kat kat fazlalığı semere verici olan sıfâtî cennet üçüncünün cezası bağışlanma hakkanî vücûda lâzım gelen hikmettir ki, aralarında ne derece fark bulunduğu dikkate değer.

(Ayet 270) **(Ve mâ enfaktüm min nafakatin evnezertüm min nezrin feinnellahe ya'lemühü)** Ve siz, hangi bir nafakayı infak eder, veya ne gibi bir adak adarsanız, tahkik Allah Teâlâ Hazretleri onun hangi kabulden olduğunu bilir, ona göre mücazatını size verir. **(Ve mâ lizzalimîne min ensâr)** (Ayet 270) Ve insanlara gösteriş için infak ile, infakı mevziinin gayrinde koyan kimselerin infaklarını görmekle, yahûd infaklarına minnet ve eziyyet katmakla yahud kötülemekten infakla hukukunu noksan eden kimseleri, Allah Teâlâ'nın şiddetinden muhafaza edebilecek bir yardımcı yoktur. **(Leyse aleyke hüdâhüm)** (Ayet 272) Minnet ve eziyyetten ve riyâ ile infakın görülmesinden ve kötü maldan olmasından uzak olan zikrolunmuş üç kısım infaka hidayet, senin üzerine değildir. Yâni onları hidayet olunmuş kılmak sana vacib değildir. Sana vacib olan, hidayeti tebliğdir. **(Ve lâkinellahe yehdî men yeşâ'ü)** (Ayet 272) Ve lâkin Allah Teâlâ dilediğini hidayet eyler. **(Ve mâ tünfikû min hayrin feli enfüsiküm)** (Ayet 272) Ve ne gibi bir hayır infak ederseniz, o hayır sizin nefsiniz içindir. Binaenaleyh ne için minnet ve eziyyet edersiniz. **(Ve mâ tünfikûne illebtiğâe vechillâh)** (Ayet 272) Ve siz ancak Allah Teâlâ'nın rızasını istemek için infak edersiniz? Binaenaleyh infak ediyorum diye ne için insanlara dil uzadıyorsunuz? Ve ne suretle infakda riyâ, gösteriş yapıyorsunuz? **(Ve mâ tünfiku min hayrin yüveffe ileyküm)** (Ayet 272) Ve siz, ne hayır infak ederseniz, o size tam olarak ödenir. Başkasının onda hissesi olmaz. Hakikatta başkasına değil, kendinize infak edersiniz. İnfak ile sizden bir şey noksan olmaz. O halde ne için kötü bir şeyin infakını kasd edersiniz. Bu üç ayet, gayelerinin tasviri ile afatından sakındırmak için infakın üç kısmına sarf olunmuşdur.

(Ayet 273) **(Lilfukarâillezîne uhsirû fî sebîlillâhi lâ yesteti'ûne darben fil'ard)** Sadakalarınızı Allah'la iştigal ve ahvalda istiğrak ve vakitlerini ibâdette sarf etmek sebebiyle Allah yolunda mücahede, kendilerini mahsur kılmış olan ve kesb ve ticaret için yer yüzünde gezip dolaşmağa kadir olamıyan fukaraya veriniz. **(Yahsebühümülcâhilü ağniyâe minette'affüf)** (Ayet 273) Onlar, kemâl-i iffetlerinden insanlardan istiğna ettiklerinden ve teseülden, dilenmekden sakındıklarından bilmiyen kimse onların zengin olduklarını zan eder. **(Ta'rifühüm bisîmâhüm)** (Ayet 273) Sen, onları heyet ve suretlerinden, yüzlerinin sarılığından, alınlarının nurundan onları ürefa ve fukara olduklarını bilirsin. Onları, ancak Allah ve onlardan olan kimseler bilir. **(Lâ yes'elûnen nâse ilhâfâ)** (Ayet 273) Onlar israr ve ilhah zorlama, direnme) ederek insanlardan bir şey istemezler, âyetten murad, büsbütün dilenmeyi nefiy yahud istemekde teâtufu (bir-

birine muhabbet, şefkat etmek) isbat, ilhah (zorlama, direnme) ve israrı nefiydir. (kaldırmaktır.) **(Ve mâ tünfiku min hayrin feinellahe bihî alîm)** (Ayet 273) İster gani ister fakir hangisine infak ederseniz Allah Teâlâ, bu infakın Allah için veya başkası için olduğunu bilicidir. Ona göre mücazatlandırır. **(Ellezîne yünfıkûne emvâlehüm billeyli vennehâri sırren ve alâniyeten felehüm ecrühüm inde rabbihim ve lâ havfün aleyhim ve lâ hüm yahzenûn)** (Ayet 274) Mallarını gecede gündüzde gizli ve aşikâr infak edenlerin, Rab'ları indinde ecirleri vardır. Ve onlara korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar. İnfakı, evvelâ vakitler ve sonra ahval hasebile tamim etmesi, infakın vakitler ve haller ile tefavüt (farklılaşma) etmeyip kasd ve niyyetle tefavüt edeceğini bildirmek içindir.

(Ayet 275) **(Ellezîne ye'külûnerribâ lâ yekumûne illâ kemâ yekûmüllezî yetehabbetühüşşeytânü minelmessi)** Riba yani faiz yiyen kimseler, kıyâmet gününde kendisine şeytanın dokunup düşürdüğü kimsenin kalkdığı gibi kalkarlar. Faiz yiyen kimsenin hali, büyük günah irtikâb edenlerin hepsinin halinden kötüdür. Çünkü, tacir, zürrâ, (ziraatçiler) sanatkâr gibi her nevi kazanç sahblerinin kazanmakda az çok Allah'a bir tevekkülü vardır. Bunlar, rızıklarını, akılları ile tayin etmedikleri için kazanmadan evvel rızıkları, muayyen değildir. Binaenaleyh bu gibiler, hakikatta gayri malum üzredirler. Nebi Aleyhisselâm, hadis-i şerifinde «Allah Teâlâ mümin kulunu ancak bilmediği yerden rızıklandırmayı sever, diler. Başka suretle rızıklandırmakdan imtina eder» buyurmuşdur. Faiz yiyenler ise ticaretini, kazansın kazanmasın faizle para alan kimse üzerine tayin eder. İmdi, faizci olan kimse, nefsi ile Rab'bından, tayin etmesi ile de rızkından mahcubdur. Onun, asla tevekkülü yoktur. Binaenaleyh; Allah Teâlâ o kimseyi nefsine va aklına terk eder. Kendi hıfzından ve vekilliğinden çıkarır. Derhal onu cin kapar ve çarpar. Kıyâmet gününde kalkınca tevekkül sebebiyle Allah'a bağlı olan sair insanlar gibi Allah ile onun arasında hiç bir bağlantı yoktur. O kimse şeytanın dokunup çarpdığı saralı insanlar gibi hiçbir maksada hidayet bulamaz. **(Zâlike biennehüm kalû innemelbey'u mislürribâ ve ehallallahul beya ve harremerribâ)** (Ayet 275) Bu hal, onların «Bey'i ve şirâ (alım satım) da, riba gibidir, yani alış verişde faiz gibidir» demeleri sebebiledir. Halbuki Allah Teâlâ alış verişi helâl ve faizi haram kılmışdır. Kıyas edenlerin birincisi İblis olmağla, bunlar da kıyaslarıyla ihticâblarından dolayı İblis'in dostları olup matrud oldular. **(Yemhakullâhur ribâ ve yürbissadakat)** (Ayet 276) Her ne kadar zahirde ziyadelik ise de Allah Teâlâ, faizi mahveder, ve her ne kadar zahirde ve şehadette noksanlık isede Allah Teâlâ sada-

kaları ziyadeleşdirir. Çünkü ziyade ve noksan, ancak akibet itibarı ile ve iki cihanda olan menfaatla olur. Halbuki, faizden hasıl olan mal, Hak'ka muhalefetten hasıl olduğundan bereketi yoktur. Sahibin günahı irtikab etmesile akibeti vahimdir. Malûmdur ki, her yenilen yemek, vücûdda kendi cinsinden işler tevlid eder yemek haram ise yiyen kişiyi haram işlere, mekrûh ise mekrûh (iğrenç, şeriatce hoş görülmeyen) işlere, mubâh (işlenmesinde sevab günah olmayan şeyler) ise mübâh işlere fazl ü ihsan kabilinden ise mendub (şeriatçe yapılması uygun görülen) işlere, eğer vacib mikdarı ise vacib işlere, huzûz kabilinden ise hâz olunacak işlere davet eder. İmdi faiz yiyen kimseye faizin günahı olduğu gibi onun yemesinden tevellüd edecek haram işlerin günahları da vardır. «Bir günahdan sonra diğer günah, evvelkinin ukubetidir» hadis-i şerifi vechiyle ukubat ve günahları ebeden ziyade olur. Allah, dünyada onun malını telef eder, kendinden sonra evlâd ve ahfadı, istifade edemez. O kimse dünya ve ahirette zarar görenlerden olur. İşte mahki külli (küllen (toptan) anlatılan) ancak budur. Amma sadaka veren kimsenin, malı temizlenmiş olduğundan Allah Teâlâ hazretleri, o malın aslını muhafaza ile beraber semeratını da bereketli kılar. O malın aslını muhafaza ile beraber semeratını da berekli kılar. O malı yiyen kimse işlerinde halka muti olur. Malı, intifa olunacak surette evlâd ve ahfadına baki kalır. Çocukları da o maldan faidelenir. İşte hakikatta ziyadelik budur. Allah'a itaât yerine sarfolunmakdan başka hiç bir ziyadeliği olmasa yine kâfidir. Allah Teâlâ indinde zâki kalan şeyden hangi ziyadelik daha efdal olabilir? Böylece faizin Hak'ka muhalefetten Hak'kın nehy eylediğini irtikâbdan başka hiç bir noksanlığı olmasa yine kâfidir ki, sâhibinin Allah indinde nasibinin noksanlığıa, azab ve hicâbına sebeb olur. Bundan fahiş noksan ne olabilir **(Vallahu lâ yuhibbü külle keffarin esîm)** (Ayet 276) Faiz yiyen kimse çok küfürcü ve işi ile günahkârdır. Allah Teâlâ Hazretleri, bu kabil kimseleri sevmez.

(Ayet 284) **(Lillâhi mâ fissemâvâti)** Ruhanî âlem göklerinde olan şeylerin kâffesi Allah'ın batınları ve sıfatları, gayıbları perdeleri, cömerdliği defineleridir. **(Ve mâ fil'ard)** (Ayet 284) Cismânî âlemde olanların kâffesi, Allah'ın zâhirleri, isimleri ve işleridir. Allah, her iki âlemi şuhûd eder. Her şeyi görücüdür. **(Ve in tübdû mâ fî enfüsiküm)** (Ayet 284) Ve eğer siz nefislerinizde olan şeyi izhâr ederseniz, isimleri ve zahirleri ile şuhud eyler ve bilir. **(Vv tuhfûhu)** (Ayet 284) Yahud gizlerseniz sıfâtları ve batınları ile bilir. **(Yuhasibküm bihillâh)** (Ayet 284) Sizi onunla muhasebe eyler. **(Feyağfirü limen yeşâ'ü)** (Ayet 284) Zâtında kötülüklerin kökleşmemiş ve teyid ve yakini

kuvvetli olanlardan dilediğini mağfiret eder. Çünkü, ilâhî dileği hikmet üzeredir. **(Ve yuazzibü men yeşâ'ü)** (Ayet 284) Ve nefsinde kötülüklerinin kökleşmesi ve itikadının bozulmuş olması dolayısıyla dilediğini azab eder. **(Vallahü alâ külli şey'in kadîr)** (Ayet 284) Allah Teâlâ, herbir şeye kadir olduğundan, gerek mağfiret ve gerekse tazibin cemisine kadirdir. **(Âmenerresûlü bimâ ünzile ileyhi min rabbihî vel mü'minûn)** (Ayet 285) Resul Aleyhisselâm ve müminler de Rab'binden Resûl'e indirilen Kur'ân'ı kabul etmekle tasdik ve Aişe-i Sıddika'nın «Resul'ün ahlâkı, Kur'ân idi» dediği vechile Kur'ân ile tahalluk ve manâlarıyla tahakkuk ve terakki ettiler. **(Küllin âmene billâhi)** (Ayet 285) Her biri, yalınız Allah'a imân, yani Allah'ı ceman tevhid eyledi. **(Ve melâiketihî ve kütübihî ve rüsülih)** (Ayet 285) Ve meleklerine ve kitablarına ve peygamberlerine imân, yani istikamet zamanında mazharlarından her mazharda teceliyyâtından her tecellisine muti olmak üzre vahdetini kesret suretlerinde müşahede edici olarakdan Allah Teâlâ'yı tafsilen tevhid eylediler. **(Lâ nüferriku beyne ehadin min rusulihî)** (Ayet 285) Bazısını red ve bazısını kabul ile resullerin arasını tefrik etmeyiz, onlarda Hak ile Hak'kı müşahede ve tevhidi şuhûd eylediğimizden onların Hak üzre olmalarında şek etmeyiz. **(Ve kalû semi'na ve eta'na)** (Ayet 285) Ve onlar «Biz kitablarında, resullarında, meleklerinin nüzulunda Rab'bımıza icabet eyledik, seyr ve sülükümüzde istikamet ve itaat eyledik. **(Ğufrâneke rabbenâ)** (Ayet 285) Ey Rabbimiz. Bizim vücûd ve sıfâtlarımızı senin vücûd ve sıfâtarınla setr ü imha eyle. **(Ve ileykel masîr)** (Ayet 285) Ve sende fenâ ile her şeyin rücûu, ancak sanadır» dediler. **(Lâ yükellifullahu nefsen illâ vüs'ahâ)** (Ayet 285) Allah Teâlâ hiç bir nefse vüs'ünün ve takatının fazlasını teklif eylemez. Ancak vasi olabildiği kadar haml eder. Taşıyabildiği kadar yükledir. Takat ve istidâdının götüremediği tecelliyyâtı yükletmez. Çünkü, tecelli ve keşiflerden herkesin nasibi, ezelde feyz-i akdesden kendisine bağışlanan istidâdı kabının takat getirebilip daralmadığı kadardır. **(Lehâ mâ kesebet)** (Ayet 286) Nefsin, nûr âleminden olması dolayısile hayırların kâffesi, kendine zâti olmağla hayrat ve ilimlerden, kemâlât ve keşiflerden ne vech üzre olursa olsun kasden ve bila kasdin her ne kazanırsa faidesi, ona racidir. Cehaletler, noksanlar, kabahat ve rezaletler, böyle değildir. Bunlar, ümur-ı zulmaniyye olmağla nefsin, yani ruhun cevherinden yabancıdır. Binaenaleyh nefse zarar vermez. Ancak nefis, bunlara müncezib ve bunlara kazanmak için kasden müteveccih olursa o vakit zarar verir. Bu sebebden hadis-i şerifde «Sahibinden sadır olan her iyiliği, yemin sahibi yani sağdaki melek filhal yazar. Şimal sahibi yani sol taraf meleği, altı

saat geçmeden günahı, kötülüğü yazmaz. Eğer tövbe ve nedâmet ederse hiç yazmaz, eğer günahda israr ederse o vakit yazar» buyurulmuşdur. Bu âyette nefisden murad, zâttır. Çünkü, zât murad olmazsa iş berakis olur. Nefisten zât murad olunduğu üzre Allah Teâlâ Hazretleri insanın zâtına vasi ve müyesser olan ameli teklif eder, demektir. **(Ve aleyhâ mektesebet)** (Ayet 286) Kazandığı fenalıklar da nefsin aleyhinedir, zararı ona aid yerlerde kesbi zikir, şer mevziinde iktisab ile tabir eylemesi, hayra itina olunmayıp, nefsin şer yuvası olmağla şerre müncezib bulunmasından ileri gelmişdir. **(Rabbenâ lâ tüâhiznâ innesînâ ev ahtânâ)** (Ayet 286) Ey Rabbımız, eğer senin ahdini unuttuk ise yahud masivâ, yani Hak'dan başkası için amel etmekle bizler, hata eyledik ise bizleri nisyan ve hatalarımızla muhafaza etme. Çünkü garibler, senden baîdleriz. Karanlıklar içinde türlü türlü belâlarla ibtilâ ve imtihan için senden sefer edeliden beri uzun müddet geçmişdir, imdi senin hazreti ilâhiyyende bizim kadrımız yokdur ki, bizi muehaza edesin. **(Rabbenâ ve lâ tahmil aleynâ isren)** (Ayet 285) Ey Rabbımız! zât, sıfât ve ef'âlimizde bize kayd ve bukağı yükletme. Senden mahcûb olarak olduğumuz yerde bizi bağlayıp hapis etme, zirâ bundan daha ağır bir yük olamaz. **(Kemâ hameltehu alellezîne min kablinâ)** Bizden evvel işlerin zâhirleri veya sıfâtların batınları ile mahcûb olanlara haml ettiğin gibi bize haml etme, yükletme. **(Rabbenâ ve lâ tühammilnâ mâ lâ takata lenâ bihî)** (Ayet 286) Ey Rabbimiz, celâl hicâbları ile cemâlinin müşahedesinden ve kavuşmandan mahrumluk ve ayrılık yüklerinden takat getiremediğimiz yükleri bize yükleme. **(Va'fü annâ)** (Ayet 285) Ve bizim ef'âlimiz ve sıfatımız seyyiatını, kötülüklerini af eyle. Zira ef'âl ve sıfâtımızın kâffesi, bizi senden mahcûb eyleyen, rıdvanının lezzetini, affının serinliğini, bize haram kılan seyyielerimiz kötülüklerimizdir. **(Vağfir lenâ)** (Ayet 285) Ve en büyük günah olan vücudlarınız günahlarını setr eyle, ört. **(Verhamnâ)** (Ayet 285) Ve fenâdan sonra bağışlanma vücûd ile bize rahm et. **(Ente mevlâna)** (Ayet 285) Bizim işlerimizin sâhibi ve yardımcımız sensin. **(Fansurnâ)** (Ayet 285) İmdi bize nusrat eyle ki, sâhib olunan şeylere yardım etmek sâhibin hakkındandır. Yahûd mânâ: Sen bizim seyyidimizsin. Seyyidin hakkı, kullarına yardım etmektir. **(Alel kavmilkâfirîn)** (Ayet 285) Küfür ve zulmetleri ile kendileri senden mahcûb oldukları gibi bize de mâni olan nefsi emmaremiz kuva ve sıfât kafirleri, evham ve hayalât şeytanlarımız askerleri üzerine bizlere nusrat ve yardım ihsan eyle.

ALİ İMRAN SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1, 2) **(Elif. Lâm. Mim. Allahü Lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûmu)** Bu ayetin tevili Sure-i Bakara'da geçmişdir. **(Nezzele aleykel kitâbe bilhakkı)** (Ayet 3) Kitabı parça parça sana indirmekle, cem itibarı ile Hak olan ve Akl-ı Kur'ânî tesmiye olunan (isimlenen) ilm-i tevhidiye rütbe rütbe ve derece derece seni terakki ettirdi. **(Musaddıkan limâ beyne yedeyhi)** (Ayet 3) Kendisinden evvel olan ve ahd-i evvelde ma'lum ve gayb-ü istidâdda mahzûn bulunan tevhid-i ezelî-yi sabıkı tasdik edici olduğu halde **(Ve enzelet tevrâte vel incîle)** (Ayet 3) evvelce Tevrat ve İncil'i de böylece **(Min kablü hüden linnâsi)** (Ayet 4) insanlara hidâyet olmak üzre inzâl etmişizdir. **(Ve enzelel furkane)** (Ayet 4) Ve sonra fark itibariyle Hak olan Akl-ı Furkanî tesmiye olunan tevhid-i tafsiliyi inzal eyledi ki, bu tevhid tafsili istikametin menşei ve davetin mebdeidir. **(İnnellezîne keferû bi âyâtillâhi lehüm azâbün şedidün)** (Ayet 4) Hakikatde tevhidin âyat ve delâili olan mezahir-i ekvan ile, bu iki tevhidden mahçûb olan kimselere **(Lehüm azâbün şedidün)** (Ayet 4) uzaklık ve mahrumlukta şiddetli azab vardır. **(Vallâhü azîzün)** (Ayet 4) Allah Teâlâ Hazretleri âziz ve kahr edici **(züntikam)** (Ayet 4) ve vasfı takdir olunamıyan, ve künhüne varılamıyan ve hiçbir intikamcının misline kadir olamadığı bir intikam sâhibidir. **(İnnallahe lâ yahfâ aleyhi şey'ün fil'ardı ve lâ fissemâi)** (Ayet 5) Tahkik Allah Teâlâ hazretlerine yerde ve gökde ecsam ve ervah alemlerinde hiç bir şey gizli olamaz. Bu sebeble intikam mevkilerini bilir. **(Hüvellezî yusavvirüküm fil'erhâmi keyfe yeşâ'ü)** (Ayet 6) Allah Teâlâ Hazretleri sizleri Rahimlerde dilediği gibi sûretlendiren zâttır. **(Lâ ilâhe illâ hüvel'azîzül hakîmü)** (Ayet 6) Ondan gayrı hakikatde mevcûd yoktur, kahr ve galebe ve hikmet sâhibidir.

(Ayet 7) **(Hüvellezî enzele aleykelkitâbe)** Allah Teâlâ Hazretleri sana kitabı inzal eden zâtdır ki, **(Minhü âyâtün muhkematün)** (Ayet 7) o kitabın bir kısmı ancak bir mânâya olub, başka mânâlara ihtimalî olmıyan, ihtimal ve iştibahın kendilerine arz olmasından alî bulunan, muhkem âyetlerdir. **(Hünne ümmülkitâbi)** (Ayet 7) O muhkem âyetler kitabın aslıdır. **(Ve üharu müteşâbihâtün)** (Ayet 7) Ve bir kısmı da iki ve daha fazla mânâlara ihtimali olan ve kendisinde hak ve batıl şüphelenen müteşabih âyetlerdir. Bunun da sebebi şudur ki, Hak Teâlâ Hazretlerinin bir vechi vardır ki, o veche,

halkın fenâsından sonra bâki olan vech-i mutlakıdır. Bu vchin tekessür ve ta'dâdda ihtimali yoktur. Mezahir ayineleri hasebiyle müteaddid ve mütekessir, izafî vecihleri de vardır ki, o da, her mazharın istidâdı itibariyle vech-i vahidden o mazharda zâhir olan vechidir. Ve bu vecihde Hak ile batıl karışmışdır. Buna binaen istidâdlar vecihlerine sarf olunarak herkesin kendisine münasib olan vechi taâlluk etmesi ve bu sûretle ibtilâ ve imtihanın zâhir olması için, Kur'ân'ı Kerim'de böylece müteşabih âyetler varid oldu. Amma hangi sûret ve şekilde olursa olsun, vech-i bâkiyi arif olan muhakkik ve arifler, müteşabih âyetlerin muhtemel olduğu vecihlerden vech-i Hak'kı bildiklerinden, şairin «Bir yüzünden başka bir yüz yoktur, ancak, çoğaldıkça ayineler çok görünür» mealindeki beytine göre, müteşabih ayetleri muhkem olan âyetlere red ederler. **(Fe' emmellezîne fî kulûbihim zeyğun)** (Ayet 7) Amma kalblerinde Hak'dan batıla meyl olan mahcûblar, **(Feyettebi'ûne mâ teşâbehe minhübtigâelfitneti vebtigâe te'vîlihî)** (Ayet 7) muhakkikler, muhkem olan âyete ittiba' ederek müteşabih âyetleri muhkem âyetlere haml, ve muhtemel olan vecihlerden dinlerine ve mezheblerine münasib vecihleri ihtiyar ettikleri gibi, mahcûblar da kesretle vahdetden mahcûb oldukları dolayısıyla, yolunda bulundukları dalâlet ve izlâli sevdikleri, ve hal ve tariklerine münasib vecihlerle âyatın tevilini istedikleri için, «Kılınç eğri yapılınca kınını da eğri yapmalı» denildiği gibi, âyetlerin müteşabih olanlarına ittiba ederler. Binaenaleyh mahcublar, vecihlerdeki vech-i bâkiyi bilemedikleri gibi mânâlardan hak olan ma'nâyı da bilememeleri lâzım gelmiştir. Bu suretle âzaba müstehak olmaları için hıcâbları kalınlaşır ve ziyadeleşir. **(Ve mâ ya'lemu te'vîlehû illâllahü)** (Ayet 7) Halbuki müteşabih âyetlerin tevilini ancak Allah Teâlâ bilir. **(Verrâsihûne fil'ilmi)** (Ayet 7) İlimde rusûh bulmuş olan âlimlerde Allah'ın ilmi ile bilirler. Yâni tevilini cem-an ve tafsilan ancak Allah Teâlâ bilir. **(Yekuûlûne âmennâ bihî küllün min indi Rabbina)** (Ayet 7) İlimde rusûh bulan âlimler, Allah'ın ilmini tasdik ederler. Buna binaen onlar nûr-u imân ile bilirler. **(Küllün min indi rabbinâ)** (Ayet 7) «Kâffesi Rab'bimizin indindendir» derler. Zirâ onların indinde bütün âyetler muhtelif olmayıp bir mânâdır. **(Ve mâ yezzekkeru illâ ülûl' elbâbı)** (Ayet 7) Müteşabih ve mütekessir olanlar, tefasilde tafsil olunmuş olan işbu ilmi vahidi düşünemez, ancak hidâyet nûruyla safalanmış ve hevâ ve âzât kışrından yâni kabuğundan soyulmuş, halis akıl sâhibleri düşünebilir.

(Ayet 8) **(Rabbenâ lâ tuzîğ kulûbena ba'de iz hedeytenâ)** Ey Rab'bimiz, nûrunla doğru yoluna ve zatının nurlarıyla, cemâl-i kerimine bizi hidâyet buyurduktan sonra, dünya muhabbetiyle ve he-

vâ galebesiyle aldanmak ve nefse ve sıfâtlarına meyl etmek, ve nefsin huzuz ve lezzetleri ile kalmak sebebiyle Cenabına ve Hazretine teveccühten ve kapunda durmakta ve likanı istemekte çalışmaktan, bizim kalblerimizi kaydırma. **(Veheb lenâ min ledünke rahmeten)** (Ayet 8) Ve bize senin indinden, sıfatımızı, sıfatınla ve zulmetlerimizi nûrlarınla mahv edecek rahmeti rahimiyeni bağışla. **(İnneke entelvehhâbü)** (Ayet 8) Tahkik sen çok çok bağışlayıcısın. **(Rabbenâ inneke câmi'ünnasi liyevmin lâ raybe fîhi)** (Ayet 9) Ey Rab'bimiz tahkik sen, kâffei helayıkı, evvelin ve âherini cami' olan, ve vahdet makamına vusulden ibaret bulunan cemi kuvvetinde bütün insanları cem edicisin. İşbu meşhedlerinde (mahalli şehadet) insanların şek ve şüphesi kalmaz. **(İnnallâhe lâ yuhlifu'l mî'âde)** (Ayet 9) Tahkik Allahu Teâlâ va'dinde asla hulf eylemez.

(Ayet 10) **(İnnellezîne keferû len tuğniye anhüm emvâlühüm ve lâ evlâdühüm minallahi şey'â)** Tahkik mahcûb olan hicâb sahiblerinin malları ve evlâdları Allah'ın gazabından hiçbir şeyi kendilerinden def edemez. Belki hicâblarına ve Allah'dan uzaklıklarına ve gazablarına sebeb olan işbu malları, ve evlâdlarıdır, çünkü o mallara ve evlâdlara şiddetle taâlluk etmişlerdir, çok sevmişlerdir.

(Ayet 13) **(Kad kâne leküm âyetün fî fieteynil tekatâ)** Ey salikler güruhu birbirlerine mülâki olan iki taifede sizin kemâlinize ve tevhide erişmenize delâlet eden alâmet vardır ki, **(Fietün tükatilu fî sebîlillâhi)** (Ayet 13) cünud-u ilâhiye ve ehlullah olan ruhanî kuvvetler taifesi Allah yolunda muharebe eder. **(Ve uhrâ kâfiretün)** (Ayet 13) Nefsin askerleri ve şeytanın aveneleri olan diğer taife de mahcûbdur. **(Yerevnehüm misleyhim)** (Ayet 13) Birinci taifenin adedleri az olmakla beraber, nûr-u ilâhi ile te'yid ve tevfik olundukları, ikinci taifenin hızlân ve acz ve zaafları ve alem-i kudretden inkıtaları sebebiyle, muaraka-i (cenk edilecek yer, meydan-ı harb) bedende karşılaşdıkları zaman, onlar birinci taifeyi kendilerinin iki misli görürler, birinci taife, ikinciye gâlib olup Allah'ın te'yid ve nusratıyla ikinci taifeyi kahr ederler. Ve ma'lûmât ve müdrikâtından ibaret olan mallarını da, Allah'ın tevhidi ve ma'rifeti yolunda sarf ederler. **(Vallahü yüeyyidü binasrihî men yeşâ'ü)** (Ayet 13) Allah Teâlâ Hazretleri likâsına mustaid olan inâyeti ehlinden dilediğini nusratıyla te'yid eder. **(İnne fi zâlike le'ibreten liûlîl'ebsâri)** (Ayet 13) Tahkik bu te'yid ve nusratda basiret sahibi olanlar için itibar vardır. Yahûd mânâ: Tarikat ehlinden basiret gözleri açılmış ve ilimleri ikan (yakin hasıl etmek, iyi bilmek) ile sürmelenmiş basiret sahibleri için, hakikate vusulde şayan-ı itibar bir iş vardır ki, onunla nihayetde kendi hallerini itibar ederler.

(Ayet 14) **(Züyyine linnâsi hubbüşşehevâti)** İnsanlara iştiha ettikleri şeylerin muhabbeti tezyin olundu. İnsan, âlem-i ulvî ile âlem-i süflîden terkib olunmuş ve neş'e ve velâdetinden insanın fıtratı hicâblanmıştır. Tabiî perdeler, bedenî örtüler ve hissî lezzetler acı suları ve hayvanî şehvetler keskin rüzgârlarıyla, tabiat-ı asliyesinin ateşi tutmuş ve basiret nuru sönmüş, buna binaen garib vatanlarında ve zulmet diyarında enva-ı güçlük ve meşakkatlerle mübtelâ olmuş bir halde yurd diliyordu. Bu halde iken bir fark ve temyiz nûrunun parladığına ve âlem-i akıldan bir yıldırım ışığına ayni zamanda kendisini çağıran hevâ ve şeytana tesadüf ederek ona tabi oluverince, içinde gözlerin lezzetlendiği ve nefislerin iştihalandığı şeyler bulunan tenezzügâh bir menzile, güzel bir bahçeye tesadüf edib hemen orayı vatan tutarak o meskenden razı ve memnun oldu. Ve gece yürüyen kimseler sabah vaktinde hamd eder, davetcide misafire ziyafet hazırlamış, sözünü terennüm etti ki, işte hubbu şehevat dedikleri budur ki, zikr olunan arzular ve bu arzuların kendisine tezyin olunmasıdır ki, o kimseye bulunduğu âlem-i süflî itibariyle faidelenmekdir, ve âlem-i süflî hayatının kemâlidir ki, onunla âhiret hayatının faidelerinden ve âlemi ulvî itibariyle kemâlinden mahcûb olur, ve âhiret hayatının daha ziynetli, daha lezzetli ve daha safalı olmakla beraber bâki olduğunu anlayamaz. İşte **(Vallahü indehü hüsnülmeâb)** (Ayet 14) kavlinin manâsı budur. Yâni Allah Teâlâ'nın indinde güzel inkılâb mahalli vardır. İmdi eğer o kimseye tevfik-i ilâhî ve imdâd sırrı yetişir ve **(Kul eünebbiüküm bihayrin min zâlikům)** (Ayet 15) «Habibim, de ki, size bunlardan hayırlı bir şey bildireyim mi?» buyurduğu vechiyle Hazreti Nebi'nin bildirmesi mukarin olursa, o vakit ulviyetin merkezine hareket etmesi için batınından bir aşk ve şevk kopar. Sönmüş olan ateşi parlar, envar-ı ilâhiye lem'aları, işrakât-ı kudsîye ışıkları birbirini takibe başlar. Basiret nûru nurlanır, makar ve me'vasını talebden men eden hicablar inceleşir, bulunduğu safası kederlenerek evvelce safayı zan eylediği şeyler, karanlık olur. Ve ruhanî cüz'ün cismânî cüz'ü üzerine galebesiyle nısfındaki hevâ ateşi sakin olur. Ve hayatı hakikiye kuranı suyunun lezzetini tadub, artık acı suya sabr edemez. Ve tatlı sudan içdiği curalarla kalbi yakin hatıralarına başlar. Ve o halde kendilerinin yerin altında bir oda da bulunup da gece yıldızların ziyasını görerek gündüz olduğu zannıyla dışarı çıkan, ve için de tozlu ve magdensu vesaire gibi enva-ı otlaklar bulunan bir sahraya tesadüfle o otların güzel çiçekler ve yemişler olduğun zan eden, ve işbu bulduğu şeylerle güneşin ziyasından ve elvan gözlükler ve yemişlerden mahrum kalan bir kimse olduğunu anlar. Ve derhal gurbet

vahşeti kendisini korkudarak öteden beri güzel ve tatlı bulduğu şeylerden sakınarak oradan rihlete, göç etmeğe karar verir. Ve hareket edib yürümeğe başlar, tâki aynel yakiyn sabahının nuru ziyalandığı, ve vahdet güneşinin tulu-u zamanı geldiği vakit gözlerinin hayretde kaldığı, vasfında aklının dehşete daldığı bir cennet görür. Ve gözlerin görmediği, kulakların işitmediği kalb-i beşerin hatırlıyamadığı lezzetlerin husulunden sonra güneşin doğmuş olduğu bir halde, ifakat (şifayab olmak-iyileşmek) buldukta o cennetde birçok dostlar v ahbablar bulur. Ve kendisinin yuvası ve esas karargâhı o makam olduğunu bilir ve ünsiyet bularak dar ü kararda mülkü Gaffar'ın (kullarına mağfireti çok olan Allah) civarında Kuddüs mahallesinde nazil olur. Ve ona yech-i kerim nurları parlar. Kalbine umumî olan rıza ruhu hulûl eyler. İşte «İttika ile mevsuf olanlar için Rab'leri indinde muhalled (daim ve bâki) ve müebbed oldukları halde altından nehirler akan cennetler, temizlenmiş pâk çiftler ve Allah'dan rıza vardır» mealindeki **(Lillezînettekav inde Rabbihim cennâtün tecrî min tahtinel' enhârü hâlidîne fîha ve ezvâcün mutahharatün ve rıdvânün minallahi)** (Ayet 15) âyetinin mânâsı bu beyan olunan keyfiyetden ibaretdir. **(Vallahü basıyrün bil' ibâd)** (Ayet 15) Allah Teâlâ Hazretleri kulların ahvalini görücüdür. İmdi âyetdeki cennetler, ef'âl cennetleri, çiftler âlem-i Kuddus ruhaniyatı sıfâtları, rıdvan da sıfât cennetleridir.

(Ayet 16) **(Ellezîne yekûlûne rabbenâ innenâ âmennâ)** O kullar «Ey Rab'bimiz biz ef'âl ve sıfâtının nûrlarına imân ettik **(Fağfir lenâ zunûbenâ)** (Ayet 16) İmdi sen bizim vücûdlarımız günahlarını zâtin ile setr et. **(Ve kinâ azâbennâri)** (Ayet 16) Ve bizi, bâkiye vücûdu ve hicran ateşi âzabından muhafaza eyle» derler. **(Essâbirîne)** (Ayet 17) Onlar mücahede ve riyâzât gamlarına sabr edicilerdir. **(Vel kaânıtiyne)** (Ayet 17) Hak'da ve Hak'ka sulûkda sebat edicilerdir. **(Vel münfikîyne)** (Ayet 17) Ve mallarından ve fiillerinden, sıfâtlarından ve nefis ve zâtlarından Hak'kın maâdasını infak edicilerdir, dağıtıcılardır. **(Vel müstağfirîne bileshâr)** (Ayet 17) Ve nurların tulu-ı vefikı âlâda (uygun olanların âlâsı) kıyâmeti kübrâ gününün sabahı beşaretlerinin zuhuru zamanında tecelliyatı nuruye günlerinin seherlerinde telvinleri ve bakiyeleri günahlarından istiğfar edicilerdir. Vücûdları mağribinden zat güneşinin doğması ile vücûdları mağribi kalmayınca kendilerine **(Şehidallahü ennehü lâ ilâhe illâ hüve)** (Ayet 18) kavliyle cevap verilip, yani vechi bâki tuluğ edib cem' makamında zâtıyla vahdaniyete şahid oldu. Zirâ onun gayri şahid ve meşhud (görülmüş-görülen şey) kalmadı. Sonra tafsil makamına rücû' ile tafsil meşhedinde de gayri ile beraber nefis ile vahdaniye-

tine şahid olub **(Vel melâiketü ve ûlül' ilmi kaâimen bilkıstı)** (Aye 18) buyurdu. Yani Cem'in gayrinde ve mezâhirinin tafsilatında, vahdetin zılli bulunan kesretleri sûretlerinde, her Hak sâhibinin istidâd ve istihkakı hasebiyle cud ve kemâlinden hakkını itâ ve kabının vüs'ati mikdarınca onda tecelli etmekle, adli ikame edici olduğu halde, vahdaniyetine şahid oldu. **(Lâ ilâhe illâ hüve)** (Ayet 18) Her iki meşhedde de O'ndan başka mevcûd yoktur. **(El'azîzü)** (Ayet 18) Cem' itibariyle her şey'i kahr olan ve hiç kimse kendisine erişemiyen izzet sâhibidir. **(El hakîmü)** (Ayet 18) Ve hikmetiyle herşeyi tedbir ederek tafsil itibariyle ona lâyık olan kemâli veren hikmet sâhibidir.

(Ayet 19) **(İnneddîne îndallahil' islâmü)** Tahkik Allah'ın indinde din ancak kendi nefsiyle kararlaşdırdığı işbu tevhiddir. Zirâ Hak'kın dini İbrahim Aleyhisselâm'ın **(eslemet vechullah)** yâni «Ben nefsimi ve cümle varlığımı Allah'a teslim eyledim ve benliğimden soyundum, Allah'da fani oldum» dediği gibi zâtları Allah Teâlâ'ya teslim etmek dinidir. Allah Teâlâ Hazretleri Habibi Muhammed Aleyhisselâm'a da Eğer ehl-i kitab sana muaraza ederlerse, sen de ki, ben zâtımı Allah'a teslim eyledim ve bana tabi olanlar da buna muvaffak oldular» mealindeki **(Fein hâccûke fekul eslemtü vechiye lillâhi ve menittebe'ani)** (Ayet 20) âyetiyle emr buyurmuşdur. **(İnnellezine yekfürûne biâyâtillâhi)** (Ayet 21) Tahkik, Allah Teâlâ'nın âyâtına küfür eden dinden mahcublar, **(Ve yaktülûnennebiyyîne bigayri hakkın)** (Ayet 21) ve kendi dinleriyle mahcûb olub bulundukları takayyüd ve taklidden başkasını kabul etmedikleri, enbiya ise kendilerini takayyüd ve taklidden men ve tevhide davet ettikleri için, haksız olarak enbiyayı katl ettiler. **(Ve yaktülûnellezîne ye'mürûne bilkıstı minennâsi)** (Ayet 21) Ve enbiyaya tabi olanlardan adl ile emr eden insanları katl edenleri **(Febeşşir hüm bi'azâbin elîmin)** (Ayet 21) gayet elemli bir azab ile müjdele. Zirâ adl tevhidin gölgesidir. Tevhidi tamam olmıyan kimsenin adalet etmesi mümkün değildir. Onlar ise kendi dinleri ile takayyüdleriyle mahcûb olmakla zulûmleri sebebiyle adlden mahcûb kalarak enbiyyaya muhalefet ve enbiyayı katl etmişlerdir.

(Ayet 22) **(Ülâikellezîne habitet a'mâlühüm)** İşte Nebilerinin dini üzre işledikleri amelleri dünya ve âhiretde habt olunanlar bu kimselerdir. Zirâ onlar Nebilerine mütâbaat sebebiyle necât bulucu idiler ve enbiyaları da Allah Teâlâ ile kendileri arasında feyzin ulaşmasına tavassut ile onların şefaatçıları idiler. Amma peygamberlerini ve adil olan etbaını inkâr ettikleri vakit, muhakkak Nebilerine muhalefet ettiler. Çünkü Nebilerin kâffesi hakikatte bir millet üze-

redir ki, o da tevhid milletidir. Hak üzre olması hususunda hiç bir Nebiyi fark ve temyiz etmeyiz. İmdi birisine muhalefet eden kâffesine muhalefet etmişdir. Kezalik enbiya etba'ından adâlet ehline muhalefet eden kimse de zulûm etmiş olur, zulûm eden kimse zulmu ile mütâbaatdan hariç olur, birde etbâ'ı inkâr eden, metbû'u da inkâr edicidir, zılli inkâr eden zâtı münkerdir, ve nûrundan haricdir. İşte mahcûblar, Nebilerine muhalefet ettikleri zaman, Nebileri ile kendileri arasında Nebinin nûrundan istifâza mümkün olabilecek bir münasebet kalmaz. Binaenaleyh Nebinin nûrundan mahcûb kalırlar. Hal şuki onların amelleri mütâbaat dolayısıyla Nebinin nûruyla münevver olmuşdu. Yakîndan sadır olmadığı için amellerin zâtî bir nûru yoktu. Nebilerinden ihticâbları sebebiyle arizî olan nuru da zail olduğu zaman o ameller muhakkak muzlim olarak nefsi emmare sıfâtlarından olan sair kötülükler gibi olmuşdur. Bu âyetde defaâtle işitdiğin vechiyle, nefsi emmare kuvâsı küffârının kalb Nebilerini ve adâletle emr eden kuvâyı ruhaniyeyi katl etmesi tevili de vardır.

(Ayet 26) **(Kulil lâhümme mâlikel mülki)** Habibim de ki «Ey Allahım sen, âlem-i ecsam mülkünün mutlaka malikisin, o mülkde tasarruf edersin, senden başka malik ve mutasarrıf ve müessir yoktur. **(Tü'tilmülke men teşâ'ü)** (Ayet 26) Dilediğini mülkün bazısında mutasarrıf kılarsın, **(Ve tenzi'ul mülke mimmen teşâ'ü)** (Ayet 26) başkasının elinde kılmak sûretiyle dilediğinden tasarruf nez' (bir şeyi yerinden çekib koparmak, sökmek) eylersin, halbuki tasarruf makamında gayr'da yoktur. Belki mülkü bir elinden diğer ele taklib edersin. Binaenaleyh herhal üzre mezâhirin ihtilâfı hasebiyle mülkde mutasarrıf sensin, **(Ve tü' izzü men teşâü)** dilediğine izzetin nûrlarından bir nurun ilkasıyla, aziz kılarsın, çünkü izzetin kâffesi Allah'ındır. **(Ve tüzillü men teşâü)** (Ayet 26) Ve dilediğinden izzetin libâsını soymakla zelil kılarsın. **(Biyedikel hayrü)** (Ayet 26) Bütün hayırlar, senin elindedir ve sen kadir-i mutlaksın, meşiyetin iktizası üzre i'ta eylersin, ba'zen mezâhire izz ü kibriyâ sıfatıyla tecelli eyler ve o mezâhire izzü beha libâsını giydirirsin, bâzı kerre de bir kısım mezâhire kahr ve izlâl sıfâtıyla tecelli eyler ve ona küçüklük ve hakâret libâsını giydirirsin, bazen gına sıfâtıyla tecelli ederek mal verirsin, bazen muğni sıfâtıyla tecelli ederek fakir, yâni maldan mustağni, bir şey'e muhtaç olmayan fakir kılarsın. **(Tûlicül leyle fînnehâri ve tûlicunnehâre fîlleyli)** (Ayet 27) Nefis zulmetini, kalb nûrundan idhal edersen derhal kalb muzlim olur, ve kalb nûrunu, nefis zulmetinden idhal edersen, o vakit aralarındaki münasebetin uzaklığıyla beraber kalble birlikte nefis de nûrlanır. **(Ve**

tuhricül hayye minel meyyiti ve tuhricül meyyite minel hayyi) (Ayet 27) Ve diri olan kalbi, ölü olan nefisden, ve ölü olan nefsi diri olan kalbden çıkarırsın, belki ilim marifet dirisini cehil ölüsünden (belim bağvar gibi) kendisini nûrdan mahcûb kılarak cehil ölüsünü ilim dirisinden çıkarırsın. **(Ve terzuku men teşâü bi gayri hisab)** (Ayet 27) Ve dilediğin kimseyi zâhir ve batın ni'metlerinin cemisinden, yahûd yalnız birisinden hesabsız rızıklandırırsın.

(Ayet 28) **Lâ yettehizil mü'minûnel kâfirîne evliyâe min dûnil-mü'minîne)** Mü'min olanlar, mü'minleri bırakıp kafirleri dost tutmasınlar, zirâ hakikatde aralarında münasebet yoktur. Dostluk ise ancak cinsiyet ve münasebetle olabilir. Cinsiyet ve münasebet olmadığı takdirde aralarındaki muhabbet zâtî olamaz. Belki riyâ ve nifâk ile sun'i ve arizî olmuş olur. Halbuki tasannu' (bir şeyi mahiyetinden daha iyi, daha ziynetli göstermek), riya, ve nifak Hak'dan uzak bir takım hasletlerdir. Bunların kâffesi zulmanî hicâblardır. Ve eğer kendilerinde küffarın hallerine münasib bir nevi zulmet olmasa, küffar ile karışmağa ve konuşmağa kadir olamazlardı. **(Ve men yef'al zâlike feleyse minallahi fî şey'in)** (Ayet 28) Ve bunu yapan, kâfirden dost tutan kimseler, Allah'ın dostluğundan mu'teber bir şeyde değillerdir. Zirâ kendilerinde Hazreti İlâhiyeye münasib olmalarına sebeb olacak nûriyeti safiye yoktur. **(İllâ en tettekuû minhüm tükaâta)** (Ayet 28) Ancak onlar tarafından sakınması vacib ve lâzım olan bir işden korkmanız sebebiyle, kalblerinizde onların muhabbetlerinden bir şey olmadığı halde, zahiren onlarla dostluk göstermeniz müstesnadır ki, bu da ancak yakının zayıflığından neş'et eder. Zirâ kalbleri yakîna mübaşir ilsa **(Ve in yemseskellâhü bi durrin felâ kâşife lehû illâ hüve ve in yemseske bihayrin fehüve alâ külli şey'in kadîr)** (En'am Suresi, Ayet 17) âyetinin mânâsını müşâhede ederek Allah'dan başkasından ne korkacaklar ve ne de ümmid umacaklardı. Bu sebebden âyeti **(Ve yuhazziru kümullahü nefsehu)** (Ayet 28) âyetiyle takib eyledi. Yâni Allah Teâlâ, korkunuz ve sakınmanız başkasından olmamak belki Allah'ın nefsinden olmak için sizi, ayani tevhide dâvet eder. **(Ve ilâllahil masiru)** (Ayet 28) Ve rücû' ancak Allah Teâlâ'yadır. Bu sebeble ondan başkasından sakınmayıp ancak ondan sakınınız, zirâ Allah Teâlâ aşikâr ve sırlarınıza muttalidir, eğer düşmanlarına dostluk yapıp, yahut gizli ve aşikâre onlardan korkarsanız sizi cezalandırmağa kadirdir.

(Ayet 30) **(Yevme tecidü küllü nefsin mâ amilet min hayrin muhdaran ve mâ amilet min sû'in)** Her nefsin işlediği hayrı ve işlediği kötülüğü hazır olarak bulacağı bir gün vardır. **(Teveddû lev enne beynehâ ve beynehû emeden ba'îda)** (Ayet 30) O nefis ne olsada kendisiyle o günün arasında uzun bir uzaklık olmuş olsa diye

muhabbet ve temenni eder. İnsanın her işlediği ve söylediği şeyden nefsinde bir eser hasıl olarak nefsi onunla nakışlanır, ve o şey tekrar ettiği vakit, nefis kökleşmiş bir meleke olur. Böylece nüfusu semâviye sahifelerinde de nakş olunur. Lakin o şahıs vehmî ve hayalî idrakler, hissî meşgaleler ile nefsinin hey'et ve nakışlarından meşguldur. O nakışları görmeğe ferâgat bulamaz, nefis cesedden ayrıldığı vakit onu hey'et ve nukşundan işgal eden şeyler kalmayınca, işlemiş olduğu hayır ve şer işlerini kendisinde hazır olarak bulur. Eğer işleri şer ise kendi ile o günün veya o amelin arasının uzaklığını temenni eder. Çünkü onlarla gazablanmaktadır, buna binaen o hey'et ve nakışlar eğer kökleşmiş melekler ise, o nefsin sûreti olmuş olur ve eğer o nukuş kökleşmiş melekeler değilse nukuşların mikdarınca o nefis cezasını bulur. **(Ve yühazzirükümullahü nefsehu)** (Ayet 30) Allah Teâlâ Hazretleri sizleri nefsinden sakındırır ikabına mustehık olunan işleri işlememeleri için bu âyet-i kerime tekrar olunmuşdur. **(Vallahü raûfün bil' ibâd)** (Ayet 30) Allah Teâlâ kullara re'fet edicidir, bu sebebden evlâdını helâk olmakdan acıyan müşfik peder ve valide gibi kullarını fenalıklardan sakındırır.

(Ayet 31) **(Kul in küntüm tühibbûnellâhe fettebi'ûnî yuhbibkümullahü)** Habibim de ki «Eğer sizler Allah Teâlâ'ya muhabbet eder oldu iseniz, bana tabi olunuz ki, Allah Teâlâ sizleri sevmiş olsun» Muhammed Sallâllahü Aleyhi ve Sellem Allah Teâlâ'nın Habib'i olunca Allah'a muhabbeti iddia eden her kimseye Muhammed'e tabi olmak lâzım gelir. Zirâ mahbûbun mahbubûda mahbûbdur. Buna binaen Nebi Aleyhisselâm'ın muhabbeti vacib olur. Nebi'nin muhabbeti ise ancak ona mutabaat ve kul ve amel ve ahlâk ve hal ve siyret ve akide cihetinden onun yoluna sülûk ile olabilir. Ve muhabbet da'vası yürüyemez, ancak bu sûretle yürüyebilir. Zira Muhammed Aleyhisselâm muhabbetin kutbu ve mazharıdır ve Muhammed'in yolu muhabbetin tılsımıdır. İmdi Muhammed'in yolundan nasibi olmıyan kimsenin muhabbetden de nasibi yoktur, muhabbet davasında olan kimse Muhammed'e hakkıyla mütabaat ettiği vakit onun batını, sırrı, kalbi ve nefsi, Nebi'nin batınına ve sırrına ve kalbine ve nefsine münasib olur. Hazreti Nebi Aleyhisselâm ise muhabbet mazharıdır. Bu münasebet sebebiyle mütâbaat eden kimse için mütâbaattan nasibi mikdarınca Allah'ın muhabbetinden bir hassa olmaklık lâzım gelir ki, bu sûretle Allah Teâlâ Hazretleri kendi muhabbetini o kimseye ilka eder, ve o muhabbetin nûru Nebi'nin batınından o şahsa sirayet ederek o şahısda Allah'ın mahbubu ve muhibbi olur. Ve eğer Nebi'ye mütâbaat etmezse onun batını Nebi'nin batınına muhalif olup, mahbubluk vasfından uzaklaşır, ve pek sür'-

atle kalbinden muhiblik de zail oluverir. Çünkü eğer Allah Teâlâ onu sevmemiş olsa idi, o da Allah'ı muhib olamıyacakdı. **(Ve yağfir leküm zünûbeküm)** (Ayet 31) Ve Habib'ine geçmiş ve gelecek günahlarını mağfiret eylediği gibi sizin günahlarınızı setr etmiş olsun. Muhammed'in mütekaddim olan günahı zâtı ve müteahhir olan günahı sıfâtıdır. Ona tebaiyyet edenlerin günâhları da böylecedir. Nitekim hadis-i kudsîde Hak Teâlâ Hazretleri «Kul nevafil sebebiyle bana mütemadiyen yanaşır tâki, ben okulu severim. İmdi ben o kulu sevdiğim vakit onun işiddiği işitmesi ve gördüğü görmesi, söylediği sözü ben olurum, benimle işidir, benimle görür, benimle söyler» demektir. **(Vallahü ğafûrün)** (Ayet 31) Allah Teâlâ sizin zâtlarınız ve sıfâtlarınız günahlarını mahv eden mağfiret sâhibidir. **(Rahîmün)** (Ayet 31) Size zât ve sıfâtınızdan daha hayırlı vücûd ve sıfât-ı hakkaniyeyi bağışlayan merhamet sâhibidir. Sonra bu makam kibrit-i ahmerden (Simya ilminde en kıymetli görünen madde) daha aziz olduğu için bu makamdan tenezzül ederek muhabbet makamından daha umumî olan irade makamına davet eyledi ve **(Kul etî'ullahe verresûle)** (Ayet 32) buyurdu. Yani eğer sizler muhib olmaz ve Habib'in mütâbaatına kadir olmazsanız hiç ilmazsa irade sâhibleri olup emr olunduğunuz şeylere muti olunuz. Zirâ irade sahibine, emre mütâbaat ve emr olunan şey'e imtisal lâzımdır. **(Fein tevellev feinnallahe lâ yuhibbülkâfirîne)** (Ayet 32) Eğer bundan iraz ederlerse onlar küffâr, münker ve mahcûblardır. Halbuki Allah Teâlâ kâfir olanları sevmez. İmdi taatın terki ile küfür lâzım gelip mütâbaatın terki ile küfür lâzım gelmiyor. Çünkü mütâbaatı terk eden kimsenin emre imtisal ile muti olması mümkün olabilir. **(Etî'ullahe verresûle)** Sözünün mânâsı da Allah'ın Resul'une itaat edin, demektir. Zirâ her kim Resule itaat ederse muhakkak Allah'a itaat eyledi, buyurulmuşdur.

(Ayet 33) **(İnnallahastafâ âdeme ve nûhan ve âlâ ibrâhîme ve âlâ imrâne alel' âlemîne)** Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri Adem'i ve Nuh'u ve İbrahim evlâdlarını ve İmran evlâdlarını zamanlarındaki âlemlerin, yani insanların üzerine seçdi. Istıfâ', muhabbet ve haletden daha umumîdir. Buna binaen ıstıfâ umum enbiyaya şamildir, zirâ enbiya Allah Teâlâ'nın saf kılıp ihtiyar eylediği ve seçdiği kimselerdir. Fakat bu ıstıfada (bir şeyin halis ve temizini seçüb ayırmak). Nebi'lerin mertebeleri tefâzul ve tefâvüt eder. Nitekim **(Tilker rüsülü faddalnâ ba'dehüm alâ ba'dın)** (Bakara Suresi, Ayet 253) yani, işte şu resullerdir ki, ba'zısını ba'zısına tafdil etmişizdir, buyruluyor. İmdi Nebilerin en has mertebesi muhabbet mertebesidir ki, bu hususa «Allah Teâlâ, mertebede bazı Nebilerin derecesini yük-

sek kılmışdır» mealindeki **(Ve refi'u ba'zehum derecat)** âyetiyle işaret olunmuştur. Bu sebebden Nebilerin efdali Habibullah Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem olmuşdur. Ondan sonra İbrahim Aleyhisselâm'ın sıfâtı olan hullet yâni halillik gelir, en umumî derecesi de Âdem Aleyhisselâm'ın sıfâtı olan ıstıfa derecesidir. **(Zürriyeten ba'züha min ba'zin)** (Ayet 34) Din ve hakikatde bazısı bazısından hasıl bir zürriyet olduğu halde seçmişdir. Çünkü velâdet iki kısımdır, biri suriye, diğer maneviyedir, tevhid ve marifetde ve batına taâlluk eden usul-u dinde diğer bir nebiye tabi olan herhangi bir Nebi, tâbi olduğu Nebi'nin mânen veledidir. Böylece babalar dahi üç kısımdır. Biri seni dünyaya getiren, biri de seni terbiye eden, biri de sana ilim öğreten babadır, denilmişdir. İmdi surî doğmakta beden vücûdu ana rahminde babanın nutfesinden hasıl olduğu gibi böylece hakikî doğmakta da kalb vücudu, istidâd nefsi rahminde şeyh ve muallimin nefhasından hasıl olur. İşte İsa Aleyhisselâm'ın «İki def'a doğmayan kimse göklerin melekûtuna giremez» sözüyle işaret ettiği doğmak bu doğmaktır. Bilmelidir ki, manevî doğmanın çoğu tenasülde surî doğmaya tabi olur. Bu sebebden enbiya zahirde de bir nesil, bir ağacın yemişi idiler, çünkü Musâ ve Harun'un babaları Ümran bin Yahir, İbrahim'in oğlu İshak oğlu Yakûbun oğlu Levi'nin evlâdından idi, ve İsa anası olan Meryem'in babası Ümran bin Masan da Yâkûb'un oğlu Yehuda'nın sülâlesinden idi, böylece Muhammed Aleyhisselâm'ın İbrahim oğlu İsmail sülâlesinden ve yine İbrahim Aleyhisselâm'ın, Nuh Aleyhisselâm sülâlesinden olduğu meşhurdur. Bunun sebebi şudur ki, Ruh, safa ve keduretde tekvini zamanında mizacın itidal ve adem-i itidalinde mizaca münasib olur. Buna binaen her ruhun kendisine münasib ve ona mahsus mizacı vardır. Zirâ feyz münasebet iktizasıyla vasıl olur. Ervahın da kurb ve baidde sınıfları ve mertebeleri hasebiyle ezelde tefavütü olunca, ervahın tefavütü icabıyla her ruha mizacına muttasıl olmak için ebedde mizaclarda tefavüt etmişdir. Ba'zısını ba'zısından tenasül eyliyen bedenler ise ekseriyetle mizaçlarda birbirine benzerler. Ancak ittifakı âriz olan bir takım sebeblerden benzememek olabilir. Bunun gibi bedenlere ittisal eden ruhlar da küdbede birbirine yakın ve sıfâtda biri biriyle mütenasibdir. Bu beyan Mehdi Aleyhisselâm'ın Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in neslinden olduğunu takviye eden şeylerdendir. **(Vallahü semî'un alîmun)** (Ayet 34) Tahkik sen işidici bilicisin demesiyle Ümran'ın karısı şehadet eylediği vechiyle Allah Teâlâ Hazretleri o kadının «Ey Rabbim ben karnımdaki çocuğu sana nezr eyledim» dediği vakit, onun sözünü işidici, niyetini bilicidir. Bilmelidir ki gıdalar evlâdın bedeninde müessir olduğu gibi

niyetler ve nefis hey'etleri de evlâdın nefsinde müessirdir. İmdi gıdası helâl ve pâk ve nefis hey'eti nurânî ve niyetleri hakkanî ve doğru olan kimsenin evlâdı mü'min, sadık nebi veya veli gelir. Gıdası haram, nefis hey'etleri zulmanî, habis niyetleri kötü ve fesad olan kimselerin evlâdı fasık veya kâfir ve habis gelir. Çünkü veledin hasıl olduğu nutfe, o gıdadan doğmuş ve o nefis ile terbiye olmuşdur. Ve ona münasib olur. Bu sebebden Resullullah Sallallahi Aleyhi ve Sellem **(El veledi sırrı ebihi)** «Oğlan babasının sırrıdır» diye buyurmuşdur. Meryem'in sıdkı ve İsâ'nın nübüvveti de Meryem'in babasının sıdkının berakâtı olmuşdur.

(Ayet 37) **(Vecede indehâ rızkaâ)** Zekeriyya Aleyhisselâm, ne vakit Meryem'in bulunduğu mihraba gelirse, Meryem'in indinde rızık bulurdu. Bu rızıkdan Allah'ın indinden Meryem'e feyz olunan ulum ve hüküm, hakayık ve maârif-u ruhanî rızıkları murad olunmak caizdir. Zira indiyet ile ihtisası o erzakın, erzak-ı ledünniye olmasına delâlet eder. **(Hünâlike de'â zekeriyyâ rabbehu)** (Ayet 38) O vakitde Zekeriyya Rab'bine dua etti. **(Kaâle rabbi hebli min ledünke zürriyyeten tayyibeten)** (Ayet 38) «Ey Rab'bim bana senin indinden güzel bir zürriyet bağışla. **(İnneke semi'uddu'a)** (Ayet 38) Tahkik sen duayı işidicisin» dedi. Zekeriyya Aleyhisselâm, ihtiyar ve nasın ilerisi ve imamı idi. Rab'binden yerini tutacak hakiki bir veled istedi. Nitekim Kehf Suresinde buna işaret olunmuşdur. Buna binaen üç gün itikâf etmekle emr olunduktan sonra, kudret-i ilâhiye ile sülbunden kendisine Yahya Aleyhisselâm bağışlandı. İmdi bildiğin vechiyle kendi ahvaline ve tefasil vücûduna tatbik etmek suretiyle âyetin tevili de sana mümkündür. Tevil şudur ki, tabiat-ı cismaniye yani ruh Ümran'ının karısı olan kuvve-i bedeniye, kendi karnında bulunan nefs-i mutmainneyi emr-i Hak'ka inkiyad ve mutavaat etmesi ile Allah Teâlâ'ya nezr etti. Bunun üzerine nefis kızını doğurunca, nefis kızının kuddüs ve pâk olduğu için Hak Teâlâ Hazretleri onu kabul ettikden sonra, fikir Zekeriyya'sını, ona mütekeffil kıldı. İmdi fikir Zekeriyya'sı her ne vakit ki nefis Meryem'i üzerine dimağ mihrabına girerse, fikir o mânâyı imtiyaz etmeksizin nefsin safası sebebiyle kendisine inkişaf eden mânâyı hadsiye rızkını, onun yanında bulurdu. O vakit fikir Zekeriyya'sı o mânânın terkibini taleb ederek Allah Teâlâ'dan levs-i tabiatdan mukaddes, güzel bir oğlun kendisine bağışlanmasını istedi. Allah Teâlâ, onun duasını işitdi, yani kabul etti. Kabul edince, fikir Zekeriyya'sı dimağ mihrabında âlem-i kudse teveccüh ile, takarrüb ederek ve nûrlarının inmesini istemekle Rab'bine yalvararak malumatın terkibi ile meşgul iken kuvayı ruhaniye melekesi kendisine nida ederek, **(Ennallahe yübeşşirüke bi**

yahyâ musaddıkan bikelimetin minalahi) (Ayet 39) Fikir Tur'unun müntehası (nihayet bulmuş-sonuna varmış) olan ihtiyarlığına baliğ olduktan sonra, hakayık-ı kudsîye ve mâarif-i külliyenin idrakine yetişemediği fikrin, tasarruf mahalli olması dolayısıyle, Ruhu nefsaniye tabiatından ibaret bulunan karısı da, nûru mücerrede akar yani kısır bulunduğu bir zamanda mevaddan tevellüdden, ve ecram aleminden mukaddes olduğu için Allah'ın bir kelimesi olan kalb aynasını tasdik, ve ona iman edici **(Ve seyyida)** (Ayet 39) ve kuvâ sınıflarının kâffesinin ulusu **(Ve hasûra)** (Ayet 39) ve tabiat-ı cismaniyeye mübaşeretten (bir işe bizzat başlama) ve kuvâyı bedeniye tabâyi'ine (tabiatlar-huylar) mülâbesetden (yakınlık, münasebet) nefsini men edici **(Ve nebiyyen minessâlihiyne)** (Ayet 39) ef'âli ile Hazreti İlâhiyenin mukarriblerinden olmayan (yaklaşdırılmış olmaya) salih olan mufarakat (birbirinden ayrılıb gitmek) ve mücerredat cümlesinden, emr hakla maârif ve hakayık-ı külliyeden ve ahlâk-ı cemile ve tedabir-i sedidenin (doğru hatasız olan tedbirler) talimden haber verici olduğu halde, tahkik Allah Teâlâ Hazretleri seni bilfiil akıl Yahyâ'sı ile tebşir eyler, dediler.

(Ayet 41) **(Kaâle rabbic'al lîâyeten)** Zekeriya Aleyhisselâm «Ey Rab'bim benim için buna bir alâmet kıl» dedi. **(Kaâle âyetüke ella tükellimennâse selâsete eyyâmin illa remzâ)** (Ayet 41) Allah Teâlâ Hazretleri «Senin alâmetin üç gün insanlara işaretden başka kelâm söylememekliğindir» dedi. Yâni nefsi zekiyeden nûru mücerredin husul ve zuhurunun alâmeti, her bir günü Zekeriya Aleyhisselâm'ın ömrü tavırlarının on senelik bir akdi tammı sayılan, tam yüz sene olan birinci on seneden itibaren uzunluğu otuz seneden ibaret bulunan üç gün zarfında kuvâyı bedeniye menafi ve metalibinin (istenen şeylerin) tahsilinde kuvâyı bedeniye ile konuşmaktan ve fuzulî lezzât ve şehevatdan, onlara karışmakdan kesilerek kuvâyı bedeniye maksadlarına yanaşmaksızın, her birinin kendisine mahsus tesbihi ancak rumuz ve gizli işaretlerle emr etmekle, iş bu üç günde dimağ mihrabında Rab'binin zikri ve Rab'bine mahsus tesbihi ile iştiğal etmesidir. Yine böylece kuvâyı ruhaniye melâikesi, zâhir olan nefs-i zekiye Meryem'ine **(Yâ meryemü innallahes tafâki)** (Ayet 42) «Ey Meryem Allah Teâlâ seni şehavâtdan münezzeh olmak dolayısıyla seçdi. **(Ve tahhareki)** (Ayet 42) Ve seni rezâil-i ahlâktan ve zem olunmuş sıfâtlardan temizledi. **(Vestafâki alâ nisâil' âlemîne)** (Ayet 42) Ve seni zamanındaki âlemlerin kadınları üzre, yani âdi melekeler ve kötü işlerle melus olan şehevatı nefisler üzerine seçdi. **(Yâ meryemuknûtî lirabbikî)** (Ayet 43) Ey Meryem, sen taât ve ibâdet vazifeleriyle Rab'bine itaat eyle. **(Vescüdî)** (Ayet 43) Ve inkisar,

zil ve iftikâr, acz ve istiğfar makamında secde et. **(Verke'î me'arrâki'ıyıne)** (Ayet 43) Ve huzû' edicilerle beraber huşû' ve huzû' makamında huzû' eyle, dediler.

(Ayet 44) **(Zâlike min enbâil ğaybi)** Şu haber, senin vücûdun gaybının ahvalindendir. **(Nûhîhi ileyke)** (Ayet 44) Ey ruh Nebi'si biz sana vahy ediyoruz. **(Ve mâ künte ledeyhim iz yülkûne aklâmehüm eyyühüm yekfülü meryeme)** (Ayet 44) Hal şuki hangisinin nefis Meryem'ini tedbir ve reyi hasebiyle ve tabî-i muktezâsıyla tekeffül ederek, kendisi için maslahat gördüğü şey'i nefis Meryem'ine emr ve riyaset edeceği hakkında musabaka ederek kalemlerini attıkları vakit, ey ruh Nebi'si sen kuvâyı ruhaniye ve nefsaniyenin yanlarında, yani rütbe ve makamlarında değildin. **(Ve mâ künte ledeyhim iz yahtesimüne)** (Ayet 44) Ve riyazatdan evvel nefsin zuhuruyla riyaset talebi zamanında, riyazatdan sonra Hak'kın tevfikıyla kuvâ-i ruhaniye melekesinin galebesinde, Meryem'in halinde çekişdikleri vakit, yine ey Ruh Nebi'si sen mahalli nizâ'ları olan sadır makamında değildin.

(Ayet 45) **(İz kaletil melâiketü yâ meryemü innallahe yübeşşirüki bikelimetin minhu)** Ve melâike nefs-i Meryem'e «Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri seni bir kelime ile kendinden bahs olunan kalb kelimesiyle müjdeler. **(İsmühül mesîhu îsebnü meryeme vecîhan fiddünyâ velâhireti)** (Ayet 45) Cüz'iyâtı idrak ve maaş işlerini en doğru, en saf bir suretde tedbir ederek kuvâyı zahire insanları ve kuvâyı batına cinlerinin ona itaat ve onu kabul ve ta'zîm ettikleri için dünyada, ve maâni-yi külliye ve maârif-i kudsiyeyi idrak, meadin tedbiri ve Hak'ka hidâyetle kıyamı dolayısıyla Ruh seması melekûtunun da kendisine itaat ettikleri için ahiretde de reis ve sâhib ve cah et. **(Ve minel mukarrebiyne)** (Ayet 45) Ve Hak'kın tecelliyat ve mükâşefatını kabul edici olarak, Hazreti Hak'kın mukarrebleri cümlesinden olduğu halde seni nûr ile mesh ettiği için onun ismi Mesih İsa bin Meryemdir. **(Ve yükellimünnâse fîl mehdi ve kehlen ve minessâlihîne)** (Ayet 46) Ve beden beşiğinde ve ruh ihtiyarının tavrına yakınlığına erişmiş, kendisine nûrunun beyazı gâlib olduğu halde, insanlara kelâm söyler ve ma'rifet makamına selahiyetli olanlardandır» dediler. **(Kaâlet rabbi ennâ yekûnü lî veledün ve lem yemsesnî beşerün)** (Ayet 47) Meryem Aleyhisselâm «Ey Rab'bim, bana beşer temas etmediği halde ne suretle benim evlâdım olabilir?» dedi. Nefis kendisine beşer dokunmaksızın yani bir mer'înin terbiyesi veya bir ma'lûmun ta'limi olmaksızın haml velâdetinden taaccüb etti ki, bekâretinin mânâsı budur. **(Kaâle kezâlikıllahü yahluku mâ yeşâ'ü)** (Ayet 47) Allah Teâlâ Hazretleri «İşte böylece Allah dilediğini

halk eder» Yani cezb ve keşif ile ıstıfâ eyler, ve mahbubların, bazı muhiblerin halleri olduğu gibi ta'lîm ve terbiye olmaksızın kendisine kalb makamını bağışlar.

(Ayet 48) **(Ve yu'allimuhül kitâbe ve hikmete vettevrâte vel incîle)** Ve talim-i Rabbanî ile ulûmu makule kitabını, ve şerayi' hikmetlerini, ve Tevrat ve İncil ilâhî kitablarının maârifini, yani zâhir ve batın maârifetlerini ona öğretti. **(Ve resûlen ilâ beni isrâile)** (Ayet 49) Ve Yâkûb Ruh'un evlâdından müstaid olan ruhanîlere resul olarak gönderilir. **(Ennî kad ci'tüküm biâyetin min rabbiküm)** (Ayet 49) «Benim Hak tarafından geldiğime delâlet eden âyet ile, ben size Rab'binizden geldim ki, **(Ennî ehluku leküm minettîyni)** (Ayet 49) o âyet de, ben nakıs olan müstaidlerin nefisleri çamurundan terbiye ve tezkiye ve hikmet-i ameliye ile, **(Kehey'etit tayri)** (Ayet 49) şiddet-i şevkden, kudsiyet canibine uçucu kuş hey'eti gibi bir hey'et ve suret yapar **(Fe'enfühu fîhi)** (Ayet 49) ve sohbet ve berekât tesiriyle, o kuşa hayat-ı hakikîye nefesinden, ve ilm-i ilâhi nefesinden nefh ederim, üflerim. **(Fe yekûnu tayra)** (Ayet 49) Derhal Allah'ın izni ile şevk ve himmet kanatlarıyla Hak tarafına uçucu diri bir nefis olur. **(Ve übriyül' ekmehe)** (Ayet 49) Ve basiret gözü asla açılmamış, ve vech-i Hak güneşini ve o güneşin nûrunu görmemiş, ve ehlini de bilmemiş olan Hak nurundan mahcûbu, anadan doğma gözsüzü hidayet nuru sürmesiyle, **(Vel' ebrasa)** (Ayet 49) ve nefis rezâil hastalıkları ile dünya muhabbeti ve fâsid akidelerle ve şehevat pisliğiyle ayıblı olan kimseyi, nufus dokturluğuyla beri ederim, marazdan kurtarırım. **(Ve uhyîl mevtâ bi'iznillâhi)** (Ayet 49) Ve izn-i ilâhî ile cehil ölüsünü, ilim diriliğiyle diri kılarım. **(Ve ünebbiüküm bimâ te'külûne)** (Ayet 49) Ve şehevat ve lezzâta mübaşeretten tenavül (alıb yemek) ettikleriniz, **(Ve mâ teddehirûne fî büyûtiküm)** (Ayet 49) ve gayblarınız evlerinde toplandığınız niyet ve arzularınızı size haber veririm. **(İnne fî zâlike leâyeten leküm in küntüm mü'minîne)** (Ayet 49) Eğer sizler mü'minler olursanız, bu harikalarda sizin için benim nübuvvetime delâlet edecek büyük alâmetler vardır. **(Ve musaddıkan limâ beyne yedeyye minettevrâti)** (Ayet 50) Ve ben ön tarafımda olan zâhir ilmi Tevrat'ını tasdik edici olduğum halde, **(Ve li uhille leküm ba'dellezî hurrime aleyküm)** (Ayet 50) ve size haram olunan batın nurlarından ba'zısını helâl kılmak için geldim. **(Ve ci'tüküm biâyetin min rabbiküm fetlekûllahe ve etıy'ûni)** (Ayet 50) Ve ben hiçbir Nebi'nin bana muhalif olmadığı tevhid delili ile, size Rab'binizden geldim. Yâni Rab'binizden size tevhid delilini getirdim. Binaenaleyh Hak üzre olduğum için muhalefetimden Allah'a sakınınız ve sizi tevhide davetimde bana itaat ediniz.

(Ayet 52) **(Felemmâ ehasse îsâ minhümül küfre)** Kalb İsâ'sı kuvâyı ruhaniyeden ihticâb ve inkâr ve muhalefeti his edici **(Kaâle men ensârî ilâllahi)** (Ayet 52) Allah'a davet hususunda benim yardımcılarım kimdir dedi. Yâni Hak'ka teveccühde kuvâyı nefsâniye aleyhinde yardım etmelerini kuvâyı ruhaniyeden istedi. **(Kaâlel havâriyûne nahnü ensârüllahi)** (Ayet 52) Zikir olunan ruhanîlerden saffet (safilik-temizlik) ve hulus sahibleri «Biz Allah'ın yardımcılarıyız. **(Âmennâ billâhi)** (Ayet 52) Biz istidlâl ile ve ruh nûruyla nurlanmak sebebiyle Allah'a imân ettik. **(Veşhed bi enne muslimûne)** (Ayet 52) Ve bizim mutî ve münkad kimseler olduğumuza sen şehadet et» dediler. **(Rabbenâ âmennâ bimâ enzelte)** (Ayet 53) Ey Rab'bimiz, biz senin inzal ettiğin tevhid ilmine ve nûr feyzine imân ettik. **(Vette ba'nerresûle)** (Ayet 53) **(Fektübna me'aşşâhidîne)** (Ayet 53) Ve Resul'e tabi olduk. İmdi sen bizi, sana emrine burakıb hazır olanlarla kıl» Yahud mânâ: «Bizi hidâyetine şahid olanlardan eyle» dediler. **(Ve mekerû ve mekerallahü)** (Ayet 54) Evham ve hayalât, envâ-ı tesvilat (çirkini, güzel, iyi gösterip aldatmak) ile kalbi aldatıp helâk etmek hususunda mekir ve hile ettiler. Allah Teâlâ hazretleri evham ve hayalâtın tahayyülât ve teşkilâtından kat'ı edici bürhan ve aklî delilleri gâlebe ettirmekle, ve kalb İsâ'sını, ruh semasına ref', ve hilelerinin vaki olması için kalb İsâ'sı benzerliğini de nefis üzerine ilka etmekle mekir ve hile eyledi. **(Vallahü hayrül mâkirîne)** (Ayet 54) Hal şuki Allah Teâlâ Hazretleri mekir edicilerin hayırlısıdır. **(İz kalellahü yâ îsâ innî müteveffîke)** (Ayet 55) Allah Teâlâ Hazretleri, İsâ Aleyhisselâm'a «Ey İsâ ben seni onların aralarında bana kabz ediciyim ve seni bana, yâni benim civarımdaki ruh semasına ref' ediciyim. **(Ve mutahhirüke minellezîne keferû)** (Ayet 55) Ve seni küfür edenlerden yâni kuvâyı habisenin komşuluğu pisliğinden ve hilelerinden ve sohbetleri fenalığından temizleciyim. **(Ve câ' ilüllezînettebe'ûke fevkallezîne keferû ilâ yevmil kıyâmeti)** (Ayet 55) Ve sana tabî olan ruhanîleri ta kıyâmet-i kübrâ gününe ve vahdet makamına erişmek zamanına kadar, mahcûb olan nefsânîlerin fevkında kılıcıyım. **(Sümme ileyye merci'üküm)** (Ayet 55) Sonra kıyâmet-i kübrâ gününde ve vahdet makamına vusulde rucûunuz banadır. Vahdetden evvel kuvânın vaki' olan çekişmesinde aranızda Hak ile hüküm ederim. O vakit her kuvveti makamında kararlaşdırır ve kendisine lâyık olanı veririm, nez' ve çekişmekde kalkar. **(Fe'emmellezîne keferû feü' azzibühüm azâben şedîda)** (Ayet 56) Amma mahcûb kalan nefsânîleri, kalb makamından mahrumluk ve amelleri hey'etleri ile mahcûbluk gibi, şiddetli bir azabla azab ederim. **(Ve emmellezîne âmenû ve amilûssalihâti)** (Ayet 57) Amma nefis

aleyhinde kalbe muavenetde ve kalbin Hak'ka teveccühde ona mütebaatda her nevi tezkiye, tahliye ve tasfiye gibi güzel işleri yapan ruhanîlere **(Feyü veffîhim ücûrehüm)** (Ayet 57) Hak Teâlâ Hazretleri, envâr-ı kudsiye ve işrâkat-ı ruhiyeden tam olarak ecirlerini verir. **(Vallahü lâ yuhibbüzzâlimîne)** (Ayet 57) Allah Teâlâ Hazretleri zalimleri, hukuk ve ücretleri noksan edicileri sevmez.

Amma nefse tatbik olunmaksızın âyet-i kerimenin tevili şudur ki: münkirler, İsa Aleyhisselâm'ı hile ile öldürecek kimseyi göndermekle mekir ettiler. Bunun üzerine İsâ Ruhullah'ın mazharı olan bir suret-i cesadaniye İsâ'nın hakikati sûretiyle kendilerine teşbih olunub, o sureti İsâ zan ettiler ve o sûreti katl ve selb ettiler. Ve Allah Teâlâ, İsâ Aleyhisselâm'ı, ruhu şemsin ruhaniyetinden feyzan eylediği için dördüncü kat göğe kaldırdı. Onlar ise cehâletleri dolayısıyla Ruhullah'ın katl olunamıyacağını bilemediler. İsa Aleyhisselâm semâya kaldırılmasından evvel, kendi halini yakinen bildiği için, eshabına «Ben babama ve sizinde semâvî babanıza gidiciyim» yani alem-i ricsden temizlenip, sûretleri bahş eden ervâh ve kemâlâtı ifâza eyleyen ruhda üflemekle insanları terbiye edici olan Ruh-el Kuddus'e ittisal ediciyim. O halde Ruh-el kuds'un feyzinden size imdâd ederim demişdi. O zamanda İsâ'nın daveti kabul olunmuyor, onun gibi bir zâta ittiba olunmuyordu. Bunun üzerine İsâ Aleyhisselâm Havariyuna kendisinden sonra şehirlere dağılmalarını ve halkı Hak'ka davet etmelerini emr etti. Havariyun İsâ Aleyhisselâm'a «Sen aramızda olduğun halde davetimiz kabul olunmuyor. Sen bizimle olmadığın zaman bu davet nasıl kabul olunur, bu iş nasıl olur?» dediler. İsâ Aleyhisselâm da «Benim size imdâdımın alâmeti halkın benden sonra sizin davetinizi kabul etmesidir» dedi. Vaktaki İsâ Aleyhisselâm göğe kaldırıldı, ashabı kimi davet etdilerse icabet eyledi. Ve halkta bunları kabul etmek zahir oldu ve sözleri yükselip, dinleri yeryüzünün her tarafında intişar etti. İmdi İsâ Aleyhisselâm, Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in uruç eylediği sidre-i münteha tabir olunan yedinci kat göğe yani kemâlde nihayet makamına vasıl ve muhabbet derecesine nail olamayınca, muhabbet derecesine nail olmak için bir def'a daha sûret-i cismâniyede milleti Muhammedi'yeye tabî olarak yeryüzüne inmesi zarurî olmuşdur. İşlerin hakikatlarını en çok bilen Allah Teâlâ'dır.

(Ayet 59) **(İnne mesele îsâ indallahi kemeselli Âdeme)** Tahkik, Allah'ın indinde babasız olarak kudret ile icad olunmasında İsa'nın sıfatı, anasız ve babasız icad olunmakta Âdem gibidir. Bilmelidir ki, kudretin acibeleri nihayetsizdir ve o makamda kıyas yürümez Hususiyle anasız ve babasız olarak tekevvününe hikmet aleminde nazir

vardır. Çünkü hilkatleri garib ve nakıs olan hayvanların bir çoğu bir saat zarfında yaradılmakla tevellüd ider sonra tenasül ve tevellüd eyler; böylece devirlerinden bir devre insanın da tevellüdle hadis olması sonra tenasül ve tevellüd etmesi mümkün olur. Babasız vücûd bulmakda böyledir. Zirâ erkek menisi, kadının menissinden çok ziyade hararetlidir ve peynire nisbetle peynir mayası gibi, erkek menisinde akd kuvveti daha fazla olur. Kadının menisinde de sütde olduğu gibi kuvve-i mün'akid (akd olunan-bağlanan) daha kuvvetlidir. Bunların ikisi birleşdiği vakit akid tamam olur. Ve maya tutularak çocuk hasıl olur. İmdi bir çok kadınlarda görüldüğü gibi, erkek mizacına münasib olan kuvvetli kadın mizacının bulunması mümkün olur, ve buna binaen ciğerinin mizacı sahih ve harareti kuvvetli olan kadının, ciğerine mücavereti sebebiyle sağ böbreğinde hasıl olan meni hararetinin çokluğu dolayısıyla erkek menisi mesabesinde sol böbreğinde hasıl olan meni de kadın menisi mesabesinde olur. Bir erkek suretinin hayalini istilâsından dolayı uykuda ve ruhunun Ruh-u Kuds'e veya başka bir meleğe ittisali, ve **(Fetemessele lehâ beşeren seviyyâ)** (Meryem Suresi, Ayet 17) buyurduğu vechiyle, hayalinin bunu temsil etmesiyle, yakaza halinde kadın ihtilâm olduğu vakit, her iki taraftan hasıl olmuş meniler, rahime dökülürler, ve sağ taraftan dökülen menide akid kuvveti sol taraftan dökülen menide mün'akid kuvveti bulunmakla yavru husule gelir, ve ruh ona taalluk eder. **(Halakahü min türâbin sümme kale lehu kün feyekûn)** (Ayet 59) Hak Teâlâ Âdem'i topraktan taktir ve tasvir edip «Hayat sahibi beşer ol» diye irade eyledi. Derhal his ve hareket sahibi oldu. Bu âyet, ruhun nefhine ve ruhun âlem-i emirden olub, cesedin halkı gibi madde ve müddet ile mesbuk (hizmeti-zikri geçmiş) olmadığına işaretdir. İmdi zikr olunan hilkat keyfiyeti sebebiyle harikulâdelikte iştirâklerinde ve her ikisinin cesedlerinin madde ve müddet ile mesbuk anasır toprağından mahlûk ve ruhlarının madde ve müddet ile mesbuk olmayub, âlem-i emrden ibda' olunmuş olmaları ile Âdem ile İsâ mütenasib olurlar.

(Ayet 61) **(Femen hâcceke fihi min ba'di mâ câeke minel ilmi fekul te'âlev med'u ebnâenâ ve ebnâeküm ve nisâenâ ve nisâeküm ve enfüsenâ ve enfüseküm sümme nebtehil fenec'al la'netallahi alel kâzibîne)** İmdi sana ilim geldikten sonra İbnullah yani Allah'ın oğlu diyerek İsa hakkında her kim seninle muaraza eylerse «Geliniz, bizim çocuklarımızı ve sizin çocuklarınızı, bizim kadınlarımızı ve sizin kadınlarınızı ve bizim nefislerimizi ve sizin nefislerinizi çağıralım, sonra mübâhele edib de Allah'ın lânetinin yalancılara olmasını dua edelim» deyiver. Muhakkaktır i Enbiyanın mübâhelesinin büyük bir tesiri vardır. Sebebi de Enbiya nefislerinin Ruh-el Kuds'e ittisali

ve Allah Teâlâ'nın onları Ruh-el Kuds'le teyid etmesidir. Ruhul Kuddus izn-i ilâhî ile âlem-i anasırda müessirdir. Âlem-i anasırın Ruhul Kuddus'den infial ve tesiri ruhumuza varid olan gazab, hüzn, mağşukun ahvalinden fikir gibi, hey'etler sebebiyle bedenimizin ruhumuzdan tesir ve infiali (müteessir olmak-gücenmek küsmek) gibidir. Böylece ruhumuzda hadis olan kasd ve iradelerle azamızın harekete gelmesi de bu kabildendir. Nufusu beşeriyenin ruhu kudusden infiâli de, havas sair kuvamızın ruhlarımızın hey'etlerinden infiâli gibidir. İmdi kuddus bir nefis, Ruhul Kuds'e veyahûd bir takım ecram-ı semâviye ve nufus melekûtiye ervâhına ittisal eylediği vakit, o nefsi kudsinin, teveccüh ve ittisali zamanında âlemde tesiri, ayni ittisal eylediği ervâhın tesiri olmuş olur. Buna binaen o nefsi kudsîden anasır ve nufûsu nakısai insaniye ecramı dilediği vechiyle münfail (müteessir olan-infial eden-gücenen) olur. Görülmez m iki, Nasara'nın nefisleri Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in nefs-i şerifinden korku ile, nasıl münfail olub mübâheleden vazgeçip cizyeyi kabul ve musâlahayı taleb eylediler.

Nimetullah tefsirinde der ki, o gün Fahr-i Âlem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem aliyel esbah Hüseyn'i kucağına alarak İmamı Hasan'ın elinden tutmuş arkasında Fatumatüz zehra, Fatıma'nın ardında İmamı Ali Kerremallahüveche olduğu halde yürüyerek geldiler. Resullullah ben dua edince siz amin deyin diye buyurdu. Bunları gören Nasara'nın en büyük rahibi «Ey Nasara cemaati, ben öyle bir nurlar görüyorum ki, eğer bunlar, bir dağın yerinden izale olunmasını Allah Teâlâ'dan isteseler behemahal Allah Teâlâ izale edecektir. Bunun için sakın mübâhele etmeyiniz. Zira ederseniz helâkiniz muhakkaktır» dedi, ve nasara cezıyeyi kabul ile sulh eylediler. O vakit Resul Aleyhisselâm «Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer mübahele etselerdi suretleri maymun ve hınzır suretine çevrilecekti. Ve onlar üzerine bu vadiyi ateşle dolduracaktım ve Hak Teâlâ hazretleri, Necran ahalisini kâmilen hatta ağaçlardaki kuşlarını bile istisal ve helak edecekti» buyurmuşdu. İ'tizâr: Mübâhele mes'elesinde rivayet olunan bu hadise Resulullah Sallallahü Teâlâ ve Sellem efendimiz hazretlerinin, din ve tevhidi neşr hususundaki kemâl mahviyet ve derece-i fedakârlığına pek canlı bir misal olmakla beraber, hakikî Ehl-i Beyti erkânının kimlerden ibaret bulunduğunu, bütün cihana bilfiil göstermekle, subut-u kat'i ve ehli tevhid nazarında pek kıymetli bir hakikat olduğundan, yalnız bu fıkranın Nimetullah tefsirinden alınıp tercümemize derc olunduğu ve bundan başka hiç bir tefsirden ve eserden bir kelime bile tercümeye katılmadığı maal i'tizâr beyan olunur (Mütercim).

(Ayet 62) **(Ve mâ min ilâhin illâllahü** Allah'dan başka hiç bir ilâh bu kadar, yani İsâ, Allahlıktan bir şeyde değildir. Binaenaleyh mücerred zatının tecerrüdü sebebiyle ibâdet olunmağa müstehik olamaz. Zirâ âlem-i melekût ve ceberûtun kâffesi böylece tecerrüddedir. **(Kul yâ ehlel kitâbi te'âlev ilâ kelimetin sevâin beynenâ ve beyneküm)** (Ayet 64) Habibim de ki: Ey ehl-i kitab, bizimle sizin aranızda müsavi olan bir kelimeye, tevhid kelimesine geliniz. Yâni tevhid kelimesinde ne bir Nebi ve ne bir kitab asla ihtilâf etmemişdir.

(Ayet 79) **(Mâ kâne libeşerin en yü'tiyehullahül kitâbe velhükme vennübüvvete sümme yekûle linnâsi kûnû ibâden lî min dûnillahi)** Allah Teâlâ Hazretleri bir beşere kitab ve hüküm ve nübüvvet ve rütde vermesi sonra o beşerin insanlara «Siz Allah'dan sarf-ı nazarla benim kullarım olunuz» demesi olamaz. İstinabe, yani Nübüvvet talebi, tevhidde fenâdan ve velâyet mertesinden sonra olabilir. Allah Teâlâ'nın nefsinden fâni kılmakla beşeriyetini mahv eylemiş ve mükâfat olarak kendisine kitabı ve hikmet-i ilâhiyeyi kabul edici nûranî ve hakkanî vücudu vermiş olduğu bir beşerin, halkı kendisine davet etmesi olamaz. Çünkü nefsine davet eden kimse firavun emsali gibi nefis ile mahcûb olur. Bu gibiler Tevhidi bilen, fakat halen ve zevken bulamayıp ayana vasıl olamayanlardır. Nefisleri fenâ tadını tatmakla bâki olduğundan nefisleri ile mahcûb ve halkı nefislerine davet ederler. Bunlar Resul Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in haklarında «İnsanları en kötüsü kendilerine kıyâmet koptuğu halde biri kalan kimselerdir» buyurduğu şahsiyetlerdendir. **(Ve lâkin kûnû rabbâniyyine bimâ küntüm tu'allimûnel kitâbe ve bimâ küntüm tedrüsûne)** (Ayet 79) O zâtlar, kendilerine rubûbiyet istilâ eylemiş allemler ve amiller ve muallimler ve Allah'ın kitablarını okuyucular olduklarından, insanlara siz Rab'be mensub olunuz, yani ilim ve amel ve amil ve taate devam ile, riyâzât sahibleri abidler olunuz, tâki zulmet üzre nurun galebesiyle Rab'be mensublar olasınız, derler. **(Ve lâ ye'müreküm en tettahizûl melâikete vennebiyyîne erbâbâ)** (Ayet 80) Ve muayyen bir şeye ibâdet ve bir sûretle takayyüd etmekle melâike ve Nebileri de Rab'ler ittihaz etmenizi emr etmiş olamaz. **(E ya'mürüküm bilküfri ba'de iz entüm müslimûne)** (Ayet 80) Zirâ muayyen bir şeye ibâdet etmek ve bir sûretle kayd olmak hicâbdır. Halbuki siz zâtlarınızı Allah Teâlâ'ya teslim ettikten sonra, Nebi size hicâblanmanızı emr eder mi? Elbetde etmez.

(Ayet 81) **(Ve iz ehazallahü mîsâkannebiyyine)** Allah Teâlâ Hazretlerinin, Nebilerden misak aldığı vakti tezekkür eyle. Nebilerin birinci saf ehli Allah'ı arif olmaları sebebiyle, aralarında tearüf-ü ezeli vardır. Ve herhangi bir arif, sair ariflerin makamını bilir ve sair

arifler ile beraber Allah Teâlâ'ya tevhid-i ahid ile ahid vermişdir. Bu ahid bütün nebi ademe âm ve şamildir. Ve nebilerin ahdi kendilerine ve Hak mütâbâtla onları bilenlere mahsusdur. İmdi Hak Teâlâ Hazretleri Nebilerden iki ahid almışdır. Birisi **(Ve iz ehaznâ minennebiyyine misâkahüm ve minke ve min nûhin ve ibrâhîme ve musâ ve îsâbni meryeme ve ehaznâ minhüm mîsâkan ğalîzâ)** (Ahzab Suresi, Ayet 7) âyetinde zikr olunan ahd-i misak, diğeri de **(Ve iz ehaze rabbüke min benî âdeme min zuhîrihim zürriyyetehüm)** (Araf Suresi, Ayet 172) âyetinde beyan olunan ahiddir ki, umumîdir. Evvelki âyetle bildirilen ahid hususîdir ki, o da Nebiler arasında bilişmek ve dini ikâme etmek, ba'zısı ba'zısını tasdik edib tefrik etmemek ve halkı tevhide dâvet etmek, ve ibâdeti Allah'a mahsus kılmak, ve Nebi'ye itaat ve bazı peygamberler bazılarını ümmetlerine tarif etmek, ahd-i misakıdır. Bunun hususî olması şu cihetdendir ki, tefazil suretlerinde, ve sıfât hicâblarında, ve mezahirin tekâsüründe, Hak'kın marifeti, ayni cem-ide marifetinden daha dakik ve daha hafidir. Halbuki, enbiya hakkıyla mütebaâtı rızıklanmış olmaları cihetiyle, bunu ve şerayiden ibaret olan tecelliyatı sıfât ahkâmını arifdirler, ve bu irfan enbiyaya mahsusdur. Onların gayrisine olamaz.

(Ayet 82) **(Femen tevellâ ba'de zâlike)** Allah Teâlâ'nın Nebilerden almış olduğu ahdi, bildikten ve bu ahdi enbiyanın kendisine tebliğinden sonra, her kim i'râz (yüz çevirmek-vazgeçmek) ederse, **(Fe ulâike hümül fâsikûne)** (Ayet 82) işte bu kimseler, Allah'ın dininden haricdirler. Halbuki hakikatde Allah'ın dininden başka muteber bir din yoktur, ancak tevehhümledir. **(Efe ğayre dînillâhi yebğûne)** (Ayet 83) Yoksa onlar, Allah'ın dininden başka bir din mi arıyorlar? **(Ve lehû esleme men fissemâvâti vel'ardı tav'an ve kerhan)** (Ayet 83) Hal şuki göklerde ve yerde olan mevcudatın kâffesi, kimi insan ve şeytanın maâdası gibi isteyerek, ve kimi de insan ve şeytan gibi istemeyerek Allah'ın dinini kabul etmiş Allah'a teslim olmuşdur. Çünkü insan ile şeytandan başka hiçbir mahlûkta küfür bulunamaz. Kâffesi Allah'ın kendilerine olan emirlerine imtisal ve itaat edicilerdir. Yalnız insan, kendi iradesi ile hicâblandığından, ve Allah'ın ahdini unutduğundan, ve zulmet-i nefsaniyesiyle şeytana münasib olmakla, şeytanın davetini kabulden, iman ve inkiyad etmez ancak kerhan yani istemeyerek inkiyad eder. Yalnız Allah Teâlâ'nın sakladığı ve seçdiği kimseler böyle değildirler. Şeytan ise «Ben Âdem'den daha hazırlıyım» sözünde kendini beğenmiş ve benliği ile hicâblanarak kibirlenmiş ve secdeden kaçınmasıyla küfür etmişdir. Böyle olmakla beraber şeytan, isyanını kabahatini bilir ve kerhen iman eder, ve küfrünün hakikatinde Allah'ın iradesi ile ol-

duğuna inanır, bu da ayni imandır. Nitekim «Şeytan insana küfür eyle der, vaktaki insan küfür edince, ben senden uzağım, ben Rabbülalemiyn olan Allah'dan korkarım» ve yine «Şeytan onlara amellerini ziynetlendirdi ve bugün insanlardan size galib olacak yoktur ve ben sizin mücavirinizim dedi. Vaktaki iki taife yekdiğerine göründüler, şeytan geriye dönerek ben sizden uzağım, ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah'ın gazabından korkarım, Allah'ın ukubeti şiddetlidir» mealindeki **(Ve iz zeyyene lehümüşşeytânü a'mâlehüm ve kale lâ ğalibe lekümül yevme minennâsi ve innî cârûn leküm, felemmâ terâetil fietâni nekasa alâ akıbeyhi ve kale innî berî'ün minküm innî arâ mâlâ terevne innî ehâfüllâhe vallahü şedîdül' ikab)** (Enfâl Suresi, Ayet 48) ayeti ve diğer bir mahaldede «İşler hüküm ve kaza olundukta, şeytan, tahkik size Allah Teâlâ hakikî vaidlerle vaid etti, ve ben de vaid edib va'dimden hulf ettim, ve benim sizin üzerinizde bir saltanatım yoktu, ancak ben sizi davet ettim, siz de davetimi kabul ettiniz, binaenaleyh sizler beni levm etmeyiniz, kendinizi levm ediniz» mealindeki **(Ve kaleş şeytânü lemmâ kudiyel' emrü innallâhe ve' adaküm va'delhakkı ve ve'adtüküm feahleftüküm, ve mâ kâne liye aleyküm min sultânin illâ en deavtüküm festecebtüm lî felâ telûmûnî ve lûmû enfüseküm)** (İbrahim Suresi Ayet 22) buyrulması gibi ayetlerden anlaşıldığı gibi şeytanın imanın kendine faide vermediği bir zamanda, imanına delâlet eder.

(Ayet 85) **(Ve men yebteği ğayrel' islâmi dîna)** Her kim İslâmdan başka bir din ister ve ararsa, (Bu makamda islâmdan murad **(eslemtü vechullah)** ayetindeki din-i ilâhî demek olan tevhiddir.) Bundan evvelki ayetde zikr olunan cemi edyana şumul ile vasıf olunan islâm da yine tevhiddir ki buna istiyerekden inkiyad-ı tam lâzım gelir.) **(Felen yukbele minhü)** (Ayet 85) hicâb sahibi olması dolayısıyle dinin Hak Teâlâ'ya vusulu olmadığından, elbetde o din kendisinden kabul olunmayacaktır. **(Ve hüve fîl' âhireti minel hâsirîne)** (Ayet 85) O kimse âhiretde, Hak'kı veribde nefislerinin mahcûb oldukları şeyleri satın almak suretiyle zarar görmüş olan ziyankârlardandır.

(Ayet 86) **(Keyfe yehdîllâhü kavman keferû ba'de îmânihim ve şehidû ennerresûle hakkun ve câehümül beyyinâtü)** İman ettiklerinden ve Resul'un Hak olduğunu gördüklerinden ve kendilerine pek aşikâr deliller geldikten sonra, küfür eden bir kavmi, Allah Teâlâ nusratla hidâyet etmez. Bu ayet-i kerime, evvelâ istidât nûruyla imâna, sonra imân nûruyla Resul'un hakikatini muayeneye ve şek ve şüphe kalmayacak derecede yakîn husulune hidâyet bulmuş ve

beyyinat ile istidlâl-i aklî kendilerine inzimam eylemiş olub, bu şahidlerin hepsinden sonra inad sebebiyle, nefisleri zâhir olarak zulûmlerinin ve nefs-i emmarelerinin kendilerini istilâsı yaramazlığından, Hak ile ve Hak için imânı Resul'un hakikatini ve beyyinatı görmüş olan ruh, akıl ve kalblerinin nûrları ile mahcûb kılan kimseleri, Allah Teâlâ'nın hidâyet etmesini inkâr ediyor. Zirâ bunları gördükten sonra mahcûb olmak son derece zulumdür. **(Vallahü lâ yehdîl kavmezzâlimîne)** (Ayet 86) Halbuki Allah Teâlâ Hazretleri zalim olanları, hicâblarının kalınlığı Hak'dan ve nûru kabulden uzaklıkta derinlenmiş oldukları için, hidâyet etmez. O zalimler iki kısımdır. Bir kısmı kendilerinde nefs-i emmarenin kalbleri üzre istilâ hey'eti kökleşmiş ve kuvvetlenmiş şuuru ve dalâletde nihayete ermiş baid ve inadda israr ederek zail olmayacak bir meleke olmuş olanlardır. Diğer kısmı da henüz bu hal kendilerinde kökleşmemiş, ve kalbleri üzre pas olmamış ve nefis hicâbının arkasında istidât nûrundan bir bakiye kalmış kendilerini rahmet ve tevfik-i ilâhînin yetişmesi ile nadim olmaları ve aklı tabiatı hükmüyle istihya etmeleri (utanmaları) me'mul olanlardır ki birinci kısma **(İnnellezîne keferû ba'de îmânihim sümmezdâdû küfren len tükbele tevbetühüm ve ulâike hümüddâllûne)** (Ayet 90) âyeti ile ikinci kısma da **(İllellezîne tâbû min ba'di zâlike ve eslehû feinnallahe ğafûrur rahimün)** (Ayet 90) âyetleri ile işaret buyurulmuştur. Birinci âyetin mânâsı imandan sonra küfür edib sonra küfrü ziyadeleşdiren kimselerin tövbeleri elbetde kabul olunmayacaktır. İşte şunlar ancak dalâlet sahibleri onlardır. İkinci âyetin mânâsı: ancak bundan sonra tövbe ve amal ve riyâzâta devam ile ifsâd ettiklerini ıslâh edenlere, Allah Teâlâ hazretleri mağfiret ve rahmet sahibidir. **(İnnellezîne keferû ve mâtû ve hüm küffârün felen yukbele min ehadihim mil' ül' ardı zeheba)** (Ayet 91) Tahkik küfür ederek küfür edici olduğu halde ölenlerin birisinden bir yüzü dolusu altun fidye verilmiş olsa, elbetde kabul olunmayacaktır. Zirâ âhiret âlemi nûr ve bekâdır. Binaenaleyh orada umuru nûra, niyeti bâkiyeden başka kabul olunamaz. Fâni olan zulmani şeylerin orada kıymet ve itibarı yoktur. Halbuki küfür ve ihticâblarının sebebi: ancak işbu fâni zulmani şeylerin muhabbeti olmuşdur. O halde bu zulmani şeyler nusratla, necâtlarının ve yakınlıklarının ve kabullerinin sebebi olabilir, belki helâk, bağdü hüsran ve hırmanlarının sebebi olur.

(Ayet 92) **(Len tenâlülbirre hattâ tünfikû mimmâ tuhibbûne)** Sizler sevdiğiniz şeylerden infak etmeyince, elbetde birru ihsan mertebesine nail olamayacaksınız. Sahibini Allah'a yaklaşdıran her işe **(birr)** denilir. Hak Teâlâ'ya yaklaşmak ise mümkün değildir, ancak

masivâsından, Hak'kın gayrinden uzaklaşmak ile mümkün olur. İmdi her kimki bir şey'i severse, onunla Allah Teâlâ'dan mahcûb olur ve muhabbeti Allah'ın gayrine taâlluk ettiğinden, gizli bir şirk yapmış olur. Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri **(Ve minennâsi men yettehizü min dûnillâhi endâden yuhibbûnehüm kehubbillâhi)** (Bakara Suresi, Ayet 165) yâni «Bir takım insanlar Allah Teâlâ'ya, Allah'dan başka şerikleri ittihaz edip onları Allah'ın sevgisi gibi severler» buyurmuştur. Ve o sevdiği şey sebebiyle nefsini Allah üzre tercih etmiş olur. Bu suretle üç vechiyle Allah'dan uzaklaşmış oluyor, birisi Hak'kın gayrisini sevmek, diğeri şirk, birisi de nefsini Hak üzre tercihdir. Eğer Allah Teâlâ'yı nefsi üzre tercih ederek sevdiği şey'i elinden çıkarsa ve sadaka etse o vakit uzaklık zail ve yakınlık hasıl olur. Bunu yapmayacak olursa başka şeylerden onun birkaç mislini sadaka etse bile, mahcûb olarak kalır. Ve matlub olan yere nail olamaz. Zira Allah Teâlâ o kimsenin gayri ile mahcûb olduğunu ve neyi infak ettiğini bilir.

(Ayet 93) **(Küllüt ta'âmi kâne hillen libenî isrâîle)** Bütün taamlar akıl sahiblerine asıl hükmüyle helâl olmuşdur. Zirâ akıl eşyanın mutlaka kulların menfaatleri için halk olunduğuna hüküm eyler. Buna binaen bilinecek şeyler cümlesinden olan bir şey bilinmek için halk olunmuşdur. **(İllâ mâ harreme isrâîlü alâ nefsihî)** (Ayet 93) Ancak ruh isrâilinin, eşyanın helâl olmasına icmalen hüküm ettikten sonra nazarî aklı ile tecrübe ve kıyas ettiği zaman, tafsil üzre eşyanın mazarrat ve menfaatlarını bilerek nefsine haram kıldıkları müstesnadır. Zirâ akıl zarar veren ve helâk eden şey'in haram olduğuna hüküm eder. **(Min kabli en tünezzelettevrâtü)** (Ayet 93) Tevrat ve sair ilâhî kitablar vasıtasıyla, şer'i hükümlerin nâzil olmasından evvel akıl, zararlı şeylerin haram olduğuna hüküm eder. Bunun sebebi şudur ki, insanlar Hak dini üzre hepsi bir ümmet iken ihtilaf eylediler. Onların hidâyeti ve mead hallerinin islâh ve Hak ve vifâka (uygun olmaya) red olunmaları için Allah tarafından Nebiler gönderildi. Bozulmuş olan halleri, kalb ve tabiatları, mariz olan nefisleri hasebile me'lûf oldukları Hak'dan mani olan ve Hak'la kendileri aralarında hicâb olan, ve kendilerini hidâyet ve kemâlden men eden, hevâ ve şehvetleri ve sâir fitne ve fesâdları teheyyüç (yerinden oynamak-deprenmek) eyleyen şeylerden, hikmet-i ilâhiyenin haram kılınmasını iktiza eylediği şeyler haram kılındı.

(Ayet 96) **(İnne evvele beytin vudi'a linnâsi lellezî bibekkete)** Tahkik insanlar için konulmuş olan beytlerin, yâni evlerin en evvelkisi Mekke'de bulunan beyttir. Beyt-i şerifin yerle göğün yaradılışında, su üzerine ilk zuhur eden beyt olduğu, ve bir yüzünden iki bin

sene evvel yaradıldığı, ve su yüzünde beyaz bir köpük idi ki, yeryüzünün onun altında döşendiği rivayet olunur. İmdi beyt kalb-i hakikîye işaretdir. Su yüzünde zuhûr etmesi, ruh-u hayvanî seması ile beden arzında nutfeye taâlluk etmesidir. Yeryüzünden evvel halk olunması, kalb-i hakikînin kadîm ve bedenin hadis olduğuna işaretdir. Evvel yaradılmasının, iki bin sene olmakla taayyünü, adedler arasında bin adedi tam bir rütbe olmasına nazaran kalbin beden üzre birisi nefsi tavrı, ve birisi kalb tavrı olarak iki tavrı rütbe ile takdim eylediğine, ve beyaz köpük olması, cevherinin saf olduğuna, ve yeryüzünün onun altında döşenmiş olması, kalb-i hakikînin tesiri ile bedenin tekevvün eylediğine, ve bedenin eşkâl ve hutud ve suveri âzâsının kalb-i hakiki hey'etlerine tabi olduğuna işaretdir. Hikâyenin tevili bu vechiyledir. Bilmelidir ki, Ruhun bedene taâlluku ve kalb-i hakikînin bedene ittisalinin ilk mahalli; suver-i (suri) kalbdir. Ve suver-i (suri) kalb, âzânın ilk hasıl olanıdır ve hareket eden âzânın en evvelkisi sukûn bulan âzâların en sonuncusudur. Bu sebeble insanlar için yapılan evlerin en evvelkisi, suret itibariyle göğüs şehrinde bulunan evdir. Yahud mânâ: insanlar için vaz olunan en evvelki mescid ve ibadethane, sadr-ı manevî Mekke'sinde bulunan kalb-i hakikîdir. İşbu sadr-ı manevînin makamı, nefisden daha şereflidir, ve kalb-i hakikîye müteveccih olan kuvvanın izdiham ettikleri mevzidir. **(Mübâreken)** (Ayet 96) O beyt, kendisinden bütün vücûdun feyz ve hayat ve kuvvet alması dolayısıyle ilâhi bir bereket sahibidir. Zirâ âzâda bulunan bütün kuvvetler evvelâ hep o beytden azalara sirayet eyler. **(Ve hüden lil'âlemîne)** (Ayet 96) Ve o beyt alemlere sebebi hidâyetdir. Ve Allah Teâlâ'ya onun sebebiyle hidâyet bulunan bir nûrdur. **(Fîhi âyâtün beyyinâtün)** (Ayet 97) O beytde âyat ve beyyinat yâni ulum ve maârif, hüküm ve hakayık vardır. **(Makamü İbrâhîme)** (Ayet 97) O Ayetlerden biri de İbrahim makamı, yani Ruhu İbrahim'in ayağı yeri, yânî Ruh Nurunun kalbe ittisal mahali olan akıl vardır. **(Ve men dehalehu kâne âminâ)** (Ayet 97) Cehalet karargâhlarında hayretde kalanlardan her kim o beyte girerse, hayal ve ehâdîs nefis ifritlerinin iğvasından, vehim şeytanının hayâlat cinninin çarpmasından, ve sıfâtı ve kuvvayı nefsaniye yırtıcılarının helâk etmesinden kurtulur, emin olur. **(Ve lillâhi alennâsi hiccülbeyti)** (Ayet 97) Ve Allah Teâlâ Hazretleri bu beytin ziyaret ve tasaf olunmasını, insanlara farz kılmışdır. **(Menistetâ'a ileyhi sebîlâ)** (Ayet 97) Yol cihetinden kadir olanların, yani iradesinde sadık ve mustaid ve takva yolluğuna ve azim ve kuvveti bineğine kudreti olan kimselerin, beyti ziyaret ve tavaf etmesi farzdır. İstidâdı zayıf ve zaaf ve maraz olan ve sair mevani-i halkıye veya

arıza-i nefsaniye veya bedeniyeden otura kalmış kimselere farz değildir. **(Ve men kefere)** (Ayet 97) Her kim kudreti var iken istidâdını örterse ve nefis arzusuyla beytden yüz çevirirse, **(Fe innallahe ğaniyyün anil'âlemîne)** (Ayet 97) tahkik Allah Teâlâ Hazretleri o kimseden ve kâffe-i âlemlerden ganidir. O kimsenin bu'diyeti (uzaklığı) ve hicâb zilletinde hırman (mahrumiyet) hakaretinde mahzul (hakir, perişan) ve merdud (Red olunmuş, geri döndürülmüş) Hak'kın rahmetini kabul etmeyici olduğu için, ona iltifat etmez.

(Ayet 101) **(Ve men ya'tesim billâhi fekad hudiye ilâ sıratın müstakîmin)** Her kim Hak'kın gayrinden kesilmek ve hakikat-i tevhide yapışmakla Allah'a sarılırsa, tahkik doğru yola hidâyet olunmuşdur. **(İnne Rabbi alâ sıratın müstakîmin)** Yâni «Muhakkak Rab'bim doğru yol üzredir» buyurduğu vechiyle, istikamet yolu Hak Teâlâ'nın yoludur. İmdi her kim vahdetde fenâ ile masivâdan kesilip Hak'ka teveccüh ederse, onun yolu Allah'ın yolu olmuş olur. **(Yâ eyyühellezîne âmenuttekullahe hakka tükatihî)** (Ayet 102) Ey mü'minler siz, vücûdunuz bakâyasında hakkıyla Allah Teâlâ'yı sakınınız. Zirâ Hak ittika, vâcib ve lâyık olduğu gibi sakınmalıdır ki, o da Allah'da fâni olmakdır. Yani zatlarınız ve sıfatlarınız bekâyasından sakınmakda Allah Teâlâ'yı kendinize vikâye kılınız. Çünkü her fevt olan şey'in arkası Allah Teâlâ'da mevcuddur. **(Ve lâ temûtünne illâ ve entüm müslimûne)** (Ayet 102) Ve sizler behemehal ölmeyiniz, ancak zatlarınızı Allah Teâlâ'ya teslim hali üzre ölünüb. Yâni ölümünüz, tevhidde fenâdan ibaret olsun.

(Ayet 103) **(Va'tesimû bihablillâhi cemî'an)** Tevhid üzre toplanık olduğunuz halde **«Elestü birabbiküm»** sözündeki ahdinize yapışınız. **(Ve lâ teferrekû)** (Ayet 103) Ve sakın arzularınızın ihtilâfı sebebiyle tefrikaya düşmeyiniz. Zirâ, Hak'tan tefrik ve dağınıklık, ancak tebayin ihtilâfı ve hevâya ittiba' ve kuvânın yekdiğerini çekişmesiyle olur. Muvahhid ise kalbi Hak nuru ile nurlandığı ve kalbin feyzinden nefsi de nurlanmış olduğu için tefrikadan uzak bir mekândadır. Binaenaleyh kuvvetler yekdiğerine teslim ve sadık olurlar. **(Vezkürû ni'metallahi aleyküm)** (Ayet 103) Kalblerde muhabbeti müfid olan tevhide, sizleri hidâyet etmesiyle, Allah'ın size olan nimetini zikir edin, hatırlayın. **(İz küntüm a'dâen)** (Ayet 103) Siz nefsanî hicâblar ve tabiî perdelerle ihticâbınız dolayısıyla, birbirinize düşmanlar ve şirkini kabul eden ve zulmeti tabiiye çukuruna düşmekle zail olan nurdan, ve küllî maksadlardan uzaklar idiniz. **(Fe'ellefe beyne kulûbiküm)** (Ayet 103) Allah Teâlâ Hazretleri, nûru ile nûrlanmak için Allah'da sevişmekle kalbleriniz arasını te'lif eyledi. **(Fe asbahtüm bini'metihî ihvânâ)** (Ayet 103 Bunun üzerine Allah'ın

nimetiyle hemen siz Allah'da sadık din kardaşları oldunuz. **(Ve küntüm alâ şefâ hufretin minennâri)** (Ayet 103) Ve siz ateş dolu bir çukurun kenarında idiniz ki, o da tabiat-ı zulmaniye çukuru ve mahrumiyet azabı mahallidir. **(Fe'enkazeküm minhâ)** (Ayet 103) Aranızda sizi ruh makamı sidresine ve zât cenneti rahatlığına erişdiren hakikî bir ulaşıklıkla sizi o çukurdan kurtardı. **(Kezâlike yübeyyinullahü leküm âyâtihî)** (Ayet 103) İşte böylece lâtif sıfâtların ve işrakât-ı nûriyenin tecelliyatı ile size âyetlerini beyan eder. **(Le'alleküm tehtedûne)** (Ayet 103) Me'muldür ki, zât tecellisine ve cemâline hidâyet bulursunuz.

(Ayet 104) **(Veltekün minküm ümmetün yed'ûne ilelhayri)** Sizin içinizden tarikat meşayıhi gibi insanları hayra davet eden âllam, amil, arif ve dinde istikamet sahibi bir cemaat olmalıdır. Zirâ Allah'ı bilmiyen bir kimse, hayrı bilemez, çünkü mutlak suretde hayır, insanlar için nevi hasebiyle mümkün olan Hak'kın maârifeti ve Hak'ka vusûlden ibaret olan kemâli mutlakdır. İzafî hayır da, mutlak hayra ve kemâle ve yahud herkesin kendisine mahsus istidâdı iktizasıyla ona mahsus olan kemâle ulaşmasına vesile olan şeydir. Buna binaen davet olunmağa lâyık olan hayır, ya Hak Teâlâ'dır ve yahud Hak'ka vusul yoludur. **(Ve ye'mürûne bil ma'rûfi ve yenhevne anil münkeri)** (Ayet 104) Ve o cemaatı ma'ruf ile emr eder, ve münkerden nehy ederler. Ma'ruf kendisiyle Hak'ka takarrüb olunan ve dinde vacib veya müstehab bulunan bir şeydir. Münker, sahibini Hak'tan uzaklaşdıran ve failini asi ve mezmum ve kusurlu kılan herhangi haram ve mekruh şeydir. İmdi tevhid ve istikamet sahibi olmıyan kimse için davet makamı ve maruf ile emr ve münkerden nehy makamı da yoktur. Zirâ muvahhid olmıyan kimseler çok def'a Allah'ın gayrinin taatine davet eder ve dinde istikamet sahibi olmıyan her ne kadar muvahhid olsada çok kerre kendi indinde ma'ruf ve nefsül emmarede münker olan şeyi emr ider, ve çok kerre kendi indinde münker olub nefsül emirde maruf olan şeyi nehy eder. Meselâ cem makamına baliğ olubda Hak ile halkdan hicâblanan kimse çok def'a ba'zı müskirat ve insanların mallarında tasarruf gibi bir haramı helâl kılar ve halka tevazu, ihsana mukâfat ve bu gibi helâl ve belki mendub ve müstehab olan şeyleri haram kılar. **(Ve ulâike hümül müflihûne)** (Ayet 104) İşte şunlar, hicâbları kalmamış olan felâh sahibleridir ve yer yüzünde Allah'ın halifeleri olan havasdır.

(Ayet 105) **(Ve lâ tekûnû kellezîne teferrekû)** Ve sizler bid'atlere ve arzulara tabi olub tefrikaya düşenler, **(Vahtelefû min ba'di mâ câe hümül beyyinâtü** (Ayet 105) Ve kendilerine yüzlerin birleşmesini ve sözün ittifakını icab eden şer'î ve aklî deliller geldikten

sonra ihtilâf eyliyen kimseler gibi sizi bir yol üzerine cem edecek bireyleri gelene ittiba'la bir söz üzre müttefikler ve bir İmama tebaiyyet ediciler olmadığınız halde, tabiatlarınız muktezasıyla neş'et ediciler olmayınız. Zirâ insanların mizaç ve arzularından müstefad olan muhtelif tabiatları, müteferrik arzuları, değişik adetleri ve gidişleri vardır. Ve bunun üzerine birbirine zıt anlayışlar, yek diğerine düşman ahlâklar, tertib eder. Eğer onların mütâbaatı (uyması, ittiba etmesi) sebebiyle akide ve siretlerinin ve reylerinin birleşdiği ve muhabbet ve itaati sebebiyle sözlerinin adet ve arzularının ittifak eylediği, bir muttekadaları ve imamları olmazsa, sürüden ayrılan bir koyun kurdun avı olduğu gibi, o insanlar da ihmal olunmuş, tefrikaya düşmüş şeytanın yırtıp paralayacağı avları olurlar. Bu sebebden Emiril Mü'minîn Ali Aleyhisselâm «İnsanlara herhalde iyi, kötü bir imam, yani bir amir lâzımdır» buyurmuşdur. Ve Nebi Sallallahü Aleyhi ve Alâ ve Sellem Efendimiz Hazretleri işin birleşmesi ve muntazam olması için iki kişiyi veya ikiden fazla kimseleri bir keyfiyet için gönderdiği vakit birini diğeri üzerine amir kılmadan ve diğerine de ona itaat etmesini emr etmeden göndermezdi. Mutlaka birisini amir, diğerlerini ona mütâbata memur kılardı. Yoksa böyle olmasa hercü merc vaki olup din ve dünya işleri muzdarib ve maaş ve meadın nizamı muhtel olur. Resullullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem «Her kim cemaatden bir karış kadar ayrılırsa cennetin örtüsünü göremez» ve yine «Allah Teâlâ Hazretleri cemaatla beraberdir» buyurmuşlardır. Görülmez mi ki, Cemiyyet, insana kalbin riyaseti ve aklın itaati ile zabt olunmasa, onun da nizamı bozularak dünya ve ahiretin zararını mucib olan fesad ve tefrikaya sebep olur. **(Ve enne hâza sırâtimustakîmen fettebiûhu ve lâ tettebi'ûssübüle feteferreka biküm ansebilihî)** (En'am Suresi, Ayet 153) ayeti nazil olduğu vakit Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem bir hat çizdi ve «İşte, doğru yol şudur» dedi. Sonra o hattın sağ ve solundan birçok çizgiler çizdi ve «Şunlar da bir takım yollardır ki, her biri üzerinde ona davet eden bir şeytan vardır» dedi.

(Ayet 106) **(Yevme tebyeddû vücûhün ve tesveddü vücûhün)** Bir takım yüzlerin ak ve bir takım yüzlerin kara olduğu günü hatırlayınız. Yüzün beyazlanması nefsanî ve muzlim olan sufli cihetden i'râz, ve Hak'ka teveccüh dolayısıyla kalb yüzünün Hak'kın nûruyla nûrlanmasından ibarettir ki, bu da ancak tevhidle ve tevhidde istikametle olub bu sûretde nefis de kalbin nûruyla nûrlanarak kâffesi Allah'ın nûruyla nûrlanmış olurlar. Yüzün kararması nefsin lezzetlerini tahsil hususuda ona uymak ve arzulara tabi olmakla huzuzunu arayıcı olan nefse dönmek, ve cihet-i nûriyeyi hakkıyeden yüz

çevirmekle, kalb yüzünün kara olmasıdır ki, bu da ancak müteferrik şeytan yollarına tabi olmakla olur. **(Fe'emmellezînesveddet vücûhühüm ekefertüm ba'de îmâniküm)** (Ayet 106) Yüzleri kararmış olanlara siz imânınızdan sonra küfür mü ettiniz? Yâni istidâd nûru ve fıtrat safası ve aklın hidâyeti ile hidâyet bulduktan ve nûrlandıktan sonra nefsin zulmeti sıfâtları ile Hak nûrundan hicâblanarak, nefsin zulmetinde mi sakin oldunuz? **(Fezûkûl'azâbe bimâ küntüm tekfürûne)** (Ayet 106) Öyle ise siz, Hak'dan hicâblanmanız sebebiyle mahrumiyet azabını tadınız, denilir. **(Ve emmellezineb yeddat vücûhuhüm fefî rahmetillâhi)** (Ayet 107) Amma yüzleri beyaz olan kimseler, visal rahatlığından ve kuddus nûrundan ve cemâl şuhûdundan ibaret bulunan Allah Teâlâ'nın rahmetindedirler. **(Hüm fîhâ halidûne)** (Ayet 107) Ve onlar o rahmet-i ilâhiyede müeyyeddirler.

(Ayet 110) **(Küntüm hayre ümmetin uhricet linnâsi)** Sizler tevhidin zılli olan adâletle kaim muvahhidler olduğunuz için en hayırlı bir ümmet oldunuz. **(Te'mürûne bilma'rûfi ve tenhevne anilmünkeri)** (Ayet 110) Siz maruf ile emr ve münkerden nehy edersiniz, maruf ile emr ve münkerden nehy etmeye ancak muvahhid ve adil olan kimse kadir olabilir. Çünkü **(Ve kezâlike ce'alnâküm ümmeten vasatâ)** (Bakara Suresi, Ayet 143) âyetinin tevilinden geçdiği gibi maruf ve münkeri muvahhid ve adil bilir. Emiril Mü'minîn Ali Aleyhisselâm «Biz orta yüz yastığı gibiyiz geri ve noksan kalanlar bize katılır, haddi tecavüz edenler de bize döner» buyurmuştur. O halde muvahidler noksan ve taksir sahiblerine kendilerini tevhid makamına erişdiren maruf ile emr ederler. Haddi tecavüz etmiş olan cem ile tafsilden, vahdet ile kesretden mahcûbu da nehy ederler. **(ve tü'minûne billâhi)** (Ayet 110) Ve sizler Allah Teâlâ'ya imân edersiniz, yani vasat olan tevhid makamında ve yine ihtilâf babında ifrat ve tefridden sakınarak i'tidal makamında sabit olursunuz. **(Ve lev âmene ehlül kitâbi lekâne hayren lehüm minhümül mü'minûne ve ekserü hümül fasikûne)** (Ayet 110) Ve eğer ehl-i kitab imân etmiş olsalardı, onlar da sizin gibi olurlar ve kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan bir kısmı mü'minlerdir. Çokları da fasıklar, daireyi imândan hariçlerdir.

(Ayet 111) **(Len yedurrûküm illâ ezâ)** Onlar size lisan ile ezâ etmekten başka bir zarar edemezler. Çünkü kudret ve kuvvetin aslından münkati' eşyada aciz ve şer mahalli olan nefis ile olduklarından, halbuki sizler Allah'a sarılmış, Allah ile kuvvetleşmiş, eşyada kahr menbaı olan Hak ile olduğunuzdan, onların kudreti ancak lisan ile tan ve ezâ haddine varabilir ki, nefis kudretinin haddi ve ni-

hayeti yoktur. Sizin kudretiniz ise kahr ve istisâl (kökünden koparmak-kökünü kırmak-bikülliye mahv etmek) ile her kudrete faik olur. Zirâ siz Allah'ın sıfâtları ile muttasıfsınız. Bu sebeble mukatele zamanında şüphesizdir ki onlar nusrat olunmazlar ve sizin tarafınızdan münhezim (hezimete uğrıyan-bozulan) olurlar. **(Duribet aleyhimüzzilletü)** (Ayet 112) Nereye sokulsalar onların üzerine zillet damgası vurulmuştur. Zirâ izzetin kâffesi Allah'ındır. İzzetde hiç bir kimsenin nasibi yoktur. Ancak **(Ve lillâhil'izzetü ve liresûlihi ve lilmü'minîne)** (Münafikun Suresi, Ayet 8) buyurduğu vechiyle izzetin mazharları bulunan Resul Aleyhisselâm ve mü'minler gibi beşerî sıfâtların mahvı ile Allah'ın sıfâtları ile ahlâklanan kimselerde izzetden nasib vardır. Resule ve mü'minlere muhalif olan kimse, izzet sıfâtına zıd ve aziz olanlara mubayin olur. Binaenaleyh her hal üzre kendisine zillet lâzım gelir ve şamil olur. Ancak **(İllâ bihablin minallahi ve hablin minennâsi)** (Ayet 112) buyurduğu vechiyle, ehl-i izzet ile kendisinin arasında bir rabıta yani ahid ve zimmet olursa, zilletden müstesnadır. Bu da aslı olmayan arizî bir iş yapma bir rabıta ile bağlanmış olur. Binaenaleyh bu yapma rabıta, asıl nefislerinden neş'et eden, zilletden ibaret olan ve kendilerine lâzım olan zatî sıfâtlarına mukabil olamaz. **(Ve bâû biğadabin minallahi)** (Ayet 112) Ve onlar Hak'dan i'râzları ve uzaklıkları sebebiyle Allah tarafından şiddetli bir gazaba mustehik oldular. **(ve duribet aleyhimül meskenetü)** (Ayet 112). Ve Allah'dan kesilerek nefislerine döndükleri ve Allah'ın onları nefislerine bırakdığı için kendilerine meskenet lâzım gelmiş ve meskenet damgası da vurulmuşdur. **(Leysû sevââ, min ehlil kitâbi ümmetün kâimetün)** (Ayet 113) Ehli kitabın hepsi bir değillerdir. Ehli kitabdan bazısı Allah ile kaimdir. **(Yetlûne âyâtillahi, ilâhir)** (Ayet 113) Bu âyetlerle ehli kitabı, istikamet ehlinin ahvalile vasf etmiştir, yani ehli kitabdan tevhid ve istikamet ehli olanlar da vardır.

(Ayet 115) **(Ve mâ yef'alû min hayrin felen yükferûhu)** Siz hayır cinsinden neyi işlerseniz, elbetde o hayrı inkâr olunmazsınız, yâni sizi Allah Teâlâ'ya yaklaşdırıcı işlerden, sizden sadır olan herhangi bir işin cezası size muttasıl olur, o cezadan (karşılığından) mahrum olmazsınız. Hak Teâlâ Hazretleri hadis-i kudsîde «Her kim bana bir karış yanaşırsa ben ona bir arşın yanaşırım, bana bir arşın yanaşana ben bir kulaç yanaşırım, ve bana yürüyerek gelene ben koşarak gelirim» ve yine «Ben beni zikr edenin ve bana şükr edenin enîsi, arkadaşıyım ve bana itaat edenin itaat edicisiyim» buyurmuşdur. Yani sizler istidâtları tasfiye ve Hak'ka teveccüh ile Allah'a itaat etdiğiniz gibi, ona göre feyzin ifâzası ile ve size ikbal ile Allah

Teâlâ'da size itaat eder. **(Vallahü alîmün bilmüttekîne)** (Ayet 115) Allah Teâlâ Hazretleri kendisinden hicab olan şeylerden sakınanları bilicidir. Buna binaen hicâbın zevali kadar onlara tecelli eder.

(Ayet 117) **(Meselü mâ yünfikûne fî hâzihil hayâtiddünyâ)** Fani olan bu dünya hayatında ve zevali seri lezzâtında şehevatı mefâhirde semia ve riyâyı ve insanların medih etmesini taleb için infak edenler, sadaka verenler **(Kemeseli rîhin fîhâ sırrün asâbet harse kavmin zalemû enfüsehüm fe'ehlekethu)** (Ayet 117) nefislerine zulûm eden bir kavim, ekinlerine isabet ve o ekinleri derhal helâk etmiş olan, ve kendisinde şiddetli soğuk bulunan bir yel gibidir. **(Ve mâ zalemehümullahü ve lâkin enfüsehüm yazlimûne)** (Ayet 117) Onlara Allah Teâlâ zulûm eylemedi, ve lâkin onlar, nefislerine zulüm eder oldular.

(Ayet 118) **(Yâ eyyühellezîne âmenû lâ tettehizû bitâneten min dûnikûm)** Ey mü'minler siz, sizden başkalarınızdan, yani mü'minlerin gayrilerinden dost ve sırdaş tutmayınız. Bir kimsenin betanesi, (sırdaşı) gizli konuşduğu ve esrarına muttali kıldığı halis ve safi dostudur. Böyle bir dostun bulunması ise ancak maksadda ittihad, din ve sıfâtda ittifak eyledikleri ve bir garaz için değil, sırf Allah rızasında sevişdikleri vakit mümkün olur. Nitekim «Sadık olan dostlar, ayrı bedenlerde olan bir nefisdir» denilmişdir. İmdi ehl-i imanın gayrisinden olduğu vakit uzak olmak daha lâyıktır. **(La ye'lûneküm habâlâ)** (Ayet 118) Onlar sizden hiç bir fesâd ve zararı men etmezler. Ve hiç bir fesad ve zararı sizin şanınızda taksir etmezler. **(Veddû mâ anittüm)** (Ayet 118) Onlar sizin zarar ve helâkinizi severler. Zirâ halis muhabbeti hakikîye; vahdetin zılli olduğu için, ancak muvahhidler arasında olabilir. Mahcûblar ise tezad ve zulmet aleminde bulunmalarıyla, onların alemlerinde safa ve vefa bulunamadığından aralarında hakikî bir muhabbet olamaz. Belki nevide, menfaat ve lezzetlerde iştirakleri ve bu hususda birbirinin yardımına ihtiyacları olmak dolayısıyla cinsiyeti umumiye-i insaniye mahcûbların arasını bir derece telif edebilir; fakat garazları bulunan menfaat ve lezzetleri hasıl olmadığı vakit didişirler, ve buğz ve adavet ederler, ve aralarında ülfet batıl olur. Zirâ o ülfet tegayyür eden bir işden ileri gelmişdir, çünkü nefis menşe-i tegayyürdür. Dünya menfaatleri ise haliyle baki kalmaz. Nefis lezzetlerinin inkizası çok sür'atlidir, çabucak geçer. Binaenaleyh onun üzerine kurulan muhabbet devam etmez. Evvelki muhabbet böyle değildir. Zirâ o hakikî muhabbet asla tagayyür etmeyen bir emre müsteniddir. Bu beyan olunan mes'ele muhabbet mü'minlerin kendi aralarında olduğu vakiddedir. Hal böyle iken muhabbet mü'minler ile usulde ve vasıfta onlara muha-

lif bulunanlar arasında olduğu zaman, o muhabbet ne suretle mümkün olur ve Nûr ile zulmet nasıl mücanis olabilir, ve ulvî ile süflî ne cihetle tevafuk eder? Elbetteki edemez, bunun için mü'minlerle onların muhalifleri arasında asarı gizlenemiyen tehalüf-ü zâtî ve adavet-i hakikîye vardır. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri **(Kad bedetil bağdâü min efvâhihim)** (Ayet 118) âyetiyle bu mânâyı beyan etmişdir. Yâni muhakkak onların âzâlarından buğz ve adavet zâhir olmuşdur. Zirâ zatî olan bir vasfın gizlenmesi mümtenidir. Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem «Hiç bir kimse bir şeyi gizlemedi, ancak Allah Teâlâ o gizlediği şeyi onun dilinin darlığından ve sürçmesinden ve yüzünün safahatından izhâr eyler» buyurmuşdur **(Ve mâ tuhfî sudûrühüm ekberu)** (Ayet 118) Ve kalblerinin gizlediği düşmanlık daha büyüktür. Çünkü kalblerinin gizlediği ateşdir kalbde gizlenmiş olan asıldır, zâhire çıkan onun fer'idir. **(Kad beyyennâ lekümül'âyâti in küntüm ta'kılûne)** (Ayet 118) Muhabbetin ve adavetin delillerini ve sebeblerini size tahkik beyan eyledik, eğer siz fehvâyı (manâyı) kelâmdan fehim eder oldunuzsa.

(Ayet 119) **(Hâ entüm ülâi tuhibbûnehüm)** Sizler tevhid müktezasıyla onları seversiniz, zirâ muvahhid olan kimse Hak ile Hak için bütün insanları sever ve akrabasının ve belki eczasının ittisali gibi bütün insanların kendine ittisalini görür, buna binaen onlara rahmet-i ilâhiye ve refet-i Rabbaniye nazarıyla nazar eder. Ve onlara karşı merhametli olur. Atıfet eyler, çünkü onları batıl ile iştigal eylemiş ve kaderle ibtilâ olunmuş ehl-i rahmet görür. **(Ve lâ yuhibbûneküm)** (Ayet 119) Tabiat zıddiyetinde ve nefis zulmetinde kalmak ve hicablanmak muktezasıyla onlar sizi sevmezler. **(Ve tü'minûne bilkitâbi küllihî)** (Ayet 119) Ve siz ilmi tevhidinizin şamil olması dolayısıyla, kitab cinsinin kâffesine imân edersiniz, onlar ise dinleri ile tekayyüd ve bulundukları haller ile ihticâb ettiklerinden imân etmezler. **(Ve izâ lekûküm kalû âmennâ)** (Ayet 119) Acil garazlarını içlerindeki nifâkları dolayısıyla, size mülaki oldukları vakit «Biz, imân etmişiz» derler. **(Ve izâ halev addû aleykümül' enâmile minel ğayzi)** (Ayet 119) Yalnız kaldıkları zaman, zâtî kinlerin ve gizli buğzlarından dolayı, kinleriden sizin aleyhinize parmaklarını ısırırlar. Diğer âyetlerin manâsı zahirdir.

(Ayet 120) **(Ve in tasbirû ve tettekû)** Eğer sizler Allah Teâlâ'nın sizi ibtilâ ettği mihnet, meşakkat, musibetlere sabr eder, ve tevhid ve mütevaat muktezası üzre sebat, ve işlerinizde onlardan yardım istemekden ve onların dostluğuna sığınmakdan ittika eder, sakınırsanız, **(Lâ yedurrüküm keydühüm sey'a)** (Ayet 120) onların hileleri size hiç bir zarar edemez, zirâ Allah'a tevekkül edici, belâsına

sabr edici, gayrinden değil Allah'dan yardım isteyici kimse, hasmına galib, matlubuna nail olur. Ve Rab'binin güzelce muhafazasıyla muhafaza olunur. Gayrinden yardım dileyen hızlana düşmüş, nefsine bırakılmış, tevfik-i ilâhiden, Rab'binin yardımından mahrum olur. Nitekim şair «Gayriden yardım istiyen kişinin yardımcısı acz ile hızlandır» demiştir. **(İnnallahe bimâ ya'melûne muhîtun)** (Ayet 120) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri onların işledikleri hileleri ihata edicidir. Binaenaleyh o hileleri ibtal ve ihlâk eder ve muhakkak bir keyfiyetdir ki, «Sana haset edeni zelil etmek istersen nefsinde fazlını ziyadeleşdir» denilmişdir. İmdi sabr ile takva, faziletlerin en güzellerindendir. Eğer sizler sabr ile takvaya mülâzimet ederseniz düşmanlarınıza muzaffer olursunuz.

(Ayet 125) **(Belâ in tasbirû ve tettekû ve ye'tüküm min fevrihim hâzâ)** Eğer eğer sizler sabır ve ittika ederseniz, ve şu galeyanlardan bir zebre size gelirlerse Rabbiniz size beşbin muallim melâike ile imdâd edecektir. Cihâdın musibet ve kederlerine sabır ve rıza-i ilâhiyi taleb için Allah'a itaat ve meşakkate tahanmülde nefsini bezl ve feda etmek, ancak Hak'kın teyidi ile kuvvetlenmek ve yakin nûruyla nurlanmak ile, ve kendisine sekinet ve tamaninetin inmesiyle, sebat ve Hak'kın emrine muhalefetden ve menfaat ve ganimete meyilden ve telef ve nefs korkusundan sakınmak ile, ve nefsin ruh ve kalb sultanının kahrı tahtında inkisarı zamanında olur. Zirâ sebat ve vekâr ruhun sıfâtıdır. Hareket ve izdırab nefsin sıfâtdır. İmdi ruh sultanı kalbi istilâ ettiği ve memleketini aldığı vakit, nefsin istilâsından kalbi muhafaza eder. Bunun üzerine ruhun zâtında mahbûb olan nûraniyeti dolayısıyla kalb ona aşık olarak sakin olur ve onun sebebiyle nefis ve kuvâsı üzerine kuvvet bularak nefsi ve kuvâsını kırar ve münhezim eyler. Ve nefis sıfatlarının galebe ve zulmetini def eder, ve onları zelil ve mutif ve mutmain yaparak bu sûretle nefsinden ızdırab zail olur. Ve o da kalbin nûruyla nûrlanır. O vakit rahmet nazil olur ve kalb nuraniyetde ve tahtındaki kuvayı kahr etmekde, mâfevkına şevk ve muhabbetde semanın melekûtuna münasib olur, ve bu münasebetle melekûtu semaviyeye vasıl olub kendi işlerinde melekûtun kuvâ ve evsafını kendisine çekip indirir. Hususiyle cihet-i süfliyeden kali' olunubta (tamamen çekilip koparılma) yakin kuvveti ve cihet-i ulviyeye tevekkül ve gadab ettiği kimse üzerine melekûtun kuvâyı kahriyesinden istimdâd eylerse, işte melâikenin nuzûlu bu keyfiyetdedir. Ve eğer kalb sabırsızlanır, acele eder, nefir (çığırıp, bağırma) ve havf eylerse, yahût dünyaya meyl ederse nefis ona galib olur, kahr ve istila eder, sıfâtları zulmetiyle onu nûrdan mahcûb kılar ve o münasebet kalmaz, meded de kesilir, me-

lâike de nazil olmaz. **(Vemâ cealehullahü illâ büşrâ leküm)** (Ayet 126) Hak Teâlâ Hazretleri melâike ile imdâdı, ancak size beşaret olmak, sizi sevindirerek Hak'ka teveccühünüze kalbiniz kuvvetlenmek, ve şecaat, necdet ve neşaliniz ziyadeleşmek için kılmıştır. **(Ve li tatmeinne kulûbüküm bihî)** (Ayet 126) Ve o beşaret sebebiyle kalbleriniz mutmain olarak tasfiye mikdarınca feyz-i ilâhi tahakkuk eylemek, ve tasfiyenin terk olunduğu kadar feyzde geri kalmak içindir. **(Ve mennasru illâ min indillâh)** (Ayet 126) Halbuki nusrat ancak Allah tarafındandır, melâikeden gayrisinden değildir. Binaenaleyh sizler kesret ile vahdetden ve halk ile Hak'dan muhtecib olmayınız, perdelenmeyiniz ki, halk ve kesret hakikati ve te'siri olmayan bir takım mezahirdir. **(Elazîzilhakîmi)** (Ayet 126) Allah Teâlâ kahr ile gâlib olan kuvvet sâhibidir, hikmeti ile kahr ve nusratını melâike sûretleriyle setr eden hikmet sâhibidir.

(Ayet 127) **(Liyakta'a tarafen minellezîne keferû)** Mü'minleri kuvvetlendirmek üzre kâfirlerden ba'zılarını katl **(Ev yekbitehüm)** (Ayet 127) yahud mü'minleri i'raz olmak üzre kâfirleri hezimetle zelil ve rûsva edib haib ve hasır (hiç bir şey elde edemiyen) oldukları halde dönmeleri, **(Leyse leke minel'emri şey'ün)** (Ayet 128) nasıl olursa olsun onların işlerinde senin için bir şey yoktur. **(Ev yetube aleyhim)** (Ayet 128) Yâhut müminler cemaati çoğaltmak için onları müslüman etmek, kendilerine tövbe ettirmek **(Ev yüazzibehüm feinnehüm zâlimûne)** (Ayet 128) yahût küfür üzre ısrarları ve zulümleri sebebiyle, mü'minleri ferahlandırmak üzre Allah Teâlâ'nın onları gadablandırması için melâike ile imdâd eylemişdir. Bu âyetde esnayı kelâmda matuf ile matufu âliye arasında **(Leyse leke minel'emri şey'ün)** kelâmını i'tiraz olarak irad etmesi, Resulûllah Aleyhi ve Sellem'in gafil olubda ba'zı işlerde nefis için te'sir görmemesi ve tevhidden mahcûb ve bütün kısımlarda şuhûdu zail olmaması, tagayyür etmemesi içindir. Yâni sen ancak korkutmak için me'mur bir beşersin sana teveccüh eden cihet yalnız tebliğ mes'elesidir onların işleri ancak Allah Teâlâ'ya racidir, demektir.

(Ayet 130) **(Yâ eyyühellezîne âmenû lâ te'külûrribâa)** Ey mü'minler siz faiz yemeyiniz, yâni rızık talebinde Allah'a tevekkül ediniz ve rızkı faiz ile kazanmayınız, çünkü düşmanın muharebesinde ve fetih talebinde hıfz-ı ilâhî ile korkan olmamanız için Allah'a tevekkül size vâcib olduğu gibi, rızık talebinde de Allah'a tevekkül vacibdir. Ve biliniz ki, faiz yiyenin cezası, kâfirin cezasıdır. Binaenaleyh faizden hazer ediniz, zirâ kâfir Hak'kın sıfât ve zâtından mahcûb olduğu gibi faizci de Hak'kın ef'âlinden mahcûbdur. Mahcûb olan kimse Hak'kın rahmeti her ne kadar vasi' olsa da rahmeti kabul edi-

ci değildir. Bu sebebden rahmet-i ilâhiyenin sizi idrak etmesi için muhalefeti terk, taât ile hicâbı ref' ediniz. **(Ve sâri'û ilâ mağfiretin min rabbiküm)** (Ayet 133) Ve ey mü'minler siz Hak'kın ef'âlini müşâhededen hicâb olan ef'âlinizin, efâl-i ilâhî ile setr olunmasına müşâraat ediniz (acele ediniz). Siz ef'âl tecellisinden ibaret bulunan âlem-i mülk cennetinden ve tevekkülden ancak kendi efâlinizi görmekte mahcûb oldunuz. Yâni fiillerinizin Hak'kın fiili ile setrini mucib olan tevhid-i ef'âle **(Ve cennetin)** (Ayet 133) ve ondan sonra taât cenneti ef'âline koşunuz. Bu âyetdeki cennet ile murâd ef'âl cenneti olduğu için **(Arduhas semâvütü vel'ardu)** (Ayet 133) o cennetin genişliğini yerle göğün genişliğine müsavat ile vasf etmişdir. Zirâ tevhid-i ef'âl âlemi mülkün tevhididir, amma o cennetin uzunluğunun takdir olunmadığı, çünkü ef'âl her fiilin diğer bir fiile tevkif etmesi demek olan silsile-i arziye (arz: en, genişlik, enlem; zıddı, tûl: uzunluk, uzun müddet, boylam) itibariyle, insanların takdir edebildiği âlem-i mülkde mahsurdur. Amma tûl itibariyle âlem-i mülkde mahsur olmaz ve takdir olunamaz. Zirâ fiil sıfâtın mazharı, sıfâtda zâtın mazharıdır. Binaenaleyh onun nihayeti ve haddi yoktur. İmdi zât ile sıfâtdan mahcûb olanlar bu cennetin arzından başka göremezler. Ancak ef'âl cennetin arzını görürler, amma Vahidül Kahhar olan Allah Teâlâ Hazretlerine bariz ve vasıl olanların cennetlerinin arzı, yani genişliği, tulünün aynidir. Tûlunun ise haddi yoktur. Onların ne tûlen ne de arzen cennetlerinin mikdarı taayyün ve takdir olunamaz. **(Ü'iddet lilmüttekîne)** (Ayet 133) İşbu ef'âl cenneti, hicâblardan ve ef'âli Hak'kın gayrine nisbet şirkinden sakınanlara hazırlanmışdır.

(Ayet 134) **(Ellezîne yünfikûne fisserrâi veddarrâi)** Onlar öyle zâtlardır ki, bollukda ve darlıkta infak ederler, cemi işlerin Hak'dan görülmesiyle ve Allah'a tevekküllerinin doğruluğu dolayısıyla, birbirinin zıddı olanlar haller, onları sadaka vermekden men etmez. **(Vel kâzimînel ğayza)** (Ayet 134) Ve yine bu sûretle kendilerine karşı yapılan cinayeti fiil-i ilâhî gördüklerinden kin ve gazablarını yutarak itiraz etmezler, ve eğer hiç gazablanmayacak olurlarsa, sıfât cennetinde ve rıza makamında olurlar. **(Vel'âfîne aninnâsi)** (Ayet 134) Yine işleri Hak'dan gördükleri ve Allah'ın ikabından afüvvüne sığındıkları için, insanların zulum ve kabahatini de afüv edicilerdir. **(Vallâhü yuhibbül muhsinîne)** (Ayet 134) Allah Teâlâ Hazretleri ef'âl-i ilâhiye tecelliyatını müşâhede edenleri sever. **(Vellezîne izâ fe'alû fâhişeten)** (Ayet 135) Ve yine bu muttekiler cümlesindendir o kimseler ki. fiillerini kendi kudretlerinden sadır olmuş görmek suretiyle büyük günahlardan bir günah işledikleri vakit, **(Ev zalemû enfüsehüm)** (Ayet 135) Yâhut küçük günahlarda nefislerinin

zuhûru sebebiyle birini irtikâb ile nefislerine zulum ettikleri vakit, **(Zekerullahe festağferû lizünûbihim)** (Ayet 135) Allah'ı hatırlıyarak günahlarından istiğfar ederler, ef'âlin sudurunda iş bu ef'âlin Allah'ın kudretiyle vaki' olduğunu, Hak Teâlâ'nın kendilerini o ef'âl ile ibtilâ etdiğini görerek, o ef'âlden Hak'ka teberri ederler. Ve derhal takat ve kuvvetden uzak olduklarını Hak'ka arz, günahları olan kendi fiillerini Hak'kın fiiliyle setr etmesini taleb eylerler. **(Ve men yağfirüzzünûbe illallahü)** (Ayet 135) Ve Allah'dan başka günahları kim örtebilir, Yâni Allah'dan başka günahı örten olmadığını bilirler. **(Ve lem yusırrû alâ mâ fe'alû)** (Ayet 135) Ve gaflet ve nefislerinin zuhûru zamanında işledikleri işlere israr etmezler, belki işlerinden Allah'a tövbe ve rücû' ederler. **(Ve hüm ya'lemûne)** (Ayet 135) Ve onlar Allah'dan başkasının fiili olmadığını bilirler. **(Ve ni'me ecrül'âmilîne)** (Ayet 136) Tevhid-i ef'âl muktezası ile amel edici olanların cezası, ecri çok güzeldir.

(Ayet 137) **(Kad halet min kabliküm sünenün)** Sizden evvel tevhid-i ef'âl hususunda enbiyayı tekzib edenlere vaki' olan vekayi' ve Allah Teâlâ'nın ef'âlinde adet etmiş olduğu birçok ehaz ve intikamlar geçmişdir. **(Fesîrû fil'ardı fanzurû)** (Ayet 137) İmdi siz yer yüzünde gezib âsârını görünüz. **(Keyfe kâne âkibetül mükezzibîne)** (Ayet 137) Tekzib edicilerin akibetlerinin nasıl olduğunu i'tibar ediniz. **(Hâza beyânün linnâsi)** (Ayet 138) Bu zikr olunan sözler insanlara tevhid-i ef'âl ilminden beyan ve tafsildir. **(Ve hüden ve mev' izetün lilmüttekîne)** (Ayet 138) Ve tevkid-i ef'âlde ehl-i temkin olan müttekilere, hidâyet ve ehl-i telvin olan tövbe edicilere ve tevhidden mahcûb ve tevhidi tekzib eyliyen mahcûblara, vaiz ve nasihattir. Yahûd mânâ: Ef'âlini görmekden sakınanlara ziyade hidâyet ve keşif ve ayan tesbit ve nasihatdir, yahût mânâ: onları sıfât ve zât tevhidine hidayetdir. **(Ve lâ tehinû ve lâ tahzenû)** (Ayet 139) Küffârın istilâsı zamanında cihadda zayıf olmayın ve gayb ettiğiniz fetih ve ihvanınızdan mecruh ve şehid olanlara mahzûn olmayın. **(Ve entümül a'levne)** (Ayet 139) Ve sizler Allah ehli olmanız ve Allah'a yakınlığınız sebebiyle, ve derecenizin ulviyeti dolayısıyle, mertebede en yüksek kimselersiniz. **(İn küntüm mü'minîne)** (Ayet 139) Eğerki muvahhid oldunuzsa, zirâ muvahhid kendisine ceryan eden belâları Allah Teâlâ'dan bilir, eğer derecesi rıza değilse, derecelerin en ekli sabırdır ki, onunla kuvvet bularak mahzun olmaz ve zayıflamaz.

(Ayet 140) **(Ve tilkel'eyyâmü nüdâvilühâ beynennâsi)** Vekayi' ve büyük hadisata lisanı arabda yevm ve eyyam denilir, nitekim **(Ve zikrihim bi eyyamullah)** yâni «Onlara Allah'ın izhâr eylediği büyük vakıaları hatırlat» buyrulmuştur. **(Ve liya'lemellahüllezîne**

âmenû) (Ayet 140) Ma'lûmun vukuuna tabi ilm-i tafsilinin zuhûru demek olan **(Liya'lemullah)**nın tefsiri yukarda geçmişdir. **(Ve yettehize minküm şühedâ)** (Ayet 140) Ve Allah Teâlâ Hazretleri sizlerden nefislerinden geçerek Hak için şehid olan şehidler ittihaz etmek, ve imân edenleri ilm-i tafsilisi ile bilmek için, insanlar arasında bu vekayi' ve hadisatı devr ettirir, insanlar arasında hadisat ve vekayii devr ettirmemiz muhtelif işler ve zikr olunmayan bir çok hikmetlerden neş'et etmişdir ki, o da istidâdlarında bulunan sabr, celâdet, yakin kuvveti, nefse mubalâtın azlığı ve nefsi kökünden sökmek, ve bu gibi bir takım şeylerin kuvveden fiilen çıkması içindir. **(Vallahü lâ yuhibbuzzâlimîne)** (Aye t140) Zalim olanları Allah Teâlâ sevmez, illetler arasında bu âyetin mu'teriza olarak gelmesi şudur ki, imân ve şehâdet sıfâtı üzre olmayan ve günahların temizlenmesi ve yakinin kemâli için, sebat kuvveti olmayıbda mücerred ganimet almak, veya başka bir garaz için harbe hazır olursa, o kimse zalimdir. Allah Teâlâ da onu sevmez. **(Ve liyü mahissallahüllezîne âmenû ve yemhakal kâfirîne)** (Ayet 141) Ve aleyhlerinde olduğu zaman mü'minleri Allah Teâlâ'dan uzaklaşdıran günahlardan ve perdelerden, ukubet ve belâlarla kurtarmak ve belâlar lehlerinde olduğu vakit, kâfirleri kahr ve tedmir etmek için, bu vekayi'i insanlar arasında dolaşdırır.

(Ayet 143) **(Ve lekad küntüm temennevnelmevte min kabli en telkavhü)** Sizler evvelce mevtle karşılaşmadan ölümü temenni eder olmuşdunuz. Her hangi bir yakin sâhibi yakînin meleke olmadığı, belki hatıralardan ibaret bulunduğu vakit, ba'zı hallerinde birtakım işler temenni ve nefsi hasebiyle daima bir takım ahval iddia eder, yakini olmayan kimsenin hali de böyledir. Ve kalbin ikbali zamanında haliyle mevsuf oldukça, o kimse sadıktır. Amma idbar zamanında, ve o haletin gayrinda bundan bir eser kalmaz. Yine böylece bir hal müşahede edib de o halle mümarese etmiyen kimse, o hali nefsinde tasavvur ettiği ve tasavvur halinde zarar görmediği için, çok def'a o hali temenni eder, amma halin vukû-u ve ibtilâsı zamanında şiddetlerine dayanmağa takat getiremez. Nitekim Memnun Münib Rahmetullah beyitlerinde «Dilediğin suretde imtihan eyle beni» dediğinde, esarete mübtelâ olarak takad getiremedi, ve sokaklarda dolaşarak çocuklara ceviz gibi şeyler atar ve «Amcanıza yalancı çağırınız» derdi, ve yine şairin biri «Korkaklar bir yerde yalnız kaldıkta yalnızken döğüşmek şiddeti ararlar» beytini bu manâda söylemiştir. Hülâsa hiç bir hale iltifat olunmaz, ancak makam olduğu zaman iltifat olunur. Makama da itibar olunmaz, ancak mevatında imtihan olunduğu zaman iltifat olunur, imtihanda halâs bu-

lursa o vakit sahih olur. İşte insanlar arasında vekayii tedvir faidelerinin biri de budur ki, ölüm adetleşüb yakînleri kuvvet bulur ve sabırları çoğalarak müşâhede ile makamları tahakkuk eder. Nitekim **(Fekad re'eytümûhü)** (Ayet 143) buyurur ki, sizler huzurunuzda ihvanınızın katl olduğunu gördünüz **(Ve entüm tanzurûne)** (Ayet 143) ve siz bunu müşahede ediyordunuz. Bu âyetde mü'minlerin yakınlarının makam olmayub hal olduğundan ve harb mahallinde dağıldıklarından dolayı kendilerine tevbih vardır.

(Ayet 144) **(Ve mâ Muhammedün illâ resûlun)** Muhammed başka değil ancak bir resuldür **(Kad halet min kablihirrusulu)** (Ayet 144) ondan evvel bir çok resuller geçmişdir, yani Muhammed de resuldur. Ondan evvelki resuller gibi istikbalde ölür veya katl olur. İmdi herkim dininden yakin ve Rab'binden basiret sâhibi oldu ise Resul'un mevti veya katli ile mürted olmaz (dininden dönmez) ve bulunduğu mücahede de futur getirmez. Zirâ o kimse Resul için değil Rab'bi için mücahede eder. Nitekim geçmiş enbiyanın ashabı böyle yapmışlardı. İnsi ibn Malik'in amcası Enes radıyallhü anh, Uhud muharebesinde Resulullah Sallâlahü Aleyhi ve Sellem'in katl olunduğuna dair yalan bir şayia çıkdığı, ve bu şayia müslümanlara yayılarak münhezim oldukları, ve bir kısmının «Bize Ebu Süfyan'dan bir aman alan olsa idi» ve münafıkların Eğer Muhammed Nebi olsa idi, katl olunmazdı» dediklerini, işiddiği vakit «Ey kavim eğer Muhammed hakikaten katl olundu ise Muhammed'in Rab'bi ölmeyen bir diridir, ve sizler Resulullah'dan sonra hayatı neylersiniz. Binaenaleyh onun muharebesi üzre siz de muharebe ediniz ve onun öldüğü üzre siz de ölünüz» dedi. Sonra «Ya Rab'bi, bunların dediklerinden senden özür diler ve sana sığınırım» diyerek, kılıcını çekti, ve harbe girişerek nihayet katl olundu. **(Ve men yenkalib alâ akibeyhi felen yedurrallahe şey'a)** (Ayet 144) Ve her kim inkilâb eder ve geriye dönerse, Allah Teâlâ'ya bir şey zarar edemez, ancak nifâkı ve yakînin zayıflığı ile nefsine zarar eder. **(Ve seyezîyallahüşşâkirîne)** (Ayet 144) Allah Teâlâ Hazretleri Enes ibni Nazir ve emsali gibi nimet-i islâma şükür eden yakîn sâhibi şükür edicileri mükafatlandıracaktır. **(Ve mâ kâne linefsin en temûte illâ bi'iznillâhi kitâben müeccelen)** (Ayet 145) Hiçbir nefis için ölmeklik olamaz, ancak eceli mukadder yâni muayyen bir vakit ve yazılmış bir kader olduğu halde Allah'ın izni ile ölebilir. İmdi yakîn sâhibi olan kimse bu mânâyı şahid olarak, insanların en şecii olur. Nitekim Hatem Esem kendisinin Horasan muharebelerinin birisinde Şefik Belhi ile beraber bulunduğunu hikâye ederek diyor ki, «Harb şiddetlenmişdi Şefik bana mülâki oldu, ve «Ey Hatem, kalbini nasıl buluyorsun?» dedi. Ben

«Zifaf gecesinde olduğu gibi buluyorum» deyince, «Ben de böyleyim» deyip, silâhını bırakdı ve başını kalkanı üzre koyarak harb meydanında uyudu, o derecedeki ben hırıltısını işitdim.» İşte bu hal yakîn kuvveti sebebiyle kalbin Allah Teâlâ'ya sukün ve itimadının son derecesidir.

(Ayet 151) **(Senülkî fî kulûbillezîne keferûrru'ba)** Haklarında hüccet ve delil indirmediği bir takım şeyleri, Allah'a şerik kılmaları sebebiyle, biz küfür edenlerin kalblerine korku ilka edeceğiz. Âyetde kalblerine korkusunun ilkasına, şirklerini sebeb kılmışdır. Zirâ şecaat ve sâir faziletler vahdet nûruyla nûrlanan kalbin nûruyla nûrlanması zamanında vahdeti zillin, nefis üzerine, vukuundan, nefsin kuvvasında hâsıl olan bir takım i'tidallerdir. Bu i'tidaller ancak tevhiddende yakîn sâhibi olan muvvahidde tam ve hakikî olabilir. Amma müşrik olan kimse imkânı dolayısıyla adem ile karışık olan ve nefsi hasebiyle hakikatde kuvveti vücûdı zâtı olmıyan, ve zâtı hasebiyle, ademi tahakkuk ettiği cihetle, vücûdu hakkında Allahhın bir hüccet ve delil indirmediği mevhum bir vücûdu, Allah Teâlâ'ya şirk etmesi sebebiyle, kudret ve kuvvetin menbaından mahcûbdur. Buna binaen müşrik için aciz, korkaklık ve bütün rezâilden başka birşey yoktur. Zirâ kendisine her ne kadar devlet, savlet ve şevket toplansa, yine ma'budundan daha kuvvetli olamaz. O halde diken ateş gibi aslı sebatı ve bekâsı olmıyan birşeydir.

(Ayet 152) **(Ve lekad sadakakümüllahü va'dehû iz tahussûnehüm bi'iznihî)** Sizler, Allah'ın izniyle düşmanlara karşı durduğunuz müddetce Allah Teâlâ size nusrat ve va'dini incaz (va'di yerine getirme) etmişdi. Yâni siz sabr ve takva üzre olursanız, nusrat vaid olunmuşdu. Binaenaleyh cihadda sabır ve yakîn üzre sebat ve Hak'ka teveccühte sözünüzde ittifak ve Resul'e muhalefetden, ve nefislerinizin dünya metaına meyl ve Hak'ka yüz çevirmekden sakınmak, dünya için değil Allah için mücahede halinde devam ettiğiniz müddetce, Allah Teâlâ da nusrat ve va'di incazla sizinle beraber eder. Ve Allah'ın izniyle düşmanı kesip münhezim ediyordunuz. **(Hattâ izâ feşiltüm)** (Ayet 152) Tâki yakininize zaif girmekle ve niyetinin ganimet malından hıyanetini tecvizle, i'tikadınızın bozulması sebebiyle korkduğunuz, **(Ve tenâza'tüm fîl'emri)** (Ayet 152) ve harb işinde ittifakdan sonra münazâa ettiğiniz, ve dünya nasibinden sabırsızlandığınız, ve emr eylediği merkezde durmayı terk ile Resul'e isyan eylediğiniz ve dünya malına meyl ettiğiniz zaman, **(Min ba'di mâ erâküm mâ tuhibbûne)** (Ayet 152) size sevdiğiniz fetih ve ganimeti gösterdikten ve Allah'a şükür ve şiddetle teveccüh etmeniz lâzım geldikten sonra, siz gafil olub en şerefliniz âhireti istedi ise de,

bâki kalanlarınız dünyayı isteyerek aranızda Allah'ı murâd eden kalmayınca, Allah Teâlâ sizden nusratını men eyledi. **(Sümme sarafeküm anhüm liyebteliyeküm)** (Ayet 152) Sonra sizi kendi fiillerinizle ibtilâ etmek için, Allah Teâlâ sizi onlardan men eyledi. Bu ibtilâ size bir lütûf ve ihsan oldu. **(Vallahü zû fadlın alelmü'minîne)** (Ayet 152) Allah Teâlâ Hazretleri, gerek nusrat gerek ibtilâ ile bütün ahvalde mü'minlere fazl ve ihsan sâhibidir. Çünkü kullar kendi hallerinin kendileri üzre Hak'kın evsafını celb edici olduğunu bilmeleri, buna binaen nefislerini neye hazırlarlarsa Allah'ın kendilerine onu bağışlayacağını, nitekim «Ben bana itaat edene itaat ediciyim» buyurduğu, kullar Allah'la olurlarsa, Allah'ın da onlarla olacağını, ve gaflet edibde meslek edinilmiyen ahvale i'timad etmemeleri, ve şedaid (afetler, musibetler) üzre ve harb mahallinde sebâta alışmaları, ve yakınları kuvvet bulub yakîni kendilerine meleke ve makam edinmeleri, ve bir kavim kendi nimetlerini bozmadıkça Allah Teâlâ'nın o kavmin nimetlerini bozmayacağı, ilmi ile tahakkuk etmeleri ve dünya metaına meyl ile, Hak'dan gafil olmamaları, ve dünya ve âhiret bedeli ile Hak'kı satmamaları ve bazıları için acele bir ukubet olarak günahlarından temizlenmeleri, ve hicabların, hususiyle muhabbet-i nefs hicâbının ref'iyle, şehadet derecesine nail olub pâk oldukları halde Allah Teâlâ'ya mülaki olmaları için, ibtilâ da kendilerine bir ihsan ve bir gizli lütûfdur. Bu sebebden **(Ve lekad afâ anküm)** (Ayet 152) «Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri sizden afuv eyledi» buyurmuşdur. Çünkü afvün sebebi ibtilâdır. **(Fe'esâbeküm ğâmmen biğammin)** (Ayet 153) Yâni sizi onlardan men eyledi ve isyanınız ve dağılmanızla Resulullah'a lahık olan gam sebebiyle sizi gamla cezalandırdı. Yahût mânâ: Şedaid (musibetler, belâlar) üzre sabra, şedaidde sebata alışmanız, ve galebe, zafer, ganimet ve sair kâffe-i eşyanın, nefsinizden olmayıp Allah'dan olduğunu bilmeyi adetleşip, **(Likeylâ tahzenû alâ mâ fâtekum)** (Ayet 153) fevt olan huzuz ve menfaatlerinizden, **(Ve lâ mâ esâbeküm)** (Ayet 153) ve ne de isabet eden zarar ve gamlardan mahzun olmamanız için, sizi kat kat fazlalaşmış bir gamla cezalandırdı.

(Ayet 154) **(Sümme enzele aleyküm min ba'dil ğammi emaneten nü'âsa)** Sonra afüv âlâmet olmak üzre münafıklara değil, sadık olan taifeye emniyet ve uyuklama ilka etmekle sizi gamdan kurtardı. **(Yağşâ tâifeten minküm ve tâifetün kad ehemmethüm enfüsühüm)** (Ayet 154) Münafık olan bir taifeye de, ne Resul'ün, ne de Resul'e mütebaât edenlerin değil, belki kendi nefisleri mühim olmuşdu. **(Kul lev küntüm fî büyûtiküm leberezellezîne kütübe aleyhimül katlü ilâ medâci'ihim)** (Ayet 154) Habibim de ki «Eğer siz evleriniz-

de olsa idiniz katl olunmaları mukadder olanlar yine mahalli katillerine çıkacaklardı.» **(Ve liyeb teliyallahü mâ fî sudûriküm)** (Ayet 154) Allah Teâlâ'nın istidâdlarınızda olan sıdık ihlâsı yakin, sabr, tevekkül, ve tecerrüd gibi hallerinizi, imtihan etmesi ve bütün ahlâk ve makamatı kuvveden fiile çıkarması, **(Ve liyümahhıse mâ fî kulûbiküm)** (Ayet 154) ve sadır pususunda bazar olan şeytan vesveselerini, ve hal denaetlerini, ve nefis havatırını kalb mahzesinden çıkarıp temizlemek için, sizi ibtilâ eylemişdir. Zirâ belâ Allah Teâlâ'nın bir kamçısıdır ki, onunla kularını, nefisleri sıfâtlarından temizler ve kendilerindeki kemâlâtı zuhûra getirir. Ve belâ zamanında nefislerinden ve halkdan kesilip Hak'ka teveccüh etmeleri ile, kullarını zât-ı ilâhîyesine sevk eyler. Bunun için belâlar en çok enbiyaya, sonra evliyaya, sonra onlara mümasil olanlara müteveccihdir. Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem fazlını beyan için «Hiç bir Nebi benim gibi eza olunmadı», yani, benim tasfiye olduğum gibi hiç bir Nebi tasfiye olunmadı, buyurmuşdur. (Tab' denî olanlara pas olur, Belâ sırlar için saykal cilâdır) mealndeki şairin beyti çok yerinde denilmişdir. Kerim ve laimin her birisine ancak istidâdı bucağındaki şey zâhir olur. Nitekim «Kişi imtihan zamanında ikram veya ihanet olunur denilmiştir. **(İnnemes tezellehümüş şeytânü biba'di mâ kesebû)** (Ayet 155) Uhud harbinde iki taife karşılaşdıkları günde, sizden geri dönen kimseleri ancak kazandıkları ba'zı günahları sebebiyle şeytan, geri dönmek zilletine davet eyledi. Zira şeytan bir günahdan ve nefis hareketinden kalbde hadis olan edna bir zulmet sebebiyle, kendisi için mecal olduğu vakit, insanların vesvesesine ve emrini infâza kadir olabilir. Nitekim «Bir günahdan sonra hasıl olan günah birincinin ukubetidir» denilmiştir. **(Ve lekad afallahü anhüm)** (Ayet 155) Azer dilimleri ve peşiman olmaları sebebiyle, tahkik Allah Teâlâ onlardan kabahatlerini afüv eyledi.

(Ayet 156) **(Yâ eyyühelezîne âmenû lâ tekûnû kellezîne keferû ve kalû li ihvanihim izâ darebû fîl'ardı ev kânû ğuzzen lev kânû indenâ mâ mâtû ve mâ kutilû)** Ey mü'minler siz küfür edenler ve yer yüzünde sefer ve yahûd gaza ettikleri zaman ölen kardaşlarına «Eğer bizim yanımızda olsalardı ölmiyecekler ve katl olunmayacaklardı» diyenler gibi olmayınız. **(Liyec'alallahü zâlike hasreten fî kulûbihim)** (Ayet 156) Onlar o fiili, katl ve mevte sebeb gördüklerinden, Allah Teâlâ onların bu sözlerini ve itikadlarını, onların kalblerinde meşakkat ve darlık ve gam kılar. Eğer onlar muvahhid ve yakîn sâhibi olsalardı, o mevt ve katlin Allah'dan olduğunu görerek sadırları inşirah bulub, geniş olurlar idi. **(Vallâhü yuhyî ve yümîtü)** (Ayet 156) Allah Teâlâ Hazretleri dilediğini seferde ve cihadda ve

sair yerlerde hayat sâhibi kılar. Ve dilediğini hazarda ve gayrında da öldürür.

(Ayet 157) **(Ve lein kutiltüm fî sebîlillâhi ev müttüm le mağfiretün minallahi ve rahmetün hayrün mimmâ yecme'ûne)** Eğer sizler Allah yolunda katl ola idiniz, yahûd öle idiniz, elbetteki sizin uhrevî nimetleriniz olan ef'âl ve sıfât cennetleri, sizin topladığınız dünyevî nimetlerden daha hayırlıdır. **(Ve lein müttüm ev kutultüm leilâllahi tuhşerûne)** (Ayet 158) Ve elbette siz ölür veya katl olursanız, behemal Allah'a haşr olunursunuz. Zirâ ehl-i tevhidsiniz. Binaenaleyh sizin ölümden sonraki haliniz, ölümden evvelki halinizden daha iyidir.

(Ayet 159) **(Febimâ rahmetin minallahi linte lehüm)** Ey Habibim senin, rahmet-i rahimiye, yani beşerî vücûduna değil, belki ilâhî mevhûb (bağışlanmış) vücûduna tabi sıfât-i ilâhiye cümlesinden bir sıfât olan kâmil, vafir ve tam bir rahmetle ittisafın sebebiyle, sen onlara liyn ve yumuşak oldun. **(Ve lev künte fazzen ğalîzal kalbi)** (Ayet 159) Ve eğer sen nefis sıfâtlarından fezazat (kabalık-kötü sözlülük) ve gılzet-i kalble (kalb kabalığı mevsuf olsa idin **(Lan faddû min havlike)** (Ayet 159) onlar senin) etrafından dağılırlardı, zirâ seni sevmelerini mucib olan rahmet-i ilâhiye onları toplar. **(Fa'fü anhüm)** (Ayet 159) İmdi sen tevhid nazarı ile cinayetlerini Hak'dan gördüğün, ve beşer fiili ile ezalanmaktan ve onların fiillerinden, kin ve gayz hasıl etmekden, ve onlardan intikam ile, kinini şefalandırmaktan makamın âli olduğu için, sana taâlluk eden cinayetlerini afüv eyle. **(Vestağfirlehüm)** (Ayet 159) Ve gaflet ve nedâmet ve i'tizar ettikleri için Allah'ın hakkına taâlluk eden kabahatlerinde, onlar için istiğfar et. **(Ve şâvirhüm fîl'emri)** (Ayet 159) Ve onlara hürmet ve riayet olmak üzre harb vesâir işlerde onlarla meşveret eyle. **(Feizâ azamte fetevekkel alâllahi)** (Ayet 159) lâkin bir işe azim ve kat'i sûretde niyet ettiğin zaman, Allah'a tevekkül ve fetih ve nusrat ve daha iyisini bilmek gibi her işi senden değil, Allah Teâlâ'dan görmekle, işi Allah'a tefviz ve havale eyle. Bu kelâmdan sonra **(İn yansurkümullahü felâ ğalibe leküm)** (Ayet 160) kavliyle tevekkül ve ef'âlde tevhidin mânâsını tahkik etmişdir. Yani eğer Allah Teâlâ sizlere yardım ederse size galib olacak bir kimse yoktur. **(Ve in yahzulküm femen zellezî yansuruküm min ba'dihî)** (Ayet 160) Ve eğerki Allah Teâlâ sizleri terk edib de halinize bırakacak olursa, Allah'dan başka size yardım edecek kim olabilir? **(Ve alellahi felyetevekkelil mü'minûne)** (Ayet 160) Mü'min olan kimseler ancak Allah Teâlâya tevekkül etmelidirler.

(Ayet 161) **(Ve mâ kâne linebiyyin en yeğulle)** Hiç bir nebinin ganimet malında hıyanet etmesi olamaz. Nübûvvet makamı ve en-

biyanın ismeti, bütün rezâilden uzakdır. Ve enbiyadan hıyanetin suduru mümtenidir. Çünkü enbiya beşeriyet sıfatlarından münselih, nefis ve şeytanın kendilerinde tesirinden masumdurlar. Allah ile kaimler, Allah'ın sıfâtları ile mevsuflardır. **(Ve men yağlül ye'ti bimâ ğalle yevmel kıyâmeti)** Ve her kim hiyanet ederse, kıyamet gününde hıyanet ettiği şeyin ayniyle hıyaneti sûreti üzre zuhûr eder. **(Efeminet tebe'a rıdvânallahi kemen bâe bisehatin minellahi)** (Ayet 162) Hiç Allah Teâlâ'nın rızasına ittiba eyliyen zât, Allah'ın gazabına uğrıyan kimse gibi midir? Yâni Nebi sıfât-ı ilâhiye ile muttasıf olduğu için sıfat cenneti demek olan Rıdvan makamındadır. Hıyanet eden kimse ise nefsî sıfatlar ile muttasıf olduğundan gazab makamındadır. **(Ve me'vâhü cehennemü)** (Ayet 162) Ve hiyanet edenin sığınacak yuvası cehennem, yani karanlık nefis çukurunun en alt tabakasıdır. Binaenaleyh Nebi ile hain kat'iyyen birbirine benzeyemezler. **(Hüm derecâtün indallâhi)** (Ayet 163) Ehl-i rıza ile ehl-i gazabdan herbirerleri Allah indinde mütefavit (birbirinden farklı olan) derecelerin sâhibleridrler. Yahûd mânâ herbirisinin ehli dereceleri ihtilâfıyla muhtelifdirler.

(Ayet 165) **(Kul hüve min indi enfüsiküm)** Habibim de ki «Uhud gazasında size isabet eden musibet, kendi nefislerindendir.» Bu ayet **(Kul küllün min indillah)** ayetine münafi değildir. Çünkü kâffesinde sebebi fail Hak Teâlâ Hazretleridir, sebebi kabil kendi nefisleridir. Failden ise ancak istidâdın iktizâ eylediği ve istidâda lâyık olan şey ifâza olunur. İşte her şey fail itibariyle Allah'dan, kabil itibariyle nefislerinden olur. Nefislerin istidâdı da ya aslî veya arizî olur. Aslî olan istidâd Hak'kın meşiyeti iktizasıyle feyzi akdesindendir. Ârizi olan istidâd o kimsenin kaderinin iktizâsındandır. Bu cihetde yine Hak'ka rücû' eder. Diğer bir vecihlede nefislerinden olan şey tevhide nazaran yine Allah'dan olur. Zirâ o makamda gayr yoktur. **(Ve liyâlemel mü'minîne, ve li'ya'lemellezîne nâ fekû)** (Ayet 166-167) Uhud gazasında fırkaların karşılaşdığında, size isabet eden bozgunluk Allah'ın izni iledir. Ve mü'minlerle münafıkların temyiz etmesi ve ilmi tafsili de ma'lûm olması içindir.

(Ayet 169) **(Ve lâ tahsebennellezîne kutilû fî sebîlillâhi emvâtâ)** Ve siz gerek cihad-ı ekberde nefsini kırmak ve riyâzâtla hevâyı koparmak, ve gerek cihad-ı asgarda Allah rızası için nefsini feda etmek suretile, Allah yolunda katl olunan kimseleri ölüler zan etmeyiniz. **(Bel ahyâün inde Rabbihim)** (Ayet 169) Belki onlar Hazreti Kuddüs'de mukarrebler, tabâyi'kirinden mücerredler oldukları halde Rab'leri indinde hakikî dirilikle dirilirler. **(Yürzekûne)** (Ayet 169) Onlar erzak-ı mânevîyeden, yani istişrâk-ı envâr ve maârif ve ha-

kayıkdan rızıklanırlar, vesâir dirilerin rızıklandığı gibi surî cennetlerde de rızıklanırlar. Zira cennetlerin birçok mertebeleri vardır, ba'zısı mânevî, ba'zısı suridir. Ve gerek manevî ve gerek surinin işler iktizâsıyla dereceleri vardır. Mânevî cennetler zât ile sıfât cennetleridir. Bu cennetleri derecelerinin tefazili, ehli ceberût ve melekût derecelerinin tefazili iktizası üzerinedir. Surî cennet, ef'âl cennetidir. Bunun derecelerinin tefavütü âlemi mülk derecatı olan semâvatı ûla, ve dünya cennetlerinin tefavütü iktizâsı üzerinedir. Nebi Sallalahü Aleyhi ve Sellem Hazretleri «Kardaşlarınız Uhud'da şehid olunca Allah Teâlâ onların ruhlarını yeşil kuşlar içine koydu. O kuşlar cennetin nehirlerinde dolaşır, yemişlerinden yer, ve arşın gölgesinde asılmış altun kandillere rücû' ederler» buyurmuşdur. İmdi yeşil kuşlar, ecram-ı semâviyeye işaretdir, kandiller de yıldızlardır, yâni o ruhlar tenzih ve pâk olmaları dolayısıyla ecram-ı semâviyeden bulunan nurlu yıldızlara taâlluk etmişlerdir. Cennetin nehirleri, ilimlerin menbaları ve oluklarıdır, yemişleri ahval ve maârif ve onların mânevî ve sûrî cennetleri iktizâsı üzre sûrî nehirler ve yemişlerdir, zirâ dünyada bulunan yemekler, içmekler, giymekler, nikâhlar, vesâir lezzet ve müştehaların kâffesi dünyadakilerden daha lezzetli olarak âhiretde ve semâ tabakalarında mevcuddur.

(Ayet 170) **(Ferihîne bimâ âtâ hümullahü min fadlihî)** Allah'ın kendilerine vermiş olduğu keramet ve nimet, Allah indinde yakınlık fazl ve ihsanları ile ferahlanıcı oldukları halde, rızıklanırlar. **(Ve yestebşirûne billezîne lem yelhakû bihim min halfihim)** (Ayet 170) Ve arkalarında henüz kendilerine lahık ve derecelerine nail olamıyan ihvanlarının halleri ile müjde ve beşaret olunurlar. **(Ellâ havfün aleyhim ve lâ hüm yahzenûne)** (Ayet 170) Yakında onlar gibi saâdete nail ve onlara lahık (gelüb ulaşışı-ulaşan) olacaklarından, kendilerine havf ve hüzün olmadığı ile müjde olunurlar. **(Yestebşirûne bini'metin minallahi)** (Ayet 171) Allah Teâlâ'dan künhü bilinemiyen bir nimet-i azime ile ki, o da kendilerine Rıdvan makamının husulü ile sıfat cennetidir. **(Ve fadlin)** (Ayet 171) Ve bu sıfat cennetine ziyadelikle tebşir olunurlar ki, o da zat cenneti ve vücûd bakiyesinden aman-ı küllîdir. İşte bu Allah için şehid olmalarının kemâlidir. Bununla beraber **(Ve ennallahe lâ yudîyu ecrel mü'minîne)** (Ayet 171) Allah Teâlâ mü'minlerin imânlarının ecri olan ef'âl cenneti ve yapılan işlerin sevabını da zayi etmez.

(Ayet 172) **(Ellezinestecâbû lillâhi verresûli min ba'di mâ)** O mü'minler ki, vahdeti zatiyede fenâ ile Allah Teâlâ'ya ve istikamet hakkıyla kaim olmakla Resul'e de **(Min ba'di mâ esabehümül karhu)** (Ayet 172) kendilerine kesr nefs isabet ettikden sonra yine icabet et-

tiler. **(Lillezîne ahsenû minhüm)** (Ayet 172) Onlardan müşahede makamında sabit olanlar **(Vettekav)** (Ayet 172) vücûdları bakiyelerinden sakınanlara **(Ecrün azîmün)** (Ayet 172) imânın verasında büyük bir ecir vardır ki, o da müşahede rahatıdır. **(Ellezine kale lehümünnâsü)** (Ayet 173) Onlar ki, müşahedeye vusûllerinden evvel kendilerine bir takım insanlar, **(İnnennâse kad ceme'û leküm)** (Ayet 173) «Tahkik, insanlar, yani müşrikler sizin için toplanıp sizin vücûdunuzu mu'tedd (sayılmış) ve muteber saydılar. **(Fahşevhüm)** (Ayet 173) İmdi siz onlardan korkunuz, siz de onları muteber sayınız» dediler. **(Fezâdehüm îmânâ)** (Ayet 173) Bu sözleri sebebiyle onlara yakîn ve gayri nefi ve mübâlâtsızlık (itinasızlık, kayıtsızlık) ile tevhidi ziyade ettiler. **(Ve kalû hasbünallahü)** (Ayet 173) Ve onlar Allah'dan başkasının nefyi ile ve «Allah bize kâfidir» sözüyle Allah'ın isbatına vasıl oldular. Ve Hakkı müşahede edüb, sonra tefasil sıfata rücû' ederek **(Ve ni'mel vekîlu)** (Ayet 173) «Allah Teâlâ ne güzel bir vekildir» dediler. Bu söz İbrahim Aleyhisselâm'ın ateşe atıldığı ve ateşin berdü selâm olduğu vakit söylediği sözdür. **(Fen kalebû bini'metin minallahi ve fadlin lem yemseshum)** (Ayet 174) Kendilerine bâkiye ve gayri görmek fenalığı dokunmadığı halde zât ve sıfât cennetinde hakkanî vücûda rücû' ve inkılâb eylediler. **(Sûün vettebe'û rıdvânnallahi)** (Ayet 174) Ve onlar sülûkları halinde kendileri için gizlenmiş olan surûru ve **(Vallahü zû fadlin azîmin)** (Ayet 174) âyetiyle işaret olunan zât cennetini bilmedikleri zamanda sıfât cenneti olan Allah'ın rıdvanına ittiba' eylediler. Çünkü (fazl) rıdvan üzre ziyade demektir.

(Ayet 175) **(İnnemâ zâlikümüşşeytânü yuhavvifu evliyâehü)** Şu şeytan ancak insanlardan onun gibi nefsine mahcûb olan kendi evliyâsını korkudur. Yahûd mânâ: Şeytanın dostları sizi korkudur. **(Felâ tehâfûhüm ve hafûni in küntüm mü'minîne)** (Ayet 175) Siz şeytanın evliyâsından korkmayınız. Onların vücûdlarına itibar etmeyiniz ve siz muvahhid iseniz ancak benden korkunuz, aynı ve eseri olmadığı için benim gayrimden korkmayınız. **(Ve lâ yahzünkellezîne yüsâri'ûne fîl küfri)** (Ayet 176) Habibim! hicabı aslileri ve zulmeti zâtiyeleri dolayısıyla küfürde musaraat (acele etmek-evmek) edenler sana zarar getirirler korkusuyla seni mahzun etmesin. **(İnnehüm len yedurrûllahe şev'â)** (Ayet 176) Tahkik, onlar Allah Teâlâ'ya bir şey zarar edemezler. Kâfirlerin bırakılması ve uzun müddet hayatları, azablarının şiddetine ve zillet ve hakaretlerinin nihayet derecede olmasına sebebdir. Ömürlerinin uzunluğu ile buud ve hicâbları kat kat ziyadeleşir, ve izzet menbaı olan Hak Teâlâ'dan uzaklıkları ziyadeleşdikçe zillet ve hakaretleri ziyadeleşmiş olur.

(Ayet 179) **(Ma kânallâhü liyezerel mü'minîne alâ mâ entüm aleyhi)** Allah Teâlâ Hazretlerinin mü'minleri, sizin bulunduğunuz lisanen tasdik, ve zahiren islâm hali üzre terk etmesi olamaz. **(Hattâ yemîzel habîse minettayyibi)** (Ayet 179) Belki imtihan ve ibtilâ eder, tâki habis olan nefis sıfâtları ve vehim şekilleri ve şeytan hazları ve hevâ daileri, ihlâs, yakin, mükâşefe gibi pâk olan kalb sıfâtlarından, ve ruhun müşahedelerinden, ve sırrın muvasele (varmak-ulaşmak) ve musamerelerinden fark ve temyiz olsun, ve ibtilâ aranızda fitne ve musibetlerin vukuu sebebiyle maârifet ve muhabbet sırfullah için halis olsun. **(Ve mâ kânellahü liyutli'aküm alel ğaybi)** (Ayet 179) Ve gayb vücûdunuzla sizin aranızda uzaklık olub, münasebet ve gayb vücûdunuzdan telâkkiye istidâdınız olmadığından, Resul vasıtası olmaksızın Allah Teâlâ'nın, sizde gizli bulunan ahval ve hakayıka, gaybü vücûdunuza sizi muttali kılması olamaz. **(Ve lâkinnallahe yectebî min rusulihî men yeşâü)** (Ayet 179) Lâkin aranızda kendisiyle hidâyet bulmanız imkânını mucib olan cinsiyeti nefsaniye dolayısıyle, Allah Teâlâ Hazretleri Resul'lerindne dilediğini seçer. Ve sizden gaib olan vücûdunuzun esrar ve hazinelerine sizi hidâyet etmesi için o rusûlu keşf eyler, esrar hakayıkına muttali kılar. **(Feâminû billâhi ve rusulihî)** (Ayet 179) Buna binaen sizin resullerden telâkki ve kabul etmeniz mümkün olmak için, tasdik-i kalbi ile Allah ve Resullerine imân ve irade ve şeriata temessük ediniz. **(Ve in tü'minû)** (Ayet 179) Ve eğer siz zâhirî imândan sonra tahkika ve yakîna sülûk ve yolunda ona mutabaatla imân ederseniz **(Ve tettekû)** (Ayet 179) ve hicab-ı nefsâniye ve mevâni-i sülûkdan sakınırsanız, **(Feleküm ecrün azîmün)** (Ayet 179) size hakikati keşf etmek büyük sevabı vardır.

(Ayet 180) **(Ve lâ yahsebennellezîne yencelûne bima âtâhümüllahü min fadlihî hüve hayren lehüm)** Allah Teâlâ'nın kendilerine vermiş olduğu mal, ilim, kudret, nefs fazıl ve ihsanları ile bahillik edenler, ve o fazıl ve ihsanları Allah yolunda müstehik ve müstaidlere kendileri için müdafaada enbiya ve sıddıklara infak etmiyenler, yahûd mânâ: Allah'da fâni olmakla infak etmiyenler, o tecellinin fazl ve ihsanından kendileri için hayır olduğunu zan etmesinler. **(Bel hüve şerrün lehüm)** (Ayet 180) Belki o bahillik onlar için şerdir. **(Seyu tavvekûne mâ bahilû bihî yevmel kıyâmeti)** (Ayet 180) Bahillik ettikleri şey, kıyamet gününde boyunlarına ip olacakdır. Ve takayyüdlerine ve Hak'kın rahmetinden mahrum olmalarına sebeb, ve zilletlerini ve ona muhabbet taallukları sebebiyle, Hak'kın nuru cemâlinden hicablarını mucib olacaktır. **(Ve lillahi mîrâsüs semâvâti vel'ardı)** (Ayet 180) Göklerin ve yerin mirası, bütün nefisler, kuv-

vet, kudret, ilim mal gibi nefislerin bütün sıfâtları, ve vücûd ismi kendisine mutabık olan her şey, Allah'ındır. Binaenaleyh Allah'ın malını Allah'dan kıskanmalarına sebeb nedir? **(Vallahü bimâ ta'melûne habîrün)** (Ayet 180) Allah Teâlâ bütün yapdığınız işlerden haberdardır.

(Ayet 181) **(Lekad semi'allahü kavlellezîne kalû innallahe fakîrün ve nahnü ağniyâü)** Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri «Allah fakirdir ve bizler, zenginleriz» diyenlerin sözlerini işitmişdir. Beni İsrail Peygamberlerinin mucizeleri bir kurban getirüb Allah'a dua ederler, bunun üzerine gökten bir ateş gelerek o kurbanı ekl etmesinden ibaret olduğu, rivayet olunmuşdur. Bunun te'vili, o peygamberler kendi nefislerini Allah'a kurban edib zühd ve ibâdetle Allah'a dua ederler. Ruh semasından aşk ateşi gelerek nefislerini ekl ve ifnâ eder, ondan sonra nübüvvetleri sâhih ve zâhir olur, demektir. Her ne kadar alem-i kudretde zâhirinin de vukuu mümkünse'de Ben-i İsrail'in avam kısmı, bu mes'eleyi işidip zâhirini i'tikad ettiler ve her peygamberden ısrar ile bu mucizeyi istediler. Nitekim sevab kazanmak için Allah yolunda infak ile mal sarfını ve Hak'kın sıfât ef'âlini istibdal, (değişmek-değiştirilmek) ve ebdâl makamını tahsil için sülûkda mahv ile ef'âl ve sıfâtı bezletmek olan Allah Teâlâ'ya ifra' yani ödünç vermek mes'elesinde, Hak Teâlâ'nın fakir ve kendilerinin zengin olduğunu tevehhüm ettiler. Yahûd mânâ: Her iki mevzuda da maksadı fehm ettikden sonra, yine enbiyaya inad ettiler.

(Ayet 188) **(Lâ tahsebennellezîne yefrehûne bimâ atev)** Habibim sen yaptıkları taat ve her hangi hasenat ile ferahlanan ve ucublanan ve o iyiliğin rü'yetiyle mahcûb olan, **(Ve yuhibbûne en yuhmedû bimâ lem yef'alû)** (Ayet 188) ve **(Vallahü halakahüm ve mâ ta'melûne)** «Sizi de işlerinizi de Allah halk eyledi, binaenaleyh bütün ef'âl Hak'kındır» buyurduğu vechiyle, kendilerinin işlemedikleri belki onların ellerinde Allah Teâlâ'nın işlediği bir işle, insanların kendilerini medih ve sena etmelerini seven, ve insanlar tarafından edilen hamd ve sena ile mahcub olan, yahûd mânâ: Allah indinde nefsülemr'de mahmud olmaklığı muhabbet eden kimselerin **(Felâ tahsebennehüm bimefâzetin minel'azâbi)** (Ayet 188) elbetdeki mahrumiyet azabından necat bulmuş olduklarını zan etme. **(Ve lehüm azâbün elîmün)** (Ayet 188) Onların istidâtları var iken fazilet ve güzel fiilleri Hak'ka nisbet etmeleri, ve havl ve kuvvetden uzak olub Hak'ka teveccühleri ve fiili nefislerinden görmekle mahcub olmamaları, ve o fiil sebebiyle medih ve sena beklememeleri lâzım gelirken istidâtlarında olan kemâlden mahcûb olmaları dolayısıyla kendilerine gayet elemli bir azab vardır. **(Ve lillâhi mülküssemâvâti**

vel'ardı) (Ayet 189) Göklerin ve yerin mülkü Allah Teâlâ'nındır. Hiç kimsenin göklerde ve yerde bir şeyi yoktur ki, onu başkasına vererek ucublanabilsin. **(Vallahü alâ külli şey'in kadîrun)** (Ayet 189) Allah Teâlâ herşey üzre kadirdir. Ondan gayrisi hiç bir fiile kadir olamaz. Tâki o fiilin rü'yeti ile ucublanmasın ve ucub suretiyle ferahlanabilsin.

(Ayet 191) **(Ellezîne yezkürûnallahe kıyâmen)** Müşahede ile Ruh makamında **(Ve ku'ûden)** (Ayet 191) ve mükâşefe ile kalb mahallinde **(Ve alâ cünûbihim)** (Ayet 191) ve mücahede ile nefis mekânında taklibatları üzre cemi ahvalde ve bütün hey'etler üzre, Allah Teâlâ'yı zikr edenler **(Ve yetefekkerûne)** (Ayet 191) ve vehim şaibesinden halis olan akılları ile **(Fî halkıssemâvâti vel'ardı)** (Ayet 191) ervâh ve ecsad aleminin izhârında tefekkür edenler, şuhud zamanında **(Rabbenâ mâ halekte hâza bâtılâ)** (Ayet 191) «Ey bizim Rabbimiz, bu halkı batıl, yani senin gayrin olan bir şey olarak izhâr etmedin» derler. Zira batıl ancak Hak'kın gayri olan şey demektir. «Belki bu halkı kendi esma ve sıfatının mezahiri kıldın. **(Sübhâneke)** (Ayet 191) Gayrinin mevcud olmasından yani ferdaniyetine bir şey'in mukarin, veya vahdaniyetine bir şey'in sani olmasından seni tenzih ederiz. **(Fekınâ azâbennâri)** (Ayet 191) İmdi ekvan ile ef'âlinden, ef'âl ile sıfâtından, sıfât ile zâtından mahcûb olmak ateşinin gadabından vikaye mutlaka-i tamma ve kâfiye ile bizi vikaye eyle. **(Rabbenâ inneke men tudhilin nâre fekad ahzeytehu)** (Ayet 191) Ey Rabbimiz sen, mahrumiyet ile ateşe ithal ettiğin kimseyi muhakkadır ki, Kâffesi, zillet, ar ve hakaret olan bâkiyenin vücûdu ile rüsva edersin.

(Ayet 192) **(Ve mâ lizzâlimîne min ensârin)** Mutlaka gayrin yahud bâkiyenin rü'yetiyle şirk eden zalimlere hiç bir yardımcı yoktur. **(Rabbenâ innena semi'nâ)** (Ayet 193) Ey Rabbimiz biz kalblerimiz kulağıyla, **(Münâdiyen yunâdî li'l'îmâni)** (Ayet 193) ruh ve da-i imânının kenarı olan sırlarımızdan bir münadinin, bizi imân-ı ayaniye çağırub, **(En âminû birabbiküm feâmennâ)** (Ayet 193) Rabbinizi müşahede ediniz, dediğini işitdik, hemen bizde müşahede etdik. **(Rabbenâ fağfirlenâ zünûbenâ)** (Ayet 193) Senin sıfâtın ile bizim sıfâtlarımız günahlarını ört. **(Ve keffir ânnâ seyyiâtinâ)** (Ayet 193) Ve senin ef'âlini görmekle, ef'âlimiz kötülüklerini setr et. **(Ve tevefennâ ma'alebrâri)** (Ayet 193) Ve bizi bilkülliye fâni olmayub mahv-ı sıfât makamında halleri üzre kalmış olan ebrar ile değil, belki senin zâtınla zâtlarını öldürüb mahvu fenâ eylediğin ebdâldan olan ebrar ile öldür. Ve onların muhabbetinde bizim zatlarımızı ifnâ eyle.

(Ayet 194) **(Rabbenâ ve âtinâ mâ va'ad tenâ alâ rusulike)** Ey Rabbimiz! Resullerinin etbaına vaid ettiklerine, yahûd mânâ: fenâdan sonra bekâ ve tevhidden sonra vücûd-u mevhub (bağışlanmış) ile istikamet sahiblerine vad eylediklerini, bizlere ihsan eyle. **(Ve lâ tuhzina yevmel kıyâmeti)** (Ayet 194) Ve kıyamet-i kübra gününde, ve halkın Vahid-ül Kahhar olan Allah'a buruzu vaktinde, bizleri vahdet ile kesretden ve cemi' ile tafsilden ihticab ile, ilerimizde vasıl olamadığımız bir makam kalarak rüsva eyleme. **(İnneke lâ tuhlifül mî'âde)** (Ayet 194) Muhakkakdır ki, sen va'dinde hulf etmezsin.»

(Ayet 195) **(Festecâbe lehüm Rabbühüm ennî lâ udıy'û amele âmilin minküm min zekerin ev ünsâ)** Ben sizin erkek ve dişinizden hiç bir amel sahibinin amelini, kalb erinin ihlâs, yakin, keşif gibi a'mali kalbiyesini nefis dişisinin taat, mücahedat, riyazat gibi amali kalbiyesini zayi etmem, diye Rab'leri onların dualarını kabul eyledi. **(Ba' düküm min ba'din)** (Ayet 195) Sizler ba'zınız ba'zınızdan neş'et etmişsinizdir. Ruhu insaniyeden ibaret bulunan bir asıl ve hakikati vahide sizin hepinizi cem eder. Buna binaen bazınızı sevablandırıp bazınızı mahrum kılmam. **(Fellezîne hâcerû)** (Ayet 195) İmdi melûfat nefis vatanlarından hicret edib **(Ve uhricû min diyârihim)** (Ayet 195) ve nefsin sıfâtları diyarından çıkarılanlar, yahût mânâ: Lezzet aldıkları hallerinden hicret, ve sakin oldukları makamlarından çıkarılanlar **(Ve ûzû fi sebîlî)** (Ayet 195) ve sabra alışmak, tevekküle nail olmak için, ef'âlime sülûk yollarında belâ, muhin, şedaid, ve fetan ile ve rızaya vasıl olmak için sıfâtrma sülûk yollarından celâl azemet, kibriya tecelliyatı satvetleri (şiddetli ahez ve kahr etmek) ile ibtila olanlar, **(Ve katelû)** (Ayet 195) ve bende cihad ile, bâkiye ile muharebe edenler **(Ve kutilû)** (Ayet 195) ve bikülliyede bende ifnâ olunanlar **(Leü keffirenne anhüm seyyiâtihim)** (Ayet 195) onların büyük ve küçük bütün kötülüklerini, yani vücûd bakiyeleri kötülüklerini elbetteki setr edeceğim. **(Ve leüdhilennehüm cennâtin tecrî min tahtihel'enhârü)** (Ayet 195) Elbette onları altlarından nehirlerin ceryan eylediği üç cennete idhal edeceğim, **(Sevâben min indillâhi)** (Ayet 195) onlardan aldığım zât, sıfât, ef'âl vücûdlarına mükâfat ve avs olaraktan işbu üç cennete onları idhal edeceğim. **(Vallahü indehû hüsnüssevâbi)** (Ayet 195) Sevabın güzeli, Allah Teâlâ'nın indindedir. Kendisinden bir şey bâkiye kalmayan, sevabı mutlak Allah'dan gayrisinin indinde olamaz. Bu sebebden **(Vallahü)** dedi, zirâ Allah cemî sıfâtı cami olan bir isimdir. Binaenaleyh bu mevzuda **(Errahman)** veyahûd zât ismi olmayan başka bir isim demek iyi olmaz.

(Ayet 196) **(Lâ yeğurrenneke tekallübüllezîne keferû fîl bilâdi)** Habibim! Din-i Hak'tan ibâret bulunan tevhidden mahcûb olanların, makam ve ahvalde takallübleri seni aldatmasın. **(Metâ'ün kalîlün)** (Ayet 197) Makamat ile ihticâb ve makamatda takallüb eylemek az bir faidedir. **(Sümme me'vâhüm cehennemü)** (Ayet 197) Sonra onların inkılâb edecekleri bir hırman cehennemidir. **(Ve bi'sel mihâdü)** (Ayet 197) O mahrumiyet cehennemi fenâ bir beşiktir. **(Lâkinillezînet tekav Rabbehüm)** (Ayet 198) Lâkin Rab'lerine infa eden yani vücûdun üç derecesinden tecerrüd eden mü'minlere **(Lehüm cennâtün tecrî min tahtihel' enhârü hâlidîne fîhâ nüzülen min indillâhi)** (Ayet 198) hazırlanmış ziyafet olmak üzre Allah'ın indinde üç derece cennet hasıldır.

(Ayet 199) **(Ve inne min ehlil kitâbi)** Tahkik ehl-i kitabdan yani tevhidden mahcûb olub, ahval ve makamatda takallüb sıfatıyla mevsuf olanlardan **(Lemen yü'minü billâhi)** (Ayet 199) Tevhid-i zâti ile tahakkuk eden **(Ve mâ ünzile ileyküm)** (Ayet 199) ve size inzâl olunan tevhid ve istikamet ilmine **(Ve mâ ünzile ileyhim)** (Ayet 199) ve onlara inzâl olunan mebde ve mead ilmine iman eden **(Hâşi' îne lillâhi)** (Ayet 199) tecelli-i zâtîyi kabil oldukları halde **(Lâ yeşterûne biâyâtillâhi semenen kalîlâ)** (Ayet 199) sıfât tecelliyatı demek olan âyat-ı ilâhiyeyi külletle mevsuf olan bakiye bahâsına değişmezler. **(Ülâike lehüm ecrühüm inde Rabbihim)** (Ayet 199) İşte bunların Rab'leri indinde cennât-ı selâse ecirleri hasıldır. **(İnnallahe seri'ül hisâb)** (Ayet 199) Allah Teâlâ Hazretleri, hesabı serî olan zâtdır. Onları muhasebe ve mücazat eder. Kendilerinden bir şey bâkiye kalanları bâkiyeleri üzerine meakıbe ve dereceleri hasebiyle mevatını selasede bâkiyelerinin nefyi ile mükâfatlandırır.

(Ayt 200) **(Yâ eyyühellezîne âmenûsbirû)** Ey müminler! Siz Allah için sabr edin **(Ve sâbirû)** (Ayet 200) ve Allah ile sabırlaşın **(Ve râbitû)** ve Allah'a bağlanın, yani nefis makamında mücahede ile sabr, ve kalb makamında celâl sıfatı tecelliyatının satvetiyle beraber mükâşefe ile sabırlâşın, ve ruh makamında müşahede ile zâtlarınızı bağlatın, bikülliyeti ki: size zaif ve gaflet ve telvinat ile gıybet galib olmasın. **(Vettekullahe le'alleküm tüflihûne)** (Ayet 200) Ve sabr makamında muhalefet ve riyâdan, mesabirede i'tiraz ve imtiladan, murabıta da bâkiye ve cefâdan ittika (çekinmek) ediniz ki, inşallah ilerisinde başka felâh olmıyan, hakikî ve sermedî felâh ile felah bulasınız. Bu suretle felah bulmanız memuldür.

NİSA SÛRESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Yâ eyyühennâsüttekuû rabbeküm)** Ey insanlar siz hayırların sizden sudurunda, Allah'ın sıfâtını benimsemeğe Allah Teâlâ'dan hazer ediniz, ve sizden sadır olan hayrın sudûrunda Allah'ın sıfatını size vikaye kılınız, ve Kadir-i Mutlak'dan sadır oldu deyiniz. **(Ellezî halakaküm min nefsin vâhidetin)** (Ayet 1) Rab'biniz, sizi nefs-i vahideden, hakikî Âdem olan ve alemin kalbi bulunan Nefs-i Natıka-i Külliyeden izhar eden zâttır. **(Ve halaka minhâ zevcehâ)** (Ayet 1) Ve Nefs-i Natıka-ı Külliyeden zevcini, yani ondan neş'et eden nefs-i hayvanîyeyi kıldı. «Havvâ, Âdem'in zıllı eyserinden yani sol eğesinden halk olundu» denilmiştir ki; alem-i kevn tarafına gelen cihetinden demektir. Zira bu ciheti Hak tarafına gelen cihetden daha zayıfdır, ve eğer zevci Havvâ olmaya idi, Âdem dünyaya indirilmiyecekti. Nitekim İblis'in evvelâ Havvâ'yı kandırıp onun vasıtasıyla Âdem'in iğvasına tevessül eylediği iştihar (şöhret bulmak) etmiştir. Şüphe yok ki, nefs-i natıkanın da bedene talâlluku, ancak nefs-i hayvanî vasıtasıyla hazırlanabilir. **(Ve besse minhümâ ricâlen kesîren ve nisâen)** (Ayet 1) Ve Âdem ile Havvâ'dan bir çok erkekler ve kadınlar dağıttı, ve zürriyetlendirdi, yani babalarına çeken ve benzeyen birçok kalb sâhibleri, ve analarına çeken, benziyen birçok nefsi tabiat sahibleri zuhura getirdi. **(Vettekullahe)** (Ayet 1) Zâtında sizin vücûdunuzu isbat etmekden Allah'a sakının, ve fenâyı görmekle mahcûb olmamanız için tevhidde fenâda, bâkiyenin sizden zuhûru zamanında Allah Teâlâ'yı size vikaye kılın. **(Ellezî tesâelûne bihî)** (Ayet 1) Ki siz sizinle değil ancak onunla nefsâniyet güdersiniz **(Vel'erhâm)** (Ayet 1) ve erham-ı hakikîyeden de (gerçek hısımlar, akrabalar) hazer ediniz, yani mebâdî-i âliye (felekleri hareket ettiren ruhlar) ve enbiya ve evliya ervahı akrabasından onları sevmemekle kesilmekden sakınınız, ve saâdet ve kemâlâtınızın husûlunde mebâdî-i âliye ve ervah-ı enbiya ve eyliyayı size vikaye kılınız. Zirâ muhabbetin yokluğu ile onlardan kesilmek, ittisal ve vahdetden infisal (ayrılma) ve kesrete teveccühtür. Bu ise Hak Teâlâ'nın cenabından bir tard ve küllî bir baiddir. Bu sebebden Aleyhisselâtı Vesselâm Efendimiz «Sıla-ı rahim ömrü ziyadeleştirir» buyurmuşdur. Bilmelidir ki, zâhirdeki akrabalık batındaki ittisal-i hakikînin suretidir. Tevhidde ise zâhirin hükmü batının hükmü gibidir. İmdi zahirin mürââtına kadir olamıyan (hıfz edemeyen, gözetemiyen) kimse, batının mürââtına kadir olmamağa daha lâyıktır. **(İnnallahe kâne aleyküm rakîbâ)** (Ayet 1) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri sizin üzerinize rakib olmuşdur. Sıfâtlarınızdan bir sıfâtın veya bekâyanızdan bir bâkiyenin zuhûru ile mahcûb olubda muazzeb olmamanız için, sizi murakabe eder.

(Ayet 2) **(Ve âtül yetâmâ emvâlehüm)** Ve siz babaları Ruhu kudsun terbiyesinden kesilmiş olan, kuvvayı ruhaniyeniz yetimlerine ma'lûmât ve kemâllerini verib, o ma'lûmât ile onları terbiye ediniz. **(Ve lâ tetebeddelûl habîse bittayyibi)** (Ayet 2) Ve mahsûsât, hayâliyat, vesveseler, ve vehim iktizâları, ve nefsin malı sayılan sâir kuvâsı kötü mallarını, kuvâyı ruhaniyenin iyi malları ile değiştirmeyiniz. **(Ve lâ te'külû emvâlehüm ilâ emvâliküm)** (Ayet 2) Ve yetimlerin mallarını sizin mallarınızla karıştırıp yemeyiniz ki, karışdırdığınız takdirde; hak ile batıl birbirine benzeyerek, hissi lezzetleriniz ve nefis kemâlâtınızın tahsilinde istimâl ile faidelenir, ve dünyanın hasisi metalibinde istifade ile, o kemâlâtı nefislerinizin gıdası kılarsınız. **(İnnehu kâne hûben kebîrâ)** (Ayet 2) Zirâ yetimlerin mallarını yemek, büyük günah büyük mahcubiyet ve hırmandır.

(Ayet 31) **(İn tectenibû kebâire mâ tünhavne anhü)** Eğer siz nehy olunduğunuz, zât'en ve sıfâten ve fiilen şirk demek olan vücûdda gayri isbat büyük günahından sakınırsanız; zirâ «Senin vücûdun diğer günahlarla kıyas kabul etmeyecek büyük bir günahdır» mealindeki **(Vücudu kezenbün lâ yukasi âliye zenbün, ilâhir)** denildiği vechiyle, büyük günahların en büyüğü Allah Teâlâ'nın vücudundan başka bir vücud isbat etmekdir, ve yine Emiril Mü'minin Ali aliyesselâm'ın «Allah Teâlâ'ya ihlâs, O'ndan sıfâtı nef' etmektir» buyurduğu gibi, zât üzerine sıfatın ziyadeliğini isbat ile, zâtda ikiliği isbat etmektir. **(Nükeffir anküm seyyiâtiküm)** (Ayet 31) Bazı zamanlarda nefis ve kalbin sıfâtlarından bir sıfât ile zuhûru sebebiyle olan kötülüklerini örteriz. Çünkü tevhid nûrunun zuhûrundan sonra, artık o sıfâtlar sabit olamaz. **(Ve nudhılküm müdhalen kerîmâ)** (Ayet 31) Ve sizi ayni cem-i hazretine idhal ederiz ki, kerem ancak o hazretdedir. **(Ve lâ tetemennev mâ faddelâllahü bih'i ba'deküm alâ ba'din)** (Ayet 32) Ve siz, Allah Teâlâ'nın onun sebebiyle ba'zınızı ba'zınıza tafdil eylediği, istidâd-ı evveliye hasebiyle, tertib eden kemalâtı temenni etmeyiniz. Zirâ her istidâd ezeldeki hüviyeti ile kendine münasib bir kemâl ve saâdet iktizâ eder. Ona mahsus olan bu kemâlin başkasına husulu muhaldir. Bu sebebden taleb edene sebebinin imtinaı dolayısıyla husulu mümteni olan bir şeyi taleb etmek demek olan, temenni lafzı zikr olunmuştur. **(Lirricâli nasîbün mimmektesebû)** (Ayet 32) Vasıl olan erlere aslî istidâdları nûru ile kazandıkları bir nasib **(Ve linnisâi nasîbün mimmektesebne)** (Ayet 32) vusule erişemiyen nakıslara da istidâdları miktarıyla kazandıkları bir nasib hasıldır. **(Ve seelûllahe min fadlihi)** (Ayet 32) Ve Allah Teâlâ'nın o kemâl ile sizin aranızda hail olubda, sizin

mahcûb ve o kemâlden mahrumiyet ateşleri ile azab olunmamanız için, tezkiye ve tasfiye ile istidâdınızın iktizâ eylediği kemâlin size ifâzasını Allah Teâlâ'dan taleb ediniz. **(İnnallahe kâne bikülli şey'in âlîmâ)** (Ayet 32) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri size gizli olan, ve istidâdınızda bilkuvve mevcûd olan, her şeyi bilici olmuşdur. Binaenaleyh lâyık olan vechiyle size icabet eder. Nitekim **(Ve âtâküm min külli mâ se'eltümûhu)** (İbrahim Suresi, Ayet 34) yani **(Ve kale rabbükümüdunî estecib leküm)** «Bana dua ediniz, ben de kabul ederim» buyurduğu vechiyle ona dua eden kimseye mutlaka icabet ettiğini bildirip «İstidadınız lisanı ile her istediğinizi Allah Teâlâ size verdi» diye buyrulmuştur.

(Ayet 36) **(Va'büdûllahe)** Gayet tezellül demek olan Allah'da fenâ ve teveccühü Allah Teâlâ'ya tahsis ediniz. **(Ve lâ tüşrikû bihî şey'en)** (Ayet 36) Ve vücûdunu isbat etmekle hiç bir şeyi Allah'a şerik kılmayınız. **(Ve bilvâlideyni ihsâna)** (Ayet 36) Ve validîne yani kalbin kendilerinden doğmuş olduğu ruh ile nefse ihsan ediniz. Ve kalb sizin hakikatınızdır, siz ondan başka bir şey değilsiniz. Ve feyz almak ve teslim ve ta'zim ile ona teveccüh etmek suretiyle, ruhu temizlemek ve dünya muhabbeti pisliklerinden, ve hırs ve tamahkârlık ile tezellülden ve şeytanın adavetinden ve şerrinden muhafaza etmekle, nefsin haklarını ifa ve ruh ile nefse hakkıyla riayet ediniz. Ve nefsin hukukunu bol bol vererek huzuzunu kendisinden men ile, refet ve hamiyetle nefse yardım ediniz. **(Ve bizîl kurbâ)** (Ayet 36) Ve ruhanî meşakkat ve aslî istidâdda yakınlık hasebiyle hakikatde size münasib olan karabet sâhiblerine **(Velyetâmâ)** (Ayet 36) hakikî baba olan Ruhul Kuds nûrundan ihticâb ile kesilmiş olan müstaidlere **(Vel mesâkîni)** (Ayet 36) ve malları olmıyan yâni ulûm, maârif ve hakayıkdan nasibleri olmadığından, sukûnetde kalub seyre kadir olamıyan, ve mal ve mercileri ef'âl cenneti olan saidayı salihiyn miskinlerine **(Vel câri zîl kurbâ)** (Ayet 36) makamınına yakin makamlardan birinde bulunan yakın komşulara **(Vel câril cünübi)** (Ayet 36) makamınıza uzak bir makamda bulunan uzak komşulara **(Vessâhibi bilcenbi)** (Ayet 36) ve seyrinizde size refakat eyliyen ve sizin makamınızda bulunan refiklerinize **(Vebnis sebîli)** (Ayet 36) nefis yuvasından gurbete çıkub Hak yoluna girmiş, fakat henüz ehllullah makamlarından bir makama erememiş olan yolculara **(Ve mâ meleket eymânüküm)** (Ayet 36) ve sizin memluklarınız demek olan, ehli muhabbet ve iradeye bunların hepsine münasib ve lâyık oldukları ihsan nevileri ile ihsan ediniz; Ve eğer dilersek âyetdeki **(zîl kurbâ)**yı melekûtu âliyeden kendilerine ittisal olunan mücerredat ile, **(yetâmâ)**yı kuvâyı ruhaniye ile, **(Mesâkini)** havâssı zâ-

hire ve sair kuvâyı nefsâniye ile, **(câri zîl kurbâ)**yı akıl ile, **(câril cünübi)**yi ve vehim ile, **(sâhibi bilcenbi)**yi şevk veya irade ile, **(ibnis sebili)**yi fikir ile, **(memlûkleri)** efâl-i cemilenin mahalli sudûru olan melekâtı muktesebe ile te'vil edebilirsiniz. **(İnnallahe lâ yuhibbu men kâne muhtâlen fahûrâ)** (Ayet 36) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri sülûkunda Allah ile değil, nefsiyle sa'y eden, ameli ile ucublanan, ahvaliyle makamat ve kemâlâtı ile ziynetlenen, kemâlâtı ve kendinin kemâlât ile ittisafını görmekle hicablanan kimseyi, kibir sahibini sevmez. **(Ellezîne yebhalûne)** (Ayet 37) Ki onlar evvel emirde vaktinde, amel etmekle kemâlâtı izhar etmeyüb, kemâlât ve amellerini karyeharı pusularında tutmakla, sonrada hak sâhiblerinin haklarını kendilerine vermekten imtina ile bahillik ederler. Sıfât ve zâtlarını sevdikleri dolayısıyla, Allah'da fenâ ile bezl etmezler, ve ilim, ahlâk ve kemalât mallarını zikr ettiğimiz müstehaklarına vermezler. **(Ve ye'mürûnennâse bilbuhli ve yektümûne mâ atâhümullahü min fadlihî)** (Ayet 37) Ve insanları kendi halleri gibi hallere haml ederek, insanlara kıskançlıkla da emr ederler, ve Allah'ın kendilerine fazl ve ihsan eylemiş olduğu tevhid, maârif, ahlâk ve hakayıkı, ketmü istidâdda ve kuvve-i zulmetinde hiç yok imiş gibi ketm ederler, saklarlar. **(Ve a'tednâ lilkâfirîne azâben muhînâ)** (Ayet 37) Halbuki biz Hak'tan mahcûb olanlara zâtlarının zilletinde, ve sıfâtlarının arâında olan ihanetli bir azab hazırlamışızdır.

(Ayet 37) **(Vellezîne yünfikûne emvâlehum riâennâsi)** Ve onlar insanlara gördürmek için mallarını infak ederler, yani nefislerinin varlığını görmekle mahcûb olarak, o kemâlâtın kendilerinin olduğunu insanlara gösterici oldukları halde, kemâlâtı ketmi ademden zâhire çıkarırlar ve mevki-i fiile getirirler. **(Ve lâ yü'minûne billâhi)** (Ayet 38) Ve kemâl-i mutlak ancak Allah Teâlâ'ya mahsus olub başkasının kemâli değil, vücûdu bile olmadığını bilmeleri, buna binaen nefisleri için kemâl görmek hicâbından halâs olmaları, ve ucub günahından kurtulmaları için, Allah Teâlâ'ya hakikî bir imânla imân etmezler. **(Ve lâ bil yevmil' âhiri)** (Ayet 38) Ve şirk günahından uzaklaşmaları için Allah'da fenâ, ve Vahid-i Kahhar'a bürûz (belirme, ortaya çıkma) gününe de imân etmezler. Bu da vehim şeytanının kendilerine karin (yakın) olmasından ileri gelmişdir. **(Ve men yekûnişşeytânü lehu karînen fesâe karînâ)** (Ayet 38) Her kim ki vehim şeytanı karin arkadaş olursa, o çok fena bir arkadaşdır. Zirâ o kimseyi hidâyetden sapıtır ve Hak'dan mahcub kılar. **(Ve mâzâ aleyhim lev âmenû billâhi velyevmil' âhiri ve enfekû mimmâ rezakahümullahü)** (Ayet 39) Eğer onlar tevhid ile ve Allah'da fenâ ile Allah Teâlâ'yı tasdik, ve Allah'ın kendilerine rızıklamış olduğu ke-

mâlâtı Allah Teâlâ'ya nisbet ve izafetle, mahv edip infak etseler onlara ne olurdu? Yâni, ne sebebden tasdik ve infak etmiyorlar? **(Ve kânallahü bihim alîmâ)** (Ayet 39) Halbuki Allah Teâlâ Hazretleri, onları bilici olmuşdur. Fenâdan sonra bekâ ve nefisleri ile değil, Allah ile evsaf ve kemâlâtları ile olmaklıkla onları cezalandırdı.

(Ayet 40) **(İnnallahe lâ yazlimu miskale zerretin)** Allah Teâlâ Hazretleri zerre ağırlığı kadar zulüm etmez, yani kendisinde fâni olmak sebebiyle o kemâlâtdan bir şeyi noksan etmez. Belki te'yidi hakkanî ile kemâlâtı kat kat ziyadeleşdirir. **(Ve in teku haseneten duâ' ıfha)** (Ayet 40) Ve eğer o zerre hasene olursa kat kat eyler. Ve o kemâlât-ı sıfât ancak Hak'kın olduğu vakit hasene olabilir. **(Ve yü'ti min ledünhü ecren azîmâ)** (Ayet 40) Ve kendi ledünnünden büyük bir sevab verir ki, o da kendilerine gizli olan bir sürûr, yani kendisiyle beraber sıfât tafsilâtından hicâb olmayan şuhudu zâtîdir.

(Ayet 41) **(Fekeyfe izâ ci'nâ min külli ümmetin bişehîdin)** İmdi her ümmetden bir şehid getirdiğimiz, ve bunlar üzerinde de seni şehid getirdiğimiz vakit, iş tafsil olur. Şehid ve şahid, herkesin kendisine hazır olan baliğ olduğu irfan derecesidir, ve o derece kendisine gâlib olub o kişinin halini, amelini, sa'yini, ve mücahedesinde Hak'kın zât veya sıfâtından baliğ olduğu makamı keşf eder. İmdi her ümmet için Nebisinin tarif eylediği ve dâvet eylediği bir şehid vardır. Ve her Nebi ümmetini ancak ma'rifetde vasıl olduğu makamına davet eder, ve yine her nebi ancak ümmetinin istidâdı iktizâsına göre gönderilir. İmdi ümmetler nebilerinin kemâli suretinde istidâdlarının nuruyla Allah'ı arif olurlar, bu sebebten hadis-i şerifte «Tahkik, Allah Teâlâ Hazretleri kullarına i'tikadları suretinde tecelli eyler, o vakit bütün melül ve mezahibin her ferdi, Allah'ı bilir. Sonra o suretden tahavvül ve diğer suretde zahir olur o vakitda herkes Allah Teâlâ'yı bilemez, ancak her kapıdan hazreti Ehadiyete dahil olmuş muvahhidler bilirler. Bir de her ümmetin bir şehidi olduğu gibi, böylece her mezhebin ve hatta her ferdin bir şehidi vardır ki, o şehid onun halini keşif eder. Amma Muhammedî olanların, Nebilerinin mekârim-i ahlâkı itmam için gönderilmiş ve kendisine cevami'-i kelim verilmesi en kâmil bir mükemmil ve çok kerim bir habib olduğu için, onların şehidleri, mahbûb ve cemi sıfâtlarla mevsuf olan Allah Teâlâ Hazretleridir. Bu sebebden Nebilerine hakkıyla mütâbaat ederek, Nebileri gibi ehadiler ve mahbubiler oldukları zaman, çaresiz ve şübhesiz Hak'kın cemi suretlerde tahavvülünde Allah Teâlâ'yı bilirler.

(Ayet 42) **(Yevmeizin yuveddüllezîne keferû)** O günde Hak'dan

ihticâb ile küfün **(Ve asavûr resûle)** (Ayet 42) ve dinden ihticâb ile Resul'e isyan etmiş olanlar, **(Lev tüsevvâ bihimül'ardu)** (Ayet 42) severler ki, ne olsada arz-ı istidâd kendilerine tesviye olunub mahv ve muntamis, ve yahud nefislerinde akaid-i faside ve rezail-i mühlikeden bir nakş bulunmayarak, nefisleri sazeç (sade) ve sade olmuş olsa, **(Ve lâ yektümûnallahe hadîsâ)** (Ayet 42) ve onlar ikâb ile muazzeb olmamak için, o nakışlardan bir sözü bile Allah'dan saklamağa kadir olamazlar.

(Ayet 43) **(Yâ eyyühellezîne âmenû)** Ey ilmî imân ile mümin olanlar demektir. Zirâ aynî imânla mü'min olanlar namazlarında gafil olmazlar. **(Lâ takrebûssalâte ve entüm sükârâ)** (Ayet 43) Sizler dünya muhabbeti ve hevâ şarabından yahud gaflet uykusundan sarhoşlar iken Allah'la münacat ve huzur makamına namaza yaklaşmayınız. **(Hattâ ta'lemû mâ tekûlûne ve lâ cünüba)** (Ayet 43) Taki münacatınızda ne söylediğinizi bilinceye kadar yanaşmayınız ki, kalbiniz dünya işgaliyle ve vesvesesiyle müştagil olub gafil olmayasınız. Ve cünûb, yani nefse ve nefsin lezzet ve şehevat ve huzuzuna şiddetle meyl ve rükûn (can ve gönülden meyil) sebebiyle Hak'tan uzak olduğunuz halde namaza yanaşmayınız. **(İllâ âbirî sebîlin)** (Ayet 43) Ancak kuvveti muhafaza ve acılığı def için yemek içmekle gıdalanmak, ve soğuk ve sıcağın def'i ve avratın setri için giyinmek, ve nesli muhafaza için kadına yakınlık yolunu seçmek gibi zaruret ve muslihat mikdarında nefsin faideleri yolcuları müstesnadır. Yoksa mücerret hevâ ile bilkülliye nefsin hevasiyle tutulmuş olursanız, o şehevat ve lezzet, kalbinizde muntabı' olur ve o suretde zevali mümkün olmaz veyahut güç olur. **(Hattâ tağtesilü)** (Ayet 43) Taki cihet-i süfliyeye incizabdan hasıl olan o hey'etden tövbe ve istiğfar suyuyla yıkanıp temizleninceye kadar namaza yaklaşmayınız. **(Ve in küntüm mer dâ)** (Ayet 43) Ve eğer siz bozuk akideler ve helâk edici rezâletler hastalıkları ile kalbleri hastalanmış, kalblerin selâmetini gayb etmiş hastalar, **(Ev alâ seferin)** (Ayet 43) yahûd hırs sebebiyle nefis lezzetini taleb için cehil ve hayret sahrasında sefer eden misafirler olursanız, **(Ev câe ehadün minküm minel ğaâiti)** (Ayet 43) yahût sizden biriniz, meyl ve muhabbeti hey'etleriyle melus, ve o hey'et kendisinde kökleşmiş olarak dünya faideleri kesbinden, mal pisliğiyle iştigalden, geldi ise, **(Ev lâmestümün nisâe)** (Ayet 43) yahût nefislere mülâzemet, lezzet ve şehevatına mübaşeret etdinizse, **(Felem tecidû mâen)** (Ayet 43) o şehvetden temizlenmeğe ve kurtulmağa hidâyet eden bir ilim bulamazsınız. **(Feteyemmemû saden tayyiba)** (Ayet 43) Pâk olan istidât toprağınıza kasd ve teveccüh ve istidâd-ı fıtrî aslınıza rücû' ediniz. **(Femsehû bi-**

vücûhiküm ve eydiküm) (Ayet 43) Nefse taâlluk ve nefisde tasarruf hey'etlerinin mahvı için mevcûd olan zât ve sıfâtlarınızı, istidâd-ı aslî nûruyla siliniz. İşbu istidâd-ı aslî toprağı nefsin âsârını mahv eder ve onu aslında olduğu gibi safi kılar. **(İnnallahe kâne afüvven)** (Ayet 43) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, o müzlim hey'etleri terk ve onlardan i'râz ile hicâb olan hey'etlerin köklerini bilkülliye izâle eden afüv sâhibidir. Muzlim hey'etlerin izâlesi ile istidâdınız safi olup Allah Teâlâ'nın mülâkat ve münacatına mustaid olursunuz. **(Ğafûrâ)** (Ayet 43) Sizin zât ve sıfâtlarınızı kendi zât ve sıfâtıyla setr eden mağfiret sahibi olmuşdur.

(Ayet 44) **(Elem tere ilellezîne ûtû nasîben minel kitâbi)** Kendilerine kitabdan bir nasib verilmiş olan kimseleri, yani dinden ihticâbları ile beraber Hak'ka itiraf gibi, az bir nasibi olan kimseleri görmez misin ki, İstidâdları hidâyet nûrunu, dinden hicâblanmakla tebdil ederek dalâleti satın alırlar. **(Ve yürîdûne en tedillâs sebîle)** (Ayet 44) Ve sizin de yolu şaşırmanızı isterler. **(Vallahü a'lemu bia' dâiküm)** (Ayet 45) Onlar sizin düşmanlarınızdır ve Allah Teâlâ sizin düşmanlarınızı ziyade bilicidir. **(Ve kefâ billâhi veliyya)** (Ayet 45) Tevhid yoluna muvaffak kılmakla sizin işinize sâhib olmak üzre Allah Teâlâ kâfidir. **(Ve kefâ billâhi nasîrâ)** (Ayet 45) Düşmanlarınızı kökünden koparmak için, size yardımcı olmak üzere yine Allah Teâlâ kâfidir.

(Ayet 47) **(Yâ eyyühellezîne ûtülkitâbe)** Ey kendilerine istidâd kitabı verilmiş olanlar, **(Âminû bimâ nezzelnâ musaddıkan limâ me'aküm)** (Ayet 47) istidâdınız kitabında bulunan tevhid-i zâtiyi fiile çıkarmak suretiyle imân-ı ayanî ile imân ediniz. **(Min kabli en netmise vücûha)** (Ayet 47) İstidâdınızın mahv ve izalesiyle zâtları tams etmemizden evvel **(Fenerüd dehâ alâ edbârihâ)** (Ayet 47) istidâdınızın mahvı sûretiyle o zâtları söndürdüğümüz takdirde, her âlemin gerisi olan âlemi cismi esfeli safilinine red ederiz. **(Ev nel'anehüm kemâ le'annâ eshâbessebti)** (Ayet 47) Yahût onları, sebt sâhiblerini mesh eylediğimiz gibi, mesh etmekle azab ederiz. **(Ve kâne emrullahi mef'ûlâ)** (Ayet 47) Allah Teâlâ'nın emri, ilelebed kaza olunmuştur. Hiç kimse Allah'ın emrini naks, tağyir edemez. **(İnnallahe lâ yağfirü en yüşreke bihî)** (Ayet 48) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, kendisine şirk olunmağı mağfiret etmez. Bu ayet ilmî ve itikadî olan şekâvetin müebbed olub, asla tedarik olunamadığına işarettir. Amelî şekâvet böyle değildir. Yani vücûdda Hak'kın gayrini isbat eden bir kimseyi, Hak Teâlâ Hazretleri vücûduyla setr ve zâtıyla ifnâ etmez, nasıl setr etsin ki, o kişi kendi vücûduyla Hak Teâlâ'ya münâvebe ediyor.

(Ayet 49) **(Elem tere ilellezîne yüzekkûne enfüsehüm)** Nefislerini tezkiye yani nefislerinin sıfâtını nefisleri ile izale edenleri görmez misin? Halbuki bir kişinin kend nefsini yüklenmesi mümkün olamadığı gibi, bu da mümkün değildir. Zirâ nefsin sıfâtı onun levâzımıdır. O sıfâtlar nefse lâzım ve bâkidir. Bu sebebden Allah Teâlâ Hazretleri **(Ve men yukaşuhha nefsihî)** (Teğabun Suresi, Ayet 16) «Her kimki nefsinin kıskançlığından vikaye olundu ise» buyurmuştur. Çünkü rezâletler nefisde ma'cun olmuştur, nefsin bekâsıyla bâkidir. Ve yine bu sebebden Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem Efendimiz «İnsanların en kötüsü, kıyâmetin kendisine kopduğu halde diri bulunanıdır» buyurmuştur. Yani ilm-î tevhide vakıf olubda Allah ile hayat bulmak için fenâ ile nefsi olmamış olan kimsedir ki, o takdirde o kimse zındıktır. Eşyanın ibahasına (mubah oluşuna) kaildir. **(Belillâhü yüzekkî men yeşâü)** (Ayet 49) Belki Allah Teâlâ Hazretleri dilediğini tezkiye eyler, onun sıfâtlarını kendi sıfâtları ile mahv ve izâle eder. **(Ve lâ yuzlemûne fetîlâ)** (Ayet 49) Ve insanlar sıfâtlarından ve haklarından en hakir birşey kadar noksan edilmezler. Zirâ Hak Teâlâ Hazretleri, insanların zayıf ve inkızası seri sıfâtları bedelinde, kendisinin kuvvetli ve daim sıfâtını vermeyince insanların bir sıfâtını almaz. **(Unzür keyfe yefterûne alellahilkezibe)** (Ayet 50) Nefisleri tezkiye olmadığı halde nefislerini sıfatlarından tezkiye ettiklerini iddia ile, yahut mânâ: Nefisleri mevcûd iken nefislerine Allah'ın sıfâtını çalmak ile Allah Teâlâ'ya ne sûretle yalan iftira ettiklerine nazar eyle. **(Ve kefâ bihî ismen mübînâ)** (Ayet 50) İşte aşikâre bir günah olmak üzre bu günah kâfidir.

(Ayet 51) **(Elem tere ilellezîne ûtû nasîben minel kitâbi yü'minûne bilcibti vettâğuti ve yekûlûne lillezîne keferu)** Görmez misin ki, nûrundan kendilerine bir nasib verilmiş olanlar, gayrin vücûdunu isbat ettikleri için, putlara ve batıl şeylere iman ederler. Bu da, tevhid yolu olan dinden izlâl etmeleridir. **(Ve yekûlûne lillezîne keferû)** (Ayet 51) Ve Hak'tan mahcub olanlara şirkde kendilerine muvafık oldukları için **(Hâülâi ehdâ minellezîne âmenû sebîlâ)** (Ayet 51) «Bunların yolu, imân eden muvahhidlerden daha hidâyetlidir» derler. Zirâ onlar yol ve maksadda mü'minlere muhalifdirler. Çünkü tevhidi itiraf edici olanlar, yolu şaşırınca itiraf ettikleri maksada erişemediler. Binaenaleyh kendilerine aşikâr şirk ile şirk eden, Hak'dan mahcûb olanların haline yakın gizli bir şirk lâzım gelir. Bu sebeble onlara münasib olduklarından onları tasvib ve muvahhidlerden daha hidâyetli olduklarını zan ettiler. Nitekim islâma mensub ba'zı zâhir ehlini bu halde görmekdeyiz. **(Ulâikellezîne le'anehümullahü)** (Ayet 52) İşte şunlar, istidâdlarının tebdili ile Allah

Teâlâ'nın kendilerine lânet ettiği kimselerdir. **(Ve men yel'anillâhü felen tecide lehu nasîrâ)** (Ayet 52) Ve Allah'ın tard ve lânet ettiği kimselere hidâyet etmek, kurtarmak ve yakınlaşdırmak hususunda bir yardımcının bulunması mümkün değildir.

(Ayet 56) **(İnnellezîne keferû biâyâtinâ)** Tahkik, sıfat ve ef'âlimiz tecelliyâtından mahcûb olanlar demektir. Çünkü âyetin matlaı, Hak Teâlâ'nın Âli İbrahim'de ilim ve hikmet ve melek ile mütecelli olmasıdır. **(Sevfe nuslîhim nârâ)** (Ayet 56) Hicâbın kendilerinde kökleşmesi ve kendilerine lûzumu ile beraber, istidâdları hasebiyle tiynet ve tabiatlarının narı iktizâsı dolayısıyla, yakıncakta biz onları kemâl şevki ateşine, yahût mânâ: Hallerine münasib Hak'kın kahr sıfatının tecelliyatından kahr ateşine, yahût mânâ: Alışdıkları şehevat ve sıfât kemâlâtından mahrumiyetleriyle beraber, nefislerinin o şehevat ve kemâlâta haris olmaları ve o kemâlâtı keskin şevk ve taleb etmeleri ateşine ulaşdıracağız. **(Küllemâ nadicet cülûdühüm)** (Ayet 56) Her ne zaman cismânîyetden soyunmaları ile cismânî hicâbları ref' olunursa **(Beddelnâhüm cülûden gayrehâ)** (Ayet 56) onlara o hicâblardan başka yeni hicâblar tebdil ederiz. **(Liyezûkul' âzâbe)** (Ayet 56) Bu tebdil işini mahrumiyet ateşleri azabını tatmaları için yaparız. **(İnnallahe kâne azîza)** (Ayet 56) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri ebeden mahrum olmalarıyla beraber, kemallerine hasr telâkkileri ateşleri ile onları yakan ve nefisleri sıfatlarının zilleti ile zelil kılan, ve kahr eden kuvvet sahibi **(Hakîmâ)** (Ayet 56) hicâbları yine zulmanî hicâblarla tebdil olunarak, gazab, şehvet ve sâir iktizâları ve lezzet-i cismâniye meyilleri sebebiyle, nefislerine seçmiş oldukları, kendilerine münasib bir gazabla onları cezalandırıcı hikmet sâhibi olmuşdur.

(Ayet 57) **(Vellezîne âmenû ve amilûssalihâti)** Tevhid-i sıfâta imân ve tecelliyâtını kabul için, kendilerini islâh eden işleri yapanlar **(Senüdhilühüm cennâtin tecrî min tahtihel' enhârü)** (Ayet 57) altlarından tecelliyât-ı sıfât kalb ilimleri nehirleri ceryan eden, sıfât ve makamatı ile ittisaf cennetlerine idhal edeceğiz. **(Halidîne fihâ ebedâ)** (Ayet 57) Onlar o cennetlerde ebeden kalıcılardır. **(Lehüm fihâ ezvâcün mutahharatün)** (Ayet 57) Onlara o cennetlerde pâk çifler, yani beden hey'etleri ile gayet temiz ve sıfât-ı ilâhiye mezahiri olan ervah-ı mukaddese vardır. **(Ve nüdhilühüm zillen zalîlâ)** (Ayet 57) Ve biz sıfât-ı beşeriyenin mahvı sebebiyle onları, rahatlığı daimî olan sıfât-ı ilâhiye gölgesine idhal ederiz.

(Ayet 58) **(İnnallahe ye'mürüküm en tüeddûl' emânâti ilâ ehlihâ)** Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri emanetleri ehillerine, yâni en

evvel istidâdın hakkını ödemek, sonra hepsinin iktiza eylediği kemâlâtdan kuvânın haklarını kendilerine vermek, sonra sıfâtları kendisine terk ile Allah'ın hakkını vermek, sonra tevhidde fâni olub vücûdu Hak'ka vermek suretiyle emanetleri sahiblerine eda etmenizi size emr eder. **(Ve izâ hakemtüm beynennâsi en tahkümû bil'adli)** (Ayet 58) Ve fenâdan sonra bekâya rücû' edibde insanlar arasında hüküm eylediğiniz vakit, eşya da Allah'ta kaim olarak sizden cevr ve zulmun sadır olması mümkün olmayacak suretde Allah'ın adliyle muttasıflar, adâletle kaimler, olmanız için adl ile hükm etmenizi emr eder. Adilde derecelerin en azı ise sıfât-ı ilâhiyede mahv olmaktır. Çünkü nefsiyle kaim olan kimse ebeden adle kadir olamaz. **(İnnallahe ni'ımmâ ye'izüküm bihî)** (Ayet 58) Allah Teâlâ Hazretleri bununla size güzelce nasihat eder. **(İnnallahe kâne semîan basîrâ)** (Ayet 58) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, insanlar arasında muhakemelerde sizin sözlerinizi, o sözlerin hak ile olub doğru veya nefs ile olub fasid olduğunu işidici, amellerinizi, o amellerin nefisleriniz sıfatlarından mı, ve yahud Hak sıfatlarından mı sadır olduğunu görücüdür.

(Ayet 59) **(Yâ eyyühellezîne âmenû)** Ey sıfât-ı tevhidiyeye imân etmiş olanlar **(Etıy'ullahe)** (Ayet 59) siz tevhid-i zât ve cem'de fâni olmakla Allah'a itaat ediniz. **(Ve etıy'urresûle)** (Ayet 59) Ve o zâtta fenâdan sonra sıfât tertibinin mülahâzası ve ayn-i cem'de tafsil hukukuna riayetle Resul'e de riayet ediniz. **(Ve uliyl'emri minküm)** (Ayet 59) Ve Talût hikayesinde geçdiği gibi, içinizden velâyet rütbesini müstehik olan emr sahiblerinede itaat ediniz.

(Ayet 60) **(Elem tere ilellezîne yez'umûne ennehüm âmenû bimâ ünzile ileyke)** Sana inzal olunan tevhid ilmine **(Ve mâ ünzile min kablike)** (Ayet 60) ve senden evvel inzal olunan mebde, memat ilmine imân ettiklerini zuum edenlere taaccüb etmelidir ki, **(Yürîdûne en yetehâkemû ilettâğûti)** (Ayet 60) onlar tâgutu ve batılı hakim kılmak isterler. Halbuki bu istekleri iddialarına uygun değildir. Zirâ imânları sahih olsa idi, tâgutu hakim kılmak değil, Hak'kın gayrini isbat bile etmiyeceklerdi. Çünkü hakikî imân hükmüyle onlar gayri küfür ve setr etmeğe memurlardır. Ef'al ve sıfâtından münselih olmıyan ve zâtı Allah'da mahv ve mutamis olmıyan kimse Allah'ın gayridir. Gayre teveccüh eden kimse de muhakkak şeytana itaat etmişdir. **(Ve yürîdüşşeytânü en yudillehüm dalâlen ba'ıyda)** (Ayet 60) Şeytan ise onlara şirk ile Hak'dan inhiraf demek olan dalâli baidden başka bir şey istemez. Ancak dalâli baid ile onları izlâl etmeği murâd eder. Zirâ dinden yanlamak aşikâr bir şaşkınlıktır.

(Ayet 64) **(Ve mâ erselnâ min resûlin illâ liyutâ'a bi'iznillâhi)** Biz hiç bir resul göndermedik, ancak izn-i ilâhi ile itaat olunması için gönderdik. Resul ile Nebi arasındaki fark şudur ki, **(Yâ eyyüherresûlü beliğ)** (Maide Suresi, Ayet 67) denildiğine göre risalet tebliğ-i ahkâm itibarı iledir. Nübüvvet sıfât ve ef'âl tefasiline taâlluk eden maârif ve hakayıktan haber vermek itibariyledir. Nübüvvet zâtda fenâ ve ayni cemde istiğrak demek olan velâyetin zâhiridir. Buna binaen nübüvvetin ilmi, ef'âl ve sıfâtın mahvı ve zâtın tevhidi ilmidir. İmdi her resul nebidir ve her nebi velidir. Her veli nebi değildir. Ve her nebi mürsel değildir. Her ne kadar «Nübüvvet makamı bir berzahdadır, veliden biraz dun, resulden üstün» denildiğine göre velâyet rütbesi nübüvvetden ve nübüvvet mertebesi risaletden eşref ise de, bu rütbe teveccüh itibariyledir. Risaletin ise ahkâm tebliği cihetiyle hususiyeti vardır. İmdi Resul irsal olunmaz, ancak itaat olunmak için irsal olunur. Zira tebliğ itibariyle onun hükmü Allah'ın hükmüdür. Buna binaen itaat olunması vacib olur. Ve resulün itaat olunması da ancak Allah'ın izni iledir. Zirâ kâfiri asli ve şâkiyi hakiki gibi istidâdın kusuru yahud münafık gibi paslanmak ve istidâdı mahv etmek sebebiyle resulden mahcûb olan bir kimse hakikatda resule itaate me'zun değildir. **(Ve lev ennehüm iz zalemû enfüsehüm)** (Ayet 64) Ve eğerki onlar nefislerinde bilkuvve sabit olan kemâlâtdan ibaret hukuklarından, nefislerini men ile, veyahut lezzet-i hissiye ve ârâz-ı fâniye talebine teveccüh sebebiyle, istidâdlarını kederlemekle nefislerine zulum ettikleri vakidde, **(Câûke)** (Ayet 64) istidâdlarının muktezâsı olan irade ile sana gelibde, **(Festağferûllahe)** (Ayet 64) istidâdlarındaki kemâlâta hicâb olan ef'âlin musaderi (zabt edilmişi) bulunan nefisleri sıfâtlarının, Allah'ın sıfâtları nûruyla setr olunmasını Allah Teâlâ'dan isteselerdi, **(Vestağfere lehümürresûlü)** (Ayet 64) Resul Aleyhisselâm'da aralarındaki cinsiyet rabıtası ve Resul ile imtizaçlarını ve sona yakınlıkların icab eden, irade ve muhabbet dolayısıyle, Hak Teâlâ'nın sıfâtı demek olan sıfâtları nûruyla onlara imdâd etmekle onlar için istiğfar etse idi, **(Levecedu'llahe tevvâben rahîmâ)** (Ayet 64) elbetteki Allah Teâlâ'yı onların istidâdlarını kendi nuruyla saf kılıcı, temizleyici, tövbe kabul edici, kendilerine lâyık olan ilmi, yahud ayni, yahud hakki ikanı kemâli (yakin hasıl etme, şüphesiz bilme kemali) Rahmetini ifâza edici, Rahmet sahibi bulacaklardı.

(Ayet 65) **(Felâ ve rabbike lâ yü'minûne hattâ yuhakkimûke fîmâ şecere beynehüm sümme lâ yecidû fî enfüsihim haracen mimmâ kadeyte ve yüsellimû teslîmâ)** Habibim Rabbin hakkı için kasem ederim ki; onlar aralarında, zuhûr eden ihtilâflarda, seni hakim kılıbda

sonra senin vereceğin hüküm ve kazadan nefislerinde bir izdirab, şekkü reyb bulmayıncaya, ve tamamiyle teslim oluncaya kadar, hakikî ve tevhidî imânla imân edemezler. Zirâ senin hükmün Allah'ın hükmüdür. Ve ancak zât sıfât ile sıfât da ef'âl ile hicâblanmıştır. İmdi onlar ihtilâf ettikleri vakit Hak'kın sıfâtlarından mahcûb olarak kendi sıfâtları ile, yahud Hak'kın ef'âlinden mahcûb olarak kendi fiilleri ile kalırlar. Bu sebebden hakikatde imân edemezler. Seni hakim kıldıkları zaman, kendi fiillerinden soyunmuş olurlar ve nefislerinde senin kaza ve hükmünden bir izdirab ve darlık bulmadıkları zaman iradelerinden soyunarak rıza makamında ve ilim ve kudretlerinden soyunarak teslim makamında olurlar. O vakit kendilerinde sıfat hicâbı kalmaz, Hak'kın sıfatları ile muttasıf olurlar, ve sıfatlar suretinde Hak Hak Teâlâ kendilerine inkişaf eder. Ve senin de nefsinle değil Hak'la kaim olduğunu hakikatde Hak'kın adaletiyle adil olduğunu bilirler, ve o suretle Allah'a imânları tahakkuk etmiş olur.

(Ayet 66) **(Ve lev ennâ ketebnâ aleyhim enİk tülû enfüseküm)** Ve eğer biz onlara, siz nefsinizin hayatı olan hevâyı kökünden sökmek ve sıfatlarını ifna etmekle nefislerinizi öldürünüz. **(Evihrücû min diyârikům)** (Ayet 66) yahut Hüseyin Mansur Kaddessallahü Sırra'nın, İbrahim Ethem Rahmetullah Aleyha'ya bir gün halinden sualine karşı, «Sahralarda dolaşırım bir yerlerde bağçe ağaç su yağmur bulunmayan yerlerde gezerim benim tevekkülde ki halim sahih olur mu?» cevabını deyince «Sen ömrünü karının ümranında ifna ettiğin vakit tevhide fena nerede kalır?» dediği gibi, tevhidden hicâb olduğu için sabr, tevekkül, rıza ve sâire gibi makamlarınızdan çıkınız diye farz etmiş olsa idik, **(Mâ fe'alûhü illâ kalîlün minhüm)** (Ayet 66) o emrimizi yapmayacaklardı. Ancak Hak Teâlâ'nın **(Vekalîlün minhüm)** yani «Onlar pek az kimselerdir» buyurduğu vechiyle, kadrü kıymetleri çok ve adedleri az olan kimseler, Hak'kın likâsına müstaid olan muhibler yapacaklardı. **(Ve lev ennehüm fe'alû mâ yû'azûne bihî lekâne hayren lehüm)** (Ayet 66) Ve eğer onlar nasihat olundukları şeyi yapmış olsalardı, ayni cem'e vusûl veyahut Hak'kın sıfâtları ile ittisaf sebebiyle, nefis sıfatları hicâblarının ref'i zamanında, kendilerine hasıl olacak kemâlleri hasebiyle onlar için daha hayırlı olurdu. **(Ve eşedde tesbîtâ)** (Ayet 66) Ve fenâdan sonra bekâ zamanında dinde istikamet ile sebat etdirmeği daha şiddetli kılardı. **(Ve izen leâteynâhüm min ledünnâ ecren azîmâ)** (Ayet 67) O taktirce ledünümüzden onlara katl-i nefs zamanında tecelliyât-ı sıfât büyük sevabı verecekdik. **(Ve lehedeynâhüm sırâten müstekîmâ)** (Ayet 68) Ve diyarından yani nefsin menazil ve makam-

larından huruçları zamanında, onları sırat-ı müstakime, tevhidde istikamet ve vahdet yoluna hidayet edecekdik.

(Ayet 69) **(Ve men yuti'illahe verresûle)** Her kimki tevhidü cem yollarına gitmekle, Allah'a ve tafsile riayet etmekle, Resul'e itaat ederse **(Feulâike me'allezine en'amellahü aleyhim)** (Ayet 69) işte şunlar Allah'ın kendilerine hidâyetle inam eylediği, **(Minen nebiyyîne vessıdıkıyne veşşühedâi vessâlihîne)** (Ayet 69) Nebiler ve Sıddıklar şehidler ve salihlerle beraberdirler ki, o sıddıklar kendi sıfâtlarından soyunub Hak'kın sıfâtları ile ittisaf ile, ef'âl ve sıfâtı Allah'a nisbetle sadakat etmişlerdir, ve eğer nefisleri sıfâtları ile zâhir olsalar yalancı olurlardı. Şüheda ehli huzur salihiyn ise dinde de istikamet sahibi olanlardır. **(Zâlikel fadlü minallahi)** (Ayet 70) Yâni Nebilere ve onlarla beraber bulunanlara münasib olup, onlarla refik olmağa sebeb olan bu kemâli tahsile tevfik, bu fazl ve ihsan Allah Teâlâ'dandır. **(Ve kefâ billahi alîmâ)** (Ayet 70) Allah Teâlâ istidâdlarında olan kemâli bilir ve onlarda o kemâli izhâr ile Allah Teâlâ bilici olarak kâfidir. **(Yâ eyyühellezîne âmenû huzû hizreküm)** (Ayet 71) Ey iman sahibi olanlar, sizler şeytanın vesvese ve ilkasından, ve igvâ' ile sizi ihlâkinden, ve en büyük düşmanınız olan nefisleriniz sıfatlarının zuhur ve sizi istilâsından, koruyacak silahlarınızı alınız. **(Fenfirû sübâtin)** (Ayet 71) Onun üzerine her fırkanız, bir kâmil âlimin yolunda olarak fırka fırka Allah yoluna giriniz. **(Evinfirû cemî'a)** (Ayet 71) Yahut Nebi Aleyhisselâm'a mütabaat üzre olarak islâm ve tevhid yolunda müctemian (toplu olarak) hareket ediniz.

(Ayet 78) **(Ve in tüsibhüm hasenetün yekûlû hâzihî min indillâhi)** Ve eğer onlara bir iyilik isabet ederse bu Allah'tandır derler. **(Ve in tüsibhüm seyyietün yekulû hâzihî min indike)** (Ayet 78) Ve eğer kendilerine bir fenalık dokunursa bu fenalık sendendir derler. Bu ayet-i kerime şu sözü söyleyenlerin kaderiyye olduklarını isbat etmişdir. Kaderiler hayrı Allah'a, şerri insanlara nisbet ederler ve vücûdda müstakil iki müessirin isbatında mecusîlere benzerler. Onların şerri nefislerine izafe etmeyüb de Resûl'e izafe etmeleri nazarlarında şer saydıkları ölüme sebeb olan muharebeye Resullullah bas olduğundan ve teşvik eylediğinden ileri gelmişdir. Buna binaen Resul Aleyhisselâm onları **(Kul küllün min indillâhi)** kavliyle tevhid-i ef'âle ve ağyardan te'sirin nef'ine ve hayr ve şerrin faili Allah Teâlâ olduğunu ikrara davet etmeğe me'mur oldu. Yani «Habibim, sen de ki, hayır ve şerrin kâffesi Allah'ındır.» **(Femâli hâülâilkavmi lâ yekâdûne yefkahûne hadîsâ)** (Ayet 78) İmdi bu kavme ne şey arız olmuşdur ki, nefis sıfâtları ile ihticâblarından ve işitme ve hıfz et-

menin kabları olan kalb kulaklarının tıkanmış olduğundan, söz anlamağa yakin olmazlar.

(Ayet 97) **(İnnellezîne teveffâ hümül melâiketü)** Tahkik kendilerini meleklerin öldürdüğü kimseler. Teveffa, ruhun kabz olunmasıyla bedenden alınmasıdır. Ruhun bedenden alınması üç suret üzeredir. Biri melâikenin alması, biri ölüm meleğinin alması, biri de Allah'ın almasıdır. Ruhu melâikenin alması, nefis sâhiblerine mahsusdur. Nefis sahibleri iki kısımdır. Biri ahlâk-ı hasene ve sıfât-ı hamide sahibi ve hayır ehli saidler, salih müttekilerdir. Onları melâikeler «Pâk olarak size selâm ederiz, amelleriniz sebebiyle cennete giriniz» diyerek öldürürler. Bunların mead ve rücû'ları ef'âl cennetidir. Bir kısmı da kötü ahlâk ve çirkin sıfatlar sahibi ve şer ehli, şâkiler ve nefislerine zalim oldukları halde melâikenin öldürdükleri kâfirlerdir. Bunların ruhlarını ancak bir takım kuvayı melekûtiye kabz eyler ki, mezkûr kuvayı melekûtiye, alemden bunların bulundukları makamlara, mahcûb oldukları nefis sıfâtları ve kendilerinin hayalî, vehmî behimi, sebuî kuvâları mesabesindedir. Bunların rücû'u cehennemedir. Ruhu melekül mevtin alması nefis hicâbından kurtulub kalb makamına eren ve fıtrat-ı asliyeye rücû' ederek ve aslî fıtratla nûrlanan kalb sâhiblerine mahsusdur. Bunların nefs-i natıkaya ittisalleri sebebiyle ruhlarını âlemin kalbi demek olan nefsi natıka-i külliye kabz eder. Bu beyanat melekül mevtin kendi nefsiyle ruhlarını kabz ettiğine göredir. Amma melekül mevt ruhlarını avenesi ve onların kuvâsı vasıtasıyla kabz eylediği vakit, onlar birinci taifedendirler. Bazı def'ada melekül mevt kendisini kabz eder, fakat rezâletleri iktizâsıyla hesab ve ikab olunarak halâs olmaları için o ruhları azab melekûtuna terk eder. Bunun sebebi ilmi kemâl ve ameli noksandan ileri gelmişdir ki, bunlar cehil ve şirkden kurtulmuş ve tevhid ilmiyle ziynetlenmiş, lâkin kötü işler ve çirkin huylar sebebiyle kalbinde çirkin melekeler ve karanlık hey'etler teraküm etmiş, veyahud muvahhid olubda cezayı münker olmakla günahlarda münhemik olan muvahhid gibi tevhidi bilib, meadı cahil olan kimselerdir. Bu gibiler hakkında **(Kul yeteveffâküm melekülmevtillezî vükkile biküm sümme ilâ Rabbiküm türce'ûn)** Secde Suresi, Ayet 11) «Habibim de ki, sizi, size müekkel olan melekül mevt öldürecektir» buyrulmuştur. Amma ruhu, Allah Teâlâ'nın alması, kalb makamından şuhûd mahalline uruç eden ve Rab'leri ile kendileri arasında hicâb kalmıyan muvahhidlere mahsusdur. Allah Teâlâ Hazretleri nefsiyle onların ruhlarını kabza sâhib olur. Ve onları nefsine haşr eder. **(Allahü yeteveffel'enfüse hıyne mevtihâ)** (Zümer Suresi, Ayet 42) Yâni «Bir takım nefisleri ölümü zamanında bizzat

Allah Teâlâ kabz eder.» **(Yevme nahşürülmüttekîne ilerrahmâni vefdâ)** (Meryem Suresi, Ayet 85) Yâni «Müttekileri fırka fırka Rahmân'a haşr eylediğimiz günü hatırlayın» âyetleri, bunların hakkında varid olmuşdur.

(Ayet 97) **(Zâlimî enfüsihim)** Nefislerinin istidâdlarının iktiza eylediği kendilerinde mevdu' kemâlât hukukundan men ettikleri için nefislerine zalim oldukları halde melâikelerin öldürdüğü kimselere **(Kalû fîma küntüm)** (Ayet 97) melâikeler «Siz kadir olduğunuz şeylere çalışmakda niçin kusur ettiniz, ve Allah'ın hakkında ne sebeble tefrit ettiniz, ve sizin için hazırlanmış olan kemâlinize yetişmekden niçin geri kaldınız?» derler. **(Kalû künnâ müsted'afîne fîl'ardı)** (Ayet 97) Onlar «Biz nefs-i emmare kuvâsının istilâsı ve vehim şeytanı sebebiyle heva saltanatının galebesi yüzünden meçbul (tabiatdaki hal) olduğumuz istidâdımız toprağında zaif kalmışdık, bu kuvvetler bizi kayıdlarında esir ettiler, ve bizleri önlerine cebir ve küfürlerine ikrah ettiler.» **(Kaâlû elem tekun ardullâhi vâsi'aten)** (Ayet 97) Melâikeler, onlara «Allah'ın vazı vasi olmamış mıydı ki, **(Fetühâcirû fîhâ)** (Ayet 97) siz mebde fıtratınızdan kolay hatvelerle hicret edecek derecede istidâdınız geniş idi ki, siz o hatvelerle ilerledikçe, ba'zı hicâblarınız ref' olarak nihayet kuvânın esaretinden ve hevânın kayıdlarından kurtulur, ve kuvâyı ruhaniye yardımcılarının imdâdı ile kuvvet bulur, ve kalb nûrları ile nusrat ve yardım olunarak, ehli zalim olan karyeden, nefis kasabasından kalb güzel şehrine çıkar, ve Gafûr olan Rab'binizin rahmeti size yetişirdi» derler. **(Feulâike me'vâhüm cehennemü)** (Ayet 97) İşte bunların me'vaları, sığınacak yurdları, mahrumiyet husuluyla beraber, çok iştiyak sâhibi olan nefisleri cehennemidir. **(Ve sâet masîrâ)** (Ayet 97) O nefis cehennemi kötü bir varılacak yerdir.

(Ayet 98) **(İllel müstad'afîne minerricâli)** Ancak istidâdlarının kuvvetiyle beraber, kuvâyı gazabiye ve şeheviyeleri de kuvvetli olubda, Hak yolun sülûkunda bu kuvâyı kökünden koparmağa kadir olamıyan, ve kuvayı vehmiye ve hayaliye tabiatıyla fâsid itikadlarla istidadlarını ibtal etmeyerek, istidatlarının ilim nûruyla tenevvürü ile beraber, kuvâyı bedeniyelerinin esaretinde, kuyudu ref' ile sülûktan aciz kalmış olan kuvvetli istidâd sahibleri **(Vennisâi)** (Ayet 98) ve tahkik yoluna sülûk ve kemâli ilmiyi idrâkden istidâdları kasır olan, ve haklarında «Ehl-i cennetin ekserisi ebleh kimselerdir» denilmiş olan, kuvâları zayıf kimseler, **(Vel vİldâni)** (Ayet 98) ve nefis sıfâtları tarafından kendilerine lahık olan bir gayret dolayısıyla, derece-i kemâle yetişmekden nâkıs ve kasır olanlar müstesnadır ki, **(Lâ yeste'tıy'ûne hıyleten)** (Ayet 98) bunlar hevâyı, riyâzâtla ko-

parmağa ve nefislerin sıfatlarını kırmağa kudretleri olmayıp aciz olduklarından, hiç bir hileye kadir olamazlar. **(Ve lâ yehtedûne sebîlâ)** (Ayet 98) Ve sülûk keyfiyetine ilimleri olmadığından, ve hidâyet-i şeriye nûrundan mahrum olduklarından, hiç bir yolu da doğrultamazlar. **(Fe ulâike asallâhü en ya'füve anhüm)** (Ayet 99) İşte bunlarda, muzlim hey'etler kökleşmediğinden, ve akideleri salim olduğundan o muzlim hey'etlerin mahvı ile, Allah Teâlâ'nın bunları afv etmesi me'mul-u karibdir. **(Ve kânallâhü afüvven)** (Ayet 99) Fıtrat-ı asliye değişmesi olmadıkça Allah Teâlâ Hazretleri günahları afüv edici **(Gafûrâ)** (Ayet 99) nefisleri sıfâtlarını kendi sıfâtı nûruyla setr edici olmuşdur.

(Ayet 100) **(Ve men yuhâcir fî sebîlillâhi)** Her kim Hak yolunda azimetle meluf olduğu nefs karargâhından hicret eylerse **(Yecid fil' ardı mürağamen kesîra)** (Ayet 100) istidâd toprağında birçok meşakkatler, kendisinde nefsinin kuvâyı vehmiye, ve hayaliye, ve behimiye ve sebuiyesini, zelil ve hakir edici birçok şeyler olan menziller, ve meskenler **(Ve se'âten)** (Ayet 100) ve nefis sıfâtları darlığından ve hevâ esaretinden kurtulduğu vakit, göğsünde inşirah ve genişlikler de bulur. **(Ve men yahrüc min beytihî muhâciren ilallâhi vere sûlihi)** (Ayet 100) Ve her kim tevhid-i zata teveccüh ile, Allah'a ve tevhid-i sıfâtda istikamete teveccüh ile, Resûl'üne muhacir olarak, ister mecbul (tabiatdaki hal) olduğu istidâdı karargâhından, isterse nefis menzilerinden bir menzil, veya kalb makamlarından bir makamdan çıkarsa, **(Sümme yüdrikhulmevtü fekad veka'a ecrühü alâllâhi)** (Ayet 100) sonra da, vusûlden evvel mevti kendisine yetişip inkıtaa uğrarsa, teveccüh eylediği makam itibariyle onun ecri Allah Teâlâ'ya vaki olmuştur. Zirâ sülûka teveccüh etmiş olan kimseye vasıl olacağı menzilin sevabı vardır, yâni vasıl olduğu taktirde kendisine hasıl olacak kemâl mertebesi, ve kasd ettiği makamın ecri vardır. Çünkü bu kemâl her ne kadar mülk kıdem hasebiyle ona hasıl olmamışsa da, lakin kasd ve nazar hasebiyle o kemâle müştak olduğu için, hicâbın irtifaından sonra tevfik-i ilâhînin kendisini o makama vusûle te'yid etmesi me'mul ve karibdir. **(Ve kânallahü ğafûrâ)** (Ayet 100) Allah Teâlâ Hazretleri onu maksadından men eden manileri setr edici, **(Rahîmâ)** (Ayet 100) göz diktiği ve teveccüh ettiği kemâli bağışlamakla rahmet edici olmuştur.

(Ayet 101) **(Ve izâ darabtüm fil'ardı)** Ve yakîn talebi için istidâd arzında ilim tarikine sefer ettiğiniz vakit, **(Feleyse aleyküm cünâhün en taksürû minessalâti)** (Ayet 101) namazı kısaltmanızda yâni, bedenî amelleri ve şükür, huzur gibi ubudiyet hukukunun edasında noksan kılmanızda size bir günah yoktur. Zira Nebi alehisseb-

tü vesselâm Efendimiz Hazretleri «Yakînden nasibi kendisine verilmiş olan kimse salât ve savmından olan noksana mübalat (itinalı davranmak) etmez» buyurmuştur. **(İn hıftüm en yeftinekümüllezine keferû)** (Ayet 101) Mahbûb olan vehim ve hayat kuvvetlerinin, ve dal ve mudil (dalalete düşüren, doğru yoldan çıkaran) olan insan şeytanlarının, sizi iğva ve izlâl etmesinden korkarsanız, **(İnnel kâfirîne kânû leküm adüvven mübînâ)** (Ayet 101) tahkik küfür ve hicâb sahibleri, size zahir düşmüş olmuşlardır. Binaenaleyh yakîn tahsili seferinde, amâl-i bedeniyenin noksan kalmasından günah olmadığı Nebi Aleyhisselâm'ın «Bir fıkıh sahibi şeytan üzerine bin ibâdet ediciden elbetde daha şiddetlidir» hadis-i şerifi mefadından da malûm olmuşdur.

(Ayet 105) **(İnnâ enzelnâ ileykel kitâbe bilhakkı)** Biz adil ve sıdka mültebis (şüpheli-benzeyen) olduğu, yahûd mânâ: senin nefsinle değil Hak ile kaim olduğun halde, **(Litahküme beynennâsi bimâ erâkâllahü)** (Ayet 105) halk arasında Allah Teâlâ'nın sana gösterdiği adaletle hakim olmaklığın için, sana sıfât tefasilinin ve tecelliyâtı ahkâmının ilmini inzal eyledik. **(Ve lâ tekün lilhâinîne hasîmâ)** (Ayet 105) Ve sen ezelde istidâtlarında Hak'kın marifetinin kemâli rekz olunmakla, kendilerinde vedia kılınmış olan Allah'ın emanetini eda etmiyerek, ve nefislerinin haklarını yağma ve yolsuz yerlerde sarf ile, hem nefislerine hem gayrilerine hıyanet etmiş olan hainlere, kendilerinden azabı def etmek için müdafaa edici olma: Ve Allah Teâlâ'nın, onlara eziyet etmekle halkı musallat kıldığından dolayı, gayrileri üzerine onlar tarafından hüccet getirme. Yahûd mânâ: «Allah Teâlâ ne sebebden onları kahr ve izlâl etmişdir» diyerek onlar için Allah'a itiraz ile müdafaa edici olma. Çünkü onlar zalimdirler. Lehlerine delil yoktur, belki delil ve hüccet aleyhlerinedir. **(Vestağfirillâhi)** (Ayet 106) Ve onlar tarafından delil getirmeyi ve itirazı terk ile, nefsinle Allah'a istiğfar et. Tâki biz kalbinin ve sıfâtlarının vücûduyla senin üzerine zâhir olan telvinini mağfiret edelim. **(İnnallâhe kâne ğafûren rahîmâ)** (Ayet 106) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, mübalağa ile mağfiret edici ve rahmet sâhibi olmuşdur. **(Ve lâ tücâdil anillezîne yahtânûne enfüsehüm)** (Ayet 107) Ve nefislerine hıyanet edenler tarafından mücadelede bulunma. **(İnnallahe lâ yuhibbu men kâne havvânen esîmâ)** (Ayet 107) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri çok hıyanetkâr ve günahkâr olanları sevmez.

(Ayet 108) **(Yestahfûne minennâsi)** Onlar ayıbları bulunan nefisleri sıfât ve rezaletini, insanlardan ketm etmekle, insanlardan sakınırlar. **(Ve lâ yestahfûne minallahi)** (Ayet 108) O rezail ve sıfâtları söküb atmak için, Allah'dan saklanmazlar. Halbuki Allah Teâlâ,

onları görücü ve batınlarını bilicidir. **(Ve hüve me'ahüm iz yübeyyitûne mâ lâ yerdâ minelkavli)** (Ayet 108) Halbuki tabiat ve zulmet-i nefs aleminde, dünya nimet ve lezzetlerinden garazlarını tahsilde, Allah'ın razı olmadığı batıl vehmiyatı ve fâsid hayâlâtı tezviratı kurdukları zaman, Allah Teâlâ onlarla beraberdir. **(Ve kânallahü bimâ ya'melûne muhîtâ)** (Ayet 108) Allah Teâlâ Hazretleri onları yaptıkları işleri ihata edici olmuşdur. Sıfâtları ve amelleri iktizasıyla onları cezalandırır.

(Ayet 109) **(Hâ entüm hâülâi câdeltüm anhüm fîl hayâtiddünyâ)** Farz edelim ki, siz bu hainler tarafından hayatı dünyada mücadele eylediniz. **(Femen yücâdi lullahe anhüm yevmel kıyâmeti em men yekûnü aleyhim vekîlâ)** (Ayet 109) İmdi kıyamet gününde Allah Teâlâ'ya bunlar tarafından kim mücadele edecek veyahud bunlara kim vekil olacaktır. **(Ve men ya'mel sûen)** (Ayet 110) Ve her kim nefsinin sıfâtlarından bir sıfâtın zuhuru ile bir kötülük işlerse, **(Ev yazlim nefsehu)** (Ayet 110) yahûd istidâdının müktezasından bir nevi' kusur veya münafi bir amelin irtikâbıyla, istidâdının müktezâsı olan kemâlâtından bir şeyin noksanı sebebiyle, nefsine zulûm ederse, sonrada günahından halâs ve Hak'ka teveccühle kemâlini örtüçü olan o sıfât ve hey'etin setrini Allah'dan isterse, **(Yecidillâhe ğafûren)** (Ayet 110) Allah Teâlâ Hazretlerini sıfâtı nûruyla bu muzlim hey'eti ve fenalığı setr edici mağfiret sâhibi **(Rahîmâ)** (Ayet 110) istidâdının, iktizâ eylediği şeyi bağışlayan merhamet sâhibi bulur.

(Ayet 112) **(Ve men yeksib hatî'eten ev ismen)** Her kim nefsinin zuhûru ile bir hatıye veyahud istidâdında bulunan kemâli mahv, ve kemâline münafi bir hey'eti kazanmakla bir günah kesb ederse, **(Sümme yermi bihî berî'en)** (Ayet 112) sonrada bir takım âzârlarla teallül (bir işin icrasını geri bırakmak için sebeb ve bahane göstermek) edenlerin âdeti olduğu gibi «Beni bu işe falan kimse haml etti ve falan kişi beni Hak'kı talebden men etti, ve şu iş falanın ceremesidir» demek suretiyle o kabahati ondan beri olan bir kimseye atarsa, **(Fekadihtemele bühtânen)** (Ayet 112) Tahkik o kimse kendi işini gayre nisbet etmekle, bir bühtan yüklenmişdir. Zirâ eğerki kemâle zıd olan şeye nefsinde meyl ve muvafakat, ve itaat ettiği şeye münasebet olmasa idi, bu fiili kabul etmeyecekdi. Binaenaleyh c kabil kimselere şeytanın **(İnnallâhe ve'adeküm va'delhakkı ve ve'adtüküm feehleftüküm ve mâ kâneliye haleyküm min sultânin illâ en de'avtüküm festecebtüm lî, felâ telûmûnî ve lûmû enfüseküm)** (İbrahim Suresi, Ayet 22) «Allah Teâlâ size vaid eyledi, ben de vaid iderek vadimde size hulf eyledim, ve benim sizin üzerinize bir saltanatım yoktur, yalnız ben sizi davet ettim, siz de benim davetime

icabet ettiniz, mes'ele bundan ibarettir. Binaenaleyh siz beni levm etmeyiniz, kendi kendinizi levm ediniz» dediği gibi işbu hatı-e ve günah ancak onların kendi nefsinden zuhura gelmiştir. Yoksa eğer ki onların nefislerinde kendi kesbleri ile bir zulmet ve sıfatlarının zuhûru olmaya idi, şeytanın vesvesesine mahal ve dâvetine kabiliyet onlarda bulunmayacakdı. **(Ve ismen mübînâ)** (Ayet 112) Ve o kimse hatı-e ve kalbi istilâ ve kemâlinden men olmasından, nefsi kırıb zayıflatmak için nefse kusuru nisbetden ve günahı itirafdan imtina' hey'etinden terekküb eyleyen aşikâr ve kat kat bir günah yüklenmişdir.

(Ayet 113) **(Velev lâ fadlullâhi aleyke)** Ve eğer senin kemâlini fiile çıkaran ve sende gizli bulunan ilmi izhâr eden bir sûretle yoluna girmeğe Allah Teâlâ'nın seni muvaffak kılması, ve sana imdâdı **(Ve rahmetühü)** Ayet 113) ve ezelde sende vedia kıldığı, ilerisinde başka bir rahmet bulunamıyan rahmet-i ilâhiyesinden ibaret olan kemâl-i mutlakı sana bağışlamaş olmaya idi, **(Lehemmet tâifetün minhüm en yudillûke)** Ayet 113) onlardan bir kısmı seni izlâl etmeğe kasd ederlerdi. **(Ve mâ yudillûne illâ enfüsehüm ve mâ yedurrûneke min şey'in)** (Ayet 113) Ve onlar kimseyi izlâl edemezler, ancak nefislerini izlâl ederler. Zirâ ezelde şekâvet üzre cibilletlenmiş oldukları için, dalâl yani sapmak onların asıl istidâdlarından naşidir. Binaenaleyh kendilerinde hamur olmuş olan işbu dalâl, ne sûretle başkalarına raci olabilir? **(Ve enzellallahü aleykelkitâbe)** (Ayet 113) Allah Teâlâ Hazretleri, vücûdu mevhubdan sonra tam bir ilmi tafsiliyi **(Vel hikmete)** (Ayet 113) ve amel ile beraber sıfât tecelliyâtı ve tefasil ahkâmı ilmini inzal eyledi. **(Ve allemeke mâ lem tekun ta'lemu)** (Ayet 113) Ve sana bilmediğin ilmi talim etti. Zira ilim Allah'ındır, O'nun sıfâtıdır. İlmi Allah'dan başka kimse bilemez, vaktaki Allah'da fâni olmaklığın sebebi ile sana zâtını keşf ve sonra vücûd-u hakkanî ile seni bâki kılınca senin kalbin mevcud oldu. Ve seni bu kalb hicâbı ile hicâbladı. Senin ilmin Allah'ın ilmidir. Zirâ sıfât, zâta tabidir. **(Ve kâne fadlullahi aleyke azîmâ)** (Ayet 113) Seni isal eylediği makama ulaşdıran amele tevfik ile bu kemâli izhâr eylemekle Allah Teâlâ'nın sana olan fazlı çok büyük olmuşdur.

(Ayet 114) **(Lâ hayre fî kesîrin min necvâhüm)** Onların necvalarının çoğunda hayır yoktur. Zirâ sırren konuşmaları fazla bir takım şeylerdir. Salike ise fuzûlî şeylerin terki vâcibdir. Nebi Aleyhisselâm «Mala yağnisini, işi olmayan şeyleri terk etmesi kişinin islâmiyetinin güzelliğindendir» buyurmuşdur. **(İllâ men emere hisadakatin)** (Ayet 114) Ancak iffet babından olan sehavet fazileri ile emr eden, **(Ev ma'rûfin)** (Ayet 114) yahut hikmet fazileti babından olan

ilim ve hikmet talimi gibi bir söz, veya şecaat fazileti babından veya mazluma yardım gibi makbul bir işle emr eden, **(Ev ıslahin beynennâsi)** (Ayet 114) ve yahut adalet babından insanlar arasını islâh etmekle emr eden, kimsenin necvâsında hayır vardır. **(Ve men yef'al zâlikebtiğâe merdâtillâhi)** (Ayet 114) Faziletin, rezilet olmasına sebeb olan medih olunmak, kendisini göstermek ve şöhret bulmak için olmayub, Allah'ın rızasını taleb için her kim kemâlât-ı mezkureyi cem ederse, **(Fesevfe nü'tihî ecren azîmâ)** (Ayet 114) yakında biz, ona sıfât cennetlerinden büyük bir ecir vereceğiz.

(Ayet 115) **(Ve men yüşâkıkirresûle min ba'di mâ tebeyyene lehül hüdâ ve yettebi' ğayre sebîlil mü'minîne)** Her kim kendisine hidâyet aşikâr olduktan sonra, Resul'e muhalefet edip mü'minler yolunun gayrisine ittiba ederse, **(Nuvellihî mâ tevellâ ve nuslihî cehenneme ve sâet masîra)** (Ayet 115) biz onu tecebbür ettiği şeye sahib kılar, ve onu cehenneme ulaşdırırız. Cehennem fena bir rücû' yeridir. **(İnnallahe lâ yağfiru en yüşreke bihî ve yağfiru mâ dûne zâlike limen yeşâ'ü)** (Ayet 116) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri kendisine şirk olunmağı mağfiret etmez ve şirkin gayrisini, dilediği kimseye mağfiret eder. **(Ve men yüşrik billâhi fakad dalle dalâlen ba'ıydâ)** (Ayet 116) Her kim ki, Allah Teâlâ'ya şirk ederse, tahkik o kimse Hak'dan uzak bir sûretle yolunu gayb etmişdir. **(İn yed'ûne min dûnihî illâ inâsa)** (Ayet 117) Müşrikler Allah'tan gayri bir şeyi aramazlar, ancak inaş ararlar yâni nefislere ibâdet ederler. Zirâ Allah Teâlâ'ya şirk eden kimse, mutlaka hevâsına itaat ile nefsine ve taat ve igvasını kabul ile, vehim şeytanına ibâdet edicidir. Yahût mânâ: Allah'dan gayri ibâdet olunan herhangi bir şey mümkündür. Her mümkün olan şey ise, gayriden müteessir, onun tesirini kabul edici ve gayre muhtacdır ki, bu ihtiyac ve te'sir dişilik sıfâtıdır. **(Ve in ved'ûne illâ şeytânen merîdâ)** (Ayet 117) Ve o müşrikler, başka değil ancak Allah'ın kendisine lânet eylediği merdûd şeytana ibâdet ederler.

(Ayet 119) **(Ve leudıllennehüm ve leümenniyyennehüm ve leâmürrennehüm)** Ve elbetde ben onları izlâl ederim, ve ümidlendiririm ve fesad adetlerle, düşkün arzularla, akla ve şer'a muhalif şenî' fiillerle onlara emr ederim. **(Fele yubettikünne âzânel'en'âmi ve leâmürennehüm feleyüğayyirüne halkallahi)** (Ayet 119) Ve elbetde onlar hayvanların kulaklarını yaracaklar ve benim emr edeceğim vechiyle onlar Allah'ın halk eylediğini bozacaklardır. **(Ve men yettehiziş şeytâne veliyyen min dûnillâhi fekad hasire husrânen mübînâ)** (Ayet 119) Ve her kim Allah'dan gayri şeytanı dost tutarsa o kimse muhakkakdır ki, aşikâr bir zarara uğramışdır. **(Ye'idühüm**

ve yümennîhim) (Ayet 120) Şeytan onlara vaid eyler ve onları umdurur. **(Ve mâ ye'idühümüşşeytânü illâ ğurûrâ)** (Ayet 120) Ve şeytan, onlara aldatmakdan başka bir şey vaid etmez. **(Ülâike me'vâhüm cehennemü)** (Ayet 121) İşte bunların sığınacak yurdları cehennemdir, **(Ve lâ yecidûne anhâ mehisâ)** (Ayet 121) ve onlar o cehennemden asla kurtuluş bulamazlar.

(Ayet 122) **(Vellezîne âmenû ve amilûssâlihâti)** Hakikî imân ile tevhide imân edenler, ve cem'e vusûlde kendilerini ıslâh edici, yahud fenadan sonra bekâ husûlunde Allah'da ve Allah ile istikamet sebebiyle, bütün insanları ıslah edici işleri işleyenleri **(Senüdhilühüm cennâtin tecrî min tahtihel'enhârü halidîne (fihâ ebedâ)** (Ayet 122) orada ebeden daim oldukları halde altından nehirler ceryan eden cennetlere idhal edeceğiz. **(Va'dallahi hakkan ve men asdaku minallahi kîlâ)** (Ayet 122) Allah Teâlâ'nın va'di haktır; Allah'dan daha fazla sözünde doğru kim olabilir? **(Leyse biemâniyyüküm ve lâ emâniyyi ehli'l kitâbi)** (Ayet 123) Vaid olunan şeyin husulu, vesâir nail olduğunuz şeyler, sizin isteklerinizle ve ummanızla ve ehl-i kitabın istek ve ummasıyla değildir. Yani siz nefsinizle ve nefsinizin sıfatları ile ve fiilleri ile bâki kaldığınız müddetçe iradeniz, mücerred bir temennidir. Temenni ise adedde bulunmuş mümteni' olan (çekinen- gayri mümkün olan) bir şey'i taleb demektir.

(Ayet 125) **(Ve men ahsenü dînen mimmen eşleme vechehü lillâhi ve hüve muhsinün)** Ayni tafsilde cem'i şuhûd, sıfât tecelliyâtı hukuk ve ahkâmına riayet, amelde istikamet ile ihsan tarîkına sülûk edici olduğu halde, vücûdunu Allah'a teslim ve fenâ-ı mahz ile zâtını isneyniyet ve eniyet şaibesinden halis kılan, **(Vettebe'a millete ibrâhîme hanîfâ)** (Ayet 125) zât ve sıfât ve ef'âlinde herhangi bir şirkden ve her bâtıl dinden, yani gayre zât, veya sıfât, veya fiil, isbatına mud'i olan herhangi bir yoldan yüz çevirici olarak, tevhid de İbrahim milletine ta'bi olan kimseden daha güzel yol sâhibi kim olabilir? Kimse olamaz, zirâ onun dini Hak dinidir. Yânı o taktirde onun seyri Allah'ın seyridir. Sıfât yoluna girmekle Allah'da seyr değil ve keza nefis sıfâtlarını ve kalb sıfatlarının derecelerini katig ile Allah'a seyir de değildir. Binaenaleyh onun dininden daha güzel bir din yoktur. **(Vettehazallahü İbrâhime halîlâ)** (Ayet 125) Allah Teâlâ Hazretleri İbrahim'i Halil ittihaz etmişdir, dost tutmuşdur. Yani İbrahim'in zât ve sıfâtından bir bâkiye kalmıyacak derecede zât ve sıfâtının aralıklarına müdahele edicidir. Yahûd Halil'in mânâsı, aralıkları sed edicidir ki, İbrahim'in Hak'ka fakrü ve ihtiyacı ve tekmili zamanında, İbrahim'den fâni kıldığı ecza bedelinde, Hak kaim olur, demekdir. İmdi Halil her ne kadar safiden â'la mertebe isede lâkin

Habib'den daha dun mertebedir. Zira Halil kendisinde gayriyet bâkiyesi tevehhüm olunmağa karib olan bir muhibdir. Habib işe kendisinde bu cihet tasavvur olunmayan bir mahbubdur. İşte bu sebebdendir ki, Halil aşk ateşine atılmış Habib bu ateşe atılmamışdır.

(Ayet 134) **(Men kâne yürîdü sevâbeddünyâ)** Nefsin arzuları ile kalmak sebebiyle her kim dünya sevabını isterse, o kimsenin, eşyanın en hasisini taleb etmesine, ve meratibinin en dununda kalmasına sebeb nedir? **(Fe'indallahi sevâbüddünyâ vel'ahireti)** (Ayet 134) İmdi o kimse eğer Allah'da fenâ ile Allah'ı isterse, dünya ve âhiretin kâffei makamları Allah'ın indindedir. Çünkü Hak Teâlâ kâffeyi ihata eden bir vücûddur. Binaenaleyh ondan bir şey fevt olmaz. **(Ve kânallahü semî'an)** (Ayet 134) Allah Teâlâ sizin nefsinizin sözlerini işidici **(Basîrâ)** (Ayet 134) işlerinizi niyet ve iradenizi görücüdür.

(Ayet 135) **(Yâ eyyühellezîne âmenû kûnû kavvâmîne bilkıstı)** Ey tevhid ilmi ile iman ve dareynin sevabını arzu edenler, sizler kendinizden hiç bir cevrin suduru ve hiç bir şeyde ve bir zararın defi ve dünyevî bir faidenin cezbinde arzuya tabi' olmak sebebiyle hiçbir nefis sıfatının zuhûru mümkün olamıyacak derecede adâletin kendinizde kökleşmesi bir meleke olurcasına, adaletin hukukuyla kaimler, fezailin en şereflisi olan adâlet makamında sabitler olunuz. **(Yâ eyyühellezîne âmenû)** (Ayet 136) Ey taklidî imân ile imân edenler **(Âminû billâhi ve resûlihi)** (Ayet 136) Allah'a ve Resul'üne tahkikî imân ile imân ediniz; yahût mânâ, ey ilmî imân ile imân edenler Allah'a ve Resul'üne aynî imânla imân ediniz.

(Ayet 137) **(İnnellezîne âmenû sümme keferû sümme âmenû sümme keferû sümmezdâdû küfren lem yekünillâhü liya firelehüm ve lâ liyehdiyehüm sebîlâ)** İmân ettikden sonra küfür eden ve sonra yine imân ve sonra da küfür edib küfürlerini ziyade eden kimseleri, Allah Teâlâ'nın mağfiret etmesi ve onları doğru yola hidâyet etmesi olamaz. Yâni bunlar, kendilerinde iki hal müşavat üzre olduğundan, nifâkın şiddeti dolayısıyla, ve ba'zan kendilerinde fıtrat nurunun galebe, bazanda nefis ve hevâ zulmetinin istilâ etmesi sebebiyle, rububiyet-i ulviye ve rububiyet-i süfliye cihetleri arasında tahayyür ve tereddüdde kaldılar, o derece ki, nefis sıfâtlarının istilâ (hüküm ve tesir altına almak, zor ile zapt etmek) ve isti'la (yükselmek yücelmek) sıyla muzlim hey'etler muhkemleşib hicâbları ziyadeleşdi. Ve fâsid akideler ve kötü melekeler kökleşdi. Ve kalblerini paslandırdı ve istidadları zail ve kalb cevherleri fasid ve hasıl olan pas da hicâb olduğundan hidâyeti kabul edemezler. Ve Allah Teâlâ da onları mağfiret etmez ve Hak'ka ve kemâle ve fıtrat-ı asliyeye hidayet etmez.

(Ayet 138) **(Beşşiril münâfikîne bienne lehüm azâben elîmâ)** (Ayet 138) Nifâk sâhiblerini kendilerine elemli bir azab olmaklıkla müjdele. Bunlar azablarının elemli olması asılda istidâdları olduğu içindir. **(Ellezîne yettahizûnel kâfirîne)** (Ayet 139) O münafıklar ki, ihticâbda onlara münasebetleri olduğundan **(Evliyâe min dûnilmü'minîne)** (Ayet 139) ve mü'minlerle cinsiyetleri olmadığından, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost tutarlar. **(Eyebteğûne indehümül izzete feinnel'izzete lillâhi cemî'â)** (Ayet 139) O münafıklar dünyada kâfirlerle izzetlenmek, ve mal ve menfaatiyle kuvvetlenmek mi isterler? Eğer bunu isterlerse hata etmişlerdir. Buna yol yoktur. Zira bütün izzetler, kâffe-i kudretleri ve kuvvetleri men edici Allah'ın sıfâtlarından bir sıfâtıdır. Her kuvvet ve kudrete kahr ve gâlebe Allah Teâlâ'nındır. Bu sebebden izzet Allah Teâlâ'ya yakınlık ve nûrunun ve kuvvetinin kabulu ve sıfâtı ile sıfâtlanmak mikdarınca hasıl olur. Bu takdir üzre izzet imân ehli olanlara daha lâyık ve münabisdir. Ehli küfür ve hicâb ise zillete daha müstehiktir. **(Ve izâ kamû ilas-salâti kamû küsâlâ)** (Ayet 142) O münafıklar namaza kalkdıkları vakit, huzûra şevkleri olmadığı ve hevanın istilâsı sebebiyle istidâdları kararmış olduğu ve huzurdan nefret ettikleri için köşek oldukları halde kalkarlar.

(Ayet 144) **(Yâ eyyühellezîne âmenû lâ tettehizûlkâfirîne evliyâe min dûnilmü'minîne)** Ey mü'minler karışıb konuşmakla küfür ve hicâbları size tecavüz ve sirayet etmemek için, sizler müminleri bırakıb da kâfirleri dost tutmayınız. Zirâ konuşmakdan daha kuvvetli te'sir eden bir şey yoktur. Halbuki onların dostluklarına meyl etmek, arada bir cinsiyet olmaktan hali olamaz. Zirâ kendilerinde gizli olan bir hevâ, ve onlara şamil olan çirkin bir adetle alışkanlık vardır. Binaenaleyh nefis ve hevânın gâlebesi ile, onların da küfürde vafi olmalarından emin olunamaz. **(Etürîdûne en tec'alû lillâhi aleyküm sultânen mübînâ)** (Ayet 144) Sizler kâfirlerle oturmak ve konuşmakla, dostluklarına meyl etmenize sebep olan hey'etin kökleşmesi sebebiyle, ikâbınız hususunda Allah Teâlâ'ya sizin aleyhinize zâhir bir hüccet kılmanızı ister misiniz? **(İnnel münâfikîne fîdderkil, esfeli minennâri ve len tecide lehüm nasîrâ)** (Ayet 145) Tahkik münafıklar mertebesi en aşağı olmak itibariyle değil, belki azabının ziyadeliği ve yakmasının ve eleminin şiddeti itibariyle, cehennemin en aşağı tabakasındadırlar. Zirâ istidâdı bâki olduğu için münafıkda ateşin tesiri daha şiddetli ve elemli, daha fazladır, amma asılda mahcub ve kâfir olan kimse, her ne kadar münafıkdan daha kötü bir halde ve azab ve hakaretin daha büyük kısmında isede, istidâdı olmadığı için münafıkın elemi, dendiği gibi ateşin azabıyla elemlen-

mez, münafıkların ehlullah ile muhabbetleri ref' ve vuslatları munkati' olduğundan, Allah'ın azabından onlara yardım eden bir yardımcı bulamazsın.

(Ayet 146) **(İllellezîne tâbû)** Ancak istidât nûrunun bâkiyesi ve tevfik mededinin kabulu ile Allah Teâlâ'ya rücû' edenler **(ve eslehû)** (Ayet 146) ve fâsid olan istidâdlarını ve hevâyı kökünden koparmak, ve nefis sıfâtlarını kırmak, ve zühd ve riyâzâtla kuvânın hicâblarını kaldırmakla ıslah edenler **(Va'tesamû billâhi)** (Ayet 146) Ve Hak'ka teveccühde kasd ve azimet kuvvetiyle ve irade ipine temessükle Allah'a sıkı sık tutunanlar, **(Ve ahlâsû dînehüm lillâhi)** (Ayet 146) Ve yolunda gayre nazardan kesilmek ve hafî şirki gidermek, ve sülûka mâni olan nefis sıfâtlarını ifna etmekle, dinlerini halis Allah için kılanlar, **(Fe ulâike me'almû'minîne)** (Ayet 146) işte şunlar mü'minlerle beraberdirler. **(Ve sevfe yu'tillahül mû'minîne ecren azîmâ)** (Ayet 146) Ve yakında Allah Teâlâ Hazretleri, mü'minlere ef'âl cennetinden ve sıfât tecelliyâtı müşâhedesinden büyük bir mükâfat verecektir.

(Ayet 150) **(İnnellezîne yekfürûne billâhi ve rüsülihî)** Allah'ın Resullerine küfür eden, yâni hak ile dinden ve cem ile tafsilden hicâblanan, **(Ve yürîdûne en yüferrikû beynellahi ve rüsülihî)** (Ayet 150) ve cem ile hakdan hicablanmayub dini tafsilden hicablanmakla, kesrete münafi bir vahdet, ve tafsile mubayin (zıt-farklı) bir cem tevehhüm ettikleri için, resulleri inkâr eden kimseler ki, bazısına imân ve bazısına küfür de bundan ibaretdir. **(Ve yekûlûne nü'minü biba'din ve nükfürü biba'din)** (Ayet 150) «Bazısına imân ederiz bazısına küfür ederiz» diyen **(Ve yürîdûne en yettehizû beyne zâlike sebîlâ)** (Ayet 150) ve cem'an ve tafsilen kâffesine imân ile kâffesine küfür arasında bir yol tutmak isteyen kimseler, **(Ulâike hümül kâfirûne hakka)** (Ayet 151) İşte bunlar zât ve sıfâtları ile hakikaten mahcûblardır. Zirâ bunların maârifetleri vehim ve galattır ve tevhidleri de zındıkadır. Ne dinden ve ne de Hak'dan hiçbir şeyde değillerdir. **(Ve a'tednâ lilkâfirîne azâben muhîna)** (Ayet 151) Ve biz mahcûblar için hicâbın ve nefs sıfâtları zilletinin vücûdıyla kendilerini ihanet eden ihanetli bir azab hazırlamışızdır.

(Ayet 152) **(Vellezîne âmenû billâhi ve rüsülihî)** Cem'an ve tafsilen Allah'a ve Resullerine imân eden **(Ve lem yüferrikû beyne ehadin minhüm)** (Ayet 152) ve risalet hususunda resullerden birinin arasını tefrik etmiyen kimselere, **(ulâike sevfe yü'tîhim ücûrehüm)** (Ayet 152) işte bunlara Allah Teâlâ cennet-i selâseden mükâfatlarını verecektir. **(Ve kânallahü ğafûren rahîmâ)** (Ayet 152) Allah Te-

âlâ Hazretleri, onların günah ve hicâblarından ibaret olan zât ve sıfâtlarını kendi zat ve sıfatları ile setr edici mağfiret sahibi, cennet-i selase ve bağışladığı hakkanî vücûd ve sermedî bekâ ile onları faidelendirmekle, merhamet eden merhamet sâhibi olmuşdur.

(Ayet 153) **(Yes'elüke ehlül kitâbi en tünezzile aleyhim kitâben minessemâi)** Ehl-i kitab, onlara ruh semasından mükaşefe ile, bir ilmel yakîni indirmekliğini senden isterler. **(Fakat se'elû Mûsâ ekbere minzâlike)** (Ayet 153) Halbuki Musâ'dan bundan daha büyük bir şeyi isteyip **(Fekalû erinallahe cehreten)** (Ayet 153) «Sen bize Allah'ı aşikâre göster» demişlerdi, çünkü müşahede mükâşefeden a'lâ ve daha büyüktür. **(Fe'ehazethümüşşâ'ikatü bizulmihim)** (Ayet 153) Onların zulûmleri, yâni zâtlarının bekâsıyla beraber, müşâhede istemeleri sebebiyle, kendilerini saika aldı. Çünkü müşâhede zamanında bâkiyenin vücûdu, bir şey'i mevsufunun gayrinde koymaktır. Ve bâkiye ile beraber müşahede istemek, sıfât kemâlâtını kendisine aid görmesinden neş'et eden nefsin bir tuğyanıdır ki, bu da zulûmdür. **(Ve âteynâ Musâ sultânen mübînâ)** (Ayet 153) Ve ifakatından (iyileşmesinden-şifayab olmasından) sonra biz Musâ'ya, onlar üzre aşikâr hüccet ile tasallut (teslit) verdik. (sataşma) (sataşdırılmak).

(Ayet 157-158) **(Ve mâ katelûhü yakînen, bel refe'ahüllahü ileyhi)** Onlar, Mesih'i yakînen katl etmediler, belki Allah Teâlâ Mesih'i kendisine ref' eyledi. **(Ve kânallahü azîzen hakîmâ)** (Ayet 158) Allah Teâlâ Hazretleri, Aziz, kahr ve galebe sâhibi ve hikmet sahibi olmuştur. **(Ve in min ehlilkitâbi illâ leyü'minenne bihî kable mevtihî)** (Ayet 159) Ehl-i kitabdan her kimse, yukardaki ancak mevtinden evvel İsa'ya herhalde imân edecektir. İsa'nın ref'i, ruhunun âlem-i süfliden mufarakatından âlem-i ulviye ittisal etmesidir. Ve İsa'nın dördüncü kat gökte olması İsa'ya feyezan etmiş olan ruhun mahall-i sudûru, alemin kalbi mesabesinde olan şems feleğinin ruhaniyetidir. Bunun için merci-ide yine onadır. İşbu ruhaniyet; maşukunu ve şailerinin (âlâmetinin), şems feleğinin tahrikine mübaşir olan nefsine işrakı (tulu ile beraber nurlandırmak-doğmak) ile, şems feleğini tahrik eden bir nûrdur. İmdi İsa ruhunun merci-i makarrı aslisine olub, o ruh hakikî kemâle vasıl olmayınca, aher zamanda diğer bir bedene taâlluk etmesiyle, yer yüzüne inmesi vâcib olmuş, ve lâzım gelmiştir. Ve o vakitde İsa'yı herkes bilir. Ve ehl-i kitab yani mebde ve meadı arif olan ilim ehlinin kâffesi Allah'da fenâ ile İsâ'nın mevtinden evvel ona imân eder ve ona iman ettikleri zaman, kıyamet günü yani cismânî hicâblardan kurtulub el'an bulundukları uyku ve gaflet hallerinden kurtuldukları gün olmuş olur. **(Ve yevmel kıyâmeti yekûnü aleyhim şehîdâ)** (Ayet 159) Ve kıya-

met gününde İsâ, onlara şahid olur. İşaret eylediği vechiyle Hak Teâlâ onlara İsâ sûretinde tecelli eyler.

(Ayet 160) **(Febizulmin minellezîne hâdû)** Yahudilerin nefis buzağısına tapmaları ve onu ilâh ittihaz etmeleri, ve hazreti ruhdan ibaret olan kariyeye girmekden imtinaları, ve şer'a muhalefetle cumartesi tatilinde haddi tecavüz ederek av avlanmaları, ve tevhid-i ef'âlden mahcûb kalmaları, ve Allah'ın misakını bozmaları, ve âyat-ı ilâhiyeye küfürleri demek olan sıfât tecelliyatından ihticâbları, ve enbiyayı öldürmeleri ve kalblerinin örtülü yani ref'i mümkün olmayan perdelerle halkıyet hicâbları ile perdelenmiş olmasıyla Allah Teâlâ'ya iftiraları ve Meryem'e bühtan etmeleri, ve İsa Aleyhisselâm'ın katlini iddiaları gibi, içtimai künhü bilinemiyen bir zulûm olan hasletleri sebebiyle, **(Harremnâ aleyhim tayyibâtin uhillet lehüm)** (Ayet 160) eğer bu metalar olmasa idi istidâdlarının kabiliyeti hasebiyle, kendilerine helâl kılınmış olan künhü bilinemiyen tayyibatı (güzellikleri), zât şuhûdundan ef'âl ve sıfât tecelliyâtından bulunan cennet nimetlerini, haram kıldık. **(Ve bisaddihim an sebîlillâhi kesîrâ)** (Ayet 160) Ve sohbet ve refakatları ve dalâle dâvetleri ile çok kimseleri, yahûd mânâ: kuvâyı ruhaniyelerini Allah yolunda men etmeleri, **(Ve ahzihimür ribâ)** (Ayet 161) ve nehy olundukları (men edildikleri) huzûzat ve lezzet-i bedeniye ve hilâf ve cedel gibi fuzulî ilimler faizini almaları, **(Ve eklihim emvâlennâsi bilbâtılı)** (Ayet 161) dersutut tezvirat, ve telbisat, ücreti almak gibi hırs ve tama rezâleti ile nasın mallarını yemeleri, yahud mânâ: fikir, akl-ı nazarî, akl-ı amelî, gibi kuvâyı ruhaniyeyi, yemek ve içmek ve hissî lezzet ve şehvetlerin ve sebuî ve behimî maksadların tahsilinde isti'mal etmekle, batıl ile nasın mallarını yemeleri sebebiyle, kendilerine tayyibatı haram kıldık. **(Ve a'tednâ lilkâfirîne minhüm azâben elîmâ)** (Ayet 161) O yahudilerin mahcûb kalmış olanlara istidâdları mevcûd olduğu için, elemli bir azabı hazırladık.

(Ayet 162) **(Lâkinirrâsihûne fil'ilmi minhüm)** Lâkin onların içlerinden ilimde tahkik sâhibleri, **(Vel mû'minûne)** (Ayet 162) ve sâbit ve mutabık olan taklidî imân sâhibleri, **(Yû'minûne bimâ ünzile ileyke ve mâ ünzile min kablike)** (Ayet 162) sana inzâl olunan ve senden evvel inzâl olunan kitablara imân edenler **(Vel mukıymînessalâte velmü'tûnezzekâte)** (Ayet 162) ve salâtı ikâme ve zekâtı itâ ile tezkiye ve tahliye ile muttasıf olanlar, (sıfatlananlar) **(Velmû'minûne billâhi vel yevmil' âhiri)** (Ayet 162) ve tevhid-i ayanî ile muvahhid olanlar, ve mead ahvalini olduğu üzre muayene edenler, **(Ülâike senü'tîhim ecren azîmâ)** (Ayet 162) işte bunlara sıfât cennetleri ve tecelliyâtı nasiblerinden büyük bir mükâfat vereceğiz.

(Ayet 165) **(Rüsülen mübeşşirîne ve münzirîne)** Lütûf sıfâtlarının tecelliyâtıyla tebşir ve kahr sıfâtlarının tecelliyâtı ile inzâr, (korkutmak-hazer etme) edici oldukları halde, resulleri göndermemiz; **(Liellâ yekûnelinnasi alallahi hüccetün ba'derrüsüli)** (Ayet 165) Resuller gönderildikten, ve resullerin imdâdı ile sıfâtlarının mahv ve ref'inden sonra, insanlar için bir sıfâtın vücûdu ile, Allah Teâlâ üzre saltanat ve zuhur olmaması içindir. **(Ve kânallahü azîzen)** (Ayet 165) Allah Teâlâ Hazretleri onların zâtlarını ifnâ ve sıfâtlarını mahvetmekle, onları kahr eden kuvvet sahibi **(Hakîmâ)** (Ayet 165) bunu da ancak kendi sıfâtları ile ittisafları veya zâtıyla bekâ yolları hikmetiyle yapan, hikmet sâhibi olmuştur.

(Ayet 166) **Lâkinillâhü yeşhedu bimâ enzele ileyke)** Onlar mahcûb olmaları dolayısıyle ikrar etmezler, lâkin sen cem makamında olduğun için sana inzâl olunan Kur'ân'ı, Allah Teâlâ Hazretleri şehadet eder. **(Enzelehü bi'ilmihî)** (Ayet 166) Allah Teâlâ Hazretleri o Kur'ân'ı kendi ilmiyle inzâl etmişdir. Kur'ân senin ilmin ve başkasının ilmi değildir, belki Allah Teâlâ'nın ilm-i hassı olması hasebiyle, Kur'ân'a alem olduğu halde inzâl etmişdir. **(Velmelâiketü yeşhedûne)** (Ayet 166) Ve cem'in gayrisinde tafsile de riayet edici olduğu için melâike de şehadet ederler. Binaenaleyh zâtıyla sıfâtıyla esmasıyla şahid olan, Allah Teâlâ Hazretleridir. **(Ve kefâ billâhi şehîdâ)** (Ayet 166) Şahid olmak cihetinden Allah Teâlâ kâfidir. yâni şehadetde zât ile sıfât kâfidir, zirâ zât ve sıfâtdan başka mevcûd yoktur.

(Ayet 167) **İnnellezîne keferû ve saddû an sebîlillâhi)** Tahkik Hak'tan mahcûb olanlar ve Allah'ın yolundan men edenler **(Kad dallû dalâlen ba'îdâ)** (Ayet 167) Hak'tan uzak bir dalâlete düşdüler. **(İnnellezîne keferû ve zalemû)** (Ayet 168) Tahkik dinden mahcûb olanlar, ve nefis sıfâtlarını kalblerine musallat kılmakla, ve rezâilin irtikâbı ile, istidâdlarını müstehik olduğu kemâlden men ile zulûm edenler, **(Lem yekunillâhü liyağfirelehüm)** (Ayet 168) rezâlet hey'etleri kökleşdiğinden, ve istidâtları batıl olduğundan, Allah Teâlâ Hazretleri onları mağfiret edici **(Ve lâ liyehdiyehüm tarîka)** (Ayet 168) cehl-i mürekkeble ve fasid itikadları ve kemâl yollarından hiçbir yol bilmedikleri için, onları bir tarika da hidâyet edici olmamışdır. **(İllâ tarîka cehenneme)** (Ayet 169) Ancak mahrum olmaları ile beraber, nefislerinin lezzetlerine iştiyak ateşleri yoluna hidâyet edici olmuşdur ki, **(Halidîne fîhâ ebedâ)** (Ayet 169) onlar ateşde ebedî kalıcıdır. **(Ve kâne zâlike alallahi yesîrâ)** (Ayet 169) Kendileri tab'an o ateşe müncezib oldukları için, bu iş Allah Teâlâ'ya kolay bir şey olmuşdur.

(Ayet 171) **(Yâ ehlelkitabi lâ tağlû fî diniküm)** Ey kitab ehli siz, dininizde gulûv, yâni haddi tecavüz etmeyiniz. Yahudilerin gulûvu zâhirde kalmak ve batını nefy etmek ve İsa'yı nübüvvet derecesinden ve sıfât-ı Hak'la ittisaf makamından düşürmeleridir. Nasara'nın ğulûvvu da batında dalıb zevahiri nefy etmek ve İsa'yı ulûhiyet makamına yükseltmekdir. **(Ve lâ tekûlû alallâhi illel hakka)** (Ayet 171) Ve Muhammed'i tevhidinin olduğu gibi, zâhir ile batın ve cem ile tafsil arasını cem, ve İsâ'nın sıfât-ı ilâhiye mazharı ve Hak'kın diriliği ile diri, ve sıfât tevhidi makamına davet edici, olmasına kail olmakla, Allah Teâlâ'ya ancak Hak olan lâyık olan sözü söyleyiniz. **(İnnemel mesîhu îseibnü meryeme resûlullâhi ve kelimetühü)** (Ayet 171) Meryem'in oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın Resulu **(Elkahâ ilâ Meryeme)** (Ayet 171) ve Allah'ın Meryem'e ilka ettiği bir kelimesidir, nefsi mücerrededir. Allah'ın hakayık-ı ruhanîyesinden bir hakikatdir. **(Ve rûhun minhu)** (Ayet 171) Ve ervahdan bir ruhdur. **(Feâminû billâhi ve rüsülihî)** (Ayet 171) Binaenaleyh siz cem ve tafsil itibariyle Allah'a ve resullerine imân edin **(Velâ tekûlû selâsetün)** (Ayet 171) ve hayat ile ilmi, zât üzerine ziyade kılarak, Allah üç şeyden ibarettir ve İsa nefh ile Allah ın hayatından bir cüz'üdür, yahud zât-ı Hak'la âlem-i Nur, âlem-i zulmet beyninde tefrik ile, İsa Allah'ın nurundan doğmuşdur diyerek teslise kail olmayıb, belki kül olmak haysiyeti ile küllisine binaen aliye, ilim ve hayatın ve yine alem-i Nur ve zulmetin, ayn-i zât olduğuna ve İsa'nın Allah'da fâni, onun vücûduyla mevcûd, hayatıyla hay, ilmiyle allem olduğuna kail olun ki işte Allah Teâlâ Hazretlerinin **(İnnemallahü ilâhün vahidün)** (Ayet 171) kavl-i kerimiyle tabir buyrulan vahdet-i zâtiyesi budur. **(Sübhânehû en yekûne lehû veledün)** (Ayet 171) Allah'dan gayri olubda, ondan tevellüd ve infisal, ve onun misli, ve ona mücanis olacak herhangi bir mevcûddan, Allah'ı tenzih eyle. Belki vücûd olmak haysiyeti ile mevcûd olan ancak Allah Teâlâ Hazretleridir. **(Lehû mâ fîssemâvâti ve mâ fîl'ardı)** (Ayet 171) Allah Teâlâ nın esması ve zâhiri ve bâtını olmaları itibariyle, ervâh göklerinde ve ecsad yerlerinde olan mevcûdatın kâffesi, Allah Teâlâ'nındır. **(Ve kefâ billâhi vekîlâ)** (Ayet 171) Emiril mü'minin Ali Aleyhisselâm'ın «Halk fâni olduktan sonra Allah'dan başka mevcûd yoktur» buyurduğu vechiyle mahlûkatın tevhidde fenaları zamanında, zât ve sıfât ve ef' âllerinde, halkın makamında kaim olacak vekil olmak üzre, Allah Teâlâ kâfidir.

(Ayet 172) **(Len yestenkifel mesîhu en yekûne abden lillâhi ve lelmelâiketül mukarrebûne)** Tafsil makamında Mesih Aleyhisselâm Allah'ın kulu olmakdan istinkâf ve imtina' etmez, ve mukarrebûn

olan melekler de Allah'ın kulu olmaktan istinkâf etmezler, zirâ cem itibariyle ne Mesih'in ve ne de gayrinin vücûdu yoktur. Buna göre aslen mümkün yokdur, ama tafsil itibariyle bir taayyün ile zâhir olmuş olan herhangi birşey mümkündür. Mümkünün ise başka cihetle şöyle dursun, kendi nefsiyle vücûdu bile yoktur. Binaenaleyh mümkün her ne kadar ervâh-ı mücerrede ve envâr-ı mahzadan ibaret bulunan mukarrebûn melekleri gibi, tabayiğ pisliğinden mukaddes ve tecerrüdü mahz ile ecsama taâlluktan ganî ve mustağni olsa dahi, yine gayriyet zilletinden istinkâf edemiyen muhtaç zelil, müftekâr bir kul olmuş olur. **(Ve men yestankif an ibâdetihî ve yestekbir)** (Ayet 172) Ve her kimki eniyetinin zuhûru ile Allah'ın ibadetinden istinkâf, **(Ve yestekbir)** ve sıfâtıyla zuhûrda tuğyan etmekle kibir ederse, **(Fese yahşürühüm ileyhi cemî'a)** (Ayet 172) Allah Teâlâ Hazretleri **(Limenil mülkül yevm lillahil vahidil kahhar)** buyurduğu vechiyle onların ayn-i cemde bilkülliyete fâni olmalarına kadar, kahhariyeti sıfâtıyla tecelli ve zâtî nûrunun zuhûru ile kâffesini hüviyet-i ilâhiyesine haşr ve cem edecektir. Keza Nebi Aleyhisselâm hadis-i şerifinde «Tahkik Allah Teâlâ Hazretlerinin nuru ile zulmetten yetmiş bin hicabı vardır. Eğer o hicâbları keşf etse, zâtının nûrları gözünün erişdiği mahlûkatını yakardı» buyurmuşlardır.

(Ayet 173) **(Fe'emmellezîne âmenû)** Zâtın ve sıfâtın mahvı sûretiyle ayn-ı cemde fâni olmakla, imân eden **(Ve amilus sâlihâti)** (Ayet 173) ve amellerde istikamet ve sıfâtın tecelliyât ve tefasiline riayet ile salih amelleri işliyen kimselere, **(Feyüveffîhim ücûrehüm)** (Ayet 173) Hak'kın sıfâtları cennetlerinden onların mükâfâtlarını ve sıfâtlarını tam kılar. **(Ve yezîdühüm min fadlihî)** (Ayet 173) Ve zâtda fenâdan sonra bağışlanmış vücûd ile onlara fazlından ziyade eyler. **(Ve emmellezînes tenkefû)** (Ayet 173) Amma eniyetlerinin zuhûru ile istinkâf **(Vestekberû)** (Ayet 173) ve «Ben sizin en büyük rabbinizim» diyen fir'avun gibi, sıfâtın tecelliyâtı ve nûruyla tenevvür ettikleri zaman, sıfât ile zuhûr ve sıfâtı nefislerine nisbet ederek tuğyan edenlere, **(Feyü'azzibühüm azâben elîmâ)** (Ayet 173) cemî makamdan mahrum olmaları ile beraber zât ve sıfâtları bâkiyeleriyle ihticâbları sebebiyle Allah Teâlâ kendilerini elemli bir azab ile azab eyler. **(Ve lâ yecidûne lehüm min dûnillâhi veliyyen ve lâ nasîrâ)** (Ayet 173) Ve Allah'dan başka kendileri için zât hicâbının refiyle dostluk edecek bir sâhib, ve sıfât burhanı hicâblarının ref'inde yardım edecek bir yardımcı bulamazlar.

(Ayet 174) **(Yâ eyyühennâsü kad câeküm bürhânün min rabbiküm ve enzelnâ ileyküm nûren mübînâ)** Ey insanlar! Tahrik, Rab'binizden size büyük bir bürhan gelmiştir. Ve biz size aşikâr bir nûr

indirmişizdir. Bürhan tevhid-i zâtî, nûr-u mübin de ayni cemde tafsildir. Yâni muhakkak size cem ilminden ibaret bulunan Kur'ân ile tafsil ilminden ibaret bulunan Furkan gelmişdir. **(Fe'emmellezîne âmenû billâhi)** (Ayet 175) Amma tevhid-i zatîye imân edenler **(va-tesimû bihî)** (Ayet 175) ve sıfâtın kesret ve tefrikında tevhid-i zâtîye yapışanlar ve tef asilde cem'e riayet edenler, **(Feseyüdhilühüm fî rahmetin minhü)** (Ayet 175) Allah Teâlâ Hazretleri kendinin rahmetine, künhü bilinemiyen sıfât cennetleri **(Ve fadlin)** (Ayet 175) ve zât cenneti rahmetine idhal **(Ve yehdîhim ileyhi sırâtân müstekîmâ)** (Ayet 175) ve tefasil kesretinde ve vahdete doğru istikametle giden bir yolda kendisine hidâyet edecektir; yahûd mânâ: Allah Teâlâ onları ef'âl cennetleri rahmetine ve sıfât cennetleri fazlına ve sıfât tefasilinden doğruca fenâyı zâta, kendisine hidâyet edecektir, demektir. Lâkin evvelki mânâ bu makama daha münasibdir Âl-i İmran sûresinde geçen kaide üzre, bu sûrede de mümkün olan mahallerde nefsindeki ahvaline ve tefasil vücûduna tatbik edebilirsin; Allah Teâlâ hazretleri en çok bilicidir.

MAİDE SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Yâ eyyühellezîne âmenû evfû bil'ukûdi)** Ey ilmî imânla imân eden kimseler, siz akidleri, yâni sülûkda muhkem kıldığınız azimetleri ifa ediniz. Bu makamda ahid ile akid beyninde fark şudur ki: Ahid, beyanı geçdiği gibi ezelde tevhidi kendilerinde tevdi' etmektir. Akid ahd ettikleri şeyi ifaya muveddi (tediye eden- eda eden-ödeyen) olmak için teklif azimetlerini kendileri üzre muhkem kılmaktır. Buna binaen ahid, geçmişde ve akid sonradan gelecekte olandır. İmdi istidâdda bilkuvve mevcûd olan kemâli harice çıkarmayı mucib olan bir işe herhangi kast ve azimet, Allah ile o kişi arasında vefası ve futur ve taksir ile noksandan imtinaı vacib olan bir akiddir. **(Uhillet leküm behimetül'en'âmi)** (Ayet 1) Hayvan tabitaı üzre bulunan nefislere gâlib olduğu vechiyle, yırtıcılık ve hırs ve şehvet gâlib olmıyan nüfûs-u selime ile size temettüat (faidelenme-kâr etme) ve huzuzun kâffesi, lezzetlerin her nevi' size helâl kılınmıştır. **(İllâ mâ yütlâ aleyküm)** (Ayet 1) Ancak size telâvet olunan fazilet ve adâlete münafi menfaat ve lezzetler müstesnadır. Bu temettüat şahsî ve nevî kemâlden hicâb oldukları için nehy olunmuşlardır, memnuaddırlar. **(Gayre muhillîs saydi ve entüm huru-**

mün) (Ayet 1) Siz sülûk için tecrid ve vüsûl talebi için, Allah a seyr zamanında, riyazata şuurunuzda lezzetlerle faidelenici olmadığınız halde, bütün faideler ve lezzetler helâl kılınmıştır. Zirâ Allah'a seyr zamanında riyâzâta şuruunuz takdirinde, hukuka iktisar (ihtisar, kısa kesme, iktifa) etmek vacib olur. Çünkü zâhirdeki ihram, visal Kâ'be'si yoluna varmağa ve Harem-i İlâhiye ve celâl ve kemâl sıfatlarının perdeleri dahiline girmeği kasd edenlere mahsus hakikî ihramın suretidir. **(İnnallahe yahkümü mâ yürîdü)** Evliyasından dilediği kimselere Allah Teâlâ istediğini hüküm eder.

(Ayet 2) **(Yâ eyyühellezîne âmenû lâ tuhillû şe'âirallahi)** Ey mü'minler siz, hayır, şükür, tevekkül, rıza ve bunlar gibi kendileriyle salikin yolundaki hali bilinen makamat ve ahvali helâl etmeyin. Yâni ahval günahlarını irtikâb etmeyin, ve makamatın hükmünden dışarı çıkmayın. Zirâ bunlar Allah'ın halis olan dininin alâmetleridir, ve tavaf, say, kurban kesmek, vesair kendilerinde yapılacak şeylerle alâmetlenmiş ma lum mevsuflar ve hacda ma'lum olan fiiller, hac edenlerin bilinmesine bir alâmet oldukları gibi, bu makamat ve meratib ve ahval de salikin hali kendilerinden bilinen bir takım alametleridir. Ve zâhir şeriatde bu alâmetlerin mevzularından değiştirilmesi ve hükümlerinden dışarı çıkılması caiz olmadığı gibi, muhiblerin şeriatında da bu makamat ve ahval de böylecedir. Nitekim ehl-i muhabbetden birisinden hikâye olunur ki: Sabr hakkında bahs ederken, bacağında bir akreb yürümeğe ve bacağını ısırmağa başladı. O zât hali üzre tetiğini bozmadı. Neden böyle yapıb akrebi def etmediği soruldukta «Ben bir makamda söz söyleyibde ona münafi (zıt) iş iylemekten haya ederim» cevabını vermiştir. **(Ve leşşehrel harâme)** (Ayet 2) Şehr-i haramı, haccı hakikiye ihram vaktini de haram kılmayın, bu da sülûk ve vüsûl vaktidir. Hükmünden çıkmakla, ve sülûk ve vüsûle münafi olan seyrinde ağırlaşdıran ve teveccühünden men eden şeylerle iştigal sebebiyle, ihram zamanını bozmayın.

(Ayet 2) **(Ve lelhedye)** İşaret olunduğuna binaen, hazreti ilâhiye fenâsına ve vuslat vaktinde kurban için hazırlanan müstaid nefisi de, yolundan çeviren, yahud zayıflatan bir meşgalede kullanmakla, yahud takatından fazla riyâzâtı yüklederek mahalline varmazdan evvel yoldan kalmasına sebebiyet vermekle, helâl kılmayın **(Ve lelkalâide)** (Ayet 2) Ve ehl-i sülûk ve ehl-i sünnetin şiârı olan nefsin, gerdanlık takdığı zahir amelleri de terk ve mevzuundan değişdirmekle helâl kılmayın. **(Ve lâ âmmînel beytel harâme)** (Ayet 2) Cidden sülûk ve beyt-i haramı kasd etmiş olanları kasdını bozmak ve riyâzâtdan men eylemek, ve muhalata (ihtilat, imtizaç etmek-karı-

şıb girişmek) çalışmayı azaltmak kasd ve azimetlerini göstermek, ve sa'yie hacet olmadığını vehmettirmek, ve kendilerini sa'yiden men eden ve kökleşdiren şeylerle meşgul kılmak, suretiyle helal kılmayın.

(Ayet 2) **Yebteğûne fadlen min rabbihim)** Onlar rablarından ef'âl tecelli yâtı ile **(Ve rıdvânâ)** (Ayet 2) ve sıfât tecelliyâtı ile ihsan isterler. **(Ve izâ haleltüm fağtâdû)** (Ayet 2) Fenadan sonra bekâya rücû' ile ve istikametle ihramdan çıkdığınız vakit av avlayınız, yani nefsinizin huzuz ve faidelerini almakta size günah yoktur. Belki artık nefsin temizlendiği ve şereflendiği ve şiddetle safalandığı için huzuz ve lezzetle faidelendirilmesi müşahedât ve mükâşefatında nefse yardım olmuş olur.

(Ayet 2) **(Ve lâ yecrimenneküm şeneânü kavmin en saddûküm anil mescidil harâmi)** ve sülûklerinden men olan bağzı kuvâyı nefsânîyeniz, men etmeleri sebebiyle onları iptal edecek, veya menâfi ve muhtac olduklarından zayıflatacak derecede, kaim oldukları haklarından men ile, büsbütün kahr etmekliğin cürmüne sizleri haml etmesin. Zirâ bunun vebâli size aiddir. Yahûd mânâ: sizi sülûkta tecrid ve riyâzâtdan men etmeleri sebebiyle ehli akraba ve ahbabınızdan ba'zılarının düşmanlıkları **(En ta'tedû)** (Ayet 2) onları izrar ve kahr ile tecavüze, ve şer'i irade etmek cürmüne sizi ilka etmesin. Zirâ bu tecavüz cürmü, sülûkda sizin için onların sizi men'inden, daha zararlıdır. **(Ve te'âvenû alel birri vettakvâ)** (Ayet 2) Huzuzdan men ve hukukunu ihsan etmekle, mezkûr kuvvayı tedbir ve siyasetle, yahûd mânâ: Hak Teâlâ'nın **(Felâ tutihümâ ve sahibhümâ fiddünyâ mağrûfâ)** (Lokman Suresi, Ayet 15) buyurduğu vechiyle, onların men ettiklerine muhalefete, ve ondan içtinab ile beraber haklarında iyi muamele, ve kendilerine lütûf ve ihsan ve müdara ile, ehli ve akraba ve dostlarınıza riayet etmekle, bir ve takvada yardımlaşınız. **(Ve lâ te'âvenû alel'ismi vel'udvâni)** (Ayet 2) Ve günah üzre ve tecavüz üzre yardımlaşmayınız. **(Vettekûllahe)** (Ayet 2) Ve bu işlerde Allah Teâlâ yı size vikaye kılınız hilâfından sakınınız. **(İnnallahe şedîdül'ikabı)** (Ayet 2) Hak Teâlâ Hazretleri ikabı (cezası) şiddetli bir zâttır, sizi men ve mahrumiyetle ikab (cezalandırır) eder.

(Ayet 3) **(Hurrimet aleykümül meytetü)** Size ölü yemek haram kılındı. Helâl kılınmış olan faide ve lezzetlerden müstesna kılınan şeyler şunlardır ki, birisi ölü, yani hünsalık ve lezzetlerden zarurî mikdara ikdam (devamlı çalışma) eylemekden acz gibi, ukubete münafi olan ve tefrit rezilesi sayılan şehvetin sönmesi, ve bir takım hünsalamak ve fakirlikten levni mütegayyir olanların, ve bil tabiğ

mütezahid (ihtiyarı zühd eyleyen) ve istidâdlarının noksan olması dolayısıyla sülûktan kasır olanların yapdıkları gibi, kuvve-i şehâvaniye itidalinin bulunmasından faidelenmek, size haram kılınmışdır. **(Veddemü)** (Ayet 3) Kan, yâni amellerde nefis arzusuyla faidelenmek de haramdır, zirâ hevânın karışması bütün amelleri ifsâd eder. **(Ve lahmül hınzîri)** (Ayet 3) Ve domuz eti, yâni hırs ve ziyade tama ile husule gelen bütün lezzetler haram kılınmışdır. Zirâ hırs kötü kuvânın en habisidir ve kemâl ve necât yollarını en ziyade kapayıcıdır. **(Ve mâ uhille liğayrillâhi)** (Ayet 3) Riyâ ile yapılan ameller ve riyazâtlar ve Allah'ın gayri için yapılan her ameli, haram kılınmıştır. Zirâ nefsi kırmak ve koparmak ve ona muhalefet etmek, ancak Allah için olursa, fazilet ve sülûkda yardımcı bir fiil-i cemil olur. Amma Allah'ın gayri için olursa, o hareket şirkdir. Şirk ise büyük günahların en büyüğüdür. **(Vel münhanikatü)** (Ayet 3) Boğulmuş hayvan yemek, yâni nefsi rezâilden, habis ve kabayihden men nefisde hevânın gizlenmesiyle beraber, sûreta ef'âl-i hasenenin sudûru ve fezâil sûretlerinin husûlu ile, nefsin rezâilden habis ve kabayıhdan men'i haram kılınmışdır. Zirâ hayvanın temizlenmesi Allah için kesilmesiyle, kuvvet ve hayatına sebeb olan kanın çıkması ile olduğu gibi, nefsin işleri de ancak nefsi kökünden söküb Allah için kahr etmek, ve kuvvet ve hayatı demek hevânın kendisinden çıkması ve kalbin iradesiyle kaim olması ile, temiz ve güzel olabilir. **(Vel mevkûzetü)** (Ayet 3) Bir şeyle vurulub da kanı akmıyan hayvanı, yemek haram kılındı, yâni kerahatle ve icbar ile, nefisden, zâhirde fezâilin sadır olması, **(Vel müteredditetü)** (Ayet 3) yüksek bir yerden düşüb helâk olan hayvanı yemek haram kılındı, yâni tefrit ve noksana ve ciheti süfliyeye meyl ve nefsin himem-i âliye ve derece-i kaviyeden sukût ve inhitatına taâlluk eden ameller, **(Ven natîhatü)** (Ayet 3) ve bir hayvan süsmesiyle ölmüş olan hayvanı yemek haram kılındı, yâni zabıta ve me'murunun zecri vasıtasıyla ve rüsvalık korkusuyla hasıl olan akit gibi, kendi gibi, bir şahsın kahrından ve korkusundan sadır olan ameller, **(Ve mâ ekelessebü u)** (Ayet 3) ve yırtıcı hayvan yemesiyle ölmüş olan hayvanı yemek haram kılındı, yani hemmiyet, ve istilâ, gazab gibi kuvve-i gazabiyenin şiddetinden, yahûd melik ve emir gibi bir kahharın kahrından hasıl olan afet faziletleri gibi, gazab istilâ ettiği vakit, onun şiddeti nefsi ef'âlinden men eder. **(İllâ mâ zekkeytüm)** (Ayet 3) Ancak sizin zebh (boğazlayıb kesmek) ederek temizlediklerıniz şeyler bunlardan müstesnadır. Yâni yemesi helâldir. Yâni başkası tarafından kahr olunduktan sonra alışan, adetleşen ve size inkıyad eden nefis müstesnadır ki, o takdirde hevâ karışmaksızın irade-i kalbiye ile nef-

sinden sadır olan fezail makbul olur. **(Ve mâ zübiha alennusubi)** (Ayet 3) Ve putlar namına kesilen hayvanlar, yani şerî veya aklî bir garaza müstenid olmıyarak, ref'i vâcib olan adetlere binaen yapılan işler haram kılınmışdır. **(Ve en testaksimû bil'ezlâmi)** (Ayet 3) Ve fal kabilinden olan ezlâm (zamanı cahiliyetde arabların tefaül için kullandıkları oklar) ile kısmet-i gaybiye aramak haram kılındı. Ezlâm asılda, birisinde «Rab'bim emr etti» diğerinde «Rabbim nehy etti» yazılı, diğer biri de boş olmak üzere üç adet levha tertib ve bir duvara ta'lîk edib ok atmak ve hangisine isabet ederse, onu kabul etmek demektir. Eğer «Emr etti» levhasına isabet ederse, o işe teşebbüs eder ve eğer «Nehy etti» yazılan levhaya isabet ederse o işden şarf-ı nazar eder, boş levhaya rast gelirse tekrar atar. Bu suretle kısmet aramak haram kılınmıştır. Yâni Allah Teâlâ'nın kaza ve takdirine dayanarak, ve talebde ciddiyet ve sâiyi terk ederek, bir takım Rusum ve tağlilerle saâdet ve kemâlâtı taleb etmek, ve «Bunda bizim nasibimiz yokmuş, eğer nasibimiz olsa idi, hasıl olurdu» demekle, bunu taksire illet kılmak haramdır. Zira o kimse kaza ve kaderin ne suretle kaza ve takdir olduğuna muttali olmadığı için, kaderde onun kemâli sa yine taâluk olunabileceğinden bu fiili ve bu hareketi çok kerre mücerred bir ta'lil (sebeb ve illet olmak üzre göstermek, gösterilmek) olmuş olur. **(Zâlikûm fıskun)** (Ayet 3) Şu sayılanlar Hak yolu olan dinden dışarı çıkmakdır.

(Ayet 3) **(El yevme yeisellezîne keferû min dîniküm)** Artık bugün nefsin fezâil ile adetleşmesi ve gayariyiminde (edası lâzım olan şeyin alacaklısı) sebat etmesi ile kemâlin husulu vaktinde nefsiniz kuvâsından mahcûb olanların, yahut ebnâ-i cinsinizden mahcûb olan tabiiyyun ve zındık güruhun, sizi Hak yolundan men etmeleri mümkün olmadığı için, onlarda me'yus kaldılar. **(Felâ tahşevhüm vahşevni)** (Ayet 3) Binaenaleyh bundan sonra onların sizi istilâ etmelerinden korkmayınız, ve benim sıfâtlarımdan bir sıfâtın tecellisi zamanında vakf kalmayıb makam-ı fenâya vasıl olmak için, zâtımın azametinden korkunuz. **(El yevme ekmeltü leküm dîneküm)** (Ayet 3) Şiâr (alâmet) ve sülûk keyfiyetini beyan ile bugün size dininizi ikmal eyledim, **(Ve etmemtü aleyküm ni'metî)** (Ayet 3) ve bana hidâyet etmekle size nimetimi ikmal eyledim. **(Ve radîtü lekümül'islâme dînâ)** (Ayet 3) ve din cihetinden ef'âl ve sıfât tecelliyatında mahv olmakla sizin inkiyâd ve istislâmınızdan, (inkiyad-uymak, yolun ortasından gitmek) yahûd zât tecellisinde fenâ için zâtınızı Allah'a teslim etmenizden razı oldum. **(Femenid turre fî mehmesatin)** (Ayet 3) İmdi nefsin şiddetli bir heyacanında, ve sıfâtlarından bir sıfâtın zuhûru gâlebesinde, bir kimse **(ğayre mütecânifin li ismin)**

(Ayet 3) kendisinin bir kasıd ve azimetine mani olacak bir rezilete teveccüh etmeksizin, ve dinden yüz çevirici olmadığı halde, saydığımız şu haramlardan birine muztar kalırsa, **(Feinnallâhe ğafûrur rahîmün)** (Ayet 3) tahkik Allah Teâlâ Hazretleri mağfiret sâhibidir. Onun sıfâtına mukabil bir sıfâtının nûruyla, o kimseden o kabahatini örter ve merhamet sâhibidir. Mevalığın ref'i ve kemâlin izhârı için, tevfik imdâdı ile rahmet eder.

(Ayet 4) **(Kul uhille lekümüt tayyibâtü)** Habibim de ki, akıllarınız, kalbleriniz, ve ruhlarınızla, size hasıl olan fezâil-i ilmiye, hakayık ve maârif-i hakkıye size helâl kılınmışdır. **(Ve mâ allemtüm minel cevârihi)** (Ayet 4) Ve teşvik edici olduğunuz halde fezâil ve adâbın iktisabında zâhir ve bâtın hisleriniz ve sâir kuvâ ve âlât-ı bedeniyeniz ki, **(Tualli mûnehünne mimmâ allemekümüllâhü)** (Ayet 4) onlara Allah Teâlâ'nın size bildirdiği adâlet vechi üzre, lezzetlerden nasib almak yolunu beyan eden ahlâk ve şerai' ilimlerini talim edersiniz. **(Fekulû mimmâ emsekne aleyküm)** (Ayet 4) Binaenaleyh siz şahsın ve nev'in kemâline muveddi (tediye eden-ödeyen) olacak sahih bir garazla, ve niyet ve irade-i kalbiye ile, lâyık olduğu üzre, onları öğretmeniz sebebiyle, sizin için tahsil ettikleri şeyleri yiyiniz, yâni tahsil ettkleri fezâilden lezzet ve şehvet istememelerine, hırs meyilleri olmaksızın, ve heyecana kapılmaksızın, ve kendilerine nisbet etmeksizin tahsil ettikleri fezâilden istifade ediniz. **(Vezkürûsmallahi aleyhi)** (Ayet 4) Ve onlar üzre Allah'ın ismini zikr ediniz, yani onların, başka bir garaz için değil, ancak sûret-i insaniye-i kâmile için kasd ve murâd olunduklarını, kalb huzuru ile biliniz, **(Vettekullahe)** (Ayet 4) ve işiniz iyilik olmak için bu hareketde Allah Teâlâ'yı size vikaye kılınız. **(İnnallahe serî ulhisâb)** (Ayet 4) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri hesabı süratli olan zâtdır. Sizi uzun müddet değil irtikâbı zamanında o rezilet hey'etinin nefislerinizde hûsulu sebebiyle bir anda muhasebe eder.

(Ayet 6) **(Yâ eyyühelezîne âmenû izâ kumtüm ilessalâti)** Ey ilmî imânla imân etmiş olanlar, siz gaflet uykusundan kalkıb hakikî münacat ve huzur ve Hak'ka teveccüh namazını kasd ettiğiniz vakit, **(Fağsilû vûcûheküm)** (Ayet 6) yüzlerinizi yıkayınız, yâni kalbleriniz yüzlerinizi ezelî manialara taâlluk eden, aslında temiz ve temizleyici şerayi-i ahlâk ve muamelat nâfî ilimleri suyu ile, nefis sıfâtları pisliğinden temizleyiniz. **(Ve eydiyeküm)** (Ayet 6) Ve ellerinizi, yani kudret ve kuvvetlerinizi, şehvetleri tenâvül (alıp yeme) ve pis maddelerde tasarruf etmek pisliğinden, **(İlel merâfiki)** (Ayet 6) dirseklere kadar, yâni hukuk ve menâfi' (yararlar, faydalar) derecesine kadar temizleyiniz. **(Vemsehû birû ûsiküm)** (Ayet 6) Ve

ruhlarınız cihetlerini, dünya muhabeti ve âlem-i süflîye teveccüh sebebiyle hasıl olan, kalbin kederlenmesi ve tagayyür etmesi tozundan, hidâyet nûruyla silkiniz. Çok ruh, taâllûk sebebiyle kederlenmez, belki ruhun nûru kalbden hicâblanmakla kalb zulmetde kalıb kararır. Ruh nûrunun intişar etmesi, veya yayılması için, kalbin ruh tarafına gelen âli cihetinin cilâlanması kâfi gelir. Zirâ kalb iki yüzlüdür. Bir yüzü ruha nazırdır ki, bu ayetde o yüze baş demekle işaret olunmuşdur. İkinci yüzü nefis kuvasına nazırdır, o da ayak ile işaret olunmağa lâyık olmuşdur. **(Ve ercüleküm)** (Ayet 6) Ve ayaklarınızı yıkayınız, yâni tabiat-ı bedeniye kuvânız cihetiyle, lezzetlerde ifrat ve şehvetlerde inhimâk (bir şeyin üzerine fazla düşme) tozlarını gidermekle temizleniniz. **(İlel kâ'beyni)** (Ayet 6) Bedenin kaim olabileceği bir itidal derecesinde temizleyiniz. Bu beyana göre lezzetlerde ifrat ve şehvetlerde inhimâk etmiş olanlar, kalblerinin kendileriyle huzur ve münacaata müstaid olabileceği bir safaya rücû'una kadar, kuvây-ı tabiyelerini riyâzât ve ahlâk ilimleri suyuyla yıkamağa muhtacdırlar. Ve lezzet ve şehevat dalgınlıkları, i tidale yakin olanlara ise yalnız silmek kâfi gelir. İşte bu sebebdendir ki ayakları mesh edenler mesh etmiş ve yıkayanlar yıkamışdır. **(Ve in küntüm cünüben fattahharû)** (Ayet 6) Ve eğer sizler cünûb, yâni cihet-i ulvîyeden i'raz, (yüz çevirdi ise) ve cihet-i süflîyeye incizab, (cezb edilme, çekilme) ve nefse meyl-i küllî ile, Hak'tan uzak olduğunuz ise **(Fattahharû)** derhal ihticabı ve uzaklığı mucib olan karanlık hey'etden ve çirkin sıfâtdan, külliyetinizle temizleniniz. **(Ve in küntüm merdâ ev alâ seferin)** (Ayet 6) Bu ayet mükerrer (tekrar tekrar) varid olmakla yukarda şerhi geçmişdir. **(Mâ yürîdullahü liyec'ale aleyküm min haracin)** (Ayet 6) Allah Teâlâ Hazretleri, kesret mücahede ve şiddet ve rahmetle, sizin üzerinize meşakkat ve darlık kılmayı murad etmez. **(Ve lâkin yurîdu liyütahhireküm)** (Ayet 6) Ve lâkin sizi muzlim hey'etlerden ve çirkin sıfatlardan temizlemekle, **(Ve liyütimme ni'metehu aleyküm)** (Ayet 6) ve tekmil ile, size olan nimetini tamamlamağı murâd eder. **(Le alleküm teşkürûn)** (Ayet 6) Ve me'muldur ki, sizler fenâdan sonra bekâ zamanında istikamet ve adâlet hakkıyla kıyam sebebiyle, kemâl nimetine şükür edersiniz.

(Ayet 7) **(Vezkürû ni'metallahi aleyküm)** Allah Teâlâ Hazretlerinin sizi vusûl yoluna hidâyet ile, size olan nimetini hatırlayınız. **(Ve mîsâkahüllezî vasekaküm bihî iz kültüm semi'nâ ve eta'nâ)** (Ayet 7) Ve siz fıtratınız safasıyla nübüvvet madeninden kabul etmiş olduğunuz misakları, Hak'kın azimetlerinin akidlerini hatırlayınız. **(İ'dilû hüve akrebu littakvâ)** (Ayet 8) Ve siz adâlet ediniz ki,

adâlet, nefs sıfâtlarından ve libâslarından soyunmağa, ve sıfât-ı ilâhiyeyi vikaye kılmağa en yakındır; adalet faziletlerin en şereflisidir; adalet fazileti hasıl olsa bütün faziletler ona tâbi olur. **(Vette kûllahe)** (Ayet 8) Ve adaletin sizden sudurunda Hak Teâlâ yı size vikaye kılın, zirâ bütün kemâlât ve fezâilin membaı zât-ı ilâhîdir. **(İnnallahe habîrün bimâ ta'melûne)** (Ayet 8) Hak Teâlâ Hazretleri sizin amellerinizin, nefsiniz sıfâtlarından ve yahûd Allah'dan olduğuna haberdardır. **(Ve adellahüllezîne âmenû ve amilûssâlihâti)** (Ayet 9) Allah Teâlâ Hazretleri sizin içinizden tevhid ilmi ile imân eden, ve kendilerini tevhid-i aynîye ulaşdırıcı iyi işleri işliyen kimselere **(Lehüm mağfiretün ve ecrün azîmün)** (Ayet 9) sıfâtlarını setr etmeği, ve Hak'kın sıfâtları tecelliyâtı ile büyük bir mükâfat vaid eylemişdir.

(Ayet 11) **(Yâ eyyühellezîne âmenüzkürû ni'metallahi aleyküm iz hemme kavmün en yebsütû ileyküm eydiyehüm fekeffe eydiyehüm anküm)** Ey imân sâhibi olanlar mahcûb nefisleriniz kuvâ ve sıfâtından bir kısmının kendi menfaat ve lezzetlerini tahsil için, sizi kahr ve istilâ etmeğe ellerini uzatmağa yeltendikleri vakit Allah Teâlâ'nın size tenzih ve tathir yolunu göstermekle, o kuvvetin ellerini sizden men etmesi nimetini hatırlayınız. **(Vettekullahe)** (Ayet 11) Ve o kuvâyı kahr ve men etmekde, Allah Teâlâ'yı kendinize vikaye kılınız. **(Ve alâllahi fel yetevekkelil mü'minûne)** (Ayet 11) Ve mü'min olanlar, işlerin kâffesini Allah'dan görmekle, Allah'a tevekkül etmelidirler.

(Ayet 12) **(Ve lekad ehazallahü mîsâka benî isrâîile)** Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri, Ben-i İsrail'in misakını aldı. **(Ve be'asna minhümüs neyye aşere nakîbâ)** (Ayet 12) Ve biz Ben-i İsrail'den on iki nâkib yani meb'us gönderdik. Bu on iki meb'us havass-ı hamse-i zâhire ve havass-ı hamse-i bâtına ve kuvve-i akıle-i nazarîye ve akıle-i ilmiyeden ibaretdir. **(Ve kallahü innî me'aküm)** (Ayet 12) Ve Allah Teâlâ onlara «Ben akidla Hak'da, sizinle beraberim, size tevfik ve yardım ederim. **(Lein ekamtümüs salâte ve âteytümüzzekâte ve âmentüm birusulî ve azzertümûhüm)** (Ayet 12) Eğer siz ibâdetlerle saâdet-i bedenîyeden i'raz, ve zühd ile saâdet-i haricîyeyi terk etmek gibi, tezkiye ve tahliye hakları ile kaim olursanız, ve ruh ve kalb ve melekût imdâdından gelen akıl ve ilhamla, isabetli fikirler ve doğru hatıralarla, resullerime imân ve onları takviye ile, vehim şeytanlarına musallat kılarak şeytanların vehmiyat, hayaliyat, havatır-ı nefsâniye vesveselerini ilka etmelerinden men etmekle, akıl ve fikir resullerine ta'zim edecek olursanız, **(Ve akradtümullahe karden hasena)** (Ayet 12) ve bilcümle havl ve kuvvetden ve ilim ve

kudretinden beraet ile, ef'âl ve sıfâtın hepsini ve sonra mahv ve fenâ ile zâtınızı da teslim ile, Allah Teâlâ'ya iyi bir ödünç verirseniz, **(Le ükeffirenne anküm seyyiâtikum)** (Ayet 12) sizden hicâblarınız olan zât, sıfât ve ef âlinizin vücûdlarını elbetteki setr ederim. **(Ve leüdhilenneküm cennâtin tecrî min tahtihel' enhârü)** (Ayet 12) Ve sizi altlarından tevekkül, teslim, rıza, ve tevhid, elhasıl ef'âl, sıfât ve zât tecelliyâtı ilimlerinin ceryan eylediği daimî, zâtım, sıfâtım, ef'âlim cennetlerine idhal ederim. **(Femen kefere ba'de zâlike minküm fekad dâlle sevâessebîli)** (Ayet 12) İmdi bu ahidden ve sizden meb'uslar gönderildikden sonra, her kim ihticâb eylerse, muhakkakdır ki, o kimse doğru yolu gayb etmişdir» dedi.

(Ayet 13) **Febimâ nakdihim mîsâkahüm le annâhüm ve ce'alnâ kulûbehüm kasıyeta)** İmdi Ben-i İsrail'in misaklarını bozmaları dolayısıyla, biz onlara lanet eyledik. Ve kalblerine nefis sıfatlarının istilâsı, ve katı olan umur-u arziyeye meyilleri sebebiyle kalblerini katı kıldık. Allah Teâlâ'nın kemâlâtı olan melekût ve ceberût nûrlarından mahcûb oldular. **(Yuharrifûnel kelime an mevâzi'hî)** (Ayet 13) Ve bu envarı, kuvây-ı nefisleri ile değiştiler ve maâniy-i makûleden bulunan maârif ve hakayık yerinde, vehmiyat ve hayaliyatı kullandılar, yahûd maârif ve hakayıkı, vehmiyat ve hayaliyat ile karıştırdılar. İşte kelimeleri mevzularından değişdirmeleri bundan ibarettir. **(Ve nesu hazzen mimma zükkirû bihî)** (Ayet 13) Ve ahd-i sabıkda istidâdlarından bilkuvve gizlenmekle, verildikleri ve ahdi lahıkda hatırlatıldıkları büyük bir kemâlât nasiblerini unutdular. **(Vela tezalü tattali-û alâ hâinetin minhüm)** (Ayet 13) Ve şeytanın nefis sıfâtlarının kendilerini istilâsı, ve kalblerinin kasaveti dolayısıyla, onların her zaman bir ahdi bozduklarını, ve emanete hıyanet ettiklerini görmekten hali kalmazsın. **(İllâ kalîlen minhüm fa'fü anhüm vasfeh)** (Ayet 13) Ancak içlerinden az kimseler imân etmekle, bundan müstesnadırlar. Binaenaleyh sen onların kabahatlerini afüv ve onlara hüsnü muamele eyle. **(İnnallahe yuhibbül muhsinîne)** (Ayet 13) Tahkik Allah Teâlâ Hazretleri onların ibtilâ olunduklarını müşahede ederek, onlara ikâb ile mukabele etmiyen ve afüv ile muamele eden, ihsan sâhiblerini sever.

(Ayet 14) **(Ve minellezine kalû innâ nasârâ ehaznâ mîsakahüm fenesû hazzen mimmâ zükkirû bihî)** Ve biz nasarayız diyenlerden misaklarını aldık, fakat onlar da hatırlatıldıkları kemâlden büyük bir nâsibi unutdular. **(Feağreynâ beynehümül adâvete vel bağdâe ilâ yevmil kıyâmeti)** (Ayet 14) Buna binaen behimî ve şeytânî ve sebuî (yırtıcık-canavarlık) kuvvetler iktizalarının tahallufü, (uygun olmama, başkalaşıb uymamak) ve tevhid nûrundan ihticâbları ve

kendisinde, inadlaşmak ve çekişmek iktizâ etmiyen küllî maksadların bulunduğu alem-i kudsiden uzaklıkları, ve zıdlaşmak ve inadlaşmağı mucib olan cihet-i süfliyeye meyilleri dolayısıyle ruh nûrunun zuhûru ile, kıyamları vaktine kadar, yahûd mânâ, tevhid nûrunun zuhûru ile kıyâmet-i kübra vaktine kadar aralarında adâveti kendilerine lâzım kıldık. **(Ve sevfe yünebbiühümullahü bimâ kânû yasna'ûne)** (Ayet 14) Allah Teâlâ Hazretleri yakın vakitde öldükleri zaman, kendilerinde kökleşmiş olan eza verici çirkin hey'etlerin zuhûru ile işlediklerinin cezasını, hırman ve hüsranın zuhûrunu, onlara bildirecektir.

(Ayet 17) **(Lekad keferrellezîne kalû innallahe hüvel mesîhubnü meryeme)** (Allah Teâlâ'nın ancak Meryem'in oğlu İsa olduğuna kail olanlar, Allah Teâlâ'yı İsa'nın taayyünüyle kayd ve ulûhiyeti İsa'da hasr etmeleriyle, muhakkak küfür ettiler. **(Kul femen yemlikü minallahi şey'en in erâde en yühlikel mesîhabne meryeme ve ümmehü ve men fîl'ard cemî'a)** (Ayet 17) Habibim de ki «Eğer Allah Teâlâ Hazretleri **(Küllü şey in hâlikün illâ vecheh)** (Kasas Suresi, Ayet 88) âyetinde buyurduğu gibi Meryem'in oğlu Mesih'i ve bütün yeryüzündeki insanları, tevhidde ifnâ ve ayni cemde mahv ile helâk etmeği murâd ederse, kim bir şeye malik olub da Allah'dan kurtarabilir? **(Ve lillâhi mülküssemâvâti vel'ardı)** (Ayet 17) Halbuki âlem-i ervâhın ve âlem-i ecsamın **(ve mâ beynehümâ)** (Ayet 17) ve gerek zâhir ve gerek bâtın bunların arasındaki suveri ârâzın kâffesinin mülkiyeti Allah'ındır, ve kâffesi Allah Teâlâ'nın esma, sıfât ve ef'alidir. **(Yahluku mâ yeşaü)** (Ayet 17) Allah Teâlâ dilediğini izhâr eder. **(Vallahü alâ külli şey'in kadîrun)** (Ayet 17) Zât-ı Hak her şeye kadirdir.

(Ayet 21) **(Yâ kavmidhulûl'ardal mukaddesete)** Ey kavmim, siz sıfât tecelliyâtı makamı olan kalb hazretine dahil olunuz, çünkü kalb, semay-ı ruhaniyetiyle arz sayılır. **(Elletî keteballahü leküm)** (Ayet 21) Allah Teâlâ kazay-ı sabıkta size o arz-ı mukaddeseyi tayin etmiş, ve oraya vasıl olub makam edinmeyi istidâdınızda vedia kılmışdır. **(Ve lâ terteddû alâ edbâriküm)** (Ayet 21) Ve menafi ve lezzetlerini tahsil ve hey'etlerini tezyin ve muvafakatini taleb ve teveccühle beden kasabasına meyl etmek hususunda arkanıza dönmeyiniz. Zirâ orası sizin makamlarınız arkasında bir makamdır, ve rütbenizden edna ve esfeldir. **(Feten kalibû hâsirîne)** (Ayet 21) O takdirde kalbin nûrlarını ve güzelliklerini, bedenin zulmet ve çirkinlikleriyle tebdil etmiş olmakla, ziyankârlar olarak inkilab etmiş olursunuz.

(Ayet 22) **Kalû ya Mûsâ inne fîhâ kavmen cebbârîne)** Kavmi, Musâ'ya «Ey Musâ, orada cebbar olan kavim, yâni vehim sultanı, ve hevâ, gazab, şehvet, emrası ve sâir nefisi firavniye sıfâtları vardır. O mukadder yeri cebren ve kahren zabt etmişlerdir. Her kuvveti kendi arzularına cebr ederler. Bizim onlarla mukabeleye kudretimiz yoktur, ve mukavemetlerine kadir olamayız» dediler. Bunu demeleri lezzet-i tabiîye ve şehvet-i cismâniye ile alışdıklarından ve hevânın kendilerine galebe etmesinden, ve mücahede ile nefis sıfâtlarını kırmağa ve riyâzâtla hevâyı sevmeğe kadir olamadıklarından neşet etmişdir. **(Ve innâ len nedhulehâ hattâ yahrucû minhâ)** (Ayet 22) «Ve bizim tarafımızdan riyâzât ve mücahede yapılmaksızın, Allah Teâlâ'nın onları oradan men etmesiyle, onlar arz-ı mukaddesden çıkıncaya kadar bizler elbette oraya giremiyeceğiz. **(Fein yahrucû minhâ feinnâ dâhilûne)** (Ayet 22) Eğer ki onlar çıkarlarsa o vakit bizler gireceğiz» dediler.

(Ayet 23) **(Kale recülâni minellezîne yehâfûne)** Cisme mülâzimetin fenâ akibetinden, ve cismin muzlim hey'etleriyle ûkubetin vebâlinden korkanlardan, ve on iki meb'usdan bulunan iki er, akl-ı nazarî ve akl-ı amelî, **(En'amellahü aleyha)** (Ayet 23) tarik-i müstakime ve din kavmine hidâyetle, Allah Teâlâ onlara in'am etmişdi, dediler ki **(Udhulû aleyhimül bâb)** (Ayet 23) «Kalb köyünün kapısına giriniz» o kapı, tecelliy-i ef'âl ile tevekkül kapısıdır. Nitekim ruh gününün kapısı rıza kapısıdır. **(Feizâ dehaltümûhü feinneküm ğaâlibûne)** (Ayet 23) Siz kalb gününün kapısı olan tevekkül makamına girdiğiniz vakit, ef' âlinizden, ahvalinizden çıkmakla, ve Allah ile işleyiciler olmakla, muhakkak gâliblersiniz. Havl ve kuvvet Allah'ın olduğu vakit, vehim şeytanı, tahayyül, hevâ, gazab sizden kaçar ve onlara galib olursunuz Kalb kapısının ancak tevekkül makamı olduğuna, **(Ve alallahi fetevekkelû in küntüm mü'minîne)** (Ayet 23) ve «Siz eğer hakikaten mü'minler oldunuz ise, ancak Allah'a tevekkül ediniz» âyeti delâlet eder. Zirâ gaybe iman derecelerinin en azı tecelliyi ef'âl huzûrudur.

(Ayet 24) **(Kalû ya Mûsâ innâ len nedhulehâ ebeden mâ dâmû fîhâ)** Kavim «Ey Musâ, onlar orada bulundukça, biz ebediyen o köye giremiyeceğiz» dediler, ve duhulden imtinalarında israr eylediler. **(Fazheb ente ve rabbüke fekaâtilâ)** (Ayet 24) «İmdi sen Rab'bin ile beraber gidib mukatele ediniz; yâni eğer sen Nebi isen, nefsin kuvveti ile onları bizden def et, ve biz riyâzât ve mücahede etmeksizin bizde bulunan bu kuvâ ve hevâyı kökünden kopar ve bizden bunları def etmesini Rab'binden iste» dediler. Nitekim bir takım müfsid ve denî kimseler de, kendilerine nasihat, zecr ve tehdid eylendik-

leri zaman, ya istihza ve inaddan ve yahûd cidden ve i'tikaden «Sen himmetinle bizden bu şekâveti def'et» demektedirler. **(İnna hânünâ kaâ'idûne)** (Ayet 24) «Biz nefis makamında yerimizde oturucu, nefislerimizin arzusunda ve bedenlerimizin lezzetlerinde durucuyuz» dediler.

(Ayet 26) **(Kale feinnehâ muharremetün aleyhim erba'ine seneten yetîhûne fil'ardı)** «Hak Teâlâ Hazretleri onlara arz-ı mukaddesi kırk sene haram kılmışdır. Yer yüzünde dolaşırlar» buyurdu ki, iş bu kırk sene nefis makamında bekâları müddetidir. Yâni gönül şehrine girinceye kadar kırk sene tabiat sahrasında mütehayyir kalırlar. Zirâ nefis sıfâtları cebbariyesinin istilâsıyla beraber gönül şehrine girmek haramdır ve mümtenidir. Bu sebebden diğer ayet-i kerimelerde **(İzâ beleğâ eşüddehü ve beleğa erba'îne seneta)** (Ahkâf Suresi, Ayet 15) buyurulmuşdur ki, işbu kırk sene hakiki bülûğ vaktidir. Tih sahrası mukaddesinde Ben-i İsrail bütün gün cidden yürüyerek altı fersah alırlardı, akşam olunca yine sabahdan hareket ettikleri makamda olurlardı, yâni bunların sa'y ve intikalleri cihat set içinde mahsur cismanî maksadlar ve bedenî matlubların tahsilinde geçiyordu. Ve tecerrüdle cihetlerden çıkamıyorlardı. Binaenaleyh hey'et-i bedeniye ve sıfat-ı nefsaniyeden tenzih ve tecerrüdü taleb ile kalb cihetine teveccüh etmediklerinden, yine evvelki makamlarında olurlardı ve geceleri gökyüzünden direk şeklinde bir ateş inib onun ziyasıyla (ışığı ile) yürürler ve faidelenirlerdi, yani onlara ruh semasından akl-ı maaş nuru inerek onunla maslahatlarına hidayet bulurlardı. O umudun ateşden olması akl-ı sırf olmayıb vehim ile karışık olduğu cihetledir, yoksa akl-ı sırf olsa onunla kalb yoluna hidâyet bulurlardı. Gemamın menn ve selvâ'nın neden ibaret olduklarının beyan ve tevili yukarda geçmişdir. Bir de Tih sahrasında doğan her çocuğun boynunca bir gömleği bulunduğu, ve boyunun uzamasıyla gömleğin de uzadığı denilmişdir ki, Allah ü alem bu söz ile de beden libâsını kasd ve murad etmişlerdir. Ve eğer kıssayı kendi haline tatbik etmek istersen Musâ'yı kalb ve Harun'u Ruh ile tevil edersin. Çünkü Harun Musâ'nın büyük kardaşı idi. Bu sebeble Musâ «O lisanen benden daha fasihdir» demişdi. Ve Ben-i İsrail'i kuvve-i ruhaniye, ve arz-ı mukaddesi nefs-i mutmainne ile tevil eder, sonra kıssayı ahirine kadar haliyle ceryan etdirirsin. **(Felâ te'se alelkavmilfâsikîne)** (Ayet 26) Onlar kendi arzuları ve tuğyanlarıyla kalb yolundan çıkıb fâsık olduklarından fasık olan kimseler üzerine gam çekmek yoktur. Binaenaleyh: ukubet ve cezalarına gam yeme.

(Ayet 27) **(Vetlü âleyhim nebe'ebne âdeme bilhakkı iz karrebâ kurbânen fetükubbile min ehadihimâ ve lem yütekabbel minel' âheri)** Habibim kavmine Âdem'in iki oğlunun hayrını oku. Onlar ikisi de kurban iletib birisinden kabul ve diğerinden kabul olunmadığı vakit, **(Kale leaktülenneke)** (Ayet 27) kurbanı kabul olunmayan kardaş diğerine «Elbetde ben seni katl edeceğim» demişdi. Yâni kalb Âdem'inin oğulları akıl Habil'i ve vehim Kabil'inden her ikisinin ikiz doğmuş birer kız kardaşı var idi. Akıl ile birlikte doğan kız güzel reylerle maaş ve meâd işlerini tedbir ve her nevi san'at ve siyasetleri çıkarıcı, güzel işleri ve ahlâk-ı fazilei iktizâ eden akılcı ameliye kuvvetidir. Vehim ile birlikde doğan kız da şeytanî hiyle tahsil için, mahsusatda ve maâniy-i cüz'iyede mutasarrıf olan mütehayyile kuvvetidir. Buna binaen kalb Âdem'i kiyasat-ı aklîye bürhanı ile vehme tasallut, ve vehmi riyâzât-ı izâniye ve siyasat-ı ruhanîye ile akla teshir, ve kalb babasına itaat ve envaı doğru ümmidlerle ihsan, ve iyi işlerde muavenet ve fasid tesvilat (aldatmak) ve tezyinat-ı şeytâniye ile ve fâsık hey'etlerle nefsi aldatarak, kalbe isyan etmesinden imtinaa alışdırması için, vehim Kabil'inin aklın ikiz kız kardaşı olan akılcı ameliye ile evlenmesi, ve vehmin ikiz kız kardaşı olan mütehayyile kuvvetini de islah etmek, ve onu fasid tahayyülat şehvetlerinden, ve yalancı nefis sözleri heyecanlarından men ederek, kalb babasının mütehayyileden rahat olması, ve mütehayyileyi makulât ve mahsusatda ve maâniy-i külliye ve cüz'iyede istimal ederek, mütehayyilenin ulûmu tahsilde amil ve mütefekkir olub kalbin onunla faidelenmesi için, akl Habil'in de vehmin ikiz kız kardeşi olan mütehayyile ile evlenmesini emr etmişdi. Bunun üzerine vehim kendi nazarında mütehayyilenin daha güzel, ve kendisine münasebeti dolayısıyla daha sevgili olduğu için, vehim Kabil'i akıl Habil'ine haset eyledi. Babaları olan kalb her ikisinin beraber kurban iletmesini yani neticeyi ifâza ile Allah Teâlâ'ya yakınlığa sebeb olan ibâdeti ifa etmelerini emr etti. Aklın yakınlığının sebebi olan kıyas sûretini ifnâ, ve nefs-el emre mutabık olan sûreti makule-i külliyeyi kabulu, onun kurbanının kabul olunması demektir. Ve mugalata sûretinde ve yahut sûreti mevhume-i cüz'iyeden ibaret bulunan vehmin kurbanının kabul olmasını, aklın neticeyi ifaza ile o sureti mugalataya ittisalinin (ulaşmasının-bitişmesinin) imtinaıdır. Zira mugalatatının neticesi yoktur. Yahud suret-i vehmiyenin kabulunun mümteni (imtina eden-geri duran) olmasıdır. Zira suret-i vehmiye, nefs-ül emre mutabık olamaz, bunun üzerine vehmin akla olan hasedi ziyadeleşdi. Ve «Elbetde ben seni öldüreceğim» dedi. Yani aklın Allah Teâlâ'ya yakınlığı ve müdrikât ve tasarrufatında, vehmin rütbesin-

den uzaklığı ziyadeleşince, vehim de aklın işini ibtale ve onu işinden men etmeğe daha ziyade haris olur. Nitekim derin nazarı matlubların tahsilinde, vehmin teşkilâtında ve akla muarazasında bu hal görülmektedir. Vehmin aklı öldürmesi, onu işinden men etmesi, ve aklın hayatına sebeb olan hidâyet nurunu ve ruhun yardımını ondan kesmesi demektir. **(Kale innemâ yetekabbelullahü minel müttekîne)** (Ayet 27) Akıl Habil'i «Allah Teâlâ ancak hayratın kendilerinden sudurunda Allah Teâlâ yı vikaye kılanlardan, yahûd mânâ: Allah Teâlâ ancak bedeni muzlim hey'etlerin günahlarından ve batıl yalanlardan ve muhlik (helak edici-telef edici) tesvilattan (aldatmaktan), düşkün arzulardan, iğva edici sapıklıktan, sakınanlardan kabul eder» dedi.

(Ayet 28) **(Lein besatte ileyye yedeke litaktüleni mâ ene bibâsıtın yediye ileyke liaktüleke)** (Ayet 28) «Eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim. Ben senin mahsusat mevzularında şiddetli olan amellerini ibtal etmem, ve nefis ve hevânın yardımı olan senin hayatını senden katı' etmem, ve sana mahsus olan işinden seni men etmem» dedi. Çünkü akıl, mesalih-i cüz'iyenin ve mahsusat ahkâmının ve mahsusata taâlluk eden cüz'î manâların ve maaş eshabının kâffesinin, ancak vehim ile hasıl ve müyesser olacağını bilir. Ve eğer vehimden sadır olan emellerin, rica ve ümmidlerin husulu olmamış olsa hiç kimse için geçineceği maişet müyesser olmazdı. **(İnnî ehâfullahe rabbel' âlemîne)** (Ayet 28) Tahkik ben Rab'bül âlemîn olan Allah'dan korkarım, çünkü ben âlemlerin Rab'bi olan Allah'a arifim ve Hak Teâlâ «Ancak Allah'ı bilenler ondan korkarlar» buyurmuştur. Ve bilirim ki, Hak Teâlâ seni ancak bir şe'n için halk ve bir hikmet için icad etmişdir. Bunun için bu hususda Allah Teâlâ'ya tariz edemem. **(İnnî ürîdü en tebûe bi'ismi ve ismike)** (Ayet 29) Ben senin benim katlim günahı ve senin katlin günahı olan ve kurbanının kabul olunmasına sebep olan batıl reyler ve fasid tasavvurlarla gitmeni ve rücû' etmeni isterim ki, **(Ve zâlike cezâüzzâlimîne)** (Ayet 29) senin his ahkâmını makûlat yerinde koyduğun gibi, eşyayı mevzuunun gayrinde koyan zalimlerin cezası şudur.

(Ayet 30) **(Fetavve at lehü nefsühü katle ehihi fekatelehu)** Yâni, vehim Kabil'ine, nefsi, kardaşının katlini tezyin ve teshil (kolaylaştırmak) etti, ve akıl Habil'ini kendisine mahsus ef'âlinden men ve hidâyet nurundan mahcub etmekle katl eyledi. **(Feesbaha minel hâsirîne)** (Ayet 30) Katl edince akıl üzerine istilâ ile zarara düşdüğünden ve aklın hidayet ve sevabını kendi delâlet ve hatasıyla değişdirdiğinden ziyankârlardan oluyordu. Çünkü vehim aklın muavenet ve yardımından kesildiği vakit, enva-ı tesvilat (aldatma) ve tezyinat

ile nefse mal ve mansıb ve aramızda şiddetli bir hırs ve ifrat gibi nefis ile bedenin her ikisinin birden zarar göreceği işlere ikdamını, (devamlı çalışmasını) lezzet-i behimîye ve sebuîye kabilinden bir takım mezmum israfatı emr eder. Buna binaen vehim de zayıflar, yahud büsbütün batıl olur.

(Ayet 31) **(Febe'asellahü ğûrâben yebhasu fîl'ardı liyüriyehü keyfe yüvârî sev'ete ahîhi)** Bunun üzerine Allah Teâlâ Hazretleri ona, yani vehme, kardaşının cesedini nasıl örteceğini göstermesi için arz-ı nefisde eşeliyen hırs kargasını gönderdi. Zirâ aklı hidâyet nurundan kat ederek kemâli tahsil ve malın saâdetini taleb için, âlem-i ulvîde seyrden mahcûb kılmasıyla vehim bu def'a işinde hayrete düşerek ne yapacağını şaşırmışdı. Bunun için hırs kargası baş gösterib, vehmi dalâlet sahrasında hidâyet ve ona avratının, yani arkasına yüklenib kokuşuncaya kadar ve o takdirde akl-ı maaş ölünceye kadar taşıdığı kardaşının maktul cüssesini, arz-ı nefis toprağında ne sûretle defin ve setr edeceğini gösterdi ki, bu da ruh hayatından kesilmiş, vehim ve hevâ ile karışmış, arz-ı nefse zulmetlerinde kendi âleminden mahcub arz-ı nefisde defn olunmuş, lezzet-i tabiîyenin tahsilinde kullanılmasıyla kuvayı tabiîye kurdlarının yemiş olduğu aklın sûretidir. **(Kale yâ veyletâ e'aceztü en ekûne misle hâzelğurâbi feüvâriye sev'ete ahî)** Vehim Kabil'i «Ben yavrusunu yani kemâlini ifnâ ve nefis toprağında setr eden şu karga gibi olubda, kardaşımın cesedini aklın sûretini nefis zulmetinde örterek faidelenmekten aciz miyim?» dedi. **(Feesbaha minen nâdimîne)** (Ayet 31) Ve akebinde hüsran ve hırmanın husuliyle peşiman olanlardan oldu. **(Min ecli zâlike, ketebnâ alâ benî isrâîle ennehü men katele nefsen biğayri nefsin ev fesâdin fîl'ardı feke'ennemâ katelennâse cemî'â)** (Ayet 32) Bu sebebden Ben-i İsrail'e farz edildi ki her kim bir kişiyi öldürmüş veya yer yüzünde fesad etmiş olmaksızın, haksız olarak bir kimseyi katl ederse, güya bütün insanları katl etmiş gibidir. Zirâ her bir şahıs cemî efrad nev'inin müştemil olduğu müştemildir. Ve haricde nev'in bir şahısla kıyamı hepsiyle kıyamı gibidir. Ve adedde itibar yoktur. Efradın taaddüdü ile hakikatde nevi ziyadeleşmez ve bir şahısda ihsar ile noksan da olmaz.

(Ayet 35) **(Yâ eyyühellezîne âmenûttekûllâhe)** Ey mü'minler siz nefislerinizi temizlemekle Allah'a sakınınız **(Vebteğû ileyhil vesîlete)** (Ayet 35) ve iyiliklerle ziynetlenmekle Allah'a vesileyi isteyiniz. **(Ve câhidû fî sebilîhî)** (Ayet 35) ve sıfâtın mahvı ve zâtda fenâ ile Allah yolunda mücahede ediniz ki, **(Le'alleküm tüflihûne)** (Ayet 35) bu suretle zât ve sıfât bekâyasının zuhûrundan felâh bulmanız me'muldür. **(İnnellezîne keferû lev enne lehüm mâ fîl'ardı cemî'â)** (Ayet

36) Küfür eden kimseler için eğer yeryüzünde, yâni ciheti süfliyedeki eşyanın kâffesi ve onunla beraber bir misli daha olub, yevmi kıyâmetin azabından kurtulmak için hepsini fidye-i necât verseler, onlardan kabul olunmaz. Zirâ ciheti süfliyede bulunan şeyler hicâb ve baidin ziyadeliğine sebebdirler. Halbuki kıyâmet gününde ciheti ulviyeden bulunan maârif ve hakayıkı nurûyeden başka bir şey'in faide ve te'siri olamaz.

(Ayet 48) **(Ve enzelnâ ileykel kitâbe bilhakkı)** Biz sana kemâl tefasilinin (bir şeyin etraflı beyanları) zuhûrundan ibaret bulunan Furkan ilmini inzal eyledik. **(Musaddıkan limâ beyne yedeyhi minel kitâbi ve müheyminen aleyhi)** (Ayet 48) Huzurunda olan Kur'ân ilmini, yâni istidâdında sabit olan ilm-i icmaliyi tasdik edici ve izhâr etmekle o ilmi hıfz edici olarak inzâl etdik. Yahûd mânâ: Biz zamanen sabık olan enbiyaya nazil olan ilimleri tasdik ve muhafaza edici olarak sana kitabı inzal eyledik. Zirâ vûcûd-u mevhub-u (bağışlanmış) hakkanî ile fenâdan bekâya rücû' zamanında, Musâ Aleyhisselâm'a gâlib olan şey, nefsin kuvvet ve sultanı olmuşdu. Bu sebebden Musâ eliyle kardaşını yakalayub sarsdı ve tecelliyi talebi zamanında kendini bana göster sana nazar edeyim dedi. Buna binaen Tevrat'ın ekserisi nefsin tehzibine ve ahvaline taâlluk eden ahkâm ilminden ibaret ve Musâ'nın daveti zahire idi. İsa Aleyhisselâm'a da kalbin nur ve kuvveti gâlib olmuşdu. Bu sebebden İsa dünya libaslarından tecerrüd ve ruhbaniyetle emr etti ve bazı eshabına «Bir yanağına tokat vurulduğu zaman tokat vurana diğer yanağını çevir» demişdi. Ve İncil'in ekseri sıfat tecelliyatı ve kalb ahvaline, kalbin tasfiye ve tenvirine taâlluk eden ahlâk, vaizler, nasihatlar ilminden ibaretdi. Ve İsa'nın daveti batına idi. Muhammed Aleyhisselâti vesselâm'a gâlib olan da Ruh sultanı ve nuru idi. Binaenaleyh Muhammed Aleyhisselâm ahlâkı; mekârim-i ahlâkı cami ve mütemmim, ahkâmda adil ve mutavassıt idi. Kur'ân'da her iki kitabın ulûm ahkâm ve maârifine şamil ve tevhid ve muhabbetde bir takım ziyadelerle beraber o ahkâmı tasdik ve muhafaza edici oldu. Muhammed'in daveti de tevhid oldu.

(Ayet 48) **(Fahküm beynehüm bimâ enzelallâhü)** İmdi sen insanlar arasında sana keşf olunan vahdetin zılli bulunan muhabbetin gölgesi olan adaletle hüküm eyle. **(Ve lâ tettebi' ahvâehüm)** (Ayet 48) Ya. zâhir veya batından birisini diğerine gâlebe ettirmekle **(Ammâ câeke minelhakkı)** (Ayet 48) sana gelmiş olan tevhid, muhabbet ve adaletden ayrılıb onların arzularına tâbi olma. Zirâ tevhid muhabbeti, muhabbet de adaleti iktizâ eyler. Ve tevhidin gölgesi ruh semasından kalbe muhabbetle ve nefse de adaletle vaki' olur.

(Liküllin ce'alnâ minküm şir'aten ve minhâcâ) (Ayet 48) Sizin her birerleriniz için mevrid-i (varid olacak, varacak yer) nefis, mevrid-i kalb, mevrid-i ruh gibi varılacak bir geniş yol, ve kalbe taâlluk eden muamelat ve ahkâm ilmi gibi batın yoluna giden, ve sıfât cennetine ulaşdıran bir yol, ve ruha taâlluk eden tevhid ve müşâhede ilmi gibi fenâ yoluna giden, ve zât cennetine ulaşdıran bir yol kıldık. **(Ve lev şâallâhü lece'aleküm ümmeten vâhideten)** (Ayet 48) Eğerki Allah Teâlâ dilemiş olsa idi, fıtrat-ı evvelî hepinizi muvahhidler, bir din üzre müttefikler kılardı. **(Ve lâkin liyeblûveküm fî mâ âtâküm)** (Ayet 48) Lâkin sizden her birinizin kabulu mikdarınca istidâdlarınız hasebiyle size verdiğini izhâr etmekle kemâlâtı mütenevvia olmak için, hepinizi bir kılmadı. **(Festebikûl hayrati)** (Ayet 48) İmdi siz, istidâdlarınız sebebiyle takdir olunan kemâlinize ulaşdırıcı, ve istidâdınızdaki kemâli fiile çıkarmakla sizi Hak'ka yanaşdırıcı işlere, hayırlara koşunuz. **(İlallâhi merciuküm cemî'â)** (Ayet 48) Zâtı ayni cemde değil, meratib iktizâsı üzre vücûdı ayni cemde hepinizin merci-iniz ancak Allah Teâlâ'yadır. **(Feyünebbi üküm bimâ küntüm fihi tahtelifûne)** (Ayet 48) İstidâdlarınızın ihtilâfı hasebiyle vaki' olan ihtilâflarınız üç nevi cennetden birisini taleb ve ona vusûlden, yahud istidâdınızda olan kemâlden mahcûb olmanıza sebeb olan manialarla o cennetlerden mahrumiyetinizi size izhar edecektir.

(Ayet 49) **(Fein tevellev fa'lem ennemâ yüridulahü en yusîbehüm biba'di zünûbihim)** İmdi eğer onlar hükmünden i'râz ederlerse bil ki, Allah Teâlâ Hazretleri onları ancak bir takım günahları ile muaheze etmek ve musibete düşürmek murad ediyor. Yahudilerin günahları ef'âl hicâbları, Nasara'nın günahları sıfât hicablarıdır. **(Ve inne kesîren minennâsi lefâsikûne)** (Ayet 49) Ve insanların çoğunluğu elbetde fasıkdırlar. Yahudilerin fıskı nefislerinin ef'âlini görmekle ef'âl-i ilâhiye tecelliyatı hükmünden dışarı çıkmaları, Nasara'nın fıskı nefislerinin sıfâtını görmek ve o sıfatlarla muhtecib olmakla sıfât-ı hakkaniye hükmünden dışarı çıkmalarıdır. Nitekim Muhammedilerin fıskı da, kendi zatlarına iltifat etmek ve vahdet-i zatiye hükmünden çıkmakdır. **(Efe hükmel câhiliyyeti yebğûne)** (Ayet 50) Yoksa cahiliyet hükmünü mü istiyorlar? Yâni onlar cehilleri dolayısıyle ilm-i ilâhiden sadır olan hükmü istemiyorlar, ancak nefis makamından sadır olan hükmü istiyorlar.

(Ayet 54) **(Yâ eyyühellezîne âmenû men yertedde minküm an dînihî)** Ey iman sâhibi olanlar sizden her kim Hak yolundan çıkıb herhangi bir hicâbla hicâblanmağa rücû' ederse, o kimse ehl-i muhabbetden değil, merdudlardan olur ve onun irtidadı ile Hak din bozulmaz ve gediklenmez. **(Fesevfe ye'tillahü bikavmin yuhibbühüm**

ve yuhibbûnehû) (Ayet 54) Zirâ Allah Teâlâ Hazretleri yakında bir kavim getirecekdir ki, Allah Teâlâ onları bir illet dolayısıyle değil inâyet-i evvelî iktizâsıyla zâtları dolayısıyle sever ve onlar da Allah Teâlâ'yı Lâtif, Rahim, Mün'im olması gibi sıfâtlarından bir sıfât için değil, belki Allah Teâlâ'nın Zâtını severler. Çünkü sıfat muhabbeti, sıfât tecelliyâtının ihtilâfıyla tagayyür eder ve Lâtif'i seven bir kişinin kahr sıfatı ile tecelli vukuunda muhabbeti kalmaz, Mün'im'i seven kimsenin sevgisi de Müntekım sıfâtının tecellisinde mahv olur. Amma Zât muhabbeti Zât'ın bekâsıyla bakidir. Tecelliyâtın değişmesiyle değişmez. İmdi Zat'ı seven lütûf zamanında Lâtif'i sevdiği gibi, kahr zamanında Kahhar'ı da sever ve in'am halinde Mün'im'i sevdiği gibi, intikam halinde Müntekim'i de sever. Binaenaleyh razı olub olmamakta tefavüt etmez. Ve hiç bir halinde muhabbeti değişmez. Nimetlerde şükür ettiği gibi belâlarda da şükür eder, amma Mün'im'i seven belâ zamanında şükür etmez, belki sabr eder. İşte evliyaya Allah'a mahsus olan bu evvelki muhabbet gibi bir muhabbet lâzımdır ki, evliya Allah Teâlâ'yı Allah'ın onları sevmesi ile sevebilsinler, ve eğer böyle olmasa onlar için Allah'ı sevmek nasıl olabilir, mümkün müdür? Toprak kim? Rabların Rabbisi kim? **(Ezilletin alel mü'minîne)** (Ayet 54) Aralarında fıtrî münasebet ve ezelî muhabbet rabıtası ve zâtî cinsiyet olduğundan, o kavm mü'minlere tevazularında atıfet ve merhamet sahibleri, gayet yumuşaklar, **(E'ızzetin alelkâfirîne)** (Ayet 54) aralarında cinsiyet, muhabbet ve münasebet olmadığı için mahcublara da, gılzet (kalınlık-kabalık) ve şiddet sâhibleri, **(Yucahidûne fîsebîlillâhi)** (Ayet 54) onlar müşahedelerinin hicâbı olan zâtlarını ifnâ ve sıfâtlarını mahv ile Allah yolunda mücahede ederler. **(Ve lâ yehâfûne levmete lâimin)** (Ayet 54) Ve onlar levm edenin kendilerini ibahe, zındık, küfre nisbet gibi levminden, ve dünya ve lezzetlerini ve belki ahiret nimetlerini terk gibi zemminden de korkmazlar. Nitekim Emiril Mü'minin Ali Aleyhisselâm «Allah'a kulluk ediniz, fakat ne ümmid için ve ne de korkudan» buyurmuşdur ki, bunlar haklarında (Nefsinin rüşdüsalâhın bildiğinde bir erab: kolay gelir zem ve kadeh eyleyenlerin levmi) beyti söylenmiş olan erlerdendir.

(Ayet 55) **(İnnemâ veliyyükümullâhü ve resûluhu vellezîne âmenû)** Ancak sizlerin dost ve sahibiniz, Allah ve Resul'ü ve iman eden kimselerdir, Yehûdi ve Nasara değildir. Çünkü aranızda hakiki bir münâfât vardır. Allah ve Resul'ü ve mü'minler size mütevelli ve dost olurlar. Yahûd mânâ: Allah Teâlâ ve Resul'ünü ve iman edenlerden Allah'ın evliyasını, mahcublar dost tutamazlar. Zirâ aralarında hakikî zıddıyet vardır. Allah'ı ve Resul'ünü ve mü'minleri an-

cak siz dost tutabilirsiniz. Bu ayetde de **(Şehidallahü ennehu lâ ilâhe illâ hu)** âyetinde olduğu gibi velâyet-i mutlaka evvelâ Allah Teâlâ'yı isbat edib cem, ve sonra Resul'ünü ve müminleri zikr ederek zâhir hasebiyle tafsil etmişdir. **(Ellezîne yukımûnessalâte)** (Ayet 55) O mü'minler ki huzûru zâtî ve şuhûd namazını kılarlar **(Ve yü'tûnezzekâte)** (Ayet 55) ve vücûd bâkiyeleri zekâtını verirler **(Vehüm râki'ûne)** (Ayet 55) ve onlar halkın fenasından sonra lâ ilâhe illâllah diyen ve iş bu âyet-i kerime hakk-ı âlisinde nâzil olan Emiril Mü'minin Ali Aleyhisselâm gibi kemâllerini ve sıfâtlarını Allah Teâlâ'ya nisbet etmekle, Allah'la bekâda huzû' sâhibleri olanlardır. Yoksa kemâllerini nefislerine nisbetle tuğyan makamında dinlemiş olanlar değillerdir. **(Ve men yetevellallâhe ve resûlehü vellezîne âmenû feinne hizbellahi hümül ğalibûne)** (Ayet 56) Ve Allah'ı ve Resul'ünü ve mü'minleri dost tutan kimse ehlullahdır. Ehlullah ise, ancak onlar, Allah ile galiblerdir.

(Ayet 62) **(Ve terâ kesîren minhüm yüsâri'ûne)** Ve rezaletlerle alışmış ve adetleşmiş ve rezalet nefislerinde melekeleşmiş oldukları için, Yehûdi ve Nasara'dan bir çoğunun rezaletlere süratle ikdam ettiklerini görürsün. Bu âyetde esem yalan demek olduğundan, kuvve-i nutkiyenin rezaleti, adavet de şehvet kuvvetinin rezaletidir. **(Ve lev enne ehlel kitâbi âmenû)** (Ayet 65) Ve eğer ehli kitab olanlar tevhid-i hakikî imânıyla imân etselerdi, **(Lekeffernâ ânhüm seyyiâtihim ve le'edhalnâhüm cennâtin na'îmi)** (Ayet 65) Biz, onların bakiye-i vücûd fenalıklarını örter ve onları ef'âl, sıfât ve zât cennetlerine idhal eylerdik. **(Velev ennehüm ekamûttevrâte)** (Ayet 66) Ve eğer onlar zâhir ilimlerin tahakkuku ve ef'âl tecelliyâtı hukukuyla, kıyam ve muamelatda ahkâmını muhafaza ile Tevrat'ı **(Vel'incîle)** (Ayet 66) ve batın ünvanının tahakkuku ve sıfât tecelliyâtı hukukuyla ve ahkâmını muhafaza ile İncil'i **(Ve mâ ünzile ileyhim min rabbihim)** (Ayet 66) ve Rab'lerinden kendilerine indirilen mebde ve mead ilmini, ve alem-i esma demek olan Rububiyet aleminden bulunan mülk ve melekûtun tevhidini ikame ve ifa etselerdi, **(Le'ekelû min fevkihim)** (Ayet 66) elbetdeki alem-i ulvîy-i ruhaniyeden ma'rifet-i ilâhiyeye, ve ceberût ve melekût ma'rifetine hidâyet bulmalarına sebeb olacak, maârif-i hakkaniye ve hakayık-ı akliye-i yakiniye ve ulûm-u ilahîyiyi rızıklanacaklar **(Ve min tahti ercülihim)** (Ayet 66) ve ulûmu süflîye-i cismanîden mülk ve şehadet aleminin ma'rifetine hidâyet bulmalarına sebeb olacak, tabiî ilimleri, ve hissî idrakleri rızıklanacaklar, o takdirde Allah'ı zâhir ve batın isimleri ile, ve belki bütün isimleri ve sıfatları ile bilecekler, ve zikr olunan tevhid sahiblerinin makamına erişeceklerdi. **(Minhüm ümmetün muk-**

tesidetün) (Ayet 66) Onların içinden esma ve sıfat tevhidine erişmiş adil bir kısım vardır. **(Ve kesîrün minhüm sâe mâ ya'melûne)** (Ayet 66) Çokları da tevhid-i sıfât şöyle dursun, henüz ef'âl tevhidine bile erişmemişlerdir. Bu sebeble nefisleri sıfâtlarından olduğu için amelleri kötü olmuşdur ve amelleri en kesif hicâblarıdır.

(Ayet 70) **(Ve erselnâ ileyhim rüsülen)** Tahkik biz Ben-i İsrail'in misakını aldık, ve kendilerine mertebelerine göre peygamberler gönderdik, vaktaki her vecihden mahcûb oldularsa, ef'âl hicabını kaldırması ve onları mülk ve şehadet aleminin tevhidine davet etmesi için, Musâ'yı gönderince, nefisleri Musâ'yı sevmedi. Çünkü nefisleri kendi fiilleri lezzet ve şehvetleri ile beslenmiş ve süslenmiş olduğundan Musâ'nın daveti, nefislerinin arzularına muhalif geliyordu. Bu sebebden Musâ'yı tekzib ve nefis buzağısına ibadet ettiler, ve cumartesi günü hükmü ilâhiyi tecavüz ettiler. Ve ne yapdılarsa yaptılar tâki içlerinden imân edenleri imân edibde ef'âl hicâbından kurtulduğu vakit, bunu kemâl-i mutlak zan etmişdi. Onun üzerine sıfât hicâbının ref'i ve batına ve melekût tevhidine davet etmesi için İsa'yı gönderdik. Nefislerinin kemâlini zan etmeleri dolayısıyle İsa'nın daveti de nefislerine muhalif gelmekle onu sevmiyerek tekzib ettiler. Ve yapdıklarını yapdılar. Tâki imân edenleri, imân edib sıfât hicâbından kurtulduğu zaman, yine nefsine kemâl-i mutlakı zan edici olarak hali üzre bâki kaldık. Onun üzerine zat hicâbını ref' ve tevhid-i zâta davet etmesi için Muhammed'i gönderdik. Onu da nefisleri sevmeyib tekzib ettiler. **(Ve hasibû ellâ tekûne fitnetün)** (Ayet 71) Ve onlar davet-i İseviyenin zuhûrunda, tevhid-i ef'âl mertebesinde şirk olmadığını zan ettilerde **(Fe'amû ve sammû)** (Ayet 71) sıfât tecelliyâtı rüyetinden kör ve sıfât tecelliyâtı ilmini işitmekden sağır oldular. **(Sümme tâballahü aleyhim)** (Ayet 71) Sonra Allah Teâlâ'nın onların kalb gözlerini ve kalb kulaklarını açmasıyla onlara tövbe nasib edib tövbe ettiler ve tövbeleri kabul edildi. **(Sümme amû ve sammû kesîrün minhüm)** (Ayet 71) Sonra onların bir çoğu davet-i Muhammediye zamanında vech-i Bâki müşâhedesinden kör, ve cem-i mutlak tevhidi ilminin işitmesinden sağır oldular. **(Vallâhû basîrün bimâ ya'melûne)** (Ayet 71) Ve Allah Teâlâ üç makamda da onların amellerini ve davetleri red ve enbiyayı inkârlarını görücüdür. Hallerine göre onları cezalandırır.

(Ayet 72) **(Ve kalel mesîhu yâ benî İsrâile' a'büdûllahe Rabbî ve Rabbeküm)** İsa Aleyhisselâm «Ey Ben-i İsrail siz benim ve sizin Rab'biniz olan Allah'a ibâdet ediniz. Yâni ibâdetinizi vücûd-u mutlakdan ibâret olan cemî esma ve sıfâtlarla mevsuf Zât'a tahsis ediniz. Ve o Zât'ı bir isim ve sıfâtla taayyün etmeyiniz. Zira rubûbiyetin kâffe-i

eşyaya nisbeti müsâvidir, her kim Zât-ı Ma'bûd'un ulûhiyetini bir sûretde hasr eder ve ulûhiyeti muayyen bir isim, muayyen bir kelime, ve muayyen bir sıfâtla tahsis ederse, diğer isimler ve sûretler ve sıfâtlar da mevcud olduğundan zarurî olarak gayri isbât etmiş olur. Her kim Allah'ın gayrini isbât ederse Allah Teâlâ'ya şerik koşmuş olur. **(İnnehu men yüşrik billâhi fekad harrem allahü aleyhil cennete ve me'vâhünnârü)** (Ayet 72) Her kim Allah'a şirk ederse Allah Teâlâ ona, zâtı sıfâtı ef'âli ile şuhûdu cennetini yâni şumullu olan cennet-i mutlakayı muhakkak haram kılmışdır. O kimseyi mutlaka mahcub etmişdir. **(Ve me'vâhünnârü)** (Ayet 72) Ve şirk sebebiyle zulum ettiği için onun sığınacak yuvası, mahrumiyet ateşidir. **(Ve mâ lizzâlimîne min ensârin)** (Ayet 72) Ve zalim olanlara yardım edecek azabdan kurtaracak bir yardımcı da yokdur.

(Ayet 73) **(Lekad keferellezîne kalû innallahe sâlisü selâsetin)** «Allah Teâlâ eşyay-ı selâse cümlesinden biridir» diye kail olanlar, muhakkakdır ki küfür ettiler. Eşyayı selâsenin birisi, alem mülk zâhir demek olan fiil diğeri, alemi melekût batın demek olan sıfât, biri de sıfâtın kendisiyle kaim ve fiilin kendisinden sadır olduğu zâtdır. Çünkü hüviyet-i ilâhiye tevehhüm ettikleri bu vahid değildir. Belki fiil ile sıfât hakikatda zâtın aynıdır, itibardan başka fark yoktur. Fark ancak itibarîdir ve Allah Teâlâ ancak Vahid-i Mutlakdır. Ve eğer böyle olmasa, isimlerinden her bir isim iktizâsıyla başka bir ilâh olmuş olurdu. Ve ilâhlar müteaddid olurdu. Hak Teâlâ Hazretleri zalimlerin dediklerinden büyük bir ulviyet ile âli olmuşdur. **(Ve in lem yentehû ammâ yekûlûne)** (Ayet 73) Ve eğer onlar sıfât ve fiil zâtın gayrıdır, dediklerinden vazgeçmezlerse, **(Leyemessennellezîne keferû minhüm azâbün elîmün)** (Ayet 73) o mahcûb kalanlara, müstaid olmaları ile beraber irfanda kusurlarından dolayı elemli bir azab elbetde dokunacaktır. **(Efelâ yetûbûne ilallahi)** (Ayet 74) Onlar Allah'da taaddüd isbât etmekden ayni cem-i mutlaka rücû ile Allah Teâlâ'ya tövbe **(Ve yestağfirûnehu)** (Ayet 74) ve kendi ve gayrilerinin vücûdunu görmek günahından Allah Teâlâ'ya istiğfar etmezler mi? Yani, niçin istiğfar etmiyorlar? **(Vallahü ğafûrün)** (Ayet 74) Halbuki Allah Teâlâ onları zâtıyla setr eden mağfiret sahibi **(Rahîmün)** (Ayet 74) ve irfan ve tevhidin kemâli ile onlara merhamet eden rahmet sâhibidir.

(Ayet 76) **(Kul eta'büdûne min dûnillâhi mâ lâ yemlikü leküm darran ve lâ nef'â)** Habibim de ki «Siz Allah'dan gayri size bir zarar veya bir faideye malik olmıyan bir şeye ibadet eder misiniz? Zirâ o şey'in fiili yoktur ki size zarar veyahud faide versin, fiili şöyle dursun belki vücûdu bile yoktur. Bu âyetde her ne kadar murâd İsa

Aleyhisselâm ise de zevi-l-ukule mevzû' (akıl sahiblerini bahis konusu eden) ve kimse manâsında olan **(min)** lafzıyla ta'bir etmeyib zevi-l ukulün gayrine mevzû' ve şey mânâsında olan **(mâ)** lâfzını getirdiği, İsa'nın taayyünü haysiyeti ile itibar olunan bir şey olduğuna ve hakikatde onun da vücûdu olmadığına tenbih içindir. **(Kul yâ ehlel kitâbi lâ tağlû fî dîniküm gayrel hakkı ve lâ tettebi'û ehvâe kavmin kad dallû min kablü)** (Ayet 77) Habibim de ki: «Ey ehl-i kitab, siz haksız olarak dininizde guluv yapmayınız, ve sıfat nurlarından hicâblanmakla sizden evvel dalâlete düşenlerin **(Ve edallû kesîren ve dallû an sevâissebîli)** (Ayet 77) ve çok kimseleri dalâlete düşürerek, kendileri de el'an Allah'a istikametten ibaret bulunan vahdet-i zâtiye yolunu gayb etmiş olanların arzularına tâbi olmayınız.»

(Ayet 82) **(Letecidenne eşedennâsi adâveten lillezîne amenûl yehûde vellezîne eşrekû)** Habibim elbette sen iman edenlere, en şiddetli düşman, yahudileri ve müşrikleri bulursun. **(Ve letecidenne akrebehüm meveddeten lillezîne âmenûllezîne kalû innâ nasarâ)** (Ayet 82) Elbetde muhabbet cihetinden imân edenlere en yakın «Bizler nasarayız» diyenleri bulursun. Dostluk ve düşmanlık ancak münasebet, ve muhalefet iktizâsıyla olur. İmdi herhangi bir kimse bir kimseye dostluk ederse, bu dostluk aralarında bir rabıta-i cinsîye olduğuna delâlet eder. Ve bir kimse birine düşmanlık ederse, yine bu düşmanlık aralarında bir zıddiyet ve mübâyenet (ayrılık, zıddiyet) olduğuna delâlet eder. Yahudiler zât ve sıfâtdan mahcûb ve kenleri ancak tevhid-i ef'âl mertebesinde olunca, mahcûb olan müşriklerle münasebetleri, mutlaka muvahhid olan mü'minlerle münasebetlerinden daha kuvvetli olmuşdur. Nasara ise sıfât hicabından kurtulub kendilerinde yalnız zât hicabı kalınca mü'minlerle münasebetleri daha kuvvetli olmuşdur. Bu sebebden nasara meveddetce müminlere sairlerinden daha yakın oldular. Müşriklerle yahudiler ise hicâblarının kuvvetinden dolayı daha şiddetli düşman oldular. **(Zâlike bienne minhüm kıssîsîne ve ruhbâna)** (Ayet 82) Şu da nasaradan bir takım abid ve alimlerin bulunması **(Ve ennehüm lâ yestekbirûne)** (Ayet 82) ve onların kibir etmedikleri dolayısıyladır ki, nasaranın dostlukta yakın olmalarını ilimleri ve ibâdetleri ve kibirlenmemeleri ile ta'lil etmişdir (sebeb gösteren). Zirâ ibadetlerde Allah'ın emrini işleyici olmak üzere nefisleri ef'âlinden soyunduklarından, ibadetleri ef'âl cennetine ulaşdırır. İlimlerinde de nefisleri cennetinden tenzihle, mükâşefe ve ilmullahın kabul mahalli olan kalb makamına ulaşdıklarından, ilimleri de kendilerini sıfât cennetine ulaşdırır. Kibirlenmemek nefislerini ibâdet ve ilim sıfâtlarıyla sıfat-

lanmış görmediklerine, ve fiillerini ve ilimleri nefislerine nisbet etmeyib, belki Allah'a nisbet ettiklerine delâlet eder. Yoksa kendi nefislerine nisbet etselerdi kibirlenecek ve ucub izhâr edeceklerdi.

(Ayet 83) **(Ve iza semi'û mâünzile ilerresûli terâ a'yünehüm tefidu mineddem'i)** Ve nasara Resul Aleyhisselâm'a inzâl olunan âyetleri işiddikleri vakit arif oldukları tevhid-i zâta iştiyaklarından gözlerinden yaş aktığını görürsün. Zirâ nasara riyâzât ve zevk ehli idiler. Bu sebebden vahyi işitmeleri ile nefisleri heyecana gelir ve vahdeti hatırlarlardı. **(Mimma arefû minel hakkı)** (Ayet 83) Hak'kın olduğunu bildikleri sıfâtı, yahûd mânâ: Hak'kın kelâmını işitmeleri sebebiyle şairin «Uzaklaşırsalar ağlar o aşık iştiyakından, yakınlaşırsalar ağlar yine havfu firakından» buyurduğu gibi şevk ve iştiyakdan ağlarlardı. **(Yekûlûne rabbenâ âmennâ faktübnâ me'aşşâhidîne)** (Ayet 83) Ey Rab'bimiz biz tevhid-i zâtiye aynî imân ile imân ettik, binaenaleyh bizi makamları şuhûdu zat' ve yakîni Hak'la olan kimselerle, yahûd mânâ: biz imân-ı ilmi yakini ile imân ettik, bizi meayine ehli olan kimselerle beraber kıl derler. **(Ve mâ lenâ lâ nü'minü billâhi ve mâ câenâ minel hakkı ve nat ma'u en yudhilenâ rabbünâ me'al kavmis sâlihîyne)** (Ayet 84) Ve biz fenâdan sonra bekâ zamanında, istikamet sâhibi olan sâlihlerle beraber, Rab'bimizin bizi onların arasına idhal etmesini tama' ettiğimiz halde, zât-ı ilâhiyeye ve bize gelen kelâmına hakikî imânla imân etmememize sebeb ne olabilir? Yahût mânâ: cem itibariyle Allah Teâlâ'ya, ve tafsil itibariyle bize gelen Nebisine, iman etmemekliğimize ne sebeb olabilir? **(Feesâbehümüllâhü bimâ kalû cennâtin tecrî min tahtihel' enhârü hâlidîne fihâ)** (Ayet 85) Alah Teâlâ Hazretleri bu sözleri sebebiyle onları, altlarından ulûmu hakikîye nehirleri ceryan eden, tecelliyât-ı selâse, yâni zât, sıfât, ef'âl cennetlerini mükâfat kıldı. **(Ve zâlike cezaül muhsinîne)** (Ayet 85) İşte Allah'da istikametle ayni kesretde vahdeti müşahede edicilerin cezası şudur.

(Ayet 86) **(Vellezîne keferû ve kezzebû biâyâtinâ ülâike eshâbül cahîmi)** Zâttan mahcûb ve sıfâtımız âyetlerini tekzib eden kimseler, nefis sıfâtları cahiminde mahrumiyeti külliye sâhibleridirler. **(Yâ eyyühellezîne âmenû lâ tüharrimû atiyyibâti mâ ahallellehü leküm)** (Ayet 87) Ey ilmî imânla imân edenler, siz sülûklarınızda taksir ile Allah Teâlâ'nın size helâl ettiği sıfat tecelliyâtını ve ahval mükâşefatını haram kılmayın. **(Ve lâ ta'tedû)** (Ayet 87) Ve nefsin tuğyan ve kendi sıfâtları ile zuhûru sebebiyle haddi tecavüz etmeyin ve Allah'ın size rızık verdiği tecelliyât ilimlerini, ve ahval ve makamat bahşişlerini, temizce ve bol bol kalblerinizin gıdası kılın. **(Vettekûllahellezî entüm bihî mü'minûne)** (Ayet 88) Ve kendisine imân et-

miş olduğunuz Allah'dan sakınınız. Bu kemâlât ve tecelliyâtı kendinizden ve kendiniz için bilib de tuğyan değil, belki Hak'tan ve Hak için olduğunu bilmek suretiylè, o kemâlâtın husulünde Allah Teâlâ'yı kendinize vikaye kılınız.

(Ayet 92) **(Ve eti' ullahe ve eti'ur resûle)** Ve sizler ölü gibi her kullanılan yerde inkıyad edici olmanız için, Allah'da fâni olmakla Allah'a itaat ve fenâdan sonra, bekâda istikamet sahibi olmanız için tafsile riayet edici olduğunuz halde, ve Hak'kın hayatıyla diri olaraktan Resul'e de itaat ediniz. **(Vahzerû)** (Ayet 92) Ve istikamet halinde bâkiyenin zuhûrundan sakınınız. **(Fein tevelleytüm fa'lemû ennemâ alâ resûlinel belâğul mübîn)** (Ayet 92) Ve eğer yüz çevirirseniz biliniz ki, taksir sizdendir ve Resulümüze terettüb eden vazife ancak açık bir tebliğden ibaretdir, sizi ilzam ve icbar değildir.

(Ayet 93) **(Leyse alellezîne âmenû)** Tevhid-i sıfâta imân edenlere **(Ve âmilûssâlihâti)** (Ayet 93) ve sıfât hicâblarından kurtaran ve tecelliyât-ı ilâhiyede mahv ile kendilerini tecelliyât müşahedesine lâyık elverişli işleri yapanlara **(Cünâhün fîmâ ta'imû izâ mettekav ve âmenû ve amilûssâlihâti)** (Ayet 93) Hak'ka sakınıb imân ettikleri ve iyi işleri işledikleri **(Sümmettekav)** sonra sıfâtları bekâyasından sakınarak Hak sıfâtının kendilerinden sudurunda Allah Teâlâ'yı vikaye kıldıkları **(Ve âmenû)** (Ayet 93) ve tevhid-i zata iman ettikleri **(Sümmettekav ve ahsenû)** (Ayet 93) sonra ayni zâtda istihlah ve fenâyı mahz ile vücûdlarında Allah'ı vikaye ittihazla, zâtları bâkiyesinden sakındıkları, ve fenâdan sonra bekâ zamanında istikamet ve ayni cemde tafsili şuhud etmekle ihsan ettikleri vakit, yedikleri taâmlarında kendilerine bir günah yoktur. **(Vallahü yuhibbül muhsinîne)** (Ayet 93) Allah Teâlâ Hazretleri ayni kesretde vahdeti müşahede edici ve vücûdu hakkanî ile ayni cemde tefasil hukukuna riayet edici olanları sever.

(Ayet 94) **(Yâ eyyühellezîne âmenû)** Ey gayba imân edenler **(Leyeblüvennekümüllâhu)** (Ayet 94) Allah Teâlâ Hazretleri sizin Kâ'be'ye vüsûlu ziyaret için ihram ve sülûkleriniz halinde **(Bi şey'in minessaydi tenâluhû eydîküm ve rimâ hüküm)** (Ayet 94) sizi kolayca nail ve vasıl olabileceğiniz bir takım huzuzat ile elbetde imtihan eder ki, **(Liya'lemallahü men yehâfünü bilğaybi)** (Ayet 94) bu imtihan Allah Teâlâ Hazretlerinin kendisinden gayb halinde kimin korkduğunu, cezanın tertib ettiği vuku-u tabiî olan ilm-î tafsilî ile bilmesi içindir. Zirâ havf, yani korku fiil kabilinden olan hataya taâlluk ettiği için, ancak gayba imân edenlere mahsusdur. Amma huzur halinde rubûbiyet ve azamet tecellisiyle olana haşyet denir. Zat tecellisi ile olana heybet denir. Buna binaen havf nefsin, haşyet kal-

bin, heybet ruhun sıfâtlarındandır. **(Femeni' tedâba'de zâlike)** (Ayet 94) İmdi iptilâdan sonra her kim huzuzu irtikâb ile haddi tecavüz ederse, **(Felehu âzabün elîmün)** (Ayet 94) kendi fiili ile şevkden hicâblandığı için ona elemli bir azab hasıl ve sâbittir.

(Ayet 95) **(Yâ eyyühellezîne âmenû lâ taktûlûs sayde ve entüm hurumün)** Ey iman sâhibleri, siz hakiki ihram halinde iken av avlamayınız, yâni nefsânî huzuzatı irtikâb etmeyiniz. **(Ve men katelehu minküm müte'ammida)** (Ayet 95) Sizden her kim tesadüfü ve ittifaki bir iş veya bir misafirin veya dostun hatırı için olmaksızın, nefsin o hazza kuvvetli meyl ve incizabı ile kendisinden kasdu niyetle, nefsanî bir hazzı irtikâb ederse; **(Fecezâün mislü mâ katele minen ne'ami)** (Ayet 95) onun ceza olarak hükmü nefsi behimiye kurasından kendisiyle hazzı nefsânîyi irtikâb eylediği kuvveti, o hazza muvazi bir işle kahr etmesidir. **(Yahkümü bihî zevâ adlin minküm)** (Ayet 95) Sizin nefislerinizden akılcı nazariye ve ameliye gibi iki adâlet sahibi, yahud mânâ: sizin merbûtlarınızdan ve size mukaddem ve sabık olan dostlarınızdan iki adalet sâhibi, o işin mikdar ve keyfiyetini taayyün ile cezayı hüküm eder. **(Hedyen bâliğal kâ'beti)** (Ayet 95) Eğer sâhibi engin ve iktidarlı kuvvetlilerden ise hakikî Kâ'beye baliğ (erişmiş, vasıl olmuş) olan bir hediye olarak, yani mezkûr kuvve-i behîmiyeyi Allah'da ifnâ ile, kurban olduğu halde kahr etmekdir. **(Ev keffâretün ta'âmü mesâkîne ev adlü zâlike sıyâma)** (Ayet 95) Yahûd nefsinden o hey'eti setr eden ve o meyli izale eden bir sadaka veya siyam ile örtmekdir. Yahûd o kuvvet, miskin olduğu dolayısıyle kendisinden o meyl zail olmak için ona hakkını vermek ve hakkına iktisar ederek hazzını vermemekle, yahud almış olduğu lezzet mikdarı, onu ef'âlinden imsak etmekdir. **(Liyezûka vebâle emrihî)** (Ayet 95) O mütecasirin (cesaret edenin) işlediğinin vebalini tatması için bu ceza konulmuşdur. **(Afallahü amma selefe ve men âdefeyantekimullâhü minhü)** (Ayet 95) Geçmişde vaki olanları Allah Teâlâ afüv etmişdir. Ve her kim avdet ederse Allah Teâlâ onu mahcûb ve mahrum kılmakla ondan intikam alır. **(Vallahü azîzün)** (Ayet 95) Allah Teâlâ Hazretleri nefis sıfâtları kederleri ile izzet-i canibine varılmak mümkün olmıyan izzet sâhibi **(züntikamın)** (Ayet 95) ve intikam sahibidir. Muzlim bir hey'et ve sıfâtın zuhûru ve bâkiyenin vücûdu sebebiyle mahcûb kılar. Nitekim Nebi'si Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem'e «Sadık olanları, benim gayyur olmaklığımla korkut» buyurmuşdur.

(Ayet 96) **(Uhille leküm saydül bahri)** Hazreti ilâhiye ihramında size âlem-i ruhanî denizinin huzuzu ilmiye, maârif ve makûlat avı helâl kılınmışdır. **(Ve ta'âmühû metâ'an leküm ve lisseyyâreti)**

(Ayet 96) Ey Hak yoluna salik olanlar, size naim-i bâki ticaretlerini ihraz edici âhiret seferine giden misafirlere, âlem-i ruhanî denizinin nafi ilimler yemeği muamelat ve ahlâkda öğrenmesi vacib olan bir hak ve temettu olmak üzre helâl kılınmışdır. **(Ve hurrime aleyküm saydül berri mâ dümtüm hurumâ)** (Ayet 96) Ve siz ihramda olduğunuz müddetce âlem-i cismânî birinin karasının mahsusat ve huzuz-u nefsânîye avı size haram kılınmışdır. **(Vettekullâhellezî ileyhi tuhşerûne)** (Ayet 96) Ve siz Allah ile seyr etmek için seyrinizde Allah Teâlâ'yı kendinize vikaye kılın, ve sizi vuslat ve seyrden mani' olan şerlerin sudurunda, nefislerinizi Allah Teâlâ'ya vikaye kılın, ve yakinen bilin ki, zâtda fâni olmakla Allah Teâlâ'ya haşr olunursunuz. Bu sebebden sülûkda içtihad edin ve maniler sebebiyle hicâb altında, ardında kalmayın.

(Ayet 97) **(Ce'alellâhül kâ'betel beytel harâme kıyamen linnâsi)** Hak Teâlâ'nın Cenab-ı Âlisi herkesin varabileceği su yolu olmaktan celîl âli olmuşdur, denildiği vechiyle, gayrin girmesi haram olan beyti, ve Hazreti Cem Kâbesini, Allah Teâlâ Hazretleri insanlara mevt-i hakikîlerinde, kaim olacak ve hayatı, kudreti ve sair sifâtları ile halleri iyileşecek bir mahal kılmışdır. **(Veş şehrelharâme)** (Ayet 97) Ve vusûl, yâni kendisinde nefis sıfâtları ile zuhûru haram olan cem-i hakikî zamanı **(Vel hedye)** (Ayet 97) o Kâ'be avlusunda kurban edilen nefsi **(Vel kalâide)** (Ayet 97) hususiyle münkad ve muti' olan nefs-i kuvviye-i şerife'yi taayyün etmişdir. Çünkü böyle bir nefisi kurban etmek efdaldir. Ve bekâ ve vücûd-u sani ve hayat-ı hakikîye ile kıyam zamanında, bunun şanı daha rif'atlidir. **(Zâlike)** (Ayet 97) Yâni bu hazreti sizin için kıyam mahalli kılmak **(Li ta'lemû ennallahe ya'lemu mâ fissemâvâti ve mâ fil'ardı ve ennallahe bikülli şey'in alîmün)** (Ayet 97) sizler orada kaim olduğunuz zaman, Allah Teâlâ'nın gayb ve şehadet alemlerinde olan eşyanın hakayıkını bilir olduğunu, ve ilminin her şeyi muhit olduğunu, Hak'kın ilmiyle bilmeniz içindir. Zirâ Hak'kın ilmini sizin ilminizin ihatası mümkün değildir.

(Ayet 98) **(İ'lemû ennallahe şedîdül'ikabi)** Biliniz ki vüsûl halinde bir sıfât ve bakiye ile zâhir olan, yahûd bir lezzet ve menfaat isteyen veya hali sülûkun gayrisiyle iştigal veya haramlardan bir haramatı yırtan kimseye, Allah Teâlâ'nın ikabı şiddetlidir. **(Ve ennallahe gafûrur rahîmün)** (Ayet 98) Ve telvinleri zayıf ve inkisarları da setr edici, kudretini ondan başkasının bilemediği saâdet ve kemâlât hey'etleri ile rahmet edicidir. **(Hâ aler resûli illel belâğu)** (Ayet 99) Resul üzerine ancak tebliğ vazifesidir, vuslat ettirmek değildir. **(Vallahü ya'lemu mâ tübdûne ve mâ tektümûne)** (Ayet 99)

Allah Teâlâ Hazretleri sizin zâhir kıldığınız âmal ve ahlâkınızın ve sakladığınız ulûm, ahval ve niyetlerinizin gizli ve aşikârını bilir. Kendisine yakınlığa lâyık olub olmadığını ve o ilim ve ahval ve niyetlerle Hak'kın mülâkatına müstaid olub olmadığını bilir.

(Ayet 100) **(Kul lâ yestevil habîsü vettayyibü)** Habibim de ki: nefislerin ve malların, amâl ve ahlâkın kötü ve yaramazı ile, temiz ve güzel Allah indinde bir olamaz. Temiz ve güzel olan makbul ve kurb ve vusûlu mucibdir. Kötü ve yaramaz ise merdud ve uzaklığı, tardı ve mahrumiyeti mucibdir. **(Ve lev a'cebeke kesretül habîsi)** (Ayet 100) Her ne kadar habis ve yaramaz olan şey, nefse münasebeti ve nefsin sıfatlarına mülayemeti dolayısıyle çokluğuyla sanat, taaccüb ve hayret verirsede, yine müsavi (eşit) olamazlar. **(Fettekûllahe yâ ûlil' elbâbi le'alleküm tüflihûne)** (Ayet 100) İmdi ey nefsin hevasından ve vehim şaibesinden halis akıl sahibleri, siz habisden içtinab ve tayyibi (temizi) seçmekle, Allah Teâlâ'yı kendinize vikaye kılınız ki, nefsinizin ve sıfatlarının habasetinden kurtulubda Allah'da fâni olub Allah'a vüsul ile felah bulasınız.

(Ayet 109) **(Yevme yecme'ullahürrusule)** Allah Teâlâ Hazretleri peygamberleri ayni cem-i mutlakda yahût ayni cem-i zâtda cem eylediği vakit **(Feyekûlu mâ zâ ücibtüm)** (Ayet 109) «Ümmetleri bana davet ettiğiniz zaman, ümmetler tarafından ne yolda icabet olundunuz, yani size mütebaatlarında teveccüh ettikleri kemâlâtlarındaki mertebelerine muttali oldunuz mu?» der. **(Kalû lâ ilme lenâ)** (Ayet 109) Peygamberler «Bizim ilmimiz yoktur cem'an ve tafsilen bütün ilim senindir. Bizim sıfatlarımız senin sıfatlarında fâni olduğundan senin gayrinin hiçbir ilmi yoktur» derler. **(İnneke ente allâmül ğuyûbi)** (Ayet 109) «Tahkik sen bütün gaybların çok bilicisisin, bizim ve onların batınlarının gaybları hepsi senin ilmindir.»

(Ayet 110) **(İz kalallahü ya İsaebne meryemez kür ni'metî aleyke ve alâ vâlidetike)** Allah Teâlâ Hazretleri «Ey Meryem oğlu İsa benim hidâyet-i hassa ve nübüvvet ve velâyet makamıyla sana olan nimetimi hatırla. **(İz eyyedtüke birûhil kudüsi)** (Ayet 110) Seni Ruhul kudus ile te'yid ettiğim cihetle **(Tükellimünnâse fîl mehdi)** (Ayet 110) sen beden beşiğinde **(Ve kehlâ)** (Ayet 110) ve bedenden ve beden libaslarından tecerrüdünle kemal ihtiyarlığı nuruna erişdiğin zaman nasa söylerdin **(Ve iz allemtükel kitâbe vel hikmete vettevrâte vel incîle)** (Ayet 110) ve sana Ruhu kudsü te'yid ile levh-i mahfûzda sabit olan, hakayık ve maârif kitabını, ve ahval ve ahlâk ve makamatı ve tecrid ve tefridi tafsil ile, Allah'da sülûk hikmetini ve ef'âle ve nefsin ahval ve sıfâtına müteallik ahkâmı, zahir ilimler Tevrat'ını, ve kalb ve sıfâtları ve amelleri ahvali ahkâmını, ve sıfât te-

celliyatı ve ahkâmı ilimlerinden olan ulûmu batına İncil'ini öğretdiğimizi **(Ve iz tahliku minettîyni kehey'etit tayri)** (Ayet 110) ve sen terbiye ve hikmet-i ilmiye eli ile, istidâd-ı mahz demek olan akl-ı heyulânî çamurundan, **(Ke hey'etit tayrı)** ve hayat, ilim, kudret sıfâtlarımın sende tecellisi, ve o sıfatlarla ittisafın, ve seni Nebi kıldığım zaman, benim ilim ve kudret ve tesirimle aleminden tecerrüd, ve kemâli dolayısiyle kuddus hazretine uçucu olan kalb kuşunu izhâr eylediğin **(Feten fuhu fîhâ)** (Ayet 110) ve tekmil îzafe ile ruhu kemâlden ilm-i hakikî hayatını nefh ederek **(Fetekûnü tayren bi' iznî)** (Ayet 110) benim iznimle hey'et, aşk kanadıyla kuddüs cenabına uçan nefsi mücerrede-i kâmile olduğunu, **(Ve tübriül' ekmehe)** (Ayet 110) Ve nur-u Hak'dan mahcubu **(Vel' ebresa)** (Ayet 110) dünya muhabbeti ve hevâ galebesi marazıyla ma'yûbu (ayıblanmışı) beri kıldığın **(Ve iz tuhricul mevtâ bi' iznî)** (Ayet 110) ve benim iznimle nefis arzından ve beden kabirlerinden cehil ölülerini çıkardığın **(Ve iz kefeftü benî isrâile anke iz ci'tehüm bil beyyinâti)** (Ayet 110) ve Ben-i İsrail'e vazi' deliller ve hüccetler getirdiğin zaman, sıfât tecelliyâtı nûrundan mahcûb senin hal ve makamına cehillerinden, sana zıd olan cahil İsrail oğulları **(Fekalellezîne keferû minhum)** (Ayet 110) onların içlerinden Hak dinden mahcûb olanlar **(İn hâzâ illâ sıhrün mübînun)** (Ayet 110) Tecellide hayret ettiklerinden bu başka bir şey değil, ancak bir sihirdir dediklerinde, onları senden men ettiğim vakit **(Ve îz evhaytü ilel havârîyyîne)** (Ayet 111) ve nefislerini tezkiye edici amellerle ve menafi' suyuyla temizleyib de, nefislerinin safasından senin davetini kabul, ve nur-u fıtrat ve safay-ı istidâdları ile, sana münasebetlerinden dolayı irade-i tamme ile sana muhabbet eden nuranîlerin kalblerine ilham eyledin ki: **(En aminû bî ve biresûlî)** (Ayet 111) tevhid-i sıfât ve muhikk (hakkı yerine getiren) sûretiyle hakikî imânla bana tafsil üzre, sıfât tecelliyatının hukukuna riayetle benim Resul'üme iman ediniz. **(Kalû âmennâ veşhed biennenâ müslimûne)** (Ayet 111) Onlar «Biz imân ettik. Ey bizim Allah'ımız, kâffe-i eşyayı ihata etmiş olan şamil ve muhit ilminle bizim sana inkiyad etmiş sıfâtımız vücûdatını sana teslim etmiş olduğumuza sen şahid ol» dediler.

(Ayet 112) **(İz kalel havâriyyûne)** Eshabının senden mucize talebinde havariyun **(Hel yesteti'u rabbüke)** (Ayet 112) «Ey İsa, senin rubûbiyet âleminden olan şahidin **(En yünezzile aleynâ mâideten mines semâ'i)** (Ayet 112) bize gökten bir sofra indirmeğe kadir olur mu?» dediler. «Rubûbiyet âleminden senin şahidin» dediklerinin sebebi şudur ki: Her kimsenin Rab'bi kendisini terbiye eden ve kemâline erişdiren isimdir. Ve her kimse başka bir şeye ibâdet etmez, an-

cak rubûbiyet âleminden bildiği bir ma'bûda ibadet eder. Bildiği de ancak baliğ olabildiği ve kendisinden ulûmu istifâza ve berekâtı istinzal (indirmek-yağmur duası) ve meded-i ruhanîyi istimdâd (meded, yardım aramak) eylediği uluhiyet mertebesidir. Bu sebebden havariyun ikrarları ve teslimleri ile beraber «Senin Rab'bin kadir olur mu?» dediler. Bizim Rab'bimiz demediler, Zirâ onların Rab'ları kadir olamıyordu. **(En yünezzile aleynâ mâideten mines semâi)** (Ayet 112) Âlem-i ruh semâsından, kendisinde kalblerin gıdası ve nefislerin rızkı, hayat ve zevki bulunan, envâ-ı ilimleri, hikmetleri ve ahkâmı müştemil olan bir şeriat indirmeğe kadir olur mu? **(Kalet tekûllahe in küntüm mü'minîne)** (Ayet 112) İsa Aleyhisselâm «Siz nefisleriniz sıf'âtlarının zuhûrundan Allah'a hazer ediniz. Ve sizden sadır olan ahlâk ve ahvalde Allah'ı size vikaye kılınız ki, zararlarından kurtularak füyüz ve felâh bulasınız, eğer sizin imanınız tahakkuk etti ise, sizler için yeni bir şeriate hacet yoktur» dedi.

(Ayet 113) **(Kalû nürîdü en ne'kule minhâ)** Havariyun «Biz o şeriatden istifade etmeyi ve onunla amel edib kuvvetlenmeği **(Ve tatmeinne kulûbüna)** (Ayet 113) ve kalblerimizin mutmain olmasını -zirâ ilim kalbin gıdası ve kuvvetidir- **(Ve na'leme en kad sadaktenâ)** (Ayet 113) ve Rab'binden verdiğin haberlerde ve nübüvvet ve velâyetinde sadık olduğunu bilmemizi **(Ve nekûne aleyha mineş şâhidîne)** (Ayet 113) ve biz o şeriate hazır olmakla ehl-i ilim olubda bizden başka gaib olanlara haber vermemizi, ve o şeriati sâirlerine öğretmemizi, ve onunla insanları Allah'a davet etmemizi istiyoruz» dediler.

(Ayet 114) **(Kale İsebnü meryemallahümme rabbenâ enzil aleynâ mâideten minessemâi)** Meryem'in oğlu İsa «Ey bizim Rab'bimiz olan Allah'ım bize ruh semâsından bir şeriat indir ki, **(Tekûnû lenâ îyden li evvelina ve âhirinâ)** (Ayet 114) o şeriat bizim için evvel ve âhirimiz için müracaat olunacak bir din olsun, zamanımızdaki dinimizin ehli ve bizden sonra mevcûd olacak Nasranîler ona müracaat etsinler. **(Ve âyeten minke)** (Ayet 114) Ve o şeriat senden bir âlamet ve ilim olsun ki, sen o âlamet ile bilinib ibâdet olunasın ve bize bu şeriati ve faideli ilmi ve hidâyeti rızıklandır. **(Ve ente hayrür râzıkîyne)** (Ayet 114) Ve sen rızıklandırıcıların hayırlısısın, ancak bize faideli olan ve kendisinde salahımız bulunan rızkı rızıklandırırsın» dedi.

(Ayet 115) **(Kalellahü innî münezzilühâ aleyküm)** Allah Teâlâ «Ben size o şeriati indiriciyim. **(Femen yekfür ba'dü minküm)** (Ayet 115) İmdi bu dinin indirilmesinden ve vuzûh bulmasından sonra, sizden her kim bu dinden hicâblanırsa **(Feinnî ü'azzibühü azâben lâ**

ü'azzibühü ehaden minel'âlemîne) (Ayet 115) istidâdlarınızın mevcut olmasıyla beraber, yolun beyanı ve din ve hüccetin vuzûhu dolayısıyla, âlemlerden bir kimseye etmediğim bir âzab ile, onu ta'zîb ederim» buyurdu. Çünkü artık ancak muannid olan bir kimse onu inkâr eder, halbuki ilim ile beraber olan azab, cehil ile beraber olan azabdan daha şiddetlidir. Zirâ kendisinden mahcûb olunan zatı bilmekliğin elemlenmenin şiddetini mucib olur.

(Ayet 116) **(Ve iz kalellahü yâ İsebne meryeme e'ente kulte linnâsittehizûnî ve ümmiye ilâheyni min dûnillâhi)** Ve Allah Teâlâ Hazretleri «Ey Meryem oğlu İsa, beni ve anamı iki ilâh ittihaz edin, diye insanlara sen mi söyledin?» dediğini hatırlayınız. Yani insanları kendine ve anana yahûd mânâ: nefsin ve kalbin makamına sen mi davet ettin? Çünkü kendisinde eneiyyet vücûdu ve nefsi ve hevâ bâkiyesi, yahûd kendisinde kalbin vücûdu ve sıfâtı ile zuhûru telvini kalmış olan kimse, halkı Hak'ka değil ya nefis makamına veya kalb makamına davet eder. **(Kale sübhâneke)** (Ayet 116) İsa «Allah'ım seni tenzih ve tesbih ederim» dedi. Bu sözü Allah'ı şerikden tenzih, ve kendisini bâkiyenin vücûdundan teberiyedir, yani beri kılmakdır. **(Mâ yekûnü lî en ekule mâ leyse lî bihakkın)** (Ayet 116) Benim ancak Hak olmıyan bir şeyi demem olamaz. Zirâ hakikatde benim vücûdum yoktur. Binaenaleyh hakikatde benim olmıyan bir sözü söylemekliğim sahih ve lâyık olamaz, çünkü kul, fiil, sıfât, ve vücûd hepsi senindir. **(İn küntü kultühü fekad alimtehu)** (Ayet 116) Eğer benden bir söz sadır olmuşsa, mutlaka senin ilminden sadır olmuştur ve senin bilmediğin bir şeyin vücûdu yoktur. Mevcud olan senin ilminle mevcut olmuştur. **(Ta'lemu mâ fî nefsî)** (Ayet 116) Kâffe-i eşyayı ihatan dolayısıyla sen benim nefsimde olanı bilirsin, benim ilmim, senin ilminin bazısıdır. **(Ve lâ a'lemu mâ fî nefsike)** (Ayet 116) Senin zatında olanı ben bilemem. Zirâ ben kâffei ihata edemem.

(Ayet 117) **(Mâ kultü lehüm illâ mâ emertenî bihî eni'büdullahe Rabbî ve rabbeküm)** Ben onlara, senin emir ve teklif ve söylemesin beni ilzem ettiğin «Benim ve sizin Rab'binize ibadet ediniz» sözünden başka bir şey söylemedim, ancak bu sözü söyledim. Yâni onları ancak tafsil suretinde cem'e, rubûbiyeti kâffe-i eşyaya müsavi olan Zât'a davet etdim. Fakat kabları dar olduğundan gıllet ederek o zâtı ancak tefasilin bir kısmında gördüler. **(Ve küntü aleyhim şehîden mâ dümtü fîhim)** Ayet 117) Ve benim vücûdum bakiyesi kaldıkça ben onlara rakib ve şahid olarak ta'lim ederdim. **(Felemmâ teveffeytenî)** (Ayet 117) Vaktaki beni bilkülliye seninle fâni kıldın **(Künte enterrakîbe aleyhim)** (Ayet 117) o vakit, benim sende fâni

olduğum cihetle onlara rakib sen oldun. **(Ve ente alâ külli şey'en şehîdün)** (Ayet 117) Halbuki sen her şey üzerine şahid ve hazırsın, o şey seninle mevcud olur, sen olmasan o şey mevcud olmaz. **(İn tü'azzibhüm)** (Ayet 118) Eğer hicabı devam ettirmekle onlara azab istersen **(Feinnehüm ibâdüke)** (Ayet 118) onlar senin hicab ve hırmana (mahrumluğa) lâyık kullarındır. Ve sen onlara daha evvelsin, onlara dilediğini yaparsın **(Ve in tağfirlehüm feinneke entel' azîzül hakîmü)** (Ayet 118) ve eğer hicabın ref'iyle onları mağfiret edersen, tahkik sen hicabın ref'iyle mağfiret etmeğe kudret ve kuvvet sahibisin, onların hicabını kaldırmakla ve kendilerini yakîn kılmakla senin izzetin zail olmaz. Hicab ve mahrum kılmakla yaptığın ta'zib ve lütûf ve gufranla yapdığın yakınlaşdırmayı hikmet-i baliğe (iyilikte kemale son hadd, vusul) ile yapan hikmet sâhibisin.

(Ayet 119) **(Kalellahü hâzâ yevmü yenfe'ussadıkîyne sıdkuhüm)** Allah Teâlâ Hazretleri sıdku kemâlâtın hamuru ve melekûtun hasiyeti olduğundan, işte bugün senin sıdkının sana, ve bütün sadıkların sıdıklarının kendilerine faide verdiği bir gündür. **(Lehüm cennâtün tecrî min tahtıhel' enhârü hâlidîne fîhâ ebedâ)** (Ayet 119) Sadık olanlara orada müebbed kalıcı oldukları halde, altlarından nehirler akan cennetler hasıldır. **(Radıyallâhü anhüm ve radû anhü)** (Ayet 119) Allah onlardan razı olmuş, ve onlar da Allah'dan razı olmuşlardır. Bu âyetde Rıdvan semeresi delili ile cennetlerden sıfat cennetleri murâd olmuştur. Zirâ Rıza ancak irâde sıfâtının fâni olmasıyla olur, kulların irâdesi ise ancak kendilerine Allah'ın iradesi gâlib olub onların irâdelerini fâni kıldıkta fâni olur. Bu sebebden âyetde Allah'ın onlardan rızasını, onların Allah'dan rızası üzerine takdim etmiştir. Yani Allah Teâlâ Hazretleri, ezelde onları iradesinin mazharı ve rızasının mahali olmak irâde, ve bu mahal ve ehli olmalarına razı olunca, onların iradelerini selb ederek mekânında kendi iradesini kılmış, ve iradelerini kendi iradesiyle tebdil edib onlardan razı olmuş, ve onları da kendisinden razı kılmıştır. **(Zâlikel fevzül'azîme)** (Ayet 119) İşte şu şanı büyük bir felâhdır ve eğer zâtın fenası olsa idi, füyûz-u ekber ve felâh-ı azim olurdu.

(Ayet 120) **(Lillâhi mülküssemâvâti vel'ardı)** Ulvî ve süflîde olan eşya batını ve zahiri Allah'ın mülküdür. **(Ve mâ fîhinne)** (Ayet 120) ve bunlarda olan bütün eşya Allah'ın esma sıfat ve ef'âlidir. **(Ve hüve alâ külli şey'in kadîrün)** (Ayet 120) Allah Teâlâ Hazretleri her şeye kudret sahibidir, dilerse zâtının zuhûruyla her şeyi ifna eder ve dilerse esma ve sıfatıyla tesettürü ile icad eder.

EN'AM SURESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(Ayet 1) **(Elhamdü lillâhillezî halakas semâvâti vel'arda)** Kemâlâtının ve cemâl ve celâl sıfâtlarının, tefasili mevcûdatının kâffesinin mezâhiri üzre zuhûru demek olan, bütün kemâl ve hamdü mutlak, bidâyet itibariyle cemî sıfât ve esmasını cami olan Zât-ı Ulûhiyete mahsusdur ki, o Zât-ı ilâhî âlem-i ervah semâvatını, ve âlem-i cisim arzını icâd, ve âlem-i cisimde, zâtının hicâb-ı zulmâniyesi olan âlem-i cisim meratibinin zulmetini, ve âlem-i ervâhda ilim ve idrâk nûrunu inşa etmişdir. **(Sümmellezîne keferû birabbihim ya'dilûne)** (Ayet 1) İş bu âyetin zuhurundan sonra mutlaka mahcûb olanlar Rab'larına gayrini müsavi kılarlar. Ve ona vücûdda müsavi bir mevcûd isbât ederler.

(Ayet 2) **(Hüvellezî halakaküm min tıynin)** O zât-ı ilâhî sizi madde-i heyûlâniyeden halk ve izhâr etmiş, **(Sümme kadâ ecelâ)** (Ayet 2) sonra bir vakit ve hey'etle muayyen olmuyan mutlak bir ecel kaza eylemişdir. Çünkü ümmül Kitab denilen kazay-ı sabıkın hükmü ahkâm-ı küllidir. Zamandan münezzeh müşahhasâtdan müteâlidir (yüksek olandır). Zirâ o ahkâmın mahalli mahalle taâlluktan mukaddes olan Ruh-u evveldir. İşte bu ecel âvârız-ı (illetler, arızalar, bozukluklar) zamaniyeden bir arızaya itibar olunmaksızın, o mizac-ı hasın ve terkib-i mahsusun nefsine nazarla eceli tabi'i tesmiye olunan, ve hüviyeti hasebiyle istidâdın ve tab'an iktizâ eylediği eceldir. **(Ve ecelün müsemmen indehu)** (Ayet 2) Birde ind-i ilâhide muayyen olan ecel vardır ki, o da mevâni'in (manialar) irtifaı ve şeraitin (şartların) içtimaında (toplanmasında) vukû-u vâcib olan, zamana nisbet ile takdir olunmuş eceldir. Bu ecel «Eceller geldiği vakit bir an tehir de, takdim de olunmazlar» âyetinin buyurduğu gibi levh-i kaderden ibaret bulunan nefs-i felekiye kitabında isbat olunmuşdur. Ve muayyen bir vakte mukarin ve o vakit mülâzımdır. **(Sümme entüm temterûne)** (Ayet 2) Sonra siz bidayete izhâr ve ifnânızda kudretini ve ilminin sizi ihatasını bildikden sonra, yine hakda ve kudretinde şek eder, gayre te'sir ve kudret isbât edersiniz.

(Ayet 3) **(Ve hüvallâhü fissemâvâti ve fil'ardı)** O zât-ı mutlak semâvat ve arzda bütün eşya ve mevcûdat suretinde zâhir olan Allah'dır. Uluhiyeti âlem-i ulvî ve süflîye nisbetle müsavidir (eşitdir).

(Ya'lemu sırreküm ve cehreküm) (Ayet 3) Âlem-i gayb olan âlem-i ervâhda sırrınızı ve âlem-i şehadet denilen âlem-i ecsamda aşikârınızı bilir. **(Ve ya'lemu mâ teksibûne)** (Ayet 3) Ve âlem-i gayb ve şehadetde kazandığınız ulûm, akaid ve ahvâli harekât ve sekenat a'malinizin sahih ve fâsidini, sevab ve hatasını, hayır ve şerrini bilir, onların iktizâsıyla sizi mücazat eder.

(Ayet 9) **(Ve lev ce'alnâhü meleken lece'alnâhü recülen)** Eğer biz o Resul'ü bir melek kıla idik, onu elbette cesedlendirecektik. Zirâ melek gözle görünmeyen bir nurdur. Halbuki onlar ehl-i zâhir oldukları için ancak mahsus (havassı hamseden biri ile his olunmuş) olan şeyleri idrak ederler. Mahsus olmıyanları idrak edemezler. Herhangi bir mahsus ise mutlaka cisim ve cismanîdir, ve Hak'kı söyleyen meleğe cesedlenmek için münasib olacak hiç bir sûret yoktur. Ancak sûret-i insaniye buna en münasibdir. Bu da ya meleğin bu sûreti iktizâ eden bir nefs-i natıka olduğundan, veyahud arada cinsiyetin bulunması vâcib ve lâzım olduğundan naşidir. Eğer cinsiyet olmasa, insanların melekden işidib söz almaları mümkün olamazdı.

(Ayet 12) **(Ketebe alâ nefsihir rahmete)** Hak Teâlâ Hazretleri kuvabilin istidâdı hasebiyle hayır ve kemâli ifâza etmeği Zât-ı Mutlakına lâzım kıldı. İmdi herhangi bir rahmete, cud ve kemâle müstehak olan herhangi bir şeye istihkakının husulu zamanında, derhal ita eder. **(Leyecme'anneküm ilâ yevmil kıyâmeti)** (Ayet 12) Sizi kıyâmet-i sugrâ ve iade gününe elbette cem edeceğiz, yahûd mânâ: ayni cem-ü mutlakda kıyâmet-i kübrâ gününe cem edecektir. **(Lâ raybe fîhi)** (Ayet 12) Her ne kadar mahcûblar bu cem'den haberdar değilselerde, tahkik ve nefsül-emrde bu iki cem'in her birisinde şek ve şüphe yoktur. **(Ellezîne hasirû enfüsehüm lâ yü'minûne)** (Ayet 12) Nefislerini şehvetlerde ve fânî lezzetlerde, çabucak fena bulan dünya nimetlerinin muhabbetinde ihlak ettikleri için, o mahcublar nefislerine zeban eden kimselerdir, ve bir şey'e muhabbet eden her kişi o şeyde haşr olunmuşdur. Bu mahcûblar da lezzet ve şehvet-i fanîyeyi sevdikleri, ve onlarla ihticâb (örtülme) ettikleri için, hakayık bâkıye-i nuriyeden kör kalmışlardır. Ve bu hakayıkı, mahsusat-ı fâniyey-i zulmaniyeye satmışlardır. Binaenaleyh onlar iman edemezler.

(Ayet 14) **(Kul innî ümirtü en ekûne evvele men esleme)** Habibim sen de ki: «Ben islâm olanların en evveli olmaklıkla emr olundum.» Hak Teâlâ Hazretleri Habib-i Ekrem'ine «Sana İbrahim'e ittiba' etmekle vahy eyledik» demekle beraber, bu âyetde islâm olanların evveli olmasını emr etmesi, kezâ Musâ Alyhisselâm'ın «Ben

mü'minlerin evveliyim» demesi üzerine mes'elenin izahı şudur ki: Hüviyet-i ilâhiyeden kurb u baidde ervâhın mertebeleri muhtelifdir. Hangi ruhun mertebesi Hüviyet-i ilâhiyeden daha uzak ise, o ruhun imanı rütbede kendisine takdim eden ruh vasıtasıyladır. Ehl-i vahdetin kâffesi mertebe-i ilâhiyede birinci sınıf ehlidir. Buna binaen ehl-i vahdetin imânları vasıtasız, onlardan başkalarının imânları sırasıyla ehl-i vahdetin vasıtası iledir. İmdi imânı vasıtasız olan bir kimse her ne kadar zaman hasebiyle vücûdu müteahhir ise de, o yine imân edenlerin evvelidir. Nitekim Nebi Aleyhissalâtı Vesselâm Efendimiz Hazretleri «Bizler, sabıklar olan, yani herkesden evvel olan, sonlarız» buyurmuşdur. Binaenaleyh Cenab-ı Nebi'nin, millet-i İbrahim'e ittibaı, sebkatine zarar vermez. Zirâ ittibaın mânâsı zaman-ı evvelde İbrahim'in seyri gibi tevhid yolunda yürümektir. Evveliyetinin mânâsı da sabıklar ile evvelki safta olması demektir.

(Ayet 18) **(Ve hüvel kahiru fevka ibâdihî)** Hak Teâlâ Hazretleri, zâtıyla sıfâtıyla, ef'âliyle kullarını zât ve sıfât ve ef'âl cihetinden ifnâ etmesiyle, ancak kendisi, kullarının fevkında kahirdir. İmdi kullarını bu sûretle kahrı aynı lûtfû olmuş olur. Nitekim icad ve temkin ve her türlü menfaatlara ikdâr kuvvetlendirmek muktedir kılmak veya kılınmak etmekle, ve diledikleri envâ-ı ni'met ve lezzetleri hazırlamakla kullarına lütûf ettiği halde, bu nimetler ile mahcûb olan kimseler de vardır ki, bu lütûf da ayni kahırdır. İmdi ni'met ve kahrının şiddetinde evliyasına rahmeti bulaşan ve rahmetinin genişliğinde düşmanlarına gadabı şiddetlenen Zât-ı Ecel ve Alâ'yı tesbih ederim. **(Ve hüvel hakîmü)** (Ayet 18) Hak Teâlâ Hazretleri, yaptığı vasi' lûtfu mutazammın (tazamun eden-havi müştemil olan) kahr-ı zâhiri ve kâmil kahrı mutazammın lütf-u zâhiri hikmetle yapan hikmet sâhibi **(El habîrü)** (Ayet 18) hallerinin gizliliklerine ve kahr ve lütfa istihkaklarına muttali olan haber sâhibidir.

(Ayet 21) **(Ve men ezlemu mimmenifterâ alellâhi kazibâ)** Gayrin vücûdunu isbât ile Allah Teâlâ'ya yalan iftira eden, **(Ev kezzebe bi âyâtihî)** (Ayet 21) yahûd nefsinin sıfâtını izhâr ile Allah'a şirk eden, ve Allah'ın sıfâtını tekzib eden kimseden daha zalim kim olabilir? Allah'a şirk gayette zulûmdür. **(İnnehu lâ yüflihuz zâlimûne)** (Ayet 21) Allah'ın zât ve sıfâtı mevzuunda koydukları kendi zât ve sıfâtları ile ihticâbları sebebiyle zalim olanlar asla felâh bulamazlar. **(Ve yevme nahşuruhum cemî'a)** (Ayet 22) Ayni cem-i zâtda cem oldukları halde onları haşr ettiğimiz vakit, **(Sümme nekûlillezîne eşrekû)** (Ayet 22) sonra gayri isbât ile Allah'a şirk edenler, **(Eyne şürekâukümüllezîne küntüm tezumûne)** (Ayet 22) kâffesi tecelliy-i

zâtîde fâni olduğu için, sizin zu'm eder olduğunuz şeriklerim nerededir dediğimiz vakti hatırla. **(Sümme lem tekün fitnetühüm)** (Ayet 23) Sonra Halik aşikâr olduğu ve kâffesinin kahhar olan mülk sâhibine büruz ve zuhûrları anında şirklerinin nihayet ye akıbeti, **(İllâ en kalû vallâhi rabbinâ mâ künnâ müşrikîne)** (Ayet 23) «Allah'a şirk edeceğimiz bir şey'in vücûdu mümteni olduğu için, Rab'bimiz olan Allah'a kasem ederiz ki, biz müşrik değiliz» demekten başka olmamışdır. **(Unzür keyfe kezebû alâ enfüsihim ve dalle anhüm)** (Ayet 24) Vücûd ve sıfatı nefislerine iftira ile, nefislerine ne sûretle yalan ettiklerini, **(Ve dalle anhüm mâ kânû yefterûne)** (Ayet 24) ve iftira ettikleri kendilerinden nasıl zayi olubda, iftiradan başka birşey bulamadıklarına nazar et, yahûd mânâ: nefislerinde bu itikadın kökleşmesiyle beraber, kendilerinden şirki nefy ile nefislerine nasıl yalan ettiklerine nazar et.

(Ayet 27) **(Ve lev terâ iz vukifû alennâri)** Onların hırman ateşi ve muzlim nefislerinin hey'etleri ile gazablanmak, ve gazabda müfteriyat (yalan olarak vukubulan kötü isnadlar) sûretlerinin kendilerini istilâsı ateşi üzre durduruldukları zaman, **(Fekalû yâ leytenâ nureddu ve lâ nükezzibe bi âyâti Rabbinâ)** (Ayet 27) «Ne olsa da geri çevrilib Rab'bimizin sıfât tecelliyâtını tekzib etmiyerek, mü'minlerden ve muvahhidlerden olsak» dediklerini görmüş olsa idin, vasf (medihetmek-edmek) tahtında dahil olmayan bir şey olduğunu anlardın. **(Bel bedalehüm mâ kânû yuhfûne min kablu)** (Ayet 28) Belki onların Allah Teâlâ'ya burüz ve zuhurları sebebiyle, kendilerine evvelce gizlenmiş oldukları muhlik sıfâtları, bozuk akideleri, muzlim hey'etleri, zâhir olmuş ve batınları zâhire inkilâb ederek (dönüşerek) muazzeb olmuşlardır. **(Ve lev rüddû le'âdû limâ nühû anhü)** (Ayet 28) Ve eğer onlar geriye çevrilibde tekrar dünyaya red olsalar bu itikad ve melekeler kendilerinde kökleşmiş olduğu için nehy oldukları tekzib ve inkâra yine avdet ederlerdi. **(Ve innehüm lekâzibûne)** (Ayet 28) Yalan kendilerinde kök tutmuş meleke olduğu için dünya ve âhiretde onlar yalancılardır.

(Ayet 30) **(Ve lev terâ iz vukifû alâ rabbihim)** Ve eğer kıyâmet-i kübrâda onların rableri üzre durdurulduklarını görmüş ola idin, kıyâmet-i kübrâda olan bu vakıf yani durakalmak, ihticâb ve baidde onların hallerini tasvirdir, yoksa onlar her ne kadar ayni cem-i mutlakda iseler, o huzûr ve şuhûddan mahrum oldukları için, o makamda söz ve cevab yoktur. Bilmelidir ki bir şey üzre kalmak o şey ile kalmanın gayridir. Zirâ birşey ile kalmak rağbet ile ve istiyerek olur. Bir şey üzre kalmak ancak kerhen ve istemiyerek nefretle olur. İmdi her kim tevhid ehli olubda Allah ile kalırsa şairin

«Mahcubun durması senin içindir; benim için kalan da geçen de yoktur» beytindeki sözü gibi o kişi hesab için durdurulmaz, belki o kişi Hak Teâlâ'nın haklarında **(Vasbir nefseke me'allezîne yed'une rabbehüm bil ğadâti vel'aşiyyi yürîdûne vechehu)** (Kehf Suresi, Ayet 28) keza **(Mâ aleyke min hisâbihim min şey'in)** (En'am Suresi Ayet 52) buyurmuş olduğu en büyük füyûz ve seâdet ehlindedir ki, cennetlerin hepsinde enva-ı ni'metlerle mükâfatlanır, ve her kim ki şirk sebebiyle gayr ile kalırsa, o kişi Rab üzre durdurulur ve hicabı çok kalın, küfrü çok büyük olduğu için, meratib miyranın kâffesinde azab nevilerinin cemîsi ile azab olunur. Ve her kim lezzet ve şehevatı sevmek sebebi ile nasutla kalırsa, âsâr hicâbında dururşa, o kimse melekût üzre durdurulur, ve muradından mahrumiyet ateşleriyle azab olunur. Ve muzlim hey'etler zebanileri kendisine musallat kılınır. Ve düşkün arzuların şeytanları ile mukarrin kılınır. Ve her kim âsâr hicâbından kurtulub ef'âl ile kalırsa, ceberût üzre durdurulub ümmid ve tama' ateşiyle ta'zib ve melekût makamına red olunur. Ve her kim ef'âl hicabından kurtulub sıfât ile kalırsa, Zât üzre durdurulur her ne kadar rıza ehlinden ise de, hicranda şevk ateşi ile azab olunur. Bu bekleme Rab üzre olan bekleme değildir. Zirâ Zât üzre durdurulan kimse, Rahim, Rauf, Kerim gibi lütûf sıfâtları ile mevsuf olan Rab'bini bilir. O halde bu vukuf eniyet yâni benlik hicâbıdır. Nitekim ef'âl ile vukuf olan evsâfının hicâbındadır ve Nasut ile kalan ef'âlinin hicabındadır ki, ef'âlin hicâbı âsâr cümlesindendir. İmdi şirk sahibi olanlar dört beklemede mevkufdurlar. Evvelâ «Def olun yıkılın ve bana söz söylemeyin» mânâsına olan **(Kaleh seû fîhâ ve lâ tükellimûne)** (Mü'minûn Suresi Ayet 108) «Küfrünüz sebebiyle azab olunun» mânâsına **(Fezûkûl' azâbe bimâ küntüm tekfürûne)** (Ahkaf Suresi 34; Âl-i İmran 106; En'am 30) buyrulduğu vechiyle müşrikler birinci derecede Rab üzre mevkufdurlar. Sonra «Yevm-i kıyâmetde Allah Teâlâ onlara söylemez, nazar etmez» mânâsına **(Ve lâ yükellimühümûllahü yevmel kıyâmeti ve lâ yüzekkîhim)** (Bakara Suresi Ayet 174) buyurduğu vechiyle, kahr ile tard olunub ceberût üzre mevkufdurlar. Sonra «Cehennem kapılarına giriniz» mânâsında **(Kıyled hulû ebvâbe cehenneme hâlidîne fîha)** (Zümer Suresi, Ayet 72) buyurduğu vechiyle gazab ve lain ile zecr olunub melekût üzre mevkufturlar. Sonra malik lisanı üzre denilen «Siz muhakkak orada ebedî kalıcısınız» mânâsına **(Kale inneküm makisûne)** (Zuhruf Suresi, Ayet 78) buyurduğu vechiyle ebeden her türlü ateşlerle muazzeb ve ateş üzre mevkufdurlar. Binaenaleyh müşrikin ateş üzre kalması, Rab üzre durdurulmasından sonra ve bu sebebden ileri gelmiş olur. Nitekim **(Sümme ileynâ merciuhüm süm-**

me nüzîkuhümül azâbeşşedîde bimâ kânû yekfürûne) (Yunus Suresi, Ayet 70) yâni «Sonra müşriklerin rücû'u bizedir, sonra biz onlara küfürleri sebebiyle şiddetli azabı taddırırız.» buyurmuşlardır. Amma Nasut ile kalmış olan, hesab için melekût üzre durdurulur, sonra nar üzre durdurulur, bu kimse azab olmadığı için bazan kurtulur, bazanda azab bulursa kurtulamaz. Ef'âl ile kalmış olan asla nar üzre durdurulmaz, belki hesabı görülür ve cennete girer, sıfât ile kalan kimse de **(Radıyallahü anhüm ve radıye anhü)** Allah onlardan razı olmuş onlar da Allah'dan razı olmuş kimselerdir, işlerin hakayıkını bilen Allah Teâlâ'dır.

(Ayet 31) **(Kad hasırellezîne kezzebû bilikâ illâhi)** Hak'ka kavuşmağı tekzib için mahcûblar muhakkak hüsran ve ziyana düşmüşlerdir. **(Hattâ izâ caethümüs sâ'atü bağteden kalû ya hasretenâ alâ mâ ferretnâ fîha ve hüm yahmilûne evzârehüm alâ zuhûrihim)** (Ayet 31) Tâki kıyâmet-i suğrânın bağteden (birdenbire-ansızın) geldiği zaman onlar, hayatı dünyada tefrit ettiklerine nadim olurlar. Halbuki onlar hissiyat hey'etleri günahlarının ve fenalıkları vebalinin, ve cismânîyete muhabbet fiillerinin taâllukat meşakkatlerinin yüklerini arkalarına yüklenirler. Bu yükler nefislerinde kökleşdiği için, kendilerini istilâ ve ta'zib ve mahcûb eder, ve murad ettikleri şeylerden geri bırakır. **(Elâ sâe mâ yezirûne)** (Ayet 31) Agâh olunuz ki, onların taşıdıkları yükler çok fenadır.

(Ayet 32) **(Ve mal hayâtüd dünyâ illâ le'ıbün ve lehvün)** Mahsus olan bir şey halka ma'kulden daha yakın olduğu için hayat-ı dünya, hayat-ı hissiye ile tefsir olunmuşdur. Yâni hayat-ı hissiye hiç bir şey değildir, ancak oyun ve eğlencedir. Fena ve inkizası (aherisonu) çabuk, aslı ve hakikati olmıyan bir şeydir. **(Ve leddârül' âhiretü)** (Ayet 32) Yâni âlem-i ruhaniyet **(Hayrün lillezîne yettekûne)** (Ayet 32) lezzet-i bedeniyeden ve sıfat-ı beşeriye libaslarından (elbiselerinden) tecerrüd edenler için daha hayırlıdır. **(Efelâ ta'kılûne)** (Ayet 32) Sizler akıllarınızı istimal ile düşün müyormusunuz? Tâki güzel ve şerefli olanı, hasis, denî (alçak), fanî üzre seçib tercih edesiniz.

(Ayet 33) **(Kad na'lemü innehü leyahzünükellezî yekûlûne)** Onların dedikleri sözlerin seni mahzun eder olduğunu biz muhakkak biliriz. Bu ayet nefsinin hüzün sıfâtıyla zuhûru sebebiyle Resulullah Sallallahü Aleyhi ve Sellem Efendimize itâbdır. **(Fe innehüm lâ yükezzibûneke)** (Ayet 33) Çünkü onlar seni tekzib etmiyorlar. **(Ve lâkinnezzâlimîne bi âyatillâhi yechadûne)** (Ayet 33) Lâkin o zalimler Allah'ın âyât ve sıfâtını inkâr ediyorlar. Yani inkârları seni tekzib değil, zirâ sen bu davetde nefsin ile kaim değilsin. Bu kelâm da se-

nin sıfâtın değildir. Belki onları Allah'la ve Allah'ın sıfâtı ile davet ediyorsun, fakat bu inkâr ve tekzib adet-i kadimedir. **(Ve lekad küzzibet rüsülün min kablike fesaberû)** (Ayet 34) Tahkik senden evvel olan Resul'ler de tekzib olundular, ve tekzib olunduklarına Allah ile sabr ettiler. Hak Teâlâ Hazretleri Resul'üne itâb ettikden sonra, telvinde bâki kalmaması, ve müteessif olarak kabızda vaki' olmaması, belki kalb-i şerifleri mutmain olması için, Allah ile kendisini teselli etdi. Bu sebebden **(Ve lâ mübeddile likelimâtillâhi)** (Ayet 34) sözüyle ta'kîb eyledi. Yâni Allah Teâlâ'nın kullarına tecelli etmekde olduğunu tebdil edici yokdur. Münkerlerin inkârı ile sıfât-ı ilâhiye tagayyür ve tebdil etmez ve münkerler için sıfât-ı ilâhiyeyi değişdirmek mümkün olmaz.

(Ayet 35) **(Ve in kâne kebure aleyke i'raduhüm fe inisteta'te en tebteğiye nefakan fil'ardı ev sülleman fîssemâi fete'tiyehüm biâyetin)** Âyeti ile Habib-i Ekrem'inden kudreti nefy ederek, nefsinin sıfâtıyla zahir olmaması için aczini bildirdi, ve Habibim eğer onların i'razları (yüzlerini çevirmeleri-vazgeçmeleri) sana ağır gelirse, imdi eğer sen birde birdelik veyahud göğe çıkmak için bir merdiven bularak onları imana cebr edecek bir mucize getirmeğe kadir olursan yap, lâkin kadir olamazsın demektir. **(Felâ tekûnenne minel câhilîne)** (Ayet 35) Binaenaleyh sakın sen istidâtların tefavütü hikmetine muttali olmuyan cahillerden olubda, ihticâb edenlerin ihticâblarına teessüf edici olmayasın. Çünkü meşiyet-i ilâhiye, nizamın tertibi hükmünü, ve kemâlât-ı zâhire ve batınanın zuhûru için, bazısının hidayetini, bazısının hırmanını iktiza eylemişdir. Bunun için sana icabet edemez, ancak Allah Teâlâ'nın hidâyet-i asliye ile kalb kulağını açmış, ve nuru fıtrat ve sıfât istidâdı ile kendisine hayat-ı hakikîyeyi bağışlamış olduğu kimse icabet ve kabul eder. Fıtrat ve tabiatları cehli mürekkeb ile yahud cibilli hicâblarla olmuş olan, yahûd fıtrat hasebiyle kendilerinde istidâd bulunmayan ölüler icabet edemezler, onlar için işitmek mümkün olmaz. Belki **(Vel mevtâ yeb' asümullâhü)** (Ayet 36) onları Allah Teâlâ neş'eyi saniye de iade ile diriltir. **(Sümme ileyhi yürce'ûne)** (Ayet 36) Sonra ihticâbları ile beraber ceza yahûd mükâfat için ayni cem-i mutlakda onlar Allah'a rücû' ederler. Cibillî hicâblarla mahcûb olan ikinci kısımdan, ba'zan âhiretde hicâbların ref'i mümkün olabilir, sair kısımlardan mümkün olmaz. **(Ve lâkinne ekserehüm lâ ya'lemûne)** (Ayet 37) Lâkin onların çoğu âyatın nüzûlunü bilmezler. Zirâ sıfât-ı ilâhiyeden herhangi bir sıfât ekvan mezahirinden bir mazhar üzre zuhûru, hafa bir âyetdir. Ehl-i ilim o âyetle Allah'ı bilir.

(Ayet 38) **(Ve mâ min dâbbetin fil'ardı ve lâ tâirin yetîru bicenâhayhi illâ ümemün emsâlüküm)** Yer yüzünde yürüyen hiçbir dabbe, yani hayvan ve iki kanadıyla uçan bir kuş yoktur ki, ancak sizin gibi bir ümmetdir. Bu âyetin meshe haml olunması mümkün olur. Yâni hepsi ihticâb haddi tecavüz ve rezâili irtikâb yüzünden, maymunlar ve hinzırlar sûretlerine tebdil olunan sebt eshabı gibi, bu sûretlere tebdil olunmuşlardır. **(Mâ ferretnâ fil kitâbi min şey'in)** (Ayet 38) Amelleri suretlerinin sabit olduğu sahifesinden, yahut nefsi felekiye sanifesinden ibaret, amellerinin sûreti olan kitablarda, biz hiç bir şey'i noksan etmemişizdir. **(Sümme ilâ rabbihim yuhşerûne)** (Ayet 38) Sonra ceza için mahcûb oldukları halde, ayni cem-i mutlakda Rab'lerine haşr olunurlar. Fakat bu âyetde zâhir olan ve murad olunan mânâ «Yer yüzündeki bütün hayvanat ve kuşlar muhtac oldukları maişetlerle terbiye olmakda sizin gibi merbubdurlar. Rızıkları Allah Teâlâ'nın hüküm ve takdiri ile yetişdirilmişdir. Onlara yarayan hiçbir şey'i levh-i mahfûz kitabında noksan kılmadık. Belki rızıklarını, ecellerini, amellerini, ve her ihtiyaclarını levh-i mahfuzda isbat ettik. Sonra amellerinin cezası için Rab'larına haşr olunurlar» demektir. Nitekim ve hoşun haşrı ve aralarında amellerin kısası olunması hadis-i şeriflerde rivayet olunmuşdur. İşte bunların her birisi size bir âyetdir. Bu ayetlerle sizin ahvaliniz, erzakınız, ecelleriniz, amelleriniz bilinir. Bunlarda ibret alıb sa'y ve himmetlerinizi sarf-ı rızık talebinde ve dünyanın ıslâhında hasreyle. Bu sebebden şekâvete düşerek âhiretde nefsinize zarar ve ziyan etmeyiniz.

(Ayet 39) **(Vellezîne kezzebû biâyatina)** Nefisleri sıfatlarının perdeleriyle ihticablarından (perdelenmesinden - örtülmesinden) bizim sıfâtımız tecelliyâtını tekzib ederler. **(Sümmün ve bükmün fizzulümâti)** (Ayet 39) Onlar nefisleri sıfatlarının zulmetlerinde, ve bedenleri libaslarında, ve tabiatları perdelerinde, hayvanlar gibi kalb kulakları sağırdırlar. Hak kelâmını işitmezler, akıldan ibaret bulunan kalb dilleri ile dilsizdirler. Hakkı söylemezler. O halde ne suretle seni tasdik edebilirler? Halbuki Allah Teâlâ tevfik ile onları şu tasdıka hidâyet etmemişdir. **(Men yeşa illâhü yudlilhu)** (Ayet 39) Allah Teâlâ Hazretleri celâli hicâblarını perde etmekle dilediğini dalâlete düşürür. **(Ve men yeşa'yec'alhü alâ sırâtin müstakîmin)** (Ayet 39) ve dilediğini nur vechinin ve sâbâhat cemâlinin işrakı (doğmasıtulu ile beraber nurlanması) ile sırat-ı müstakim üzre eyler. **(Kul ere' eyteküm in etâküm azâbullahi ev etetkümüssâatü eğayrallahi ted'ûne)** (Ayet 40) Habibim de ki «Eğer Allah'ın azabı yahut kıyâmet gelirse Allah'ın gayrini mi taleb edersiniz, eğer sadık iseniz ba-

na haber veriniz.» Her müşrik azabda vaki' olduğu zaman, yahud saati kıyâmet-i sugrâ ile tefsir edersen, ölümün hazır olduğu, yahut saati kıyâmeti kübra ile tefsir edersen tevhid-i hakikîye hidâyeti hakkani ile hicâbın ref' olunduğu vakit, Allah'a şerik yapmış olduğu şey'in havl ve kuvvetinden teberri eyler. «Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» ile tahkik eyler. Allah'dan başkasını taleb ve dua etmeyib ancak Allah'ı dua eder ve temessük ettiği Allah'a şerik kıldığı bütün vesâili unutur. Bu sebebden «Belâ Allah'ın kamçılarından bir kamçıdır, kullarını o kamçı ile sevk eder» denilmişdir.

LUGATÇE

Abd: Kul, köle

Abid: Köleler, Abdler

Abus: Nahoş, kerih, çatık, ekşi

Adem: Yokluk, vücûdu olmayan değeri olmayan

Âdemî: Adem oğlu

Âdemiyet: Adem oluş

Ademiyet: Yok olma hali

Adl: Adaletli olan, hakkını veren

A'dâd: Adetler, sayılar

Adavet: Düşmanlık

Adüvv: Düşman, hasım

Akdem: İlk, önce, daha önceki

Akaidi faside: Şaşırtıcı kanaatler

Ahz: Almak, alma, alınma

Âfât: Belâlar, müsibetler

Anillah: Allahla beraber

Ayah kübra: Hz. Fahri alemin zatı için buyrulur. Büyük ayât

Alemi ceberut: Taayyünü evel, tecelliyi evvel, hakikati Muhammediye, hakikatül hakayık, alemi icmal, makamı vahdet kitabı mübin, cemül cem-aklı evvel - ayanı sabite - hurufu aliya - berzahı kübra gibi tabirat ile ifade olunmaktadır.

âlemi melekût: alemi esma, tayyünüsani, tecelliyisani, alemi misal, alemi hayal alemi emir, alemi rububiyet, alemi berzah gibi ifadelerle beyan olunmaktadır.

Ahîr: Herşeyin varlığı kendisinde son bulan, herşey son bulunca sadece kendisi var olarak kalan

Ahir: Enson

Ahkâm: Hükümler, işler, şartlar, durumlar

Ahsen: En güzel, daha güzel

Alamı mesaibei: Kaza ve kederler

Asım: Günahdan ari

Asifa: Şiddetli esen rüzgâr

Arim: Köstebek

Atâ: Verme, bağışlama, ihsan

Avarız: Kazalar, belalar, engeller

Ayn: Göz, asıl, öz, zât, hakikat

A'yân: Ayn,lar, gözler, hakikatler

A-yan: Belli, açık

Amayı Rabbani: Lahut, ehadiyeti sırfa baht, vucudu mutlak kenzi mahfi tabir olunan sırrı zattan ibarettir. Aklı kül, teayyünü evvelde vakidir. Sırrı zafa vusule imkan yoktur

Avalim: Alemler

Atifeti baran: Yağmur gibi yağan karşılıksız sevgi

Alemi Nasut: Alemi mülk, alemi şehadet, alemi Halk alemi hüsn, alemi anasır, alemi eflak, alemi mevalidi selase, gibi tabirlerle ifade olunmaktadır.

Âyine: Ayna

Ayne'l yakîn: Görerek elde edilen kat'iyet müşahede ile kazanılan kesin bilgi

Azra: Kız oğlan kız (Meryem)

Azîz: İzzet ve yücelik sahibi, mağlub edilemiyen her şeyde galib olan, herşeye gücü yetişen

A'zam: En azim, en azametli, en yüksek

B

Bâb: Kapı, fasıl, bölüm, mevzu, mesele

Bâki: Daima var olan, sonuolmayan

Bâkiyye: Geriye kalan, bundan başka

Bâlâ: Yukarı

Baid: Buud-uzak-ırak

Bârân: Yağmur

Bâri: Temiz ve sağlam bir nizam üzerine yaratıcı

Bâriz: Aşikâr, açık

Badiyi tekevvünü: Yaradılış başlangıcı

Bahri azam: Büyük derya

Ba's: Gönderme, sevketme, diriltme

Bâsıt: Yayan yayılan yayılıcı

Bais: Sebeb

Bâsıt: Lutuf ve rahmeti yayan rızık neş'e ve rahatı veren

Basir: Görücü

Bağteden: Ansızın birdenbire

Batşı: Kavrama

Batıl: Boş, beyhude, yalan, çürük

Behçet: Güzellik

Beynuniyet: İkişey arasındaki aralık

Belade: Fasık, günahkâr müfsid adem, mezmûm

Bevatın: Batınlar, gizli şeyler

Beniyye: Mecdü şerifinden dolayı kabeye ıtlak olunur

Beyyine: Senet delil

Beid: Irak-uzak

Berahin: Deliller, hücretler (burhanın cem'i)

Behimiye: Şe'ni, çirkin, kötülük, hayvani

Bidayet: (başlangıc)

Bisat: Yaygı, döşek, döşeme

Butlan: Batıllar-batıl olma

Biat: Birkâmile bütün varlığı ile inkıyad, bağlanma

Beynehüma berzehün lâ yebgıyan: Birbirine karışmamaları için aralarında berzah vardır. hülâsa: hem birbirine karışmış, hem birbirinden ayrı duran iki denizi tasvir ile bir hakikati azimeyi anlatıyor

Burudet (Soğuk, berd): Soğukluk

Büşra: Sevinçli haber, müjde

C

Câh: Mevki makam

Cahîm: Cehennem

Câmi: Cem eden

Câmiül-ezdâd: Zıtları toplayan

Cânib: Taraf, cihet, yan

Câvidâni: Daimi ebedi

Ceberût: Cebbarlık, büyüklük, azamet, kibriya

Cebr, cebir: Zorlama

Celâl: Ululuk, heybet

Celî-celiyy: Apacık aşikâr

Cemâl: Güzellik

Cevami-ülkelim: Birçok manayı kendinde toplayan

Cerh: Çürütme

Cevarih: İnsanın çalışıp kazanmağa alet olan azasından her biri, yırtıcı hayvanlar kuşlar

Cevher: Kendi zatı ile, başka şeye muhtaç olmadan kaim olan şey

Cezâ Karşılık verme

Cinân: Cennetler

Cirm: Cisim

Cife: Pislik

Cûd: Bağış, ihsan, cömertlik

Cüz: Kısım, parça

Cüz'iyet: Cüz'i olma

Cemi havadisi cüz'iye: Bütün küçük olaylar

D

Darr: Zarar

dâr: ev-yurt

dârr: elem verici şeyleri hikmetinin gereği yaratan

davet: Yaklaştırma

Daiye: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici hal

Defain: Gemiler

Delâil: Deliller

Derig: Çelik harb gömleği

Derekât: Aşağı dereceler

Derk: Basamak-kat

Derkâr: Ma'lûm, aşikar belli

Denu: Uzaklık

Devais: (dayiler) kalben meyil göstermeğe sebeb olan manevi hal

Dıyk: Darlık

Dibâce: Önsöz, başlangıç

Didâr: Yüz, çehre

Dide: Göz

Duhan: Duman

E

Eamm: Daha umumi-en genel
Eb'ad: En uzak, daha uzak
Eb'âd: Bu'dlar, uzunluklar
Ebdân: Bedenler
Ebed: Gelecekte sonu olmayan zaman
Ebeveyn: Ana ve baba
Ebrâc: Burçlar
Ebyât: Beyitler
Ebyâz: Beyaz
Ebha: Değeri, bahası
ebvâb: bablar
Ecnad: Askerler
Ecnas: Cinsler
Ecel: Ömür, vade
Ecil: Sebeb
Ef'zal: En faziletli, mertebesi Ali
Ehva: Nefsin arzuları (hevânın cem-i)
Ehadiyet: Sırf zât tecellisinin olduğu mertebe
Ehlat: Birkaç cinsten mürekkep (bileşik) bulunan
Ehlatı erbaa: (dem, balgam, safra, sevda)
Ekval: Sözler, kaviller
Ekvan: Varlıklar-alemler dünyalar
Ekva: En kuvvetli, pek
Efnan: Neviler cinsler, çeşitler
Elvan: Düz tahta, sahifa (levhalar)
Ekmel: En mükemmel
Emen: Eminlik, korkusuzluk (tekit için «eman» kullanılır.)
Emniye: İnanmak, güvenmek
Emani: Maksat, meram, arzu
Enaniyet: Benlik
Esnas: Methedilmiş
Esfâr: Düşmana karşı gidişler
Esfa: Safi, pâk, cümleden aziz, habibi hüda
Eshağ: Ali şey, efzal gibi bülend
Esnaş: Methedilmiş
Eşkal: Şekiller
Esel: Kara ılgın ağacı
Eşfak: Daha, pek şefkatli
Etvar: (tavrın cem'i) haller, fiiller, tavırlar, hareketler
Etemn: Pek, tam, en tamam
Etbağ: Tabi olanlar
Ez'af: Herşeyin bir misli, bir kat fazlası
Erham: Ana rahmi, akraba, hısımlar
Evkat: Vakitler
Evedna: Ehadiyet mertebesidir
Ezdad: Zıtlar
Erazun: Semavat ve arzın cem'i
Esma: İsimler

F

Fahşa: Aklın kabul edemiyeceği derecede haddi aşan kavil fiil meşru olmayan lezaizi şeheviye
Fatır: Yaratıcı, yaratan
Fâil: İşleyen, yapan, aktif
Fani: Ölümlü-geçici
Fâsid: Kötü fena, yanlış, obuzuk
Feyzi: İlkaatı rabbaniye, bereket, bolluk ilim ve mearifin ziyadeleşmesi
Ferec: Gam ve gussadan, sıkıntıdan kurtulma
Fevahiş: Zina edenler
Fesehat: Şaibeden beri olmak, sözün ari, düzgün, hatasız olması
Ferd: Tek yegane eşsiz, ikincisi olmayan
Fetret: İki şey arasında geçen
Fenâ: Yok olma
Fenâfillah: Allahta fani olmak
Ferâiz: Farzlar
Fezleke: Netice-hülâsa
Feyezan: Taşma
Fevazil: İnsandan gayrisine de intikali caiz olan hasletler
Fıraş: Yatak
Fıkdan: Yokluk
Fıtrî: Fıtratla ilgili, fıtrata ait
Furkan: Fark (Tafsili kuraniye, sıfatullah)

Futûr: Gevşeklik, bezginlik

Füyûzat: Feyzler

Furu-u: Teferrüatı

Fuad: Kalbin ruha açılan tarafı

Feyzi akdes: Zata

Feyzi mukaddes: Sıfata işarettir.

G

Gaffâr: Çok affeden, çok bağışlıyan

Gafr: Örtme

Gavâşi: Perdeler, örtüler, zarlar (gaşiyenin cem-i)

Garimet: Alacaklıya ödenmesi luzumlu borç, diyet

Gabin: Alışverişte hile eden, aldatan

Gani: Hiç bir şeye ihtiyacı olmayan

Gassâl: Ölü yıkayan, gasleden

Gavâyet: Azgınlık, kötü yola sapma

Gayb: Gizli olan, görülmez şey, belirsiz, bilinmeyen şeyler

Gayr: Haktan başkası, yabancı, değil

Gayrı muhdes: Yaradılmamiş, hâdis olmayan

Gınâ: Zenginlik bolluk, usanç, bıkkınlık, şarkı, türkü, ırlama

Gılâf: Kılıf, kın, mahfaza, zar

Gıtâ: Örtü, örtünecek şey

giriftâr: tutulmuş, düşkün, yakalanmış tutgun esir

Gürûh: Cemaat, bölük

Guyûb: Kayıblar, gayblar

H

Habâset: Kötülük, alçaklık, murdarlık, pislik

Habîb: Sevgili, seven, dost

Habibullah: Allagın sevgilisi

Habîr: Her şeyden haberdar olan, gizlilikleri bilen (Allah)

Habîr: Taze, yeni, turfanda

Habîs: Kötü, pis, alçak, soysuz

Hâcib: Kapıcı, perdeci, kaş, hâil

Hamiyyet: Milli onur, haysiyet, Fezailin zübdesine cami haslet

Hasr: Sıkıştırma, dar bir yerin içine alma, hareketden men etme, mahsus kılma

Haslet: İnsanın yaradılışındaki huyu, tabiatı, mizacı

hâviye: Issız, tenha yer, Tamu cehennemin en şiddetlisi

Havl: Yıl, sene, etraf, çevre, güç kuvvet

Hazreti Hamse: Beş hazret demektir. alemi lahut, alemi ceberut, alemi melekut, alemi Nasut. Bu dört alemi cami olan kevnicami, yani insan kâmildir.

Hazf: Yok edilmek, aradan gidermek

Hevâ: Aşk, iptila, arzu, istek

Havâss: Hassalar, duygular, hassalar, keyfiyetler

Hesaset: Alçaklık, bayağılık

Hey'et: Şekil, sûret, kıyâfet, görünüş, hal

heyme: Çadır

Heyûlâ: Madde, herşeyin mahiyeti, aslı, maddenin zihinde mutasavver şekli, cismani suretin mahalli olan cevheri evvel, hakâyıkı eşya sofiye göre: Ruhu azam, tabiatı kulliye

Hikmet: Fezail ve hasaili aliyenin toplamından meydana gelen sıfâtı hasene, adâb ve ahlâka dair ibret ve intibah bahş olacak kelâm-nasihat, hakayıkı mevcudat ve eşyaya marifet

Hillet: İnsani mizaçtaki ihlat (dem, balgam, safra-sevda)

Hıkd: Kin tutma, öc alma için fırsat bekleme

Hüviyyet: Maddi ve manevi olabilir. Vahidiyetin batını, Hakkın zuhûru mümkün olmayan gaybı, künhü zâta işarettir vücûdu mahzı sarihten ibarettir. Hakikati zâtiye ve sıfatiyesidir.

Hızlan: Yalnız başına kalıb sefil zelil olmak, düşkünlük

Hırman: Mahrumluk-ümidsizlik

Hiyn: Zamanın, anında

Hilafeti uzma: En büyük halife

Huffet: Yatıb uyumuş olanlar

Hüda: Doğru yol gösterici

Habaded: Kötülük, murdarlık

Haka: Dişi deve

Haml: Yük

Haraset: Kincilik, cıfıtlık

Hark: Yarıb yırtılmak

Haşig: Nefsini küçük gösteren

Haib: Behresiz, umidsiz olan, ziyana uğrayan

Hicâb: Örtü, perde

Hiffet: Hafiflik, hoppalık

Hill: Mekke dışında ehrama girilen saha, helâl, yapılmasına izin verilen

Heyt: İpler

Hüve el'an âlâ mâ aleyhi kân: Bu da sırrı zata işarettir. Vücûdu mutlaka nazaran ezeliyet ebediyetin, ve ebediyette ezeliyetin ayni olduğunu bildirmek için şahı velayet tarafından ifade buyrulmuştur. Manevi su'run başladığı ve sonu ayni şey olduğu için hayret tabir olunmuştur.

Heyaic: Hacetler

Hubut: Düşmek

Hulkum: Boğaz

Hümûm: Kederler, gamlar, tasalar

Hudûs: Sonradan peyda olan

I

Idlâl: Dalâlete düşürme, yoldan çıkarma, azdırma

Ikab: Ceza, azab, cezalandırma

Itlak: Mutlak oluş, mutlaklık, salıverme, serbest bırakma

Izhar: Zuhûra çıkarma, zâhir etme

Iztirar: Mecburiyet çaresizlik

İ

İbâne: İbânet: mubah kılma, caiz görme, helal kılma

İbdâ: Yaratma, örneksiz bir şey meydana getirme

İbhâm: Belli etmeme, kapalı bırakma, gizli kapaklı tutma

İbka: Baki, daim, devamlı, sürekli sınıf geçememe

İbrâz: Meydana çıkarma, gösterme.

İclâl: Büyültme, saygı gösterme, ikrâm, büyüklük, kudret kuvvet

İddihâr: Biriktirme, toplayıb saklama

İdlâl: Naz etme, nazlanma,

İdrâkât: Anlayışlar, kavrayışlar

İfâte: Fevt etme, kaybetme, elden çıkarma

İfâza: Feyizlendirme, bereketlendirme

İffet: Afiflik, nâmus, temizlik

İffet an-izzina: Bir kimsenin önünde bir defa olsun gayri meşru mukarenette bulunmamış olması

İfhâm: Anlatma, anlatılma, bildirme

İğnâ: Zengin etme, edilme, muhtaç bırakmama

İğvâ: Azdırma, baştan çıkarma, çıkarılma, ayartma, şaşırtma

İhbât: İptâl etme, işin karşılığını verme

İhlâk: Helâk etme, öldürme, öldürülme yok etme

İhata: Sarma, bir şeyin etrafını çevirme

İhraz: Alma, kazanma, elde etme

İhsâ: Sayma, sayılma

İhsâ: İhsaiyat: Yalnız bir ilim ve san'atta uğraşıb onda geniş bilgi sahibi olma

İhsâr: Kısalma, kısatma, birini tazyik etme, işiden al ıkoyma

İhtibâr: Yoklama, deneme, sınama

İhticâb: Hicab, perde altına girme, saklanma, gizlenme

İhtifâ: Saklanma, gizlenme

İhtifâr: Kazma, kazılma

İhtikâr: Hor, hakir görme, hakarete katlanma

İhtilât: Karışma, katışma, karşılaşıb görüşme

İhzâr: Hazırlama, hazır etme, huzûra getirme, birinin mahkemeye davet edilmesi

İkab: Eza, cefâ, eziyet, azap

İkan: Sağlam biliş, bilme, yakinhasıl etme

İkdâm: Gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma

İkrâh: İğrenme, birine zorla iş yaptırma, tiksinme

İktibâs: Ödünç alma, bir kelime veya cümlenin manalarını olduğu gibi aktarma, alma

İkti bâsât: İktibaslar, yazı aktarmalar

İktihâm: Göğüs germe, karşı durma, hucum etme saldırma

İktirân: Yakın varma, yanına gelme, yaklaşma

İktisâb: Kazanma, edinme

İktisâr: Sözü uzatmama, kısa kesme

İktizâ: Lâzım gelme, gerekme, gereklilik işe yarama

İlkâ: Bırakma, bırakılma, terk, atma

İllâ: ..... den başka, meğer, aksi halde, ille, mutaka

İllet: Hastalık, sakatlık, gaye, sebeb

İltikâ: Rast gelme, kavuşma, karşılaşma

İltiyâm: Yara kapanma, onulma

İltizâm: Kendi için lûzumlu sayma birinin tarafını tutma, gerektirme

İlzâm: Susturma, cevab veremez hale getirme

İmâte: Yok etme, öldürme

İmhâl: Mühlet verme, bir zaman daha sonraya bırakma

İmkân: Olabilecek vaziyette bulunma olabilirlik

İmtinâ: Çekinme, geri durma, olamayış

İmtinân: İyiliği başa kakma

İnâbe: Günahlara tövbe edib hak yoluna dönme, bir mürşide baş vurub tarikate girme

İnbâ: Haber verme

ind-Allah: Allah yanında

İncizâb: Çekme, çekilme, cazibeye kapılma

İndifâ: Ortadan kalkma, mündefi olma

Mübin: Alemlerin toplamını ihata etmiş (çevrelemiş) olan kalbden ibarettir. Buna kitabı Mübin de denir, aslı kalbi Muhammedidir.

İncila: Açılıb parlayan

İnni ebeytü inde Rabbi: Rabbimin yanında otururum

İnfiâl: Güvenme, darılma

İnfisâm: Kırılma, kesilme, yırtılma, üzülme

İngimâs: suya dalma

inkıhâl: zayıf: gücsüz, dermansız düşme

İnkıtâ: kesilme, arası kesilme, tükenme, bitme

inkıyâd: boyun eyme, kendini teslim etme

inkızâ: tamam olma, nihayet bulma, sona erme

insilâh: soyulma, sıyrılıb çıkma, aynihayeti yıkma,

İntifâ: ortadan yok olma, aradan çıkma

İntifâ: faydalanma, menfaatlenme, faydalanma hakkı

İntifâl: nafile namaz kılma

İntimas: Büsbütün mahv olmak

intizâ: çekib koparma, koparıb asılma

inzâr: sonunun fena olacağını haber vererek korkutma ihtarda bulunma

ivâe: gösterme, tayin etme

i'râz: yüz çevirme, çekinme, sakınma

irtiyâb: güphelenme, duraklama

İsâl: vardırma, vardırılma, ulaştırılma, vusul buldurma

İsâr: İkram, bahşiş, cömertlikle verme

İsneyniyyet: ikilik ikiden ibaret olma

İsti âre: iğreti verilen şeyi geri isteme, ödünç alma

istiâne: istiânet: avn, yardım isteme

İstibsâr: basiretli olma, hesaplı hareket etme

istidâre: daire biçimine girme, değirmi olma, dönme, dolaşma

İstidlâl: delil ile anlama

istihfâf: hafifseme, küçük görme

istihkar: hakir görme, hor görme, hor görülme

istihyâ: hayâ etme, utanma

istikbâr: büyüklenme, kendin ibüyük görme

istikmâl: ikmâl etme, kemâle erdirme, tamamlama

İstikrâr: karar bulma, kararlaşma, iyice belli olma

İstiksâr: çok görme, çok görülme, çoğu sama

İstimdât: meded, yardım isteme, imdat, kuvvet isteme

İstinâbe fil-vezaif: evkaf cihetlerinde vuku bulan tevkil vekiltayin etme

İstinbât: bir söz veya işten gizli bir mana çıkarma, zımmen, dolayısıyle anlama

İstinkâf: redetme, yüz çevirme, çekimser kalma

İstisâl: Kökünden koparıb çıkarma, kökünü kurutma

İstislâm: uyma, yolun ortasından gitme, islâmı kabul etme

İstisnâs: vahşeti zail olub ünsiyet peyda etmek ülfet edib alışmak

İstişrâb: İçmek isteme, imâ yollu, kapalı, örtülü olarak anlatma isteme

İstitâat: tâkat, güç yitme, güç yeterlik

İş'âr: yazı ile bildirme

İştihâr: şöhretlenme, ün alma

İştira: satın alma, alınma

i'tâ: verme, ödeme, verilme

itbâ: tabi kılma, ardına katma

itidâl: orta oluş, ölçülülük

itizar: özür dileme

itlâf: telef etme, mahvetme, öldürme

İttibâ: tâbi olma, uyma, ardısıra gitme

ittihâd: Bir olma, birleşme, birlik

ittisâf: muttasıf olma, vasıflanma, hilelenme

İttisâl: bitişme, kavuşma, yakınlık

ivaz: bedel, karşılık

izâa:-zayi etme, kaybetme: izaat

iz'an: anlayış, kavrayış, söz dinleme

izân: bildirme bildirilme (ezan okuma)

İzdirar: Bir kimseden yanlayub uzaklaşmak

izafe: zam etmek-Rabtetmek

K

Kabâih: Yakışıksız, çirkin şeyler

Kabekavseyn: Vahidiyet mertebesidir

Kâ'be: Mekkei mükerremede haremi şerifin hemen ortasında bulunan kutsal binâ

Kabîh, kabîha: çirkin, fena ayıp

Kabl: ön, önce, evvel, evvelki

Kabz: el ile tutma, kavrama, Azrailin ruhu teslim alması

Kabza: tutacak, tutamak yeri

Kaddes-Allah: Allah, mukaddes, mubarek eylesin

Kadim: eski, öncesi bilinmeyen, başlangıcı olmıyan

Kıdem: başlangıcı olmayacak kadar eski olma Allahın aslı sıfatlarındandır

Kadir: kudret sahibi, Allah, güçlü kuvvetli

Kâffe: Hep, bütün cümle

Kâfir: Hakkı tanımayan, bilmiyen, varlığına inanmayan

Kâhhâr: ziyadesiyle kahreden, kahredici, yok edici

Kâin: Mevcut olan, bulunan, var olan

Kâinat: Var olan şeylerin cümlesi, hepsi, cihan

Kanallahü velem yekün meahü şeyensan: Sırrızata işarettir

Kalbi selim: Temiz gönül, değiştirme, tahvil, tebdil

Kamer: Ay

Kâmilen: noksansız, tam olarak, hep, bütün

Karâbet: yakınlık, hısımlık, akrabalık

Karz: ödünç verme, ödünç alma, borç

Karzı hasen: faizsiz verilen borç

Karirülayn: Gözüaydın-mesrûr

Kasır: Kısa, kusur

Kavî: kuvvetli, güçlü, sağlam, güvenilir

Kavânîn: Kanunlar

Kayyûm: Baki ve kaim, ezeli, kıyam binefsihi sıfatı

Kaziyye: Yardımcı teorem, teklif, cümlecik, husus, madde

Kâzib: yalan söyleyen, yalancı, yalan uydurma

Kebir: Büyük, ulu

Kemâl: Kemâlat: olgunluk, yetkinlik, tamlık, değer, baha

Kemâlat: İnsanın Ahlâk ve bilgi bakımından olgunluğu

Kemmiyet: sayı, nicelik, çoğulluk

Kenz: hazine, define

Kenzi Mutalsam: tılsımlı hazine

Kerâmet: lâyık, münasib, uygun, kerem, bağış, ikram velilerin luzumu halinde gösterdikleri harikûlade hal

Kerim: Kerem sahibi, cömert, verimcil, ulu, büyük

Kerre: defâ, kez

kesafet: yoğunluk, sıklık, kalabalık, çokluk

Kesif: sık, tok, yoğun, koyu

Kesir: çok, çokalan, bol, kırılmış

Kesret: Çokluk, bolluk, ziyadelik

Kevn: olma, var olma, varlık, ademe mesbuk vücud

Kevniyyât: Astronomi evren bilim

Kizb: Yalan söyleme, yalan

Kuds: pâklık, kutsallık, arılık

Kuhl: Sürme

Kulûb: Kalbler

Kurb: yakin olma, yakınlık, yakin bulunma

Küll: hep, bütün, çok

L

Lâ-büdd: lazım, gerekli, gerek

Lâ-cerem: Şüphesiz, besbelli, elbette

Lâhik: Yetişen, ulaşan, eklenen, sonradan tayin edilen

Lâmi: Lemeân eden, parıldıyan, parlak

Lâtif: yumuşak hoş, güzel, nazik (Allah esmasından)

Lâtife: güzel söz, hikâye, şaka

Lâ-yemût: ölmez

Lâyıh: Parlak, aşikâr, meydanda, hatıra gelen

Lâyuadd: Sayılmaz, sayılamaz, pek çok

Lecâc:, lecâcet: ayak direme, çekişme

letâfet: lâtiflik, hoşluk, güzelik, nezaket

Letâif: Latifeler, güldürecek güzel sözler

Levâhik: Ekler, eklenen şeyler

Levâmi: Parlamalar, nurlar, parıldayan şeyler

Levâzım: Lâzım olan şeyler, gerekli şeyler

Levhi: Levhalar

Levhi mahfûz: Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu levha

Levn: renk, boya, sıfat, nevi, çeşit

levs: pislik murdarlık

Leyl: Gece

Lika: Yüz, çehre, görme rast gelib kavuşma

Lubb: İç, öz

M

Mâ': Su

Maâd: ahiret, dönü, geri gidiş

mâ-adâ: den başka

maâdin: madenler

maâsi: asilikler, günahlar, isyanlar

ma'bud: kendisine ibadet olunan, tapınılan, Allah

Madde: mevâdd, maya, cevher, asıl, cisim, sözün özü, ruhu

Mâddiyûn: maddenin ezeli ve ebedi olduğuna sonradan yaratılmamış bulunduğuna, inananlar, maddeye bağlı kalanlar mataryalistler

mâder: anne, ana

ma'dûm: yok olan, mevcût olmayan

mâ-dun: Alt, aşağı derece

Magbûn: alış verişte aldanmiş olan, şaşkın

Mağfûr: Allah tarafından günahları af edilmiş olması için dua edilen

Mahbûb: sevilmiş, sevilen, sevgili

Mahcûb: kapalı, örtülü, perdeli, utangaç

Mahdûd: tahdid edilmiş, sınırlı, belirli, muayyen

Mahfi: gizli, saklı

Mahfûz: hıfz olunmuş, saklanmış, korunmuş, gizlenmiş, ezberlenmiş

Mahlukat: yaratılmış şeyler, canlılar, yaratıklar

Mahlûl: hal olunmuş, çözülmüş, erimiş, eritilmiş, eriyik, sahibsiz hükümete kalan, miras

Mahmûd: hamd olunmuş, sena edilmiş, övülmeye değer

Mahmûl: haml olunmuş yüklenmiş, birşey üzerine kurulmuş yüklem, haber

Mahsûs: hissedilen, beş duygudan biriyle duyulan anlaşılan, belli aşikâr

mahâsin: güzellikler, estetik

Mahsûs, mahsûse: hususleşmiş, yalnız bir kimseye ait olan Lâyık, ayrı mustakil, özel, şakadan, yakından

Mahsûsât: gözle görülür şeyler

Mahsûsen: mahsûs olarak, ayrıca, bile bile

mahşûr: toplanmış

Mahz: su katılmamış hâlis süt, halis, katkısız, sâde, tam

Mahzâ: ancak, yalnız, tek, sâde, halis, tam

Mahzûf: hazf olunmuş, silinmiş, kaldırılmış

makasid: maksatlar, niyetler, arzular

makrûn: yakınlaştırılmış, yakın, ulaşmış kavuşmuş

Maksûr, maksûre: kasr olunmuş, kısaltılmış, alıkonulmuş birşeye ayrılmış, arabça kelimeler sonunda yazılan Y harfi (dava kübra mürteza gibi)

Mâlik: ül mülk: Allah

Mâlikkiyyet: Mâlik olma, sahip olma

Mâruf: Herkesçe bilinen, meşhur, ünlü, şeriatın uygun gördüğü, (emri bil ma" rûf)

marzi: rızâ gösterilmiş, beğenilmiş

mansube: nasb edilmiş, tayin edilmiş

Masdar: Bir şeyin sudûr ettiği çıktığı yer, fiillerin ismi şekli (gelmek, gitmek) gibi

Ma-sivâ Allahtan gayri bütün varlıklar

ma'siyet: asilik, itaatsizlik, isyan, günah

maslahat: İş, emir, husus, keyfiyet, ehemmiyetli iş, barış, dirlik, düzenlik

Matlub: taleb edilen, istenilen, alacak, Türk Müziğinin 5 asırlık mürekkeb bir makam

Matmah: Göz dikilen şey, göz konulan yer, gözü kaldırıb bakacak yer

Matrûd: tard olunmuş, kovulmuş

Mavtın: Vatan, yurt edilen yer

Mazlûm: Zulüm görmüş

Meâd: âhiret

mebâdi: evveller, başlangıçlar, ilk unsurlar

Mebâhis: bir şeyin bahs olunduğu yerler, arama yerleri münakaşa mevzuları

mebguz: bugz edilmiş, sevilmemiş

mebnî: binâ olunmuş, yapılmış, kurulmuş, bir şeye dayanan ..... den dolayı

Medlûl: Delil getirilmiş şey, delâlet olunan bir kelime veya bir işaretten anlaşılan

meâni-i medlûle: anlaşılan manalar

mefârik: Başın tepe kısımları

Mefrûz: farz kılınmış, boyun borcu olmuş

mefkud: yok, vücûdu olmayan

mehâmin: Ehemiyetli şeyler, düşündürücü şeyler, gerekli şeyler

Mehcûr, mehcûre: Terk olunmuş, uzaklaşmış, ayrılmış, bırakılmış

me'hûz: ahz olunmuş, alınmış, çıkarılmış

Mekâid: Hileler, düzenler, aldatmalar

Mekâsib: kesb edilen, kazanılan yerler, kazançlar

mekmen: Pusu yeri, gizlenib pusu kurulan yer

Meknûn: dizilmiş, dürri meknûn: dizi inci, saklı gizli örtülü

Meksûb; Meksûbe: Kesb olunmuş, kazanılmış, öğrenilmiş elde edilmiş

Melâbis: giyecekler, elbiseler

Melel: Usanç, bıkma

Me'luf: ülfet edilmiş, alışılmış, huy edilmiş

Mel'un, mel'ûne: lanetlenmiş, kovulmuş şeytan

Menâat: çetinlik, sarplık, güçlük

Menazil: menziler, duraklar

Mendûb: şeriatce yapılması uygun görülen

Menfes: nefes alacak yer, nefes deliği

Menhi: harâm olmuş, ş'er'an men edilmiş

Menkûs: baş aşağı çevrilmiş, tersine dönmüş

menkuş: nakş olunmuş, işlenmiş, nakışlı pencere

Mensûh: hükümsüz bırakılmış, nesh olunmuş, hükmü kaldırılmış

menût: asılı, asılmış, rapt edilmiş

menzûl: nüzûllü, inmeli

merdûd: red olunmuş, kovulmuş, geri çevrilmiş

mer'î mer'iyye: gözle görülen

merkûz: rekz olunmuş, dikilmiş, saplanmış

merecel bahreyni yeltekıyan: yekdiğerine mülaki iki denizi salıverdi

mertebei itlak: herşeyin terk edildiği mertebe

mesâ: akşam-gece

Mesâib: felaketler, uğursuzlar

Mesâni: bir şeyin tekrarı, (Seb'ul mesâni: fatiha suresi yedi ayetten meydana gelen) iki rek'atta tekrar edildiği için bu ad verilmiş

Mesbûk: sebk etmiş, geçmiş, önde bulunan, ondan evvel geçmiş. (Gayri mesbûk: benzeri olmayan)

Mescûn: haps edilmiş, zindana atılmış

Mesmû: işitilmiş, duyulmuş, dinlenen

mestûr; mestûre: Setr olunmuş, örtülü, kapalı, gizli açık seçik gezmiyen namuslu kadın

Meşâir: han olmadan evvel durulması icab eden mühim yerler, hasseler, duyular

Meşâmm: burun, koku alacak yer

Meşârib: içecek yerler, mizaçlar, ahlâklar

meş'emet: Uğursuzluk

meşkûr: şükre teşekküre değer, makbul, beğenilmiş

Meşrûh; meşrûha: şerh olunmuş, açıklanmış, uzun uzadıya açıklanan

Meşiyet: iradenin daha üstünü idam ve icad meşiyetle, icad irade ile olur

Meşrût-meşrûta: şart koşulmuş, şartlı, şarta bağlı

Metâlib: istenen şeyler, taleb olunan

Metin: Metanetli, dayanıklı, sağlam

Me'va: yurt, mesken yer, makam, sığınacak yer

Mevâhib: insanlar, bahşişler

mevâki: Mevkiler, yerler

mevsuf: sıfatlanmış

Mevâni: mâniler, engeller

Mevat: cansız şeyler, sahibsiz toprak

Mevhişe: Vahşi

Mevkif: durak, duracak yer

Mevrid: Varacak yer, varacak yol

Mevrûs, mevrûse: miras kalmış

Mevsûk: vesikaya dayanan, sağlam, inanılır

mevtın: yerleşib oturulan, yurd edinilen yer

mev'ûd: va'd olunmuş, söz verilmiş

mezemmet: kınama yerme, yerilecek, kınanacak iş

mısdâk: bir şeyin doğru olduğunu ispat eden şey

minessa: gelin sandalyesi

Mısdak: sadık söz, delil, burhan

Miftâh: anahtar, şifre cetveli

Mikât: Mekke yolu üzerinde hacıların ihrâma girdikleri yer

mişkat: içerisinde lamba konacak yer

Muaccel: ta'cil edilmiş, acele olunmuş peşin önden verilen

muahhar: tehir edilmiş, sonraya, geriye bırakılmış

Muâkabe: Cezalandırma

Muâraza: birbirine karşı gelme, çekişme

Muâşeret: Birlikte yaşayıp iyi geçinme, adabı muaşeret: görgü

Muâtebe: azarlama, paylama, çıkışma

Muâvaza: Değiş tokuş, trampa, hileli, dalavereli iş

Muâvenât: yardımlar, yardım etmeler

Muâvenet: Yardım, yardım etme

Mûdi: tevdi eden, emanet olarak bırakan, veren

Mudill: dalâlete düşüren, eğri yola saptıran

Mugalata: Yanıltacak yolda söz söyleme

Muhâcce: Münakaşa ederek deliller, isbatlar gösterme

Muhâdaa: Hile etme, aldatma

Muhâdenet: Dostluk, yakın ahbablık

Muhakkir: Hakir ve hor gören

Muhallid: Devamlı, sürekli kitan, ebedileştiren

Muhallis: Kurtaran, tahlis eden

Muhlis: hâlis, katkısız, her hali içten samimi olan

Muhtedi: Hilekâr, dolaveracı

Muhtemel: İhtimali olan, umulur, beklenir

Muntecib: Örtülü saklanan gizlenen

Muhtell: İhlâl edilmiş, bozulmuş, karışmış

Mukaddem: Takdim edilen, sonulan, önden giden, önce gelen

Mukadder: Takdir olunmuş, kadri değeri bilinmiş, alında yazılı

Mukaddir: kıymet biçen, kadrini bilen, beğenen

Mukavvî: takviye eden, kuvvet veren

Mukassim: taksim eden, bölen

Mukarin: bitişik yaklaşmış

Mukteza: lazım gelmiş, iktiza etmiş

Muntavi: dürülüb bükülen, toplanmış, devşirilmiş

Musâhabe: sohbet etme, konuşma, görüşme

Musahhar: Ele geçirilmiş

Musâhib: Biriyle musâhabe eden, sohbette bulunan, konuşan

Musavver: Tasvirli, resimli, tasarlanmış, düşünülmüş

Musib musibe: İsabet eden, rast gelen, yanılmayan

Mutazammın: İçine alan, kefil olan, üstüne alan

Mutfî: İtfa eden, söndüren

Muttasıf: vasıflanan, ittisaf eden

muvahhis: Korkutup ürküten

Müvezzi: dağıtıcı

Müvakkit: Vakti tayin eden kimse, tam ayarlı saat

Muzâaf: Kat kat, iki kat, katmerli

Muzlim: Karanlık, kara, uğursuz

Mübâade: Birbirinden uzaklaşma, birbirini sevmeyib uzak durma

Mübâhât: Övünme

Mübâlâgat: Mübâlâgalar

Mübâlât: kayırma, dikkat, itina

Mübâşeret: bir işe bağlama, girişme

Mübdi: İbdâ eden, icâd eden, yeni şeyler bulan

Mübin: hayrı, şerri, iyiyi kötüyü ayıran

Mübrem: Kaçınılmaz, vazgeçilmez, önlenemez önlenemez kader: (Kazayı mübrem)

Müb tehie: Sevinen, sevinmiş

Mübtenî: kurulu, kurulmuş olan, dayanan

Mücânebet: bir şeyden sakınma, çekinme, çekilme, uzak durma

Mücâneset: benzeme, hem cins olma

Mücânis: ayni cinsten olan

Mücâveret: komşuluk

Müdâhane: dalkavukluk, koltuklama

Müeddî: te'diye eden, eda eden. Sebebi olan doğuran

Müekked: Sağlamlaştırılmış, tekrar edilmiş, tenbih

Müfâd: mânâ, kavram

müfâharet: Övünme

Müfârekat: Ayrılma, uzaklaşma

Müfârık: Müfârakat eden, ayrılan, ayrılmış

Müfid: İfade eden, anlatan, manalı, faydalı

Mühmil: İhmal eden, boşlıyan, bırakmıyan

Mükezzib: Yalanlıyan, yalancı

Mükteseb: Kazanılmış, elde edilmiş

Mülâzım: (bir yere veya kimseye tutunub kalan, teğmen)

Mümteni: İmtinâ eden, çekinen, olamazlı

Münâfât: birbirine zıt olma, uymama

Münâferât: nefret etmeler, sevişmezlikler soğukluklar

Münâferet: nefret etme, sevişmezlik, soğukluk

Münâfi: Zıt, uymaz, aykırı

Münâzi: niza, ağız kavkası

Münbais: Gönderilen, ileri gelen, doğan

Münderic: içinde bulunan, yer almış, dahil olan

Münhasır: sınırlanmış, inhisar eden

Münhasif: sönükleşen, ışıksız kalan

Münhemik: bir işin üstüne çok düşen

Mün'im: nimet veren, yedirib içiren (Allah)

Münkad: Boyun eğen

Münkatı: Kesilen, kesik, aralıklı, arkası gelmiyen, süreksiz arada bağ kalmıyan

Münselih: İnsilâh eden, sıyrılıb çıkan, soyunan, derisi çıkarılmış, son gününe ermiş

Müntefi: Menfaatlenen, yararlanmış

Müntehî: nihayet bulan, sona eren, biten

Mürâât: hıfz etme, saklama, gözetme, koruma

Müretteb: tertib olunmuş, dizilmiş, tayin edilmiş damışıklı yalandan tertib olmuş

Mürettib: tertib eden, sıraya koyan

Mürüvvet: insâniyet, mertlik, yiğitlik, cömertlik

Müsâb: sevab kazanmış, sevab kazanan

Müsâmerât: (Müsamerinin cem-i) eğlenceler

Müsmir: Semereli, yemiş veren, neticeli verimli

Müstahikk: Hak etmiş, hak kazanmış, lâyık

Müstahil: İmkânsız, manasız, boş, saçma şey

Müstahlef: İstihlaf edilmiş, kendi yerine geçirilmiş

Müstekmil: Başkasının yerine konulmuş, tam, olgun bir hale getiren

Müstakarr: İstikrar bulunan, yerleşilen, durulan yer karargâh

Müstebşir: Müjdeleyen, müjde ile sevinen

müşâreket: Şeriklik, ortaklık,

Müşâkele: Şekilce bir olma, benzeme

Müşekkel: Şekle konulmuş, şekli, kalıbı yerinde

Müşevveş: Belirsiz, karışık, düzensiz

Müştak: iştiyaklı, özliyen, canatan

Müşteheyât: iştah veren, lezzetli şeyler

Müştemil: kavrıyan, saran, içine alan

Müteazzım: Benlik salan, büyüklük taslayan

Mütelâşi: telaş eden, acele eden

Mütemekkin: mekânlanan, yerleşen, oturan

Mütemerrid: dik başlılık eden, dik kafalı

Müte vâli: birbiri ardınca giden, art arda gelen

Mütenevvia: dürlü, dürlü olan

Müttekin: iyice bilen, bir şeyin bir türlü olmasına aklı yatan

Müttehim: töhmetli, suçlu görülen

Müzâheret: arkalama, yardım etme, koruma

Müzâhim: Zahmet sıkıntı veren, aykırı gelen

Müzekkî: Tezkiye eden, temizliyen

N

nâ-becâ: yersiz, yolsuz, münasebetsiz uygunsuz

nâ-bekâr: işsiz, işe yaramaz

nâbi': yerden çıkıb fışkıran, kaynayan

nâ-bûd: yok olan, bulunmıyan, iflas etmiş perişan olmuş.

Nâci: necat bulan, kurtulan, selamete kavuşan

nâ-çâr: çâresiz, ister istemez, zorunda kalmış, zavallı

nâ-çiz: hiç hükmünde olan, değersiz, ehemmiyetsiz

nâ-dân: bilmez cahil, nobran, kaba

nâdi: nidâ eden, haykıran, çağıran

nâdim: nedâmet duyan, pişman olan

nâdir: seyrek, az, ender, bulunur

nâfiz: delib geçen, içeriye işliyen, sözü geçen, tesir yapan

nâgâh: vakitsiz, ansızın

nâ-hakk: haksız, bihûde, boş

nâhiye: yan, taraf, kenar, civar çevre

nahl: arı, bal arısı

nahl: hurma ağacı, süs ağacı

nahvet: kibir, gurur, büyüklenme, ululanma, kurulm—a, böbürlenme

nâib: vekil, birinin yerine geçen, nöbetle gelen

Naim: cennetin bir kısmı, bollukta yaşayış

Nakiz: Zıt, karşı

nâ-pâk: Pis, murdar

Nâr: Ateş

Nâşi: neşet eden, edici, ileri gelen, ötürü, dolayı

Nâşid, nâşide: Şiir okuyan, şiir söyliyen, şiir yazan

Nâ-şinâs: Bilmez, tanımaz olan, hak bilmez, haktanımıyan

Nâ-tüvân: Zayıf, kuvvetsiz

Nâzir: benzer, eş

Necâbet: Soyluluk, soy temizliği

necib: soyu sopu temiz, nesli pâk olan kimse

necm: Yıldız, kur'an

Nefâset: nefislik, kıymetlilik

nez'i: bir şeyi yerinden koparma, sökme, kaldırma, yok etme

Nezâfet: temizlik, pâklik

Nezâhet: temizlik, pâklik, incelik

Niam: nimetler

Nifâk: münafıklık, iki yüzlülükle ilgili

nisyân: unutma

nushai kübra: büyük nüsha

nusret: yardım, Allahın yardımı, başarı üstünlük

nufusu Zekiye: kevni ilgilerden tamamiyle sıyrılmış olan Ruhu Sultani ile tahakkuk edenler demektir

Ö

Örf: Adet, hüküm gelenek

P

Pâyân: son, nihâyet

Perest: tapan, tapınan taparcasına seven

Pey-der-pey: Birbirinin ardı sıra, yavaş yavaş

Pey-rev: arkası sıra giden, izinden giden

Pişvâ: reis, başkan,

R

Rabb: efendi, sahib

Rabb: Allah, terbiye eden, malik

Râbıta: iki şeyi birbire bağlıyan şey, bağ, ilgi, mensub olma, sıra tertib

râcih: değerinden evvel, üstün, önce

Râh: yol, tutulan yol, meslek, usul

râhim: merhametli, esirgeyen, koruyan

râhimin: merhametliler, acıyanlar, esirgeyenler

râhman: dünyâda her canlıya, herkese merhamet eden Allah

Râi, raiyye: rü'yeteden, görücü, gören

râki: namazda rükû eden

râkib: Herhangi işte birbirinden üstün olmıya çalışanlardan herbiri, Allah adlarından olub «görüb gözeden» demektir

rakîk: ince-, yufka yürekli

rây: rey, fikir, oy

raûf: pek esirgeyen, çok merhamet eden (Allah)

zecfe: deprem, sarsıntı

redâet: kötülük, fenalık, bayağılık

redî: kötü, fenâ, bayağı,

refik: arkadaş, yoldaş

reh-nümâ: yol gösteren, kılavuz

reşş: mayi serpmek serpilmek

reşid: doğru yol tutan, iyi hareket eden, akıllı

rezzâk: bütün mahlukların rızkını veren Allah

ricâl: erkekler, erenler, belli mevki sahibleri

ricâl-i gayb-ül-gayb: Allahın emirlerine göre insanları idareye çalışan görülmeyen mübarek kimseler

ricâl-ullah: manevi kuvvet kudret sahibi evliyâ

rubûbi: sahibe, efendiye mensub

rübûbiyet: efendilik, rablık, tanrılık

rücûm: taşlamalar, taşa tutmalar

rüsuh: Muhkem, sağlam olma-bir ilmin inceliğine, derinliğine varma, meharet, meleke

rüsul: Resuller

rü'yet: görme, bakma, görülme

S

Saâdet: Mutluluk

Sabâhat: güzellik, latiflik, yüz güzelliği

Sabâvet: sabilik, çocukluk

sâbık: geçici, geçen, geçmiş

sâbit: hareketsiz, isbat edilmiş, anlaşılmış

sâbite: yerinde durur gibi görünen yıldız

sâbur: çok sabır, (Allah adlarından)

sâcid: secde eden

sad: yüz (Mekkedeki dağ)

sâdât: seyyitler, ulular, evlâdı resul

Sâdık: doğru, gerçek

safahât: safhalar (Akifin kitabı)

Saffet: Safvet: sağlık, hâlislik temizlik, arılık

Sagire: Küçük, küçük günahlar

sâhire: yer yüzü

sâhire-i gabrâ: yer yüzü, çöl

sâhire: büyücü kadın

Saîd: mutlu uğurlu

Sâika: yıldırım

Sâil: suâl eden, dilenci, akıcı

sâkıt: düşen, düşücü, hükümsüz, düşük

sakil: ağır, sıkıntılı, can sıkan, çirkin

sâkinân: sakinler, oturanlar

sâlih; saliha: elverişli, uygun, selahiyeti ve hakkı olan

sâlis: üçüncü

samed: pek yüksek, ulu, daim, hiçbirşeye muhtaç olmıyan Allah

Sâmi: işiden, dinleyen, üzn-i sâmi: işiden dinleyen kulak

sarâhat: açıklık

sâtir: örten, kapatan, kabuk, zar, deri

saykal: cilâcı

sebât: yerinde durma

sebkat: geçme, ilerleme

Sebui: Yırtıcıya mensub, canavarla ilgili

Sebuiyyet: yırtıcılık

Sefâin: gemiler

seher: tan yeri ağırmadan önceki vakit

seher illeti: uykusuzluk hastalığı

sehl: kolay, sâde

sehv: yanlış, yanılma

sehven: yanlışlıkla, yanılarak

sekine, sekinet: karar, rahat, sakinlik, gönül rahatlığı

selb: kapma, zorla alma, kaldırma, inkâr etme, menfileştirme

Semrâ: esmer-kadın adı

Ser-efrâz: başını yukarı kaldıran, yükselten, benzerlerinden üstün olan

Serfürû: baş eğme, inkiyâd, söz dinleme

seri, serîâ: çabuk, hızlı, aruzda ahengi hızlıca bir vezin

sermedi: daimi sürekli, ebedi

Sermediyyet: daimlik, süreklilik, ebediyyet, bekâ

sevâd: karalık, siyahlık, yazı karalama, karartı, siyah

sevâd-ı a'zam: mekke'i mükerreme

serâd-ül-kalb: yüreğin ortasında var sayılan kara benek

sevânih: içe doğan şeyler

seyyi dân: Haz. Hasan ve Hz. Hüseyin

sevâd-ül-vech fi-d-dareyn: bilkülliye fena fillahtan ibarettir. fak-r-i hakiki makamı iza ettemmül fakrü fehl'vellah aleyhisselâm efendilerimiz

sıfâr: kene, sarı

sıfatı subutiye: Allahın 7. sıfatı:

silk: iplik, sıra, dizi, yol

sivâ: başka, gayri

sugrâ: daha, küçük

suver: sûretler

Sübût: sabit olma, gerçekleşme, meydana çıkma

süfehâ: sefihler

sâfî: şifa veren, verici

Şakk: yarma, arılma, çatlama yarık çatlak

şerâret: şerirlik, şerirşleme, fenalık, kötülük

şevaib: lekeler, kusurlar, ayıplar, noksanlar

şûai: şuâ ile, ışınla, vektörle ilgili

şuun: butunun zuhuratı mütenevviası hariciyesidir

T

Taabbüd: ibadet etme, kulluk etme

taassub: birine tarafdarlık etme, başka dinden olanlara düşman olma

taaşşuk: aşık olma

taayyün: meydana çıkma, aşikar olma, âyân sırasına girme itibarlanma

taayyüş: yaşama, geçinme

tahammür: mayalanma, ekşime

taharruk: yırtılma, yarılma

taharrük: hareket etme, kımıldama, oynama

tahassür: pıhtılaşma

tahassür: hasret çekme, çok istenilib ele geçirilmiyen şeye üzülme

tahdid: hudut tayin etme, sınır çizme

Tahiyyât: Allah ömürler versin demeler, selâmlar, hayır duâlar, namazda ettahiyyatü duası

tahiyye: selâm verme, hayır dua etme, mülk, malikiyyet

tahlis: kurtarma, kurtarılma

tahsis: bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma, bağlama

tağyir: istediğini seçmeyi teklif etme

tahzir: sakındırma, men etme

tahzir: men'etme, önleme önlenilme

taklib: tersine çevirme çevrilme, bir yandan bir yana döndürülme, bir şeyin şekil ve kalıbının değişmesi

taksir: kısaltma, bir işi eksik yapma, kusur etme, (taksirat)

türtaksir: kusurlu kabahatli

takyid: kayıt ve şartla bağlama, şart koşma, bağlama

taalluk: alaka, ilgi

tal'at: yüz, surat, çehre, güzellik

talh: zamk ağacı

tâli nişangâhın arkasına düşen ok

tulû eden: doğan, talih kısmet

tâlib: istiyen, istekli, öğrenci

tama: doymazlık, çok isteme, aç gözlülük

tama'kâr: aç gözlü, cimri

tamamiyyet: tamamlık, bütünlük

tams: adet görme, aybaşı

tasaddi: bir işe girişme, başlama

tatayyub: güzel koku sürünme

tazarru': kendini alçaltarak yalvarma

ta'zib: eziyet etme, boşuna yorma

teâdi: düşmanlık, ara açılma, husumet

teâmül: iş, bir işin oluşu, ötedenberi olagelen muâmele

teârüf: birbirini tanıma, tanışma, bir şeyin herkesçe bilinmesi

teâti: verişme, birbirine verme

teassüf: tariki mustakimden çıkma

teâtuf: birbirine sevgi, şefkat gösterme

teâvün: yardımlaşma, birbirine yardım etme

tebâyün: aykırılık, zıddıyet

tebeddül: değişme, başka hale girme

teberrâ: sevmeyib yüz çevirme, uzak durma

teberri: sevmeyib yüz çevirme

teberrük: Mubarek sayma, uğur sayma

tebettül: dünyadan el, ayak çekib Allaha yönelme

Tebriye: birini temize çıkarma, şüpheden kurtarma borçtan kurtarma

tebzîr: tohumu saçıb dağıtma, har vurub harman savurma

tecebbür: kibirlenme, büyüklenme

tecerrüd: soyunma, çıplak olma, izole olma

tedâi: çağrışım, bir şeyi hatıra getirme

Tecelli: Hakkın lataayyünden feyzi maneviyç şaşanüma olması demektir. Cenabı hakkın muhtelif kabiliyetlere göre eşyada buruz ve asarı

te'cil: sonraya bırakma, geciktirme

tecviz: caiz görme, izin verme, verilme

tedâbir: tedbirler, çâreler

tedâfü': birbirini def'etme, itişme, kakışma, savunma

tedâvül: elden ele gezme, kullanılma

tedellâ: mukarreblerin makamlarının son mertebesine yükseldikten sonra ifâkat bahş olan bir sahne nüzülü (aşağı doğru sarkması)

tedellî: nazlanma

tefâsil: ayrıntılar, tafsiller

tefâvüd: faydalaşma

tefâvüt: iki şeyin birbirinden farklı olması

tefazzul: fazilet, üstünlük satma, iyilik, bağışlama

tefehhüm: yavaş, yavaş anlama, farkına varma

tefekkür: düşünme, zihin yorma

tefennün: değişme, fen öğrenme

teferru': dallanma, dalbudak salıverme

tefe'ül: hayra yorma, uğur sayma

tefhim: anlatma, anlatılma, bildirilme

tefrik: ayırma, seçme, ayırdetme

tefrit: tersine aşırılık ortalamanın çok altında kalma

tefviz: ihâle, sipariş etme, edilme, dağıtım

tegayür: zıt olma, uymama, başka türlü olma

tegayürât: zıt olmalar, uymamalar

tehallüf: uygunsuzluk difraksion (kırınım)

tehiyyât: hazırlamalar, hazırlanmalar

tehiyye: selâm, selâm verme, hayır duâ etme, beka, mülk malikiyyet

tehzib: ıslah etme, düzeltme, temizleme

tekrim: saygı gösteren, ululama

tekvin: vâr etme, yaratma

telbis: ayıbını, kusûrunu örterek bir şeyi sahtelendirme hile ile aldatma

televvün: renkten renge girme, renk değiştirme döneklik

televvüs: kirlenme, pislenme, bulaşıb mundar olma

temekkün: mekanlanma, yerleşme, yer tutma

temeyyüz: kendini gösterme, sivrilme

temhîd: yayma, döşetme, düzeltme

temhil: mühlet, mehil verme, sonraya bırakma

temessük: ihtimam ile tutma, sarılma

temime: nazarlık

tenâci: fısıldaşma, fısıltı ile konuşma

tenâfüs: haset etme

tenâzu': çekişme, uğraşma

te'nis: müennes, dişi kılma

te'nis: munis kılma alıştırma

ten'is: yukarı kaldırma

tenzih: kusur kondurmama

tenzil: indirme, azaltma, aşağı düşürme

tereffu: yükselme, yukarı kalkma

tesettür: örtünme

teshil: kolaylaştırma

teshir: zapt ve ıstilâ etme

tesnim: cennetdeki ırmaklardan biri

tesniye: ikilenen

teşa'ub: şubelenme, çatallanma

teşmil: yayma, içine aldırma

tenamü aynayi vela yenamü kalbi: iki gözüm uyur fakat kalbim uyumaz

tetavvu': farz olmıyan ibadetde bulunma

tetimme: bir eksiği tamamlamak üzere katılan şey

tetvic: tac giydirmek-giydirilmek

tevâfuk: uyma, uygun gelme

tevakki: sakınma, çekinme

tevbih: tekdir, azarlama

tevcih: çevirme, yöneltme, döndürme, söz atma, mana verme

tevkil: vekil etme

tevkir: güzel karşılama

tevliye: mütevellilik vakıf işlerine bakma görevi, yüz çevirme

tevliyet: mütevvellilik vakıf işlerine bakma vazifesi

tevsi:: genişletme

te'yid: kuvvetlendirme

tezâuf: iki kat olma

tezelzül: sarsılma, sallanma

tezkir: hatıra getirme, hatırlatma

turu essem: yüksek dağ

tulû etmek: doğmak

tezkiye: temiz etme

tezlil: zelil etme, tahkir etme

tuma'ninet: gönlü rahat olma, emin olma

U

ubûdiyet: kulluk, kölelik, aşırı bağlılık

ufki: yatay

ugviye: belâ, musibet

uhrevî: âhirete ait, ahiretle ilgili

ukubât: cezalar, eziyetler, azablar

ukubet: ceza, eziyet, işkence, azab

ukul: ukiillar, zihinler uslar

ûlâ: birinci, ilk

ulâ: şan ve şeref sahibi

ulûhiyyet: Allahlık sıfatı, her hak sahibine hakkını verici olması

ulûm: ilimler

umrân: ma'murluk, medeniyet, ilerleme, refah

umre: hac mevzimi dışında kâbeyi ve mekkei mukerremenin mubarek yerlerini ziyaret etme

Unf: şiddet, sertlik, kabalık

urefâ: arifler, irfan sahibi kimseler

usr: güçlük, zorluk

usûl: yol, yöntem, tertib, metod asıllar, kökler, başlangıç, önce öğrenilmesi gereken esas

utüvv: kibir ve azametle karışık serkeşlik, ayaklanma

Ü

Üdebâ': edibler

Üfûl: batma, kaybolma, görünmez olma, ölme

üns: alışıklık, alışkanlık

V

vâcib: terki caiz olmayan, yapılması şer'an lüzumlu olan, farz derecesine yakin bulunan, (bayram namazları gibi)

vahdâniyet: birlik, Allahın bir oluşu

vahid: yalnız, tek, yekta

varid: vâride: gelen, erişen, bir daireye başka dairelerden gelen evrak

vasıtai kurbiyet: yakınlık vasıtası (aracı)

Vâsi: vâsia: geniş, açık, enli (esmai ilahi)

vasi: ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur olan kimse, yetimin malını idare eden, vasiyi resül Hazreti Ali

Vâsilin: Hakka erenler

vedia: Emanet

Vehbi: Allah vergisi, Allah atası

Vehle: dakika, an, lâhza

Vehle-i ûlâ: ilk başlangıç, birdenbire, ürkme

Velî: Allahın 99 adından biri, sahib, ermiş, eren

Vicdan: bulma, duyma, duygu insanda iyi ve kötüyü ayırteden duygu

Vikâye: Kayırma, esirgeme, hastalık için önleyici tedbir alma

vifâk: uygunluk, barış, ayni düşüncede olma

vusûl: ulaşma, varma, erişme

vücûb: vacib ve luzumlu olma, layık olma

vücûh: yüzler, çehreler, suratlar, yüzeyler, kuranın bazı okunuş tarzları

vüs'at: genişlik bolluk, boş meydan, fırsat, genlik

vücûdı sûri: görünürde olan vücûd

vüsûk: inanma, güvenme, muhkemlik

vüsuk: bağlar, rabıtalar, sözleşmeler

Y

yakaza: uyanıklık

yakîn: kat'i, kesin bilgi; kat'iyet

yakini: yakine ait, kat'i bilgiye ait

yed: El

yed-i fâile: işleyen, yapan el

Yedeyn: iki el

Yemîn: sağ el, sağ taraf

yesâr: varlık, zenginlik, sol el, sol taraf

Yevm: gün, an

yubûset: kuruluk

Z

zabt: tutma, yakalama

za'f: zayıflık, âcizlik

zâhib: bir fikre uyan, kapılan

zâhir, zâhire: görünen, açık, dış yüz, belli, aşikâr

Zahiri: zâhirle ilgili

Zahr: sırt, arka, kur'anın zahrı: zâhir mânâsı

Zâid: ziyade olan, eklenen, ilave edilen, fazla

Zâkire-i mütefekkire: insanın düşünme gücü aklın hükmün tabi olursa bu gücü «zâkire-i mütefekkire» denir

Zâlim: zulm eden, karanlık olan

zâlimân: zâlimler

zamir: insanın gizli düşüncesi, sakladığı sır

zâtullah: Allahın zâtı; zâtı ilahi

Zebûn: zayıf, gücsüz, âciz

Zelle: küçük günah

zemm: kötüleme

zenb: günah

zevk: tadma, manevi idrak, anlayış (tahakkuk ta)

zıll: Gölge

zi': mayletme

zılâl: gölgeler

zındık: uluhiyet ve ahirete inanmayan, münkir

zuhûr: zâhir oluş, görünme, ortaya çıkma-Taayyünü maddiye şaşanüma olması

zulüm: bir şeyi konulması gereken yere koymayıp başka yere koyma

Zu'm: zan, zannetme, yanlış zan

Zunûn: zanlar

zû: sahip

zübde: öz, en seçkin, hülâsa

- Cehil âteşinden kopar cümle azab...
- İlim nûr, cehil zulmettir.
- İlim seni korur, sense malı korursun.
- Mal vermekle azalır, ilim öğretmekle çoğalır.
- İlim hâkimdir malsa hüküm altındadır, mağlubtur.
- İlim ehlikemâlin, Enbiyanın mukarrebiynin mirasıdır.
- Mal Karunun, Şettatın, Şeytanın mirasıdır, bu sebebten ilim maldan hayırlıdır.

Hz. Ali (A.S.)